

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

mag. Zvezdana Koželj

Mentorica: prof. dr. Simona Kustec Lipicer

Somentorica: doc. dr. Jelka Pirkovič

Vrednotenje javne dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine

Doktorska disertacija

Ljubljana, 2017

Zahvala

Zahvaljujem se za ves trud, pomoč in podporo profesorici Simoni Kustec Lipicer in docentki Jelki Pirkovič, ki sta me med pripravo disertacije vseskozi spremljali, usmerjali, opozarjali in spodbujali ter bili izvrstni mentorica in somentorica.

Za konstruktivne pripombe se zahvaljujem članoma komisije profesorici Danici Fink Hafner in profesorju Zdravku Petaku.

Hvala tudi mojim delodajalcem na Zavodu za varstvo kulturne dediščine Slovenije za veliko razumevanje in podporo.

Vsem intervjuvancem se zahvaljujem za odgovore in Božidarju Premrlu za jezikovni pregled.

Za neizmerno zaupanje vame, razumevanje in podporo se zahvaljujem tudi svojim domačim, še posebno pa mami, ki ji posvečam doktorat.

IZJAVA O AVTORSTVU doktorske disertacije

Podpisani/-a Zvezdana Koželj, z vpisno številko 21091306, sem avtor/-ica doktorske disertacije z naslovom:
Vrednotenje javne dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine.

S svojim podpisom zagotavljam, da:

- je predložena doktorska disertacija izključno rezultat mojega lastnega raziskovalnega dela;
- sem poskrbel/-a, da so dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric, ki jih uporabljam v predloženem delu, navedena oz. citirana v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem poskrbel/-a, da so vsa dela in mnenja drugih avtorjev oz. avtoric navedena v seznamu virov, ki je sestavni element predloženega dela in je zapisan v skladu s fakultetnimi navodili;
- sem pridobil/-a vsa dovoljenja za uporabo avtorskih del, ki so v celoti prenesena v predloženo delo in sem to tudi jasno zapisal/-a v predloženem delu;
- se zavedam, da je plagiatorstvo – predstavljanje tujih del, bodisi v obliki citata bodisi v obliki skoraj dobesednega parafraziranja bodisi v grafični obliki, s katerim so tuje misli oz. ideje predstavljene kot moje lastne – kaznivo po zakonu (Zakon o avtorski in sorodnih pravicah (UL RS, št. 16/07-UPB3, 68/08, 85/10 Ski.US: U-I-191/09-7, Up-916/09-16)), prekršek pa podleže tudi ukrepom Fakultete za družbene vede v skladu z njenimi pravili;
- se zavedam posledic, ki jih dokazano plagiatorstvo lahko predstavlja za predloženo delo in za moj status na Fakulteti za družbene vede;
- je elektronska oblika identična s tiskano obliko doktorske disertacije ter soglašam z objavo doktorske disertacije v zbirki »Dela FDV«.

V Ljubljani, dne 27.10.2017

Podpis avtorja/-ice: _____

POVZETEK

Vrednotenje javne dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine

Namen doktorske disertacije je na podlagi teoretsko relevantne literature o vrednotenju javnih politik vzpostaviti nov, inovativen, poseben, 'nad' k dejstvu osredotočen model vrednotenja, ki nadgrajuje logiko systemskega modela vrednotenja in vrednotenja, temelječega na teorijah. Model je prilagojen vrednotenju kulturnih politik, katerega sestavni del je (tudi) politika ohranjanja kulturne dediščine; v študiji primera je apliciran na dejavnost ohranjanja kulturne dediščine.

V ta namen je bil na podlagi zastavljenih raziskovalnih vprašanj oblikovan poseben model t. i. akademsko in uporabniško usmerjenega celovitega participatornega načina vrednotenja, ki temelji na pomembnosti participatorne teorije vrednotenja in metodologije ter v zvezi s tem na vzročno-posledični povezanosti vloge javnopolitičnih ciljev, mehanizmov, igralcev in interesov z doseženimi izložki, rezultati in učinki javnih politik.

Tako analiza politik kot tudi teorije vrednotenja javnih politik so utemeljene na t. i. uporabniškem znanstvenem pristopu, katerega glavni namen je uporaba znanja za razumevanje, pojasnjevanje, napovedovanje nadaljnjih rešitev posameznega problema analize. Tudi ta disertacija se je osredotočila na uporabo teorij navedenih znanstvenih disciplin za preverjanje javnopolitičnega delovanja na področju kulturne politike oz. politik ohranjanja nepremične kulturne dediščine. Zaradi mnogoterih, različnih opredelitev in vsebin kulture, njenih številnih definicij in obsega javnega interesa na področju kulture kakor tudi kratkega časa izvajanja vrednotenja kulturnih politik v svetu in pri nas od devetdesetih let dvajsetega stoletja dalje nastajajo vsebinsko zelo raznovrstne študije kulturnih politik. Le-te se usmerjajo predvsem v analizo in interpretacijo kvantitativnih statističnih podatkov, o sistematičnem raziskovanju vrednotenja kot podpodročju analize politik pa na področju kulturnih politik v Sloveniji razen v redkih primerih še ne moremo govoriti. Na drugi strani nam zaradi nespornega dejstva, da lahko govorimo o sistemskem oblikovanju slovenske kulturne politike in obenem tudi politike ohranjanja kulturne dediščine šele v prvem desetletju enaindvajsetega stoletja, stanje na tem podpodročju javnih politik omogoča (še) pravočasno vzpostavitev za naše razmere ustreznega modela vrednotenja. Bistvena razlika med varstvom kulturne dediščine in ostalimi kulturnimi dejavnostmi pri nas pa je predvsem v tem, da gre pri varstvu za pretežno nalogo države, saj za zdaj lahko le država zagotovi učinkovito ohranjanje dediščinskih vrednot: pri ostalih kulturnih dejavnostih, pri tako imenovani živi kulturi, državna regulacija sploh ni zaželeno in se mora omejiti na najnižjo raven. V navedenih teoretskih in problemskih okvirih je zato osrednji namen te doktorske disertacije prepoznati, kakšno vlogo igrajo v procesih vrednotenja javnih politik v politiko vpleteni javnopolitični igralci in koliko ter na kakšen način pri tem sodelujejo med sebojno. S tem ciljem smo pripravili tudi na teoretsko znanje oprt predlog posebnega modela za celovito participatorno vrednotenje javne politike, ki ga dalje preverjamo v obstoječih praksah na področju varstva kulturne dediščine. Model pomeni ključni inovativni prispevek te doktorske disertacije.

Na podlagi povedanega si kot **osrednje raziskovalno vprašanje** naloge zastavljamo vprašanje, ali teoretska in metodološko osredotočena ideja participatornosti, t. j. široke vključenosti vsebin in igralcev neke javne politike, v analizi in vrednotenju javnih politik omogoča optimizacijo aktualnih teorij (t. i. V. generacije) vrednotenja javnih politik. To idejo doktorske disertacije, utemeljeno na načelih široke vključenosti in sodelovanja vseh zainteresiranih javnopolitičnih igralcev, ki se želijo udeleževati procesov vrednotenja javne

politike, tudi preverjamo v izbrani študiji primera varovanja nepremične kulturne dediščine. Na takšen način preverjamo, ali je s spoznanji konkretne študije primera teoretsko utemeljen participatorjen pristop k vrednotenju javnih politik sploh uporaben in smislen. S takšnim namenom zastavljamo dve temeljni **raziskovalni vprašanji**, in sicer:

1. Ali lahko z novim, inovativnim modelom vrednotenja javnih politik, ki je teoretsko in metodološko osredotočen na načela participatornosti, vrednotimo tudi javno dejavnost ohranjanja nepremične kulturne dediščine?
2. Ali predlagani inovativni model vrednotenja lahko pomeni ustrežnejši sistem vrednotenja javne politike ohranjanja nepremične kulturne dediščine?

Izhajajoč iz prikazanega problemskega konteksta raziskovanja smo nalogo strukturirali v tri poglavitne sklope: v teoretskega, empiričnega in v sklepne ugotovitve.

Teoretski del disertacije obravnava analizo politik in teorije vrednotenja javnih politik kot osrednjo znanstveno ogrodje za preučevanje analiziranih problemskih vsebin na področju kulturne politike in politike varstva nepremične kulturne dediščine.

Na podlagi akademske ali uporabne analize politik in na njuni empirični podlagi je bil razvit nov, inovativni model raziskovanja vrednotenja. Izoblikovan je bil na podlagi preučitve pristopov k vrednotenju javnih politik, ki so jih izoblikovali ali interpretirali navedeni avtorji (Chen 2005, Cook 2000, Dunn 1994, Dye 1995, Kustec Lipicer 2009, Nachmias 1979, Pawson, Tilley 1997, Rossi, Freeman, Lipsey 1999, Vedung 1997 in Weiss 2007).

Na ključne vidike in prvine novega modela vrednotenja je vplival konceptualni okvir programske teorije z vzorcem aktivnosti in vzorcem sprememb, zlasti pa povzetek Chenovega (2005) (prilagojenega) modela vrednotenja integracijskega procesa/rezultatov (*integrative process/outcome evaluation*). Za učinkovitost politike/programa morajo biti uspešne izvedbena, akcijska in konceptualna teorija. Ta model vrednotenja tudi pojasnjuje privzete mehanizme, ki zagotavljajo interesnim skupinam pronicljive informacije, potrebne za izboljšanje programa.

Sestavini (idealnega) inovativnega modela celovitega vrednotenja kulturnih politik sta: izpopolnjen vzorec oziroma model sprememb in vzorec oziroma model aktivnosti.

Prvi model se nahaja v *okolju*, ki ga tvorijo *kontekst, procesi (aktivnosti/ukrepi), vsebinski dejavniki javnih politik (determinante oziroma javnopolitični mehanizmi), cilji in dosežki ter izboljšave*.

Prvine drugega modela sestavljajo *okolje*, v katerem preverjamo pogoje oziroma izvajanje deliberativno-participatornega pristopa pri obravnavanih ukrepih. Vanj sodijo *izvajalske organizacije, izvajalci aktivnosti, ključni nosilci aktivnosti in aktivnosti/ukrepi za doseganje načrtovanega cilja*.

Obenem opozarjamo na rdečo nit modela — na trajno *deliberativno-participatorno* (so)delovanje/(so)odločanje vseh ključnih igralcev o načrtovanju, izvajanju in vrednotenju sestavin modela vrednotenja in na kombinacijo uporabe kvalitativnih ter kvantitativnih metod pri preverjanju njegove dejanske uporabnosti.

Ideja novega modela vrednotenja je bila izoblikovana na konceptu trajnega deliberativno-participatornega pristopa, ki se v celoti navezuje na vprašanja o legitimnosti na dejstvih podprtega (*evidence based*) odločanja politike.

Analiza empiričnega dela naloge na primeru vrednotenja dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine celovito preučuje vloge, interese in odnose med javnopolitičnimi igralci z vidika doseženih rezultatov in učinkov izvajanja preučevane politike varstva nepremične kulturne dediščine na lokalni, nacionalni in tudi mednarodni ravni političnega delovanja. Pokaže pa, da je razkorak med idealnim teoretskim sporočilom o pomembnosti deliberativnosti za javne politike ter praktično dejansko popolno odsotnostjo deliberativnih pristopov pri vsakodnevem (javno)političnem delovanju (za zdaj) nepremostljiv. V. generacija vrednotenja, v kateri je konstruktivistična paradigma nadomestila pozitivistično, postavlja v ospredje zlasti deliberativno-participatorni pristop: ti procesi zamenjujejo tehniko potrjevanja znanstvenih hipotez z verificiranjem tako, da se z njimi preverijo trditve o objektivni naravi nekega družbenega konstrukta s stališča vseh sodelujočih. Pridobljena resnica o družbenem pojavu tako večinoma ni dosežek konsenza med sodelujočimi, ampak zgolj teza, da temelji na skupnih osnovah in da ostaja odprta za nadaljnje dodelave in za bolj subtilne izraze, kot jih je bilo mogoče doseči doslej (Dyson 2004).

Prevzeti sestavini novega, inovativnega modela celovitega vrednotenja (izpopolnjeni vzorec aktivnosti in vzorec sprememb programske teorije) sta bili uspešno implementirani v novem, inovativnem modelu celovitega vrednotenja kulturnih politik. Kot njegovo posebnost poudarjamo zlasti cikličnost (s sestavino *izboljšav*) in deliberativno-participatorni pristop vseh udeležencev. Cikličnost modela vrednotenja pa pogojuje predvsem takšen princip ustreznega izvajanja dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine.

Pri prvem primeru njegove aplikacije na vrednotenje obstoječe slovenske kulturne politike se je ideja vzorca sprememb novega, inovativnega modela izkazala za ustrezno, zato smo lahko ocenili, da je dodelani vzorec sprememb programske teorije primernejši za vrednotenje sistemskih/strateških dokumentov, vzorec aktivnosti pa za vrednotenje konkretnih aktivnosti. Z novim modelom vrednotenja, konkretno z vzorcem sprememb, je bilo ob uporabi vseh njegovih sestavin docela mogoče izvesti/preveriti uspešnost implementacije določb/ukrepov izbrane konvencije Sveta Evrope v varstveni zakonodaji. Aplikacija novega modela (razširjena raven modela sprememb programske teorije) je ustrezna tudi za področje vrednotenja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine. Omenjena sestavina cikličnega modela vrednotenja je bila preverjena na dveh ravneh: na ravni idealnega sistema ohranjanja kulturne dediščine in dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.

Prilagojeni vzorec aktivnosti je bil uspešno uporabljen za preveritev vključitve deliberativno-participatornega pristopa pri vzpostavitvi in koordinaciji aktivnosti, ki sestavljajo posamezne sestavine vzorca sprememb novega modela vrednotenja.

V sklepnem delu naloge smo na podlagi navedenega lahko zaključili, da ideja participatornosti omogoča optimizacijo V. generacije vrednotenja v javnih politikah le na ravni teorije in študije primera, medtem ko je v praksi (za enkrat) neuresničljiva. To je potrebno že zlasti za vrednotenje kulturnih politik in dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine, saj je bilo v študiji ugotovljeno, da je ta koncept bistvenega pomena za ustrezno vrednotenje in izvajanje dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine samo.

Dalje smo pokazali še naslednje:

- I. Z novim, inovativnim, k načelom participatornosti osredotočenim modelom vrednotenja javnih politik se lahko poleg (kulturnih) politik vrednoti še posebno javna dejavnost ohranjanja nepremične kulturne dediščine, a le na ravni teorije in študije primera. Že v komentarjih je bil v študiji pred izdelavo novega modela poudarjen problem pomanjkanja participatornosti v praksi zlasti na ravni dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine. Prav na tej ravni je participatornost pogoj za uspešnost in učinkovitost varstvene dejavnosti: prepogosto se ugotavlja, da so v praksi interesi številnih udeležencev prizadeti z varstvenimi aktivnostmi oziroma čutijo posledice slabo premišljenih ali celo neobstoječih/neizvršenih ukrepov.
- II. Inovativni model vrednotenja pomeni idealen sistem vrednotenja (kulturnih) politik in dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine, ki se lahko po potrebi prilagaja, a le na teoretski ravni in ravni študije primera: v praksi je v sedanji obliki neizvedljiv.

Možnosti za naprej so še zlasti odvisne od sistemske ureditve dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine, ki bi vključila participatornost v varstveno teorijo in prakso ter s tem v celoti omogočila implementacijo novega modela vrednotenja.

Vsekakor je imela veliko »moč« za nalogo uporaba kvalitativne metodologije v obliki izvedbe polstrukturiranih intervjujev, ki je najbolj neposredno opozorila na ozkost in parcialnost pristopov v konkretni študiji primera na vseh ravneh. Ugotovitve izvedenih polstrukturiranih intervjujev so namreč pokazale, da se javnopolitični igralci v nasprotju z njihovimi formalnimi pristojnostmi dejansko osredotočajo zgolj na lastni interes in pristojnosti, brez povezovanja in z veliko stopnjo kritike, ki zaradi umanjkanja participatornega pristopa onemogočajo ali celo zavirajo razvoj dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine oziroma povzročajo njeno stagnacijo. To pomeni, da dokler ne bo prišlo do spremembe v percepciji participatornosti in celovite obravnave varstvene dejavnosti, ne bo nobene vsebinske spremembe in tudi (še) ne bomo mogli govoriti o celovitem participatornem modelu. Potrebne bodo tudi spremembe v katerikoli fazi odločevalskega procesa, tako v načrtovalski in izvajalski fazi kot tudi v fazi ocenjevanja.

Ugotovljeno je bilo, da je odsotnost celovitih pristopov posledica kontinuirane parcialnosti politike na vseh ravneh in postopkih (ne samo npr. pri menjavi oblasti). Eden od osrednjih ciljev disertacije je sprememba v kulturi načrtovanja, izvajanja in vrednotenja (javnih) politik na področju kulturnih politik: v prvi vrsti z vidika premisleka o vlogah in pristojnostih javnopolitičnih igralcev s pomočjo sistemske prerazdelitve oziroma uravnoveženja njihovih pooblastil ter vzpostavitve obveznih medsebojnih odnosov sodelovanja. Vse dotlej pa bodo prikazani teoretski metodološki modeli povsem nemočni in neuporabni za dejanske potrebe vsakodnevne javne politike in bodo na takšen način neupravičeno namenjeni sami sebi.

Na koncu lahko kot izviren prispevek disertacije navedemo predvsem dva ključna dela naloge, in sicer:

- vzpostavitev novega, inovativnega modela vrednotenja javnih (tudi kulturnih) politik, ki omogoča boljše načrtovanje, izvajanje in vrednotenje javnih politik, in
- celosten način preverjanja dejanske vsakodnevne vrednosti in izvedljivosti teorij in metodologij participatorne analize politik, še posebej vrednotenja, na področju kulturnih politik kot tudi javne dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.

Disertacija poleg vzpostavitve novega, cikličnega, inovativnega modela vrednotenja javnih politik jasno pokaže tudi »moč« kvalitativnih metod zbiranja mnenj, ocen in pogledov na preučevane vsebine in vloge javnopolitičnih igralcev. Ti razkrivajo nepričakovano velike razkorake med formalnimi in dejanskimi razmerji participatornega sodelovanja, s čimer je mogoče pojasniti formalno nepojasnjene slabe rezultate izvajanja javne politike. Na takšen način se tudi odločitev za uporabo kvalitativnega metodološkega pristopa pri vrednotenju javnih politik izkaže kot nepogrešljiva iz teoretskega in empiričnega zornega kota kakor tudi glede na namene razumevanja, pojasnjevanja, napovedovanja ali pa izboljšanja posamezne javne politike in tudi vlog javnopolitičnih igralcev v njej.

Ključne besede: analiza politik, kulturna politika, nepremična kulturna dediščina, model vrednotenja, participatornost, demokracija

ABSTRACT

Evaluation of the Public Activity of Conservation of Immovable Cultural Heritage

The purpose of this doctoral thesis is to establish a new, innovative, special, fact-oriented evaluation model, which upgrades the logic of systemic evaluation model and theories-based evaluation, by drawing upon theoretically relevant literature on public policy evaluation. The model is adapted to the evaluation of cultural policies, whose integral part is (also) the policy of conservation of cultural heritage; in the case study analysed by this thesis, the model is applied to the activity of conservation of cultural heritage.

For this end, a special model is created based on the research questions set forth in this thesis, which is designated as *academically- and user-oriented comprehensive participative approach to evaluation*, which draws upon the relevance of participatory evaluation theory and methodology and upon the associated cause-effect connection between the role of public policy goals, mechanisms, actors and interests on the one hand and the achieved outputs, results and effects of public policies on the other.

Policy analysis and theories of public policy evaluation are based upon what is termed user scientific approach, which has as its main purpose the use of knowledge for understanding, explanation and foresight regarding further solutions to the individual problem of analysis. This doctoral thesis focuses on the application of theories of the abovementioned scientific disciplines in order to examine public policy activity in the field of cultural policy or policies of conservation of immovable cultural heritage. Due to manifold, differing descriptions and contents of culture, its numerous definitions and the scope of public interest in the field of culture, as well as due to a short history of performing evaluations of cultural policies around the world and in Slovenia, very diverse cultural policy studies have been produced since the 1990s. These have been primarily focused upon the analysis and interpretation of quantitative statistical data. However, one cannot speak of systematic studying of evaluation as a subfield of policy analysis concerning cultural policies in Slovenia yet, with few notable exceptions. On the other side, though, the situation in this subfield of public policy enables us a (still) timely creation of an evaluation model suitable for the situation in Slovenia. This is because the systemic formulation of Slovenian cultural policy and, as a consequence, of the policy of conservation of cultural heritage can only be traced back to the first decade of the 21st century. The key difference between conservation of cultural heritage and other cultural activities in Slovenia lies primarily in that conservation is predominantly a task performed by the state, as only the state has been able to provide effective conservation of heritage values so far: with the rest of cultural activities, or, what is called living culture, state regulation is not desirable at all and has to be limited to the lowest possible degree. Therefore, the primary objective of this doctoral thesis is to identify, within the aforementioned theoretical and problem frameworks, the role which policy actors involved with this policy play in the processes of public policy evaluation and to ascertain how much and in what way they enact mutual cooperation in so doing. In order to achieve this goal, a special model of comprehensive participatory evaluation of public policy is proposed, based on theoretical knowledge, and this model is further tested through the existing practices in the field of cultural heritage conservation. This model represents the key innovative contribution of this doctoral thesis.

Proceeding from what has been discussed so far, the **central research question** of this thesis is: *Does theoretically and methodologically focused idea of participativeness, that is, a wide inclusion of contents and actors of a certain public policy into the policy analysis and*

evaluation enable the optimisation of current theories (which belong to the 5th generation) of public policy evaluation? This idea of doctoral thesis, based upon the principles of wide inclusion and cooperation of all interested policy actors, who desire to have a “share” in the processes of policy evaluation, is also tested on the select case study of conservation of immovable cultural heritage. In this way, the usability and reasonability of theoretically based participatory approach towards policy evaluation are tested by the findings of the selected case studies. With this aim, two fundamental **research questions** are posited, as follows:

1. Can a new, innovative model of public policy evaluation – theoretically and methodologically focused on the principles of participativeness – be used to evaluate the public activity of conservation of immovable cultural heritage?
2. Can an innovative evaluation model thus proposed represent a more suitable system of evaluation of the public policy of conservation of immovable cultural heritage?

Following from the described problem context of this research effort, the thesis is structured into three central sections: the theoretical, followed by the empirical and the concluding one, which discusses the findings.

The theoretical section of the thesis deals with policy analysis and theories of public policy evaluation as constituting the main scientific framework for the study of problem contents in the field of cultural policy and the policy of conservation of immovable cultural heritage, which is analysed later in the thesis.

Based on the empirical ground underlying both the academic and applied policy analysis, a new, innovative model of evaluation research is developed in this thesis. It is formed on the basis of the study of approaches to public policy evaluation, which have been formulated or interpreted by authors cited in the thesis (Chen 2005, Cook 2000, Dunn 1994, Dye 1995, Kustec Lipicer 2009, Nachmias 1979; Pawson, Tilley 1997; Rossi, Freeman, Lipsey 1999; Vedung 1997 and Weiss 2007).

Key aspects and elements of the new evaluation model are influenced by the conceptual framework of programme theory with its pattern of activity and pattern of change and especially so by the summary of (adapted) Chen’s (2005) model of *integrative process/outcome evaluation*. In order for a policy/programme to be efficient, implementation, action and conceptual theory has to be effective. This evaluation model also explains the adopted mechanisms that provide interest groups with insightful information necessary to improve a programme.

The two components of an (ideal) innovative model of comprehensive evaluation of cultural policy are: an improved pattern or model of change and a pattern or model of activity.

The first model is situated in the *environment*, formed by *context, processes (activities/measures), content factors of public policies (determinants or policy mechanisms), objectives and achievements and improvements*.

The elements of the second model are comprised of *environment*, where the conditions or the implementation of deliberative-participatory approach concerning the studied measures are tested. This includes *implementation organisations, performers of activities, key operators of activities and activities/measures for the attainment of the intended objective*.

At the same time, it has to be emphasised that the underlying theme of this model are a permanent *deliberative-participatory* (co-)operation/(co-)decision-making of all key actors regarding the planning, implementation and assessment of evaluation model's constituent parts and a combined use of qualitative and quantitative methods in testing its actual applicability.

The idea of this new evaluation model is built upon the concept of permanent deliberative-participatory approach, which relates entirely to the questions of legitimacy of *evidence-based* policy decision-making.

The analysis of the empirical section of the thesis, which is built upon the case study of evaluation of the activity of conservation of immovable cultural heritage, employs a comprehensive study of roles, interests and relations between policy actors from the aspect of achieved results and effects of the implementation of policy of conservation of immovable cultural heritage at the local, national and even international level of policy activity. This analysis shows that the divide between ideal theoretical message on the importance of deliberation for public policies on the one side and the practical de facto complete absence of deliberative approaches to everyday (public) policy activities on the other is (currently) insurmountable. 5th generation evaluation – in which the constructivist paradigm has replaced the positivist one – especially emphasises the deliberative – participatory approach: these processes replace the technique of confirming scientific hypotheses through their verification so that through these processes, claims, which concern the objective nature of a certain social construct from the standpoints of all the parties involved, are tested. The acquired truth of a social phenomenon is thus predominantly not an achievement of consensus between those involved, but merely a thesis built upon common foundations and remains open to further elaboration and to more subtle expressions than those which we have been able to attain so far (Dyson 2004).

The adopted elements of the new, innovative model of comprehensive evaluation (an improved pattern of activity and a pattern of change of programme theory) have been successfully implemented in the new, innovative model of comprehensive evaluation of cultural policies. The noteworthy peculiarities of this model are especially its cyclical character (with the assistance of the element of *improvement*) and deliberative-participatory approach of all the participants. And the cyclical nature of this evaluation model is primarily conditioned by the suchlike principle of suitable performance of the activity of conservation of immovable cultural heritage.

In the first case of this model's application to the evaluation of existing Slovenian cultural policy, the idea of the pattern of change contained within the new, innovative model has proven to be suitable, which permits the assessment that the improved pattern of change by programme theory is more suited to the evaluation precisely of systemic/strategic documents, whereas the pattern of activity is more convenient for the evaluation of concrete activities. The new evaluation model, specifically the pattern of change, has, by the means of applying all of its elements, enabled a complete performance/testing of the successfulness of implementation of provisions/measures of the selected Council of Europe convention into (national) legislation on conservation. The application of the new model (the extended level of the model of change of programme theory) is also suitable in the field of evaluation of the activity of conservation of cultural heritage. The abovementioned element of the cyclical evaluation model has been tested on two levels: at the level of ideal system of cultural heritage conservation and at the level of the activity of cultural heritage conservation.

The adapted pattern of activity has been successfully used to test the inclusion of deliberative-participatory approach in the establishment and coordination of activities, which constitute individual elements of the pattern of change of the new evaluation model.

The concluding section of this thesis allows for a conclusion that the idea of participativeness enables the optimisation of 5th generation evaluation in public policies only at the level of theory and case study, whereas in practice it is (for the time being) unfeasible. This is necessary especially for the evaluation of cultural policies and the activities of conservation of cultural heritage, since this study has found out that this concept is of essential significance for proper evaluation and the very performance of activities of cultural heritage conservation.

Furthermore, it has also been demonstrated that:

- I. Beside (cultural) policies, the new, innovative model of public policy evaluation, which is focused on principles of participativeness, can also be applied to the evaluation of public activity of conservation of immovable cultural heritage in particular, but only at the level of theory and case study.

The problem of absence of participativeness in practice, especially at the level of activity of conservation of cultural heritage, had been exposed already in the commentaries within the study, prior to the elaboration of the new model. It is this level at which participativeness is a condition for effectiveness and efficiency of conservation activity: all too often, it has been established that in practice, interests of many stakeholders are damaged by conservation activities or suffer the consequences of poorly conceived or even inexistent/unexecuted measures.

- II. The innovative evaluation model represents an ideal system of evaluation of (cultural) policies and activities of conservation of immovable cultural heritage, which can be adapted as needed, but only at the theoretical and case study level: in practice, it is unfeasible in the current form.

Future options primarily depend upon the systemic regulation of the activity of conservation of immovable cultural heritage, which would integrate participativeness into the theory and practice of conservation and thereby enable the implementation of a new evaluation model in its entirety.

Certainly, the use of qualitative methodology in the form of conducting semi-structured interviews has made a substantial contribution to this thesis; it has provided the most direct observation of the narrowness and partiality of approaches at all levels in the case study presented in the thesis. Findings of performed semi-structured interviews show that policy actors – contrary to their formal competences – actually focus only on their own interests and jurisdictions, without establishing connections with others, displaying a high degree of criticism, which – due to the lack of participatory approach – impedes and even blocks the development of the activity of conservation of cultural heritage or fosters its stagnation. This means that, as long as the perception of participativeness and comprehensive treatment of conservation activity remains unchanged, there will be no change of substance and no comprehensive participatory model in place (yet). Changes will also be necessary in every phase of the decision-making process – in planning, implementation as well as evaluation.

It has been found out that the absence of comprehensive approaches is a consequence of continued partiality of policy at all levels and in all proceedings (not only, e.g., during government change). One of the main objectives of this thesis is change in the culture of

planning, implementation and evaluation of (public) policies in the domain of cultural policies: primarily from the aspect of reflecting on the roles and competences of public policy actors via systemic redistribution or balancing of their powers and the establishment of compulsory mutual relationships of cooperation. Until this happens, all the theoretic methodological models will have remained completely powerless and useless for the actual needs of everyday public policy, unjustifiably causing them to become ends in themselves.

To conclude, two key elements of this thesis can be put forward as its original contribution, namely:

- the establishment of a new, innovative model of public policy (and, as a consequence, of cultural policies) evaluation, which enables a more optimal planning, implementation and evaluation of public policies and
- a comprehensive method of testing the actual everyday value and feasibility of theories and methodologies of participatory policy analysis, especially of evaluation in the field of cultural policies, as well as of the public activity of conservation of cultural heritage.

In addition to the establishment of a new, cyclical, innovative model of public policy evaluation, this doctoral thesis also clearly shows the “power” of qualitative methods of acquiring opinions, assessments and views regarding the studied contents and roles of policy actors. These disclose the unexpectedly large gaps between formal and de facto relations of participatory cooperation, thus rendering formally unexplained poor results of policy implementation explicable. In this way, the decision to use qualitative methodological approach towards the evaluation of public policies also proves to be indispensable from both the theoretical and empirical point of reference, as well as regarding the intentions of understanding, explaining, predicting or improving a public policy and roles of policy actors within it.

Key Words: policy analysis, cultural policy, immovable cultural heritage, evaluation model, participativeness, democracy

PREDGOVOR

Za interdisciplinarni študijski program 3. stopnje *Družboslovje in humanistika*, področje *Analiza politik* sem se odločila, ker sem predvidevala, da mi bo študij omogočil zapolniti vrzel, ki mi je v okviru obstoječih humanističnih programov ni uspelo. To naj bi dosegla z obvladanjem vsebin družboslovne obravnave analize in vrednotenja javnih politik, med katerimi izpostavljam kulturno politiko in politiko dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine. Po diplomu in magisteriju s področja konservatorstva na Filozofski fakulteti sem želela preseči okvire humanistike z navezavo na družboslovno področje *Analize politik*. Predvidevala sem, da mi bo to področje s pripadajočimi orodji omogočilo ustrežnejšo, širšo obravnavo doslej zapostavljenih vsebin na področju vrednotenja kompleksne¹ dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine. Glede na dostopne podatke v času prijave na doktorski študij sem menila, da mi bo program *Analize politik* omogočil preseči že dlje časa ugotovljeno pomanjkljivost – priložnost oblikovanja modela vrednotenja javne dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine. Do sedaj so se posamezne humanistične vede, ki (so)delujejo v tej dejavnosti, ukvarjale samo z vrednotenjem kulturne dediščine, to je s prepoznavanjem in določanjem vrednot (snovnih in nesnovnih vidikov) prepoznanih objektov in območij. Vsebine, ki jih zapolnjuje obravnavana disertacija *Vrednotenje javne dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine*, do sedaj še niso bile prepoznane kot relevantne in preučene v slovenskem in vsaj širšem evropskem okviru.

Z dolgoletno prakso na področju ohranjanja kulturne dediščine sem spoznala, da je zaradi dosedanjega kroničnega pomanjkanja ustrezne kulturne in dediščinske strategije ter politik treba oblikovati univerzalen model za vrednotenje kulturnih in dediščinskih politik. O dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine po eni strani ugotavljamo uspešen stoletni razvoj, ki se kaže v strokovni, vsebinski in kadrovski širitvi, po drugi strani pa smo priče njenemu kroničnemu nerazumevanju (še posebej njene kompleksnosti) in nepoznavanju s strani širše družbe ter vse šibkejšemu financiranju.

Pričakujem, da bo novi, inovativni model z uspešno izvedenimi študijami vrednotenja prispeval k ustrežnejši umestitvi dejavnosti varstva v kulturno in širšo družbeno sfero. Prav tako lahko študije vrednotenja politik in dejavnosti varstva kulturne dediščine prispevajo k izboljšanju položaja dejavnosti s tem, da olajšajo (spo)razumevanje med odločevalci, strokovnjaki, širšo javnostjo in skupnostmi, v katerih je dediščina nastala, živi in naj bi se z ustrežno strokovno podporo in sodelovanjem vseh igralcev razvijala tudi v prihodnje. Pričakujem tudi, da bodo raziskovalni rezultati novega, inovativnega modela vrednotenja posledično omogočili ustrežnejšo kontinuirano in dolgoročno zasnovano obravnavo dejavnosti varstva s strani Ministrstva za kulturo ter tudi njeno ustrežnejšo vključitev v javne politike na področju kulture in drugih resorjev, ki prav tako prispevajo k udejanjanju splošne, celostne politike varstva kulturne dediščine.

Ob zaključku disertacije ugotavljam, da so bila moja pričakovanja v celoti izpolnjena, tako pri izdelavi novega modela vrednotenja kakor pri predvideni uresničljivosti navedenih izzivov, ki jih bo model omogočal.

¹ Kompleksnost dejavnosti varstva kulturne dediščine je verjetno tudi vzrok za to, da tematika vrednotenja te dejavnosti doslej še ni bila obravnavana.

KAZALO

I	UVODNI DEL	19
1.1	Problemski kontekst doktorske disertacije – teoretski vidik	19
1.2	Problemski kontekst doktorske disertacije – empirični vidik	33
1.3	Raziskovalna vprašanja	43
1.4	Opis in utemeljitev raziskovalne metodologije, raziskovalnih metod strukture disertacije	45
1.5	Izvirni prispevek disertacije k razvoju znanstvenega področja analize politik in politike ohranjanja kulturne dediščine	48
II	TEORETSKI DEL	51
2.1	Analiza politik in vrednotenje javnih politik	51
2.2	Tipologija javnopolitičnih igralcev	57
2.3	Pristojnosti, vloge in odnosi javnopolitičnih igralcev	61
2.4	Interesi javnopolitičnih igralcev	63
2.5	Vrednotenje (evalvacija) javnih politik: generacijsko-tipološki razvoj	72
2.6	Participatorno vrednotenje	75
2.6.1	Smeri participatornega vrednotenja	76
2.6.2	Značilnosti raziskovanja participatornega vrednotenja	77
2.6.3	Participatorno vrednotenje usmerjeno v uporabnost	80
2.6.4	Specifike in izvedba participatornega vrednotenja	81
2.6.5	Izvedba participatornega vrednotenja	82
2.7	Participatornemu vrednotenju javnih politik sorodni modeli	83
2.7.1	Glavni tipi vrednotenja, temelječega na programskih teorijah	90
2.8	Vloga kazalnikov (indikatorjev) spremljanja izvajanja javnih politik pri vrednotenju	95
2.9	Kultura(e) vrednotenja javnih politik v Evropi: razlike in zблиževanje nacionalnih praks	99
2.10	Zaključek teoretskega dela	102
III	EMPIRIČNI DEL	104
3.1	Participatornost in deliberativnost kot orodje demokratizacije kulturnih politik	104
3.2	Participatornost in kulturna dediščina v političnih dokumentih	106
3.3	Oblikovanje novega modela vrednotenja	110
3.3.1	Vzorec aktivnosti kot primer implementacije deliberativnosti in participatornega pristopa k izvajanju aktivnosti	113
3.3.2	Predstavitev procesov, vsebinskih dejavnikov, ciljev in dosežkov kot delov vzorca sprememb novega modela vrednotenja	115
3.3.3	Evalvacijskemu modelu na pot	122
3.4	Kulturna politika v Sloveniji skozi zorni kot <i>Nacionalnih programov za kulturo</i> ..	123
3.5	(Nad)nacionalni programski okvirji dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine	131
3.5.1	Skladnost slovenske varstvene zakonodaje s konvencijami Sveta Evrope ..	131
3.6	Tipologija, vloge in pristojnosti igralcev v javnopolitični areni dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine	139
3.6.1	Nadnacionalna raven	140
3.6.2	Nacionalna raven	145
3.6.3	Raznovrstni javnopolitični igralci v velikem univerzumu kulturne dediščine	162

3.7	Interesi v zvezi z ohranjanjem kulturne dediščine	164
3.7.1	Interesi v zvezi z ohranjanjem nepremične kulturne dediščine na podlagi štirih stebrov trajnostnega razvoja	169
3.7.2	Osrednji igralci ohranjanja kulturne dediščine in njihov vodilni interes...	176
3.7.3	Individualna osredotočenost na pluralne javnopolitične interese	179
3.8	Odnosi med igralci v javnopolitični areni ohranjanja kulturne dediščine	180
3.8.1	Nadnacionalna raven.....	182
3.8.2	Nacionalna raven	183
3.8.3	Tipi odnosov med ključnimi igralci ohranjanja kulturne dediščine.....	186
3.8.4	Sodelovanje med osrednjimi štirimi podarenami ohranjanja kulturne dediščine	188
3.8.5	Navidezno sodelovanje in »neuravnotežena« participatornost.....	192
3.9	Apliciranje teoretskega modela vrednotenja na področje dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine v Sloveniji.....	194
3.9.1	Vrednotenje sistema ohranjanja kulturne dediščine: makro vidik.....	195
3.9.2	Cilji in učinki dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine: mezo vidik.....	204
3.9.3	Vzorec aktivnosti novega modela vrednotenja politik kot orodje za preverjanje implementacije deliberativno-participatorne metode: mikro vidik.....	218
3.9.4	Zaključne ugotovitve uporabnosti modela v študiji primera	223
3.10	Zaključek empiričnega dela	224
IV	SKLEPNO POGLAVJE.....	228
V	LITERATURA.....	232
	IMENSKO KAZALO	255
	PRILOGE	257
	Priloga A.....	258
	Priloga B.....	259
	Priloga C.....	262
	Priloga D.....	271
	Priloga E.....	276
	Priloga F.....	280
	Priloga G.....	282
	Priloga I.....	294
	Priloga J.....	296

Seznam tabel

Tabela 1.1:	Dimenzije demokratične deliberativnosti v javnih politikah.....	20
Tabela 2.1:	Število in tipi interesnih igralcev, ki so aktivni v EU.....	64
Tabela 2.2:	Povezave med politično ideologijo in javnim interesom pripadajoče kulturne politike.....	68
Tabela 2.3:	Oblike sistematičnega raziskovanja glede na cilje in postopkovne razsežnosti..	78
Tabela 2.4:	Razlike med participatornim in običajnim vrednotenjem.....	81
Tabela 3.1:	Aktualne preusmeritve koncepta varstva kulturne dediščine.....	144
Tabela 3.2:	Razlike med zasebnim in javnim interesom.....	168
Tabela 3.3:	Prikaz vodilnih interesov osrednjih igralcev ohranjanja kulturne dediščine.....	176
Tabela 3.4:	Prikaz izbora glavnih vsebin sodelovanja med štirimi nosilnimi podarenami, ki so ključne pri ohranjanju kulturne dediščine.....	189

Seznam slik

Slika 1.1:	Model akademsko in uporabniško usmerjenega celovitega participatornega pristopa vrednotenja.....	46
Slika 2.1:	Hierarhija potreb po Abrahamu Maslowu.....	69
Slika 2.2:	Potrebe, ki jih zadovoljuje kulturna dediščina.....	70
Slika 2.3:	Sistemske model vrednotenja javnih politik.....	84
Slika 2.4:	Model realističnega vrednotenja ali vrednotenja javnih politik, temelječih na dejstvih.....	86
Slika 2.5:	Konceptualni okvir programske teorije (prirejeno po: Chen 2005, 341).....	88
Slika 2.6:	Osnovni model vrednotenja intervencijskih mehanizmov.....	90
Slika 2.7:	Osnovni model vrednotenja moderacijskih mehanizmov.....	91
Slika 2.8:	Osnovna shema predstavljenega integracijskega modela vrednotenja.....	93
Slika 3.1:	Nov, ciklični model celovitega vrednotenja kulturnih politik: izpopolnjen vzorec sprememb.....	111
Slika 3.2:	Idealni model vzorca aktivnosti.....	113
Slika 3.3:	Izpopolnjen vzorec sprememb novega modela vrednotenja s ključnimi besedami.....	124
Slika 3.4:	Izpopolnjen vzorec sprememb novega modela vrednotenja s ključnimi besedami.....	132
Slika 3.5:	Izpopolnjen vzorec sprememb novega modela vrednotenja s ključnimi besedami.....	196
Slika 3.6:	Izpopolnjen vzorec sprememb novega modela vrednotenja s ključnimi besedami.....	205
Slika 3.7:	Prvine vzorca aktivnosti za preverjanje deliberativno-participatornega pristopa za načrtovalski proces.....	221
Slika 3.8:	Prvine vzorca aktivnosti za preverjanje deliberativno-participatornega pristopa za izvajanje ukrepov.....	222
Slika 3.9:	Prvine vzorca aktivnosti za preverjanje deliberativno-participatornega pristopa za ocenjevanje.....	222
Slika 3.10:	Združitev hierarhije potreb A. Maslowa (desno), interpretacije hierarhije potreb po A. Maslowu z upoštevanjem potreb, ki jih zadovoljuje kulturna dediščina (levo), in nadgradnje obeh: potrebe, ki jih zadovoljujejo posamezniki pri vrednotenju dejavnosti kulturne dediščine (sredina).....	225

SEZNAM KRATIC

CD –	civilna družba
DP –	državni pomen
DPN –	državni prostorski načrt
DS –	dediščinska skupnost
EHHF –	European Heritage Heads Forum
EU –	Evropska unija
IKM –	Inšpektorat za kulturo in medije
KD –	kulturna dediščina
KN –	konservatorski načrt
KP –	konservatorsko-restavratorski projekt
KVS –	kulturnovarstveno soglasje
L –	lastnik
LP –	lokalni pomen
MDDSZ –	Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti
MF –	Ministrstvo za finance
MGRT –	Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo
MIZŠ –	Ministrstvo za izobraževanje, znanosti in šport
MK –	Ministrstvo za kulturo
MKGP –	Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano
MO –	Ministrstvo za obrambo
MOP –	Ministrstvo za okolje in prostor
MZ –	Ministrstvo za zdravje
MZZ –	Ministrstvo za zunanje zadeve
NPK –	Nacionalni program za kulturo
NU –	načrt upravljanja
NVO –	nevladna organizacija
O –	oblast
OZN –	Organizacija združenih narodov
PA –	prostorski akt
SE –	Svet Evrope
SJSVKD –	sektor javne službe varstva kulturne dediščine
UNESCO –	United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization
VOD –	varstveno območje dediščine
VN –	varstvo narave
ZVKDS –	Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije
ZUIK –	Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo
ZVKD -1 –	Zakon o varstvu kulturne dediščine

I UVODNI DEL

1.1 Problemski kontekst doktorske disertacije – teoretski vidik

V devetdesetih letih 20. stoletja je pojmovanje demokracije zajel t. i. »deliberativni obrat«, temelječ na domnevi, da mora legitimnost procesov, povezanih s politiko in političnim, potekati med vsemi, ki so zainteresirani za sodelovanje pri političnem odločanju, in ne več zgolj tistimi, ki imajo formalne odločevalske pristojnosti in pooblastila (npr. Hajer 2003). V zvezi s tem se tako pričakuje, da bi vsi zainteresirani morali imeti neko vrsto možnosti sodelovanja pri katerikoli vsebini, o kateri se odloča (Fischer 2006, Dryzek v Hendricks 2013).

Kritiki klasičnega modela demokracije poleg pretiranega »*top-down*« oblikovanja politik opozarjajo prav na pomanjkanje spodbud za vključevanje in nadaljnjo razpravo o vsebinah raznolikih interesov družbe, ki bi jih zainteresirani (interesne skupine, civilna družba, stroka) imeli možnost predstaviti političnim odločevalcem in tako sovplivati na vsebine končno sprejetih (političnih) odločitev (prav tam).

Ob tej kritiki se navezujemo na Petkovića (2013, 329) ki tudi ugotavlja slabosti klasičnega načina analize politik, ki se kaže v nedemokratičnosti in primarni uporabi kvantitativnih tehnik, teoretsko temelji na racionalnem izboru, metodološko pa na analizi stroškov in koristi ter na nekritičnem reproduciranju obstoječih razmerij moči.

Številni avtorji vidijo rešitev teh težav pri oblikovanju politik v ustreznem vključevanju državljanov v delo oblasti, konkretno v sledenju t. i. ideji deliberativnosti in participatornosti, vpletenosti vseh zainteresiranih skupin, tako oblasti kot širše družbe, v odločevalske procese. V teh procesih naj bi štela le kakovost politične udeležbe in razprave, ne več samo obseg oziroma širina participacije (Kustec Lipicer 2010, 143).

Kustec Lipicer navaja Dryzeka, ki zagovarja izhodiščno idejo deliberativne demokracije, temelječo na prepričanju, da bi morala biti organizirana na način, ki bi omogočal široko in na utemeljenih razlogih ter znanju osnovano razpravo med različnimi skupinami predstavnikov oblasti in družbe, kar bi lahko zagotovilo (prav tam):

- boljše, bolj razumske in vključujoče rešitve problemov,
- čim bolj poenoteno in vključujoče razumevanje v javnosti izraženih potreb in interesov,
- večjo moralno zavest državljanov in s tem večjo relevantnost znanja, javnega duha in zavesti (prav tam).

Dela več avtorjev se nanašajo na realizacijo rešitev teh predlogov, ki je mogoča tako na institucionalni ravni z večjo odprtostjo v postopke in aktivnosti oblasti kot tudi na postopkovni ravni, v iskanju konkretnih rešitev odločevalskih procesov (prav tam).

Kustec Lipicer je tudi poudarila potrebo po raziskovanju načel deliberativne demokracije in z njimi povezanih načinov oblikovanja javnih politik z vidikov vpletenih subjektov, narave odločevalskih vsebin in kasnejših učinkov sprejetih odločitev. V nadaljevanju predstavljamo prilagojeno tabelo s primerjavo omenjenih treh vidikov pri klasični parlamentarni in aktualni deliberativni naravi demokratičnega odločanja.

Tabela 1.1: Dimenzije demokratične deliberativnosti v javnih politikah.

Prevladujoča narava demokratičnega odločanja	Klasična parlamentarna	Aktualna deliberativna
Vpleteni subjekti	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Ozka</u> omejitev na predlagatelje in odločevalce (parlament) • Parlament (zakonodajno telo) ima osrednjo vlogo 	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Razširitev</u> na vse zainteresirane državne in družbene skupine ter posameznike, ki dajejo utemeljeno tolmačenje za vstop v odločevalski proces • Parlament ima še vedno osrednjo vlogo, omejeno na potrjevalca sprejetih odločitev
Vsebine	<ul style="list-style-type: none"> • <u>Ozko</u> vezane na predmete odločanja • Formalno predpisani mehanizmi parlamentarnega (zakonodajnega) odločanja (v praksi pogosto dopolnjeni s političnim trgovanjem) 	<ul style="list-style-type: none"> • Osredotočenost na predmete odločanja kot tudi na <u>širše</u> vsebine, ki so nanje posredno ali neposredno vezane • Raznolikost vrst in načinov vstopanja, širših od klasično predvidenih vzvodov odločanja (zasnovani na načelih utemeljevanja in razpravljanja) • Formalno predpisani mehanizmi zakonodajnega odločanja štejejo samo še pri formalnem glasovanju

Učinki sprejetih odločitev	<ul style="list-style-type: none"> • Pogosta nedodelanost in pomanjkljivost vodi v neučinkovito in nenačrtovano ozko interesno usmerjeno reševanje problemov, ki koristijo le nekaterim skupinam 	<ul style="list-style-type: none"> • Premišljene, predebatirane, široko pretehtane odločitve, interesno <u>široko</u> zastopane in predhodno usklajene tudi z drugimi področji (finančnimi, socialnimi, okoljskimi)²
----------------------------	---	--

Vir: prilagojeno po Kustec Lipicer (2010, 145).

Tudi Petković (Petković 2013, 330) povezuje ideal deliberativnosti v javnih politikah z obstoječimi institucijami liberalne demokracije z izpostavljanjem krepitve razprave v predstavniških institucijah in z delovanjem demokratične javnosti, ki nadzira politično oblast in služi kot protiutež neodzivnemu delovanju tržišča.

Ugotavlja, da v sodobni politični znanosti prevzema deliberacija pomen kolektivnega procesa javne razprave, ki se povezuje z različnimi oblikami institucijskega dizajna in participatornih eksperimentov. Po drugi strani se ideal deliberativnosti ambicioznejše konstituira ne kot sredstvo legitimacije, ampak kot sredstvo radikalne kritike obstoječega sistema oziroma kot niz alternativnih institucij, ki temeljijo na idealu skupnosti politično enakovrednih državljanov kot podlagi za deliberacijo pri ustvarjanju dobre politike. Ta ideal naj bi do sedaj zaživel v zelo omejenem obsegu eksperimentalnih konzultacijskih forumov »majhnih javnosti«, katerih cilj je povezati znanost in politiko v egalitarni razpravi državljanov in strokovnjakov o optimalni politiki. Petković meni, da v tem smislu deliberativnost ne krepí samo demokratične legitimnosti politike, ampak tudi povečuje stroške odločanja z negotovimi izidi razprave kot tudi temeljne normativne dileme o namenu, obsegu in značaju demokratičnega odločanja (prav tam).

Tesno povezana z idealom deliberativne demokracije je obsežna in kritično orientirana sociološka teorija komunikacijskega delovanja, ki legitimira obstoječe liberalno-demokratične institucije s pomočjo normativne teorije državljanske javnosti. Teorijo, ki ima močne implikacije na oblikovanje in analizo javnih politik, je razvil Jürgen Habermas. V njej se pojavlja kot paradigmatični normativni ideal, povezan z reflektivno etiko diskurza, t. i. *idealno govorno stanje*. Le-ta pomeni proceduralni model načina reševanja problema, v katerem

² Takšen način obravnavanja zagovarja koncept celostnega ohranjanja kulturne dediščine.

enakost govornikov omogoča neovirano sodelovanje, izražanje in kritiko oziroma v okviru liberalne demokracije kritično delovanje javnosti, pri čemer prevlada najboljši argument (nav. delo, 341–342). Habermas je kot ideal deliberativne demokracije ponudil komunikacijsko delovanje civilne družbe, ki lahko prepreči zlorabo upravne moči in trga (Petkovič 2008a, 42). Njegov model ne zahteva reorganizacije obstoječih institucij na podlagi formalnih zahtev deliberativnega ideala, ampak omogoča razpršeno komunikacijo v javni sferi obstoječih družb (prav tam). V primeru obravnavane študije pomeni realizacija tega ideala spremembo pristojnosti igralcev s pomočjo systemske prerazdelitve oziroma uravnoteženja pooblastil.

Petkovič izpostavlja tudi *etnologijo*: ta mu pomeni analitični dosežek, ki se more – ne pa mora – uporabiti v politične namene za izboljšanje javnih politik in krepitev demokracije (nav. delo, 29). V tem kontekstu navaja zlasti Geertzovo sintagmo t. i. *lokalno znanje* (*local knowledge*), ki pomeni mrežo znanja, razumevanja in informacij, povezanih z lokalno skupnostjo in njenimi praksami, kar bi lahko bilo pomembno za kakovost, učinkovitost in legitimnost oblikovanja politik. Lokalno znanje je vezano na specifični kulturni in prostorski kontekst, ki se izmika univerzalizaciji. Ključna naloga etnologije je identificirati družbeni pomen: etnolog ne teži k abstrakciji, temveč preuči pomene, na podlagi katerih delujejo subjekti posamezne kulture, in jih podrobno razloži (nav. delo, 40). Etnološke študije pomenijo pomemben element konstituiranja (interpretacijske) analize politik, še posebno tistih, ki zagovarjajo participatornost in deliberacijo (nav. delo, 46).

V zvezi z etnologijo kaže poudariti razločevanje med »zunanjim« in »notranjim« pogledom na dediščino, med dvema medsebojno dopolnjujočima se in ne nasprotujočima si vidikoma obravnave kulturno dediščinskih prvin.³ Na prvi pogled nezdržljivo delovanje lahko navežemo na kritiko raziskovalnega koncepta kulturnega materializma,⁴ katerega cilj je razlaga nastanka, poteka in sprememb splošnega inventarja družbeno-kulturnih razlik ter podobnosti (Harris 1979). Kulturni materializem omenjamo zgolj zato, ker je uvedel pomembno epistemološko razločevanje med »emskim« (udeleženčevim, lastnikovim stališčem) in »etskim« načinom (raziskovalčevim stališčem) raziskovanja; slednjemu je dajal prednost. Kritike sodobnikov so (bile) usmerjene ne samo na omenjeni pristop, ampak tudi na

³ Ta vidik si še posebno prizadeva presegati *Faro konvencija* Sveta Evrope.

⁴ Kulturni materializem, ki ga je poimenoval in oblikoval Marvin Harris, je osrednji etnološki (am. kulturno antropološki) koncept druge polovice 20. stoletja.

predvidevanja, da bi »etska« perspektiva in vedenjski procesi razložili in ocenili »emsko« perspektivo in mišljenjske procese (Koželj 2013 b).

Hajer (Hajer 2003, 175) ugotavlja, da se v sedanjem času oblikovanje politik pogosto izvaja v »institucionalni praznini«, v kateri ni splošno sprejetih vlog in norm, ki bi usmerjale politike (*politics*),⁵ in na podlagi katerih bi bili dogovorjeni ukrepi javnih politik (*policy*). Zavzema se za ponoven premislek o preučitvi oblikovanja javnih politik v luči spreminjajočega se konteksta: politik (*polity*),⁶ znanja in intervencije. Na podlagi kontekstualne perspektive poziva k prenovi zahteve Harolda Lasswella po demokratični znanosti o javnih politikah s pobudo za novo deliberativno analizo politik.

Ko se oblikovanje javnih politik in politik (*politics*) nahajata v institucionalni praznini, bi morali paziti na dvojno dinamiko: igralci se ne posvetujejo (*deliberate*), da bi dosegli željeno rešitev za določen problem, ampak med posvetovanjem (*deliberating*) izpogajajo nova institucionalna pravila, razvijajo nove norme ustreznega obnašanja in snujejo nove koncepte legitimnih političnih posredovanj (Hajer 2003, 175–176).

Obstaja razklanost med obstoječim institucionalnim redom klasično–modernističnih institucij in aktualnimi praksami oblikovanja politik v novih političnih prostorih. Hajer ugotavlja, da slednji niso zmožni reševati problemov na način, ki bi bil prepoznan kot legitimen in učinkovit. Pri tem lahko pomislimo na aktivnosti potrošniških organizacij, vlog NVO v oblikovanju dnevnega reda in v monitoringu implementacije pogodb ter tudi v presenetljivi vlogi nepolitičnih igralcev kot načrtovalcev v ustvarjanju temeljnih pogojev za uspešno deliberacijo (Hajer 2003).

V sedanjem svetu je politika (*polity*) postala diskurzivna: ne more biti zajeta v udobnih okvirih splošno sprejetih vlog, ampak se oblikuje s pomočjo deliberacije. Ker se politika (*politics*) izvaja v institucionalni praznini, sta politiki (tako *policy* kot *polity*) odvisni od rezultata (*outcome*) diskurzivnih interakcij.

⁵ Politike v pomenu boja za oblast.

⁶ Politike kot ustanove političnega sistema.

Omenjena institucionalna praznina se kaže v spreminjajočem se svetu oblikovanja javnih politik in rezultatov politik (*politics*) v petih izzivih klasično-modernističnih institucij:

- novi red odločanja je razpršen (vedno večja postaja vloga skupin pritiska in družbenih gibanj),
- obstaja nova prostorskost oblikovanja javnih politik in politik (*politics*) (EU je omogočila vstop NVO v slednjo politiko),
- standardni pogled participatornosti in demokratičnega vladanja bi morali ponovno pretehtati (še posebno z vidika načrta vključitve državljanov),
- avtoriteta klasične (znanstvene) ekspertize se je oslabila (znanstvena ekspertiza ni več jamstvo za zaupanje),
- kontekst oblikovanja javnih politik se vsebinsko in odločevalsko širi.

Glede na to, da obstaja mnenje, da *polity* na globalni ravni ne obstaja, ugotavljamo, da *polity* obstaja prav na ravni Sveta Evrope: da ne gre za prostor institucionalne praznine, lahko dokažemo predvsem z njeno strokovno-usmerjevalno vlogo.

Hajer prepoznava tri razsežnosti, ki se kažejo v javnopolitični razpravi:

1. izmenjava mnenj za in proti določenim rešitvam, ki zadevajo razumevanje različnih stališč, ki porajajo zahteve,
2. pogajanje o pravilih igre in
3. poudarjanje kulturnega vidika politik (*politics*), ki predstavlja niz trenutkov, v katerih ljudje obravnavajo vrednostne zaveze in se pogajajo o njih. Pri tem bodisi razvijejo ali odkrijejo deljeno razumevanje in upoštevanje ali pa ne (Hajer 2003, 183).

V družbi, ki ji manjka teritorialna sinhronija, je postala javnopolitična deliberacija osrednje mesto integracije in zaupanja. Po drugi strani pa načini premisleka o analizah politik predlagajo premik k interaktivnim deliberativnim praksam: le-te so uspešne glede obsega, v katerem je bilo mogoče oblikovati tako deljene poti usmerjenega znanja kot tudi zaupanje in kredibilnost vpletenih igralcev. V takih interaktivnih praksah bi morali biti različni udeleženci od začetka vključeni v razgovore o oblikovanju javnih politik (ne samo črpanja iz *lokalnega znanja*) in tudi dejavno soustvarjati oblike zaupanja v institucije v času, ko takega zaupanja ni

več. Pri razumevanju in reševanju teh problemov obstaja prava množitev oblik takšnih alternativnih eksperimentov.

Pri takih eksperimentih si širok obseg raznolikih okvirjev udeležencev deli probleme in obravnava možne rešitve: pri tem je ključno, da vladne agencije sodelujejo, ne pa tudi prevladujejo v deliberaciji. V preteklosti je bilo razmišljanje o učinkovitih intervencijah javnih politik tudi zadeva ocene družbenih moči, ki bi lahko podpirale določen politični instrument. Tako bi lahko dobra analiza politik generirala informacije o smereh, po katerih bi lahko bili določeni družbeni igralci vključeni v določene iniciative.

Hajer zagovarja dejstvo, da odraz spreminjajočega konteksta oblikovanja javnih politik kaže na to, da se sedaj soočamo z drugačno obliko izziva. Ta poziva k novim potem za delovanje novega demokratičnega ideala javnopolitičnih znanosti:

1. Javnopolitične znanosti se morajo spoprijeti z dejstvom, da ne obravnavajo političnega prizorišča kot danega. Po drugi strani lahko vidimo, kako je politična deliberacija postala vedno bolj centralna »lokacija« politik (*politics*).
2. Izziv zahteva resen razmislek o načinih, s katerimi je analiza politik še vedno vpletena v institucionalno krizo. Bistvenega pomena je ugotoviti, kako lahko oblikujemo uspešno odločanje izvoljenih teles in izboljšamo njihove demokratične sposobnosti/opolnomočenje.
3. Tudi literatura bi morala obravnavati nedvoumne normativne vidike, ki se pojavijo z uvedbo novih praks, v katerih bodo nekateri lahko (so)delovali, drugi pa ne.
4. Zavezanost k demokratičnim javnopolitičnim znanostim izrecno zahteva premislek o analizi politik in politični teoriji: v luči vsega predhodno opredeljenega bi morali to obravnavati kot vzajemni odnos. Politična teorija lahko pomaga, da pridemo do nove poti glede povezovanja deliberacije z odločanjem.

Končno, analiza politik bi morala vztrajati pri povezavi med razvojem teorije in empiričnimi raziskavami. Analiza diskurza in etnologija sta dva pristopa, ki omogočata podrobne analize določenih praks reševanja problemov, ki lahko promovirajo razumevanje zapletenosti uspešnih javnopolitičnih deliberacij v diskurzivni politiki (*polity*) in novo razumevanje pojavov, ki sestavljajo učinkovito javnopolitično deliberacijo.

Če povzamemo: analiza politik je še vedno večpomenska pot organiziranosti znanja. Deliberativno analizo politik lahko definiramo kot »raznoliko iskanje razumevanja družbe, da bi olajšali večpomenske in legitimne politične aktivnosti, dogovorjene na podlagi vzajemnega delovanja, ter izboljšali kakovost življenja skupnosti« (Hajer 2003, 191). Ta definicija poudarja raznovrstne metode, ki jih potrebujemo za uporabo interaktivne deliberacije. Osrednja je zaveza za širitev zmožnosti obravnave javnopolitičnih problemov na smiselen politično učinkovit način: zamisel obsega premislek o legitimnosti. Deliberativna analiza javnih politik obsega tudi zavezo o izboljšanju kakovosti življenja s poudarjanjem nalog analitikov javnih politik, da premislijo o vplivih določenih aktivnosti oziroma konkretnih izbir v oblikovanju javnih politik.

Fischer (2006, 19) je s primeri iz Kerale⁷ in Porto Alegra⁸ predstavil, kako je gibanje, ki je uporabljalo kulturne in izobraževalne strategije, omogočilo opolnomočeno participacijo lokalnega prebivalstva v deliberativnem načrtovalskem procesu. Še posebej je poudaril pomen globljega razumevanja družbeno-kulturnih pomenov in politične identitete za teorijo demokratične deliberacije in prakso participatornega vladanja. Prav slednje so omogočila nova družbena gibanja in NVO kot prostori javne deliberacije ter reševanja problemov. Nova družbena gibanja in NVO so tudi iznašla in eksperimentirala z nizom novih participatornih mehanizmov, s prizadevanji za povezavo prebivalcev in ekspertov v novo obliko sodelovalnega raziskovanja vred. Posebno vlogo pri razumevanju participatornega vladanja je posvetil kulturni identiteti in lokalnemu znanju pri oblikovanju ter posredovanju političnih prostorov, ki so potrebni za demokratično državljansko deliberacijo. Prakticiranje participatorne deliberacije sproža tudi vprašanja kriterijev, kot npr.: Kaj tvori uspešno participacijo? Kako jo merimo ali ocenjujemo? Participacija, ki jo je treba vedno skrbno preučiti in načrtovati vnaprej, se lahko (tudi) presoja v okviru treh učinkov:

- instrumentalnih (nanašajo se na participacijo, ki je zasnovana tako, da se dosežejo določeni cilji ali rezultati);
- razvojnih (nanašajo se na učinke, ki jih ima participacija na človeški razvoj, npr. na širitev posameznikove ali skupinske moči za izobraževanje, razmišljanje, občutke in predanost ali družbeno delovanje);

⁷ Indija: primer izvedbe reforme lokalnega participatornega procesa, ki je podlaga za decentralizirano načrtovanje.

- intrinzičnih (mišljene so večšine, ki so razumljene kot notranje koristi participacije, npr. občutek notranjega zadovoljstva, povečanja lastne vrednosti in identifikacije z določeno skupnostjo).

Fischer (2006, 23) navaja tudi Funga in Wrighta, ki sta poleg obeh omenjenih primerov preučevala še številne druge, katerih skupni imenovalec je bilo prizadevanje »navadnih« državljanov za povečanje učinkovitosti njihove udeležbe pri oblikovanju programov in politik, ki so relevantne za njihova življenja. Na podlagi skupnih potez sta izluščila niz značilnosti, ki sta jih poimenovala »opolnomočena deliberativna demokracija«. Kot rezultat takšnega raziskovanja sta opredelila:

- tri politična načela: eksperiment naj bi obravnaval določen praktični problem; deliberacija se zanaša na opolnomočeno vključitev »navadnih« državljanov; vsak eksperiment naj bi izrabljaj razumno deliberacijo v prizadevanjih za rešitev problemov;
- značilnosti načrtovanja: decentralizacija odločanja in moč implementacije lokalnih akcijsko usmerjenih enot; povezane enote naj bi bile deležne ustreznih ravni odgovornosti za nadzor, razdelitev sredstev, inovacij in reševanja problemov; eksperiment »kolonizacije in transformacije« državnih institucij naj bi bil usmerjen v njihovo prestrukturiranje v administrativne agencije, odgovorne za obravnavanje teh problemov;
- ozadje aktiviranja pogojev: potreba po enakovredni moči vseh udeležencev (Fischer 2006, 23–24).

Poudaril je tudi dejstvo, da se postmoderna literatura zelo usmerja v razumevanje kulture s strani politike, k družbenim pomenom in politikam identitet. Kjer se standardne politične analize usmerjajo v strukture, prakse in metode državnih institucij, ki organizirajo igre moči, postmoderne kulturne politike bolj temeljito izpostavljajo diskurzivno sestavo pomenov in identitet igralcev, institucij in praks, ki so z njimi neločljivo povezane. Za Fischerja je temeljnega pomena vzajemno delovanje moči in razlik v oblikovanju družbenih prostorov ter mikrokulturnih politik njihovih interakcij. Ti vidiki zahtevajo pozornost analize (osnovnih in implicitnih) domnev o družbenih in političnih odnosih, ki organizirajo in tvorijo prostore za participacijo.

⁸ Brazilija: primer izpeljave participatornega proračunskega procesa.

Opozoril je na dejstvo, da družbeno-kulturna perspektiva politik participatorne deliberacije dokazuje, da formalna teorija načrtovanja participatornosti ni mogoča. Jasno pa je, da so strukture same po sebi družbena razmerja, interpretirana s strani tistih, ki so znotraj prostorov. Dejansko so strukture ustvarjene okoli normativnih dogovorov o pomenih, namenih in razmerjih: to je razlog, da lahko načela načrtovanja prevzamejo različne pomene v različnih prostorih (Fischer 2006, 26).

Fischer zastopa tezo, da je za model deliberativnega opolnomočenja v Kerali bistveno izoblikovanje:

- avtonomnih participatornih praks v lokalnih skupnostih (s politično podporo od zgoraj do posredovanja lokalnih aktivnosti),
- modela participatornega mapiranja virov tako s strani prebivalcev kot ekspertov in
- izobraževalne vloge, ki je poleg politične ključni predpogoj za uspešne postopke deliberativnega opolnomočenja.

Da bi presegli formalne oblike decentraliziranih struktur, se je treba spopasti z eksperimentiranjem o značilnostih komuniciranja in učenja v teh okoljih: to je naloga, ki bi se morala umestiti v raziskovalne agende (Fischer 2006, 34–37).

Pateman (2012) ugotavlja, da je nova, najbolj uspešna oblika demokracije deliberativna demokracija. Že leta 2007 je John Dryzek zapisal, da »sedaj deliberativna demokracija konstituira najbolj aktivno območje politične teorije v njeni celovitosti, in ne samo demokratično teorijo« (Dryzek v Pateman 2012, 7). Sedaj, ko demokratična teorija doživlja vitalno renesanso, se zastavlja vprašanje, ali je še prostor za participatorno teorijo? Avtorica meni, da je ugoden čas za participatorno demokracijo, ki je ne enači z deliberativno demokracijo, ki pa pomeni obliko državljanske participacije. Ugotavlja tudi, da se je v zadnjem desetletju zelo povečal interes za participatorno upravljanje.

Deliberativni demokrati so pokazali majhen interes v zadnjih tridesetih letih za promocijo participacije: kolikor so se zanimali za primere participatorne demokracije, so jih obravnavali kot primere deliberativne demokracije. Ne glede na dejstvo, da je Dennis Thompson verjel, da »obrat k deliberativni teoriji ni nadomestil participatorne teorije«, je razširjeno mnenje, da je deliberativna demokracija prehitela in zajela svojo predhodnico, participatorno demokracijo.

Deliberativno demokracijo naj bi obravnavali kot »participatorno demokratično regeneracijo« in zahtevali, »da bi bili deliberativni demokrati participatorni demokrati« (Thompson v Pateman 2012, 8).

Deliberacija, razprava in debata so jedro vsake oblike demokracije z všteto participatorno demokracijo. Četudi je deliberacija potrebna za demokracijo, pa zanjo ni dovolj. Nekaj najbolj zavzetih zagovornikov deliberativne demokracije si prizadeva predstaviti deliberacijo kot sinonim za demokracijo samo. Cilj deliberacije je v tem, da si prizadeva priti do konsenza, ustvariti odločitev ali razkriti, kako se lahko preference posameznikov po deliberaciji spremenijo. Problem deliberativne demokracije je v dejstvu, ki posebno zadeva podpornike participatorne demokracije: kaže se v tem, da je osrednji interes njihovih zagovornikov v procesu deliberacije v deliberativnih forumih.

Participatorna demokracija se pogosto obravnava kot čisto normativen argument, ki se ukvarja z ideali. Naslednji elementi so najpomembnejši v participatorni demokratični teoriji:

- Zmožnosti, znanja in značilnosti posameznikov so medsebojno povezani z oblikami oblastnih struktur. Posamezniki se učijo participirati s participacijo: posamezniki predvsem potrebujejo (so)delovanje z demokratičnimi oblastnimi strukturami, da omogočijo participacijo.
- Participatorna demokratična teorija je argument za demokratizacijo: pri argumentu gre za spremembe, ki bi naredile naše družbeno in politično življenje bolj demokratično, ki bi zagotovilo priložnosti za posameznike, da participirajo v odločanju o njihovem vsakdanjem življenju kot tudi v širšem političnem sistemu. Skratka, gre za demokratizacijo demokracije.
- Kar avtorica imenuje participatorna družba, je treba šele oblikovati (Pateman 2012).

Kot primer participatorne demokracije navaja participatorni proračun, ki vključuje mnogo deliberacije: participatorni proračun spreminja in demokratizira strukturo enega dela upravnih institucij. Le-ta ne predstavlja samo možnosti participacije v razvoju, ampak trende povzema v vseprisoten žargon transparentnosti, krepitve zmogljivosti, opolnomočenja, udeležencev dobrega vladanja in razvoja, kot je novi javni menedžment, ki vključuje participatorni vidik (nav. delo).

Pateman ugotavlja (nav. delo), da opazuje širitev participacije in državljanstva, ne pa začetka demokratizacije in oblikovanja participatorne družbe. Nov pogled na širitev participacije je v tem, da lahko v revnih državah izboljša vladanje, v bogatih pa krepi legitimnost obstoječega sistema. Širši kontekst je v dejstvu, da večinoma širitev participacije ne moti obstoječih institucij. Nasprotno, v številnih primerih je to kompatibilno z obsežnimi spremembami, združenimi pod »globalizacijo.« Inovacija v participaciji je tudi primerna za drugo stran tega načina modernizacije, v minimalističnem, »realističnem« Shumpeterianovem konceptu »demokracije«, ki vidi državljanke zgolj kot potrošnike v drugi preobleki.

Nasprotno, koncept državljanstva, ki je utelešen v participatorni demokratični teoriji, utemeljuje, da niso vsi državljanje potrošniki. Državljanje imajo pravico na javno oskrbo, pravico, da participirajo pri odločanju o svojem kolektivnem življenju in da živijo znotraj oblastnih struktur, ki omogočajo tako participacijo. Problem ni v tem, ali je participatorna demokracija izvedljiva; empirični dokazi (tako izpred štirideset let kot danes) kažejo, da je mogoče oblikovanje bistvenih korakov k ustvarjanju participatorne demokracije (nav. delo).

Hendriks (2013) ugotavlja, da je z vidika participatornosti ključno vrednotenje njegovih učinkov. Idealno participatorno vrednotenje politik se nanaša na raznovrstnost igralcev, ki vplivajo ali so vplivani s strani politike ali programa v procesu vrednotenja. Participacija ima zmerom večjo vlogo v vrednotenju politik, še posebno z zagonom za oblikovanje »javne vrednosti« in širjenje trenda k bolj participatorni obliki vladanja. Nekateri strokovnjaki so identificirali participacijo kot osrednji del procesa vrednotenja.

Tako torej participacija nastopa kot tema v delih postpozitivističnih strokovnjakov, ki se zanimajo za širjenje argumentirane podlage analize politik (Hajer in Wagenaar v Hendricks 2013, 436). Tu je poudarek na analitiki politik, ne toliko za »rešitev« določenega problema ali iskanje njegove »resnice«, ampak v oblikovanju interaktivnega prizorišča, na katerem naj bi bili argumenti javnih politik in dokazi izpostavljeni javni deliberaciji. Nedavno so strokovnjaki argumentirali, da je interaktivna ali deliberativna oblika analize politik bistvena za oblikovanje praktičnih sodb v kontekstu, v katerem vladanje povečano vključuje kompleksno mrežo igralcev, široko ovrednoten pluralizem in radikalno negotovost (prav tam). Participacija tako postane osrednja za potrebe vrednotenja, še posebno pri iskanju odgovorov, kako politika deluje in kako bi se lahko izboljšala. Hajer in Wagenaar sta izjavila: »Kakršnokoli znanje imamo, mora biti ocenjeno s stališča relevantnosti in uporabnosti v

interakciji s konkretno situacijo: proces ocenjevanja, ki poteka, nastopa v situaciji intenzivne družbene interakcije« (prav tam).

Eno izmed najbolj pomembnih gonil participacije v javnih politikah je želja po demokratizaciji političnih procesov in javnih storitev. Participacija naj bi tudi promovirala bolj transparentno odločanje in izboljšala zaupanje v javne ustanove in državljanstvo. Javna participacija se vedno bolj zagovarja kot sredstvo za izboljšanje upravljaljske učinkovitosti, izvedbe storitev in odgovornosti vladnih agencij.

Bolj ambiciozni menedžerji in upravljavci uporabljajo javno participacijo, da katalizirajo spremembe ali da preusmerijo značaj debate. Na primer, lahko se usmerijo k bolj deliberativnemu procesu, da razširijo diskusijo o kontroverznih političnih temah onkraj simbolov in ozkih interesov.

Z izrazom deliberacija opredeljuje Dryzek (Dryzek v Hendricks 2013, 444) interaktivno obliko komunikacije, v kateri si sodelujoči zagotovijo razloge za svoj položaj, poslušajo argumente drugih in so dovzetni za spremembo svojega položaja s stališča boljšega argumenta.

Bilo bi napačno interpretirati participatorno vrednotenje politik kot proces, v katerem relevantni eksperti delujejo skupaj, da bi dosegli konsenz o »učinkovitosti« politike ali programa. Kar ta pristop obide, je pomemben demokratični argument, ki tvori podlago za participatorno vrednotenje politik: proces vrednotenja (z rezultati) je legitimen do takšnega obsega, ki vključuje tiste, na katere bi politika vplivala v procesu informirane javne deliberacije (Dryzek v Hendricks 2013, 438).

Hendriks ugotavlja, da ankete pomenijo šibke oblike vložkov državljanov in so daleč od oblike participatornega ali deliberativnega vrednotenja, kar nekateri zagovarjajo – in tako kot ona sama – tudi enačijo (Hendricks 2013).

Osredotoča se na postopke, ki vključujejo navadne državljane v proces ekstenzivne javne deliberacije. Tipično, državljanska deliberacija je neodvisno olajšana in informirana z vložki ekspertov in drugih političnih igralcev. Bistvo deliberativnega procesa je, da diskusija in

nastajajoča priporočila temeljijo na temeljiti obravnavi vseh argumentov z vidika javnega interesa.

Ne glede na rast deliberativnega upravljanja se njegovo izvajanje v praksi sooča z nekaterimi pomembnimi izzivi. Ena izmed ključnih omejitev deliberativnih postopkov je pomanjkanje institucionalizacije. Promocijo javne deliberacije s strani nedržavnih igralcev lahko vidimo kot pomemben del demokratizacije političnih procesov. Druga pomembna omejitev deliberativnega vladanja je v dejstvu, da se njegova praksa ne širi tipično na področje vrednotenja politik. Tipični državljani imajo omejene priložnosti za to, da bi se posvetovali (*deliberate*) glede učinkovitosti določenega političnega programa in njegove implementacije, prav to pa bom v tej disertaciji poudarila kot ključno.

Proces, ki poudarja vključenost in deliberacijo, lahko izzove pomembne perspektive o javnopolitičnih programih in zastopnikih ter izpostavlja relevantne argumente, perspektive in vrednote do javnega nadzora. Participacija lahko tudi pomaga javnim menedžerjem, da izpogajajo povečano kompleksnost javnih zadev s prenosom tistih, na katere vplivajo politike, v proces vrednotenja. Najpomembnejše je, da vključitev prizadete javnosti pomaga varovati demokratične legitimnosti procesa vrednotenja in njegovih rezultatov.

Participacija poraja številne izzive za vrednotenje politik.

Prvič: pritegnitev več glasov v proces vrednotenja lahko intenzivira politike programa vrednotenja. Čeprav vse oblike vrednotenja politik vključujejo tekmujoče igralce, odprtje procesa k bolj vključujočim in deliberativnim oblikam participacije tvega intenziviranje debate.

Drugi izziv se nanaša na splošno kritiko, da je javna participacija prepogosto sama sebi namen in da ni trajnostna.

Tretji izziv obstaja v dejstvu, da participacija lahko ustvarja napetosti in zaplete za javne menedžerje.

Bistveni izziv je v prizadevanju za uskladitev želja javnosti za večjo vključenost, medtem ko obstaja sočasno prizadevanje za bolj avtoritativno izražanje ali odločanje.

Splošen izziv pa obstaja v dejstvu, da participatorno vrednotenje politik zahteva zasuk v smeri na način, kako birokracija avtorizira, upravlja in demonstrira odgovornost. Participacija tudi zahteva od javnih menedžerjev, da prilagodijo alternativne oblike znanja, ki se ne ujemajo tipično z bolj tradicionalnimi pristopi vrednotenja, ki ustvarjajo kvantitativne podatke z navidezno »dokončnimi« rezultati.

Končno: izložki od vseh procesov vrednotenja, ki vključujejo participacijo, morajo tekmovati z ugotovitvami drugih, bolj tradicionalnih oblik vrednotenja politik. Nove veščine in vpeljane strukture zahtevajo, da se izvajalcem pomaga širiti njihova participatorna prizadevanja pri vrednotenju onkraj državljanskih anket k bolj inkluzivnim in deliberativnim pristopom. Poglobljanje vloge participacije v vrednotenju politik omogoča pomembno priložnost za demokratizacijo javnopolitičnega procesa. Tako bosta širitev in poglobljanje javnega vključevanja v procese vrednotenja politik oplemenitila dosežene zaključke in končno njihovo legitimnost.

V okvirih predstavljene deliberativnosti in participatornosti, ki ju nekateri navedeni avtorji enačijo, še bolj pa povezujejo v celoto, izpostavljam oba pomebna koncepta javnih politik kot rdečo nit modela celovitega participatornega pristopa k vrednotenju.

Deliberativnost in participatornost sta tudi osrednji paradigmi novega inovativnega modela vrednotenja kulturnih politik, ki ga predstavljam v empiričnem poglavju, preverjenem na več ravneh v tem delu naloge.

1.2 Problemski kontekst doktorske disertacije – empirični vidik

Javnopolitično področje kulturnih politik s podpodročjem politike ohranjanja kulturne dediščine je izrazito interdisciplinarno in ozko specializirano: prav te značilnosti in vedno večje napetosti med igralci, ki so še posebno aktivni na varstvenem podpodročju, zahtevajo vzpostavitev analize politik za njihovo obravnavo z inicialnimi lastnostmi, kakršne je opredelil njen utemeljitelj Lasswell:

- problemski pristop – usmeritev v reševanje družbenih problemov,
- predmet preučevanja – znanstveni študij oblikovanja in izvajanja javnih politik,

- metode preučevanja – kvantitativne in kvalitativne, nujnost multimetodskega pristopa in upoštevanja kompleksnosti družbenih problemov ter okoliščin, v katerih nastajajo,
- vrednotna opredeljenost – policy analiza ni vrednostno nevtralna itd. (Fink Hafner 2007, 13).

Zaradi mnogoterih različnih opredelitev in vsebin kulture ter obsega javnega interesa na področju kulture kakor tudi kratkega časa izvajanja vrednotenja kulturnih politik v svetu in pri nas od devetdesetih let dvajsetega stoletja naprej nastajajo vsebinsko zelo raznovrstne študije kulturnih politik. Usmerjajo se predvsem v analizo⁹ in interpretacijo kvantitativnih statističnih podatkov, kot sta npr. obseg stroškov in število posameznih zvrsti izvedenih nalog, programov in projektov (op. av.), o raziskovanju vrednotenja kot podpodročju analize politik pa še ne moremo govoriti.

Zaradi nespornega dejstva, da lahko govorimo o sistemskem oblikovanju slovenske kulturne politike in z njo tudi politike ohranjanja kulturne dediščine šele v prvem desetletju enaindvajsetega stoletja, nam stanje na tem podpodročju javnih politik omogoča (še) pravočasno vzpostavitev za naše razmere ustreznega modela vrednotenja.

Bistvena razlika med varstvom kulturne dediščine in ostalimi kulturnimi dejavnostmi pri nas je predvsem v tem, da gre pri varstvu pretežno za nalogo države, saj zaenkrat lahko le država zagotovi učinkovito ohranjanje dediščinskih vrednot, medtem ko pri ostalih kulturnih dejavnostih, pri tako imenovani živi kulturi, državna regulacija sploh ni zaželeno in mora biti omejena na najnižjo raven. Varstvo dediščine pa zahteva trden normativni okvir in jasno določeno razmerje države do vseh igralcev v zvezi z dediščino (Pirkovič 1998, 2001).

Z vedno bolj širokim razumevanjem kulturne dediščine in njenega celostnega ohranjanja, katerega osrednji spodbujevalec je Svet Evrope, ohranjanje dediščine presega delovanje kulturnega področja in zahteva medresorsko in mednivojsko povezovanje. Igralci civilne družbe in posamezniki (lastniki, stanovalci, nevladne organizacije, dediščinske skupnosti, občudovalci ipd.) postajajo pri ohranjanju dediščine vse pomembnejši sogovorniki državi, občinam in stroki (Pirkovič 1998, 2001).

⁹ V omenjenih primerih lahko razumemo besedo »analiza« le kot »temeljit, izčrpen pregled brez vrednotnih ambicij«.

»Policy analiza je nujna strokovna podlaga za kvalitetno politično odločanje in delovanje vseh igralcev, ki poskušajo pomembno vplivati na politične odločevalce in tudi za politične odločevalce« (Fink Hafner 2007, 24). Nedržavni igralci (na področju kulturnih politik so to ustvarjalci in posredniki kulturnih dobrin, lastniki objektov kulturne dediščine, strokovna in zainteresirana javnost) se morajo zavedati, da policy analiza (še) ni zadostno »sredstvo, s katerim lahko v resnici vplivajo na politično odločanje« (prav tam). Prav zato želi disertacija slediti tudi smeri razvoja analize politik, ki bo pristranska še posebno na strani civilne družbe in posameznikov.

Javna politika (policy) kot javnointeresno podprto politično delovanje »je osnovana na predpostavkah racionalnega javnega delovanja in doseganju konkretnih ciljev, ki temeljijo na načelih zasledovanja skupnega dobrega ter interesov družbe na posameznem področju delovanja« (Kustec Lipicer 2009, 43), v danem primeru v kulturi. Javni interesi so vsi tisti, »ki jih največja možna večina državljanov vidi kot skupno dobro in vrednote, ki imajo za te skupine podobno visoko stopnjo pomembnosti in jih državljani niso zmožni uspešno in učinkovito zadovoljevati sami, brez podpore države« (Kustec Lipicer 2009, 42).

V demokratičnih družbah pomeni javni interes normativni pogled (kakorkoli razumljen ali vzpostavljen), ki mora odločilno vplivati na pogoje za kulturo, njen obstoj in njen potencial za spremembe (Mc Guigan 1996, 22).

Da bi presegli vpliv vsakokratne politične opcije na opredelitev javnega interesa, razvija Svet Evrope univerzalen koncept za kulturo, ki ga še posebno na področju ohranjanja nepremične kulturne dediščine povzemamo v sodobno teorijo in prakso (Council of Europe). Na področju ohranjanja dediščine je javni interes predvsem tisto, kar upravičuje podelitev pravnega statusa, javno financiranje idr.

Javna korist kompleksne dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine¹⁰ obsega predvsem identificiranje njenih vrednot in vrednosti, njeno dokumentiranje, preučevanje in interpretiranje, ohranitev dediščine in preprečevanje škodljivih vplivov nanjo, omogočanje dostopa do dediščine ali do informacij o njej, predstavljanje dediščine javnosti in razvijanje zavesti o njenih vrednotah, vključevanje vedenja o dediščini v vzgojo, izobraževanje in

¹⁰ Dejavnost obsega poleg nepremične tudi pripadajočo premično in nesnovno dediščino.

usposabljanje, celostno ohranjanje dediščine, spodbujanje kulturne raznolikosti s spoštovanjem raznolikosti dediščine in njenih interpretacij ter sodelovanje javnosti v zadevah varstva (ZVKD-1 2008, 2. čl.).

Za uveljavljanje javnega interesa (tudi zaradi pogostih konfliktov z drugimi javnimi interesi) je bistvenega pomena poleg zakonsko utečenih poti, da so omogočeni javni posveti¹¹ (predvsem z lastniki in drugimi, ki imajo interese v zvezi z dediščino) pred sprejemanjem pomembnih odločitev in da se načrtno podpira sodelovanje nevladnih organizacij in civilne družbe pri varstvenih zadevah.

Vsakokratne kulturne politike, tudi slovenska, so rezultat in posledica spreminjajočih se političnih, ekonomskih in (ne nazadnje tudi) družbenih okoliščin. Na tem mestu se bom dotaknila britanske, norveške, francoske, španske in slovenske kulturne politike. V kratkem pregledu opozarjam na značilnosti sprememb javnih politik v različnih političnih kontekstih: kako se je javnopolitični pristop prilagodil prevladujočim stopnjam gospodarskih okoliščin. Prav te specifikke so odločilne pri oblikovanju inovativnega modela vrednotenja.

V Veliki Britaniji je kultura vključena v resor t. i. prostega časa, kamor sodijo tudi šport, rekreacija in umetnost. Posebnost britanske prostočasne politike je v dejstvu, da je celo v najbolj »neintervencijskih« fazah država imela vpliv na njeno (pre)oblikovanje (Henry 1993, XV; Compendium 2010). Po drugi svetovni vojni so še posebno lokalno-centralni odnosi zagotavljali polje, na katerem so potekali številni ideološki in organizacijski spopadi. Henry (1993; Compendium 2010) zagovarja tezo, da je regulacijska teorija¹² omogočila ustrezno orodje za konceptualizacijo premika v prostočasni politiki, ki se je dogajala od sredine sedemdesetih let dalje. To obdobje je pomenilo odmik od državne regulacije k tržni regulaciji vsega družbenega in kulturnega življenja ter je vodilo h »kulturnemu podjetju«. Ta pojav je značilen za Združene države Amerike, kjer so bile tako kot v Veliki Britaniji za kulturno sfero odločilne liberalne politike in v naslednjem obdobju še posledice deindustrializacije.

¹¹ Lahko jih primerjamo z odločevalskimi seminarji, ki po Grdešiču pomenijo teoretsko in empirično zapuščino Harolda Lasswella (Grdešič 2006, 123–124).

¹² Regulacijska teorija je vnesla idejo o premiku od ene ekonomske organiziranosti k drugi, od Fordizma k post-Fordizmu.

Kljub različnemu značaju kulturnega konteksta in zgodovinskega razvoja nizozemske družbe lahko na prvi pogled ugotavljamo podobnosti z britansko prostočasno politiko: po 2. svetovni vojni je prevladoval tradicionalni pluralizem s posrednim financiranjem. V šestdesetih in sedemdesetih letih je država začela neposredno finančno podpirati prostočasne dejavnosti s poudarkom na demokratizaciji kulture. V osemdesetih letih je konservativna vlada obudila »tečerjanski« politiki v Britaniji sorodno usmeritev, kar je pomenilo odmik neposredne državne udeležbe v prostočasnih dejavnostih in njihovo preusmeritev v tržno sfero (Henry 1993, 204; Compendium 2017a).

Francija je za časa nastopa socialistične vlade leta 1981 podedovala visoko centraliziran sistem vodenja države, ki je dajal kulturni politiki pomembno težo. Po uvedbi decentralizacije in zaradi občutnega povečanja javne porabe na podlagi »keynesianske strategije«, ki je povečala nevarnosti proračunske katastrofe, je Francija uvedla tako rekoč britansko politiko nove desnice, ki je dodobra oklestila lokalno porabo. Eno izmed redkih prostočasnih področij, ki je še naprej dobivalo ustrezno višino finančnih sredstev, je bila kultura (Henry 1993, 206; Compendium 2017b).

Španija ob vzpostavitvi socialistične vladavine leta 1982 ni šla po poti francoskih reform, ampak po poti modernizacije gospodarstva. Cena za to prestrukturiranje je bila velika brezposelnost, ki so jo skušali reševati (tudi) z izobraževanjem v umetniških smereh. V osemdesetih letih je pred vstopom v EU in monetarno unijo žrtvovala socialne prioritete na račun ekonomskih. Med diktaturo je bila poudarjena unitarna kultura s promocijo prostočasnih oblik, v devetdesetih pa se ugotavlja povečana individualizacija in množitev različnih prostočasnih dejavnosti (Henry 1993, 207, Compendium 2015).

Kulturno politiko v Sloveniji po 2. svetovni vojni lahko delimo v štiri obdobja: obdobje agitpropovske kulturne politike (1945–1953), obdobje državno vodene kulturne politike (1953–1974), obdobje samoupravno vodene kulturne politike (1974–1989) in obdobje vodenja kulturne politike v večstrankarskem sistemu (po 1990) (Čopič in Srakar 2014). V zadnjem obdobju opazamo še posebno čezmerno poddržavljanje institucionalne kulture, centralizacijo in ne dovolj razvito civilno družbo na kulturnem področju. V primerjavi z ostalimi predstavljenimi državami se razlikuje tako po načinu poseganja države na področje kulturne politike kot tudi po dejstvu, da kultura pri nas pomeni sestavni del nacionalne identitete.

V zadnjem, postsocialističnem obdobju ugotavljamo poleg bistvenega koraka naprej v načrtovanju kulturne politike izvajanje že tretjega *Nacionalnega programa za kulturo*, vendar brez ustrezne analitične podpore. Čopič (2010, 18–19) ugotavlja, da slovenska kulturna omreženost ni sledila novim kulturnim potrebam v novih časih. Slovenija (še) nima kulturne strategije, posamezne pozitivne spremembe, ki so se dogodile, niso rezultat načrtovanih ukrepov, ampak dosežek izjemnih posameznikov. Kaže se potreba po večji programski in finančni avtonomiji kulture ter po posodobitvi upravljanja in vodenja v kulturi. Spremembe so možne le s spremenjenim odnosom strokovnih služb ministrstva in odločujočih kulturniških struktur do nujnosti sprememb, širše javne podpore in obnovljenega zanimanja za kulturo.

Z vidika obravnave kulturnih politik, ki tudi obravnavajo dejavnost ohranjanja kulturne dediščine, posebej navajam zbornika *Kulturna politika v Sloveniji, I. Nacionalno poročilo o kulturni politiki Slovenije, II. Kulturna politika v Sloveniji* (Čopič in drugi 1997) in *Kulturna politika v Sloveniji, Simpozij* (Čopič in Tomc 1998), nastala deset let po sprejetju in izvajanju skupnega programa Sveta Evrope, namenjenega ocenjevanju nacionalnih kulturnih politik držav podpisnic *Kulturne konvencije Sveta Evrope*.¹³

Metoda Sveta Evrope, ki izpopolnjuje metodo OECD za ocenjevanje nacionalnih izobraževalnih politik (in se še danes uporablja v procesih ocenjevanja), določa merila, kot so ustvarjalnost, sodelovanje, decentralizacija in demokratizacija. Zahteva tudi bolj ali manj jasno opredeljene kulturnopolitične cilje, ki jih je mogoče preučiti v luči njihovih ukrepov in učinkovitosti. Navajam primer krožnega razmerja treh dimenzij vrednotenja: viri – cilji – učinki (Rizzardo 1999, po D'Angelo in Vespérini).

Za slovenske razmere so pomembni trije *Nacionalni programi za kulturo: 2004–2007* (Ministrstvo za kulturo 2004), *2008–2011* (Ministrstvo za kulturo 2008), *2014–2017* (Ministrstvo za kulturo 2013): vsako kulturno področje opredeljujejo splošni cilji, sledijo prioritete in ukrepi, opremljeni s pričakovanimi učinki ter kazalniki za njihovo doseganje. Aktualni program je v primerjavi s prejšnjima precej ožji (v delu, v katerem so opredeljene prioritete in ukrepi, saj je nacionalni program vezan na izvajanje v štiriletnem obdobju),

¹³ Slovensko poročilo je zgolj orisalo zgodovinski razvoj kulturne politike in trenutni politični okvir, ni pa še omogočilo celovitega vrednotenja, ker takrat še nismo imeli razvitega sistematičnega načina načrtovanja kulturne politike. Na podlagi tega programa je bilo v okviru Sveta Evrope natisnjenih več preglednih monografskih publikacij različnih avtorjev; nekaj o tem je v priloženi literaturi.

medtem ko je prvi program vseboval tudi strateško zasnovane vsebine. Vseeno pa tudi aktualni program vsebuje dolgoročne, strateške cilje kulturne politike.

Na izvajanje prvih dveh programov so vezana tudi dokaj nekonsistentna letna poročila, ki nedvomno pričajo o pomanjkanju modela oziroma o neustreznem modelu vrednotenja kulturne politike brez ustrezne kvantifikacije ciljev in kazalnikov, jasnih vsebin ukrepov, njihovih nosilcev, časovnega okvira ipd.

Obsežna primerjalna analiza v mednarodnem merilu *Spremljanje kazalnikov na področju kulturnih politik na Slovenskem in prilagajanje zahtevam Evropske unije* (Fink Hafner in Kustec Lipicer 2003) je dosegla sintetični cilj: oblikovanje predloga harmonizacije oblik in načina zbiranja podatkov o kazalnikih na področju kulturnih politik predvsem za potrebe *Nacionalnega programa za kulturo*.

Evalvacija kulturne politike na področju gledališke dejavnosti (Macur 1996) je temeljila na projektu vrednotenja kulturne politike na Slovenskem na pobudo Sveta Evrope, ki sta jo koordinirala Čopič in Tomc (1997). Pomeni instrumentalno študijo primera s progresivnim fokusiranjem in uporabo predvsem kvantitativnih metod (statistični podatki). Odgovorila naj bi na vprašanje o uspešnosti preučevane politike z vidika ciljev, ki naj bi jih dosegla, in njihovih učinkov. Kriteriji vrednotenja, ki so tudi splošni cilji študija vrednotenja kulturnih politik Sveta Evrope, so bili povzeti za potrebe gledališke dejavnosti: demokratizacija kulture, participacija, decentralizacija ali policentrizem, ohranjanje nacionalne identitete in pluralizem ali raznolikost umetniškega ustvarjanja.

Poleg omembe poskusov UNESCO (poslovna poročila, konferenci o kulturnih politikah 1982 in 1998), Evropske komisije (kulturna statistika v okviru EUROSTAT, *Agenda za kulturo* in aktualni dokumenti, ki predstavljajo njen povečan interes za kulturno dediščino) in posameznih mednarodnih projektov (kot npr. *Euromedheritage*) se bom posvetila dosedanjemu in načrtovanemu delovanju Sveta Evrope na področju kulturnih politik in politik ohranjanja kulturne dediščine. Zlasti delovanje Sveta Evrope na področju politik ohranjanja kulturne dediščine pomeni kljub odsotnosti vrednotenja obeh ravni politik za disertacijo v študiji primera eno od osrednjih poglavij preverbe novega modela vrednotenja.

Kakovost kot kriterij vrednotenja je v družbenih dejavnostih nasploh, še posebej pa na področju kulture in ohranjanja kulturne dediščine, za razliko od kakovosti v gospodarstvu, dokaj nov pojav. Pomen besede kakovost je bil tudi prisoten pri načrtovanju pregleda kulturnih politik Sveta Evrope, ko so usklajevali namene in vzroke t. i. pristopa vrednotenja (op. av.), tako njegov preskriptivni vidik (kaj je bilo pravzaprav narejeno in ali je bilo narejeno dobro) kot tudi njegov instrumentalni vidik (kako lahko nekaj bolje izvedemo). Vse navedeno se nanaša na tekoče delovanje, učinkovitost in uspešnost oblasti, državnih institucij in bolj splošno – na celoten kulturni sistem, v katerem igrajo svoje vloge mnoge različne entitete.

Prvi Evropski program za vrednotenje nacionalnih kulturnih politik Sveta Evrope iz leta 1985 (D'Angelo in Vespérini 1998) naj bi na nivoju držav članic:

- zbral informacije o ciljnih praksah, še posebno z vidika inovacij;
- analiziral uspehe in neuspehe implementiranih ukrepov ter na tej podlagi pripravil mednarodno primerjavo;
- izboljšal metode vrednotenja.

Na nivoju Sveta Evrope pa naj bi:

- s tem mednarodnim programom pomagal državam pri pripravi pregleda;
- razvil orodja in navodila za mednarodno primerjavo kulturnih politik;
- omogočil zagon nadaljnji skupni akciji kulturnega sodelovanja.

Wangermeé, ki je izdelal *Navodila za pripravo nacionalnih poročil*,¹⁴ je opredelil vrednotenje politike kot »določitev njenih ciljev, opredelitev akcijskih programov, meritev njenih dosežkov in monitoring pričakovanih rezultatov, nastalih na podlagi vložkov« oziroma »določitev, do katere mere so bili doseženi cilji, določeni s strani odločujočih« (Wangermeé 1993, 6).

¹⁴ Tako je Wangermeé v navodilu za pripravo nacionalnih poročil Sveta Evrope o kulturnih politikah priznal, da je izraz *vrednotenje* preambiciozen, saj bi praviloma za nacionalna poročila ustrezala sintagma strukturirani in sistematični opis ali pregled z vsebovano dimenzijo vrednotenja. Poročilo naj bi predstavilo predvsem zanesljive podatke in številke, vsekakor bi morale predstaviti tudi ocene. Na tej podlagi bi lahko eksperti izdelali mednarodne primerjave in osvetlili posebne pojave in izvirne modele, ki bi lahko služili tudi drugod kot uporabni primeri.

Analiza naj bi upoštevala indikatorje predvidenih in aktualnih virov ter indikatorje dosežkov, ki bodo lahko merili nastale kvantitativne spremembe. Opozoril je tudi, da omejitve na čisto ekonomske ocene ni mogoče prenesti na področje kulture. V navodilih se je omejil le na prikaz kvantitavnih (statističnih) podatkov in njihovo interpretiranje.

Komparativna študija osmih držav, udeleženih v prvi fazi vrednotenja, ni ponudila kakšnega posebnega rezultata, saj je lahko predstavila le ogrodje poglavitnih trendov na področju kulturnega sektorja Evrope: posamezne študije držav članic so nastale v različnih časovnih obdobjih, v poročilih niso bili prikazani poenoteni podatki, npr. ekonomski in finančni indikatorji v isti valuti.

V zaključkih so bili še posebno poudarjeni popularizacijski dosežki evropske študije, želja po nadaljevanju postopkov vrednotenja na podlagi obstoječih metod in potreba po razvoju ter izvedbi usposabljanja kulturnih upravljavcev (menedžerjev).

Svet Evrope je bil tudi pobudnik oblikovanja spletnega *Kompendija kulturnih politik in trendov v Evropi (Compendium – Cultural Policies and Trends in Europe)*, ki je izoblikoval osrednji informacijski sistem in monitoring kulturnih politik ter spodbudil in aktualiziral njihove izzive, debate in prioritete (Council of Europe).

Kulturna politika v Sloveniji (Country Profile – Slovenia) (Čopič in Srakar 2014) pomeni nadgradnjo in aktualizacijo *Nacionalnega poročila o kulturni politiki Slovenije* izpred dvajsetih let brez prizadevanj za vrednotenje. Vsebina sledi naslednjim poglavjem: 1. historična perspektiva: kulturne politike in instrumenti; 2. splošni cilji in načela kulturne politike; 3. kompetence, odločanje in upravljanje; 4. aktualni problemi v razvoju kulturne politike in v debatah; 5. osrednje zakonodajne določbe kulturnega področja; 6. financiranje kulture; 7. javne institucije in kulturna infrastruktura; 8. promocija kreativnosti in participacija; 9. viri in linki.

V *Mreži kulturne dediščine Sveta Evrope (HEREIN)* je avtorica naloge tudi aktualna predstavnik Slovenije. Mreža od leta 1999 vzpostavlja trajen informacijski sistem, ki povezuje evropske vladne institucije, zadolžene za ohranjanje kulturne dediščine. Poleg drugih nalog je ta mreža tudi vzpodbudila deskriptivni prikaz dediščinskih politik držav članic, ki ni analitičen, je pa standardiziran. Zaradi primerljivosti je bilo oblikovano enotno

vsebinsko ogrodje z osrednjimi sedmimi poglavji. Uvodnima poglavjema »državni profil« in »geopolitični podatki« sledijo: 1. zastopniki (organizacije in ljudje); 2. znanje in zaščita; 3. ohranjanje in upravljanje; 4. finančna politika; 5. dostop in interpretacija; 6. digitalizacija; 7. pravni okvir.

V letu 2011 se je pripravila analiza izvajanja konvencij Sveta Evrope s področja arheološke, stavbne in krajinske dediščine, ki naj bi bila izhodišče za nadaljnje postopke (tudi vrednotenja in obdelave podatkov).

Tako je Sekretariat Sveta Evrope za načrtovanje svojega dela in spremljanja uresničevanja programa dela na makro nivoju med drugim izdelal za leto 2010 matrico pristopa logičnega okvira: *Razvoj skupne odgovornosti in novih pristopov h kulturni dediščini z monitoringom konvencij* (Council of Europe).

Javnopolitično področje (dejavnost) ohranjanja nepremične kulturne dediščine, ki bo obravnavano v študiji primera, se je pri nas do sedaj obravnavalo analitično deskriptivno v raziskavi *Kritična analiza posledic dosedanjega načina varovanja naravne in kulturne dediščine ter predlogi sprememb* (Berginc in drugi 1990), v raziskavah kulturnih politik pa še posebno v publikaciji *Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje v Sloveniji* (Humer 1989) ter v *Analizi stanja na področjih kulture in predloga prednostnih ciljev* (Ministrstvo za kulturo 2002).

Ta analiza je presegla raven analize stanja z ravni predloga vizije razvoja kulture. Poudarjam jo še posebno zato, ker je predstavila ključne probleme dejavnosti varstva nepremične kulturne dediščine, ki jih prvi veljavni dokument kulturnih politik – *Nacionalni program za kulturo 2004 - 2007* (Ministrstvo za kulturo 2004) ni mogel ali znal zaobjeti.

V poslovnih poročilih Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije (dalje: ZVKDS), ki izvaja to dejavnost v okviru javne službe, zasledimo že delno kvantificirane izvedene naloge – obseg in višino zanje porabljenih finančnih sredstev. Obdelani so tudi podatki, opredeljeni kot kvantifikacija razlike med cilji in rezultati na podlagi količnika med realiziranimi in načrtovanimi vsebinskimi kazalniki (predvsem obseg dela) ter kazalniki finančne realizacije. Kvalitativni vidik vrednotenja, še posebno z interpretacijo mnenj in razumevanja vrednotenih

vsebin, ki je ključnega pomena za pozitiven odnos javnosti in ustrezen sprejem delovanja ZVKDS v družbi, pa (še) ni načrtan.

Evalvacija slovenskih muzejev (Goebel in drugi 2010) je njihova podrobnejša analiza stanja z obilico statističnih podatkov in z obsežnimi in konkretnimi priporočili za prihodnje ravnanje. Za oblikovanje metodologije vrednotenja z upoštevanjem kvalitativnih kriterijev je nadvse poveden naslednji citat:

Glavni cilj določitve sklopa kazalnikov uspešnosti in meril za financiranje je spremljanje kakovosti muzejskih storitev in povezava financiranja s ponudbo storitev in z njihovimi rezultati. /.../ Večina kazalnikov uspešnosti v tej raziskavi so tako imenovani 'trdi faktorji', ki jih lahko kvantificiramo v absolutnih številkah, npr. število obiskovalcev ali dejstvo, da ima muzej zavarovalno polico ali ne. /.../ 'Mehki faktorji' na drugi strani omogočajo bolj kakovostno interpretacijo; ukvarjajo se s stopnjami vpliva in zadovoljstva. Pomembno je upoštevati, da kompletna in temeljita evalvacija slovenskih muzejskih storitev zahteva hkrati evalvacijo doživljanja obiskovalcev (nav. delo, 112).

Glede na predstavljeno problematiko stanja vrednotenja kulturnih in dediščinskih politik v Evropi in pri nas poudarjamo, da odsotnost takšnih relevantnih študij narekuje, da bo tako prioriteta dediščinskih politik Sveta Evrope kot tudi kulturne politike pri nas in dejavnosti varstva kulturne dediščine oblikovanje enotne ter učinkovite metodologije vrednotenja (evalvacije) na vseh treh ravneh. Navedene vsebine želimo tudi nasloviti s pričujočo doktorsko disertacijo.

1.3 Raziskovalna vprašanja

Namen te doktorske disertacije je na podlagi relevantne teoretske literature o vrednotenju javnih politik vzpostaviti nov, inovativen, poseben, 'nad' k dejstvu osredotočen model vrednotenja, ki bo nadgradil logiko systemskega modela vrednotenja (Vedung 1997; Kustec Lipicer 2009, 50) in vrednotenja, temelječega na teorijah. Model bo uporabniško osredotočen, kar pomeni, da ga bo možno dalje uporabiti na študiji konkretnega primera javne politike. V

tej doktorski disertaciji ga bom aplicirala na konkretnem primeru kulturne politike, na dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.¹⁵

Izhajajoč iz stanja kulturne politike in njenega podpodročja politike ohranjanja kulturne dediščine izpostavljam, da bo namen oziroma cilj disertacije vzpostaviti nov, inovativen – na globalnih izhodiščih in ne zgolj v en obstoječi model osredotočen – teoretski model vrednotenja javne politike, ki bo upošteval posebne značilnosti kulturne politike.

V študiji tega primera bom z novo oblikovanim teoretskim modelom vrednotenja preverila:

- ustreznost ter vrednost novega teoretskega modela vrednotenja na primeru dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine v Sloveniji in s tem posledično
- uspešnost izvajanja slovenskih javnih politik in vključenost evropskih javnopolitičnih smernic¹⁶ v slovensko teorijo ter prakso ohranjanja kulturne dediščine.

Pričakujem, da bosta obe izpeljanki iz novega, osnovnega modela vrednotenja javnih politik pomenili nov prispevek k znanosti tako v slovenskem kot tudi v globalnem merilu.

Osrednje raziskovalno vprašanje je povezano z naslovom disertacije *Vrednotenje javne dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine* in z definicijo evalvacijskega raziskovanja, ki ga opredeljujejo kot »na znanstvenoraziskovalnih metodoloških znanjih utemeljene načine in poti za izvedbo procesov, povezanih s podajanjem omenjenih ocen, oz. kot ciljno usmerjeno raziskavo, ki omogoča, da lahko preučevane vsebine sploh ovrednotimo na preverljiv in zanesljiv način« (Kustec Lipicer 2009, 22).

Raziskovalna vprašanja so naslednja:

Osrednje raziskovalno vprašanje se glasi:

Ali teoretska in metodološko osredotočena ideja participatornosti, t. j. široke vključenosti vsebin in igralcev neke javne politike, v analizi in vrednotenju javnih politik omogoča optimizacijo V. generacije vrednotenja in ali je to sploh potrebno?

¹⁵ Za vse omenjene politike velja odsotnost dolgoročnosti, konsistentnosti in uresničljivosti.

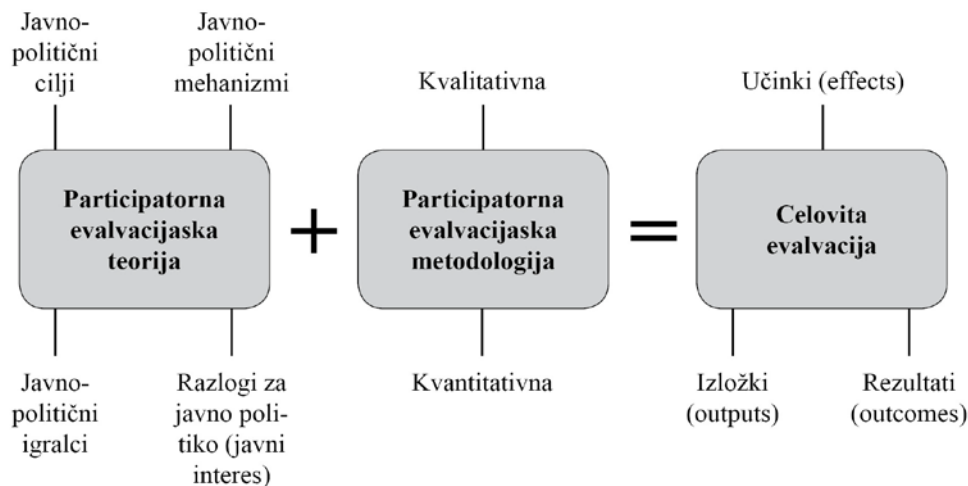
¹⁶ *Evropska konvencija o varstvu arheološke dediščine* ali *Malteška konvencija* (1969, 1992), *Konvencija o varstvu stavbne dediščine Evrope* ali *Granadska konvencija* (1985), *Evropska konvencija o krajini* ali

Dodatni raziskovalni vprašnji:

1. Ali lahko z novim, inovativnim, teoretsko in metodološko k načelom participatornosti osredotočenim modelom vrednotenja javnih politik vrednotimo tudi javno dejavnost ohranjanja nepremične kulturne dediščine?
2. Ali tako predlagani inovativni model vrednotenja lahko pomeni ustrežnejši sistem vrednotenja javne politike ohranjanja nepremične kulturne dediščine?

Na sliki predstavljam izris začetne delovne verzije lastnega, inovativnega modela vrednotenja, kot sledi iz navedenih raziskovalnih vprašanj.

Slika 1.1: Model akademsko in uporabniško usmerjenega celovitega participatornega pristopa vrednotenja.

Ob tem poudarjam, da sem se v disertaciji osredotočila le na participatorno teorijo vrednotenja. Participatorna metodologija vrednotenja je prav tako pomembna, predmet moje raziskave pa bo predvsem v empiričnem delu in bo osredotočen na vrste in načine analize podatkov na primeru kulturnih politik in kulturne dediščine.

1.4 Opis in utemeljitev raziskovalne metodologije, raziskovalnih metod strukture disertacije

Teoretski del disertacije, obravnave vrednotenja kot koncepta in vrednotenja politik ter v empiričnem delu izdelavo inovativnega modela vrednotenja, bom izvedla na podlagi

Florenška konvencija (2000) in Okvirna konvencija Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo ali Faro konvencija (2005).

primerjalne kvalitativne analize primarnih in sekundarnih virov.¹⁷ Zlasti za uvodni pregled vrednotenja kot koncepta javnih politik obstaja niz sekundarnih virov avtorjev, kot so Chen (2005), Cook (2000), Dunn (1994), Dye (1995), Kustec Lipicer (2009), Nachmias (1979), Pawson, Tilley (1997, 2005), Rossi, Freeman, Lipsey (1999), Vedung (1997, 2006) in Weiss (1998, 2007).

Večna tema razprav v dosedanjem (tudi evalvacijskem) raziskovanju je dilema, ali uporabljati kvantitativne ali kvalitativne metode raziskovanja; v praksi večina vrednotenj uporablja kombinacijo obeh metod (Mitar 2010). Kvantitativno metodo uporablja pozitivistična ali znanstvena paradigma, z najbolj tipično metodo (kvazi) eksperimentom z naključnim vzorčenjem. Poglavitni cilj raziskave, ki izhaja iz omenjene paradigme, je odkriti vzročne povezave ali testirati hipoteze o njih. Konstruktivistična ali odzivna paradigma uporablja drugo, kvalitativno metodo. Ta zagovarja pristop, ki temelji na spoznanjih humanistične ali antropološke znanosti:¹⁸ temelji na opisovanju in interpretaciji, in ne na merjenju¹⁹ in napovedovanju (nav. delo). Uporablja tudi kvantitativne podatke, ki pa so postavljeni v določen, natančno opisan kontekst. Priljubljena kvalitativna metoda je na primer nestrukturirani intervju (Lipavec 1995). Ta zavrača obstoj ene, objektivne resnice, ki bi jo bilo moč odkriti s pomočjo znanstvenega raziskovanja; od znanstvene paradigme se razlikuje tudi glede pomena vloge vrednot, ki jih ne moremo izločiti iz raziskovalnega procesa (nav. delo).

Raznolike metode in tehnike participatorne metodologije bom upoštevala pri izdelavi disertacije, uporabila pa jih bom tudi pri oblikovanju metodologije vrednotenja javnih politik.

Participatorna metodologija v sodelovalnem akcijskem raziskovanju presega omenjeni metodi in še posebno izpopolnjuje kvalitativno metodo z načeli nevtralnosti, s tehnikami upravljanja z legitimnimi nasprotji, s sodelovanjem čim večjega števila udeležencev, z odprtostjo vrednotenja za najrazličnejše poglede in njihovim sorazmernim upoštevanjem ter ne nazadnje tudi z zdravo pametjo.

¹⁷ Teoretski vidik disertacije je predstavljen v 2. sklopu naloge.

¹⁸ To je bila tudi univerzitetna in magistrska smer študija avtorice.

¹⁹ Pollitt (2008) v svojem prispevku *Zmernost v vsem: kakovost vladanja in merjenje izvedbe* kritično analizira bliskovito naraščanje mednarodnih primerjalnih meritev kakovosti vladanja in njihove (ne)uporabnosti za različne, še posebno neprofesionalne uporabnike, in številnih pomembnih tehničnih in statističnih omejitev ob odsotnosti nujno potrebne ustrezne interpretacije.

Za študijo primera – preverjanja novega modela vrednotenja javnih politik na področju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine v Republiki Sloveniji s primerjavo politik ohranjanja dediščine Sveta Evrope – obstaja obsežen nabor predvsem primarnih virov, medtem ko so sekundarni v manjšini.

Poglavitni primarni in sekundarni viri o politikah ohranjanja nepremične kulturne dediščine so z opredeljenega vidika vrednotenja in raziskovanja vrednotenja nezadostni, saj prevladujejo primerjalne in deskriptivne študije na podlagi maloštevilnih kvantitativnih kazalnikov, ne dajejo pa nam celovitih ocen, kakršne naj bi predvidelo raziskovanje vrednotenja v vsej širini. Obsežen del prizadevanj bo, kot rečeno, usmerjen v oblikovanje kvalitativnih kazalnikov z interpretacijo, kot npr. pomen posamičnega pojava za igralce in interesne skupine (udeležence).

V empiričnem delu, v fazi preveritve in podrobnejše razdelave nove raziskovalne metodologije vrednotenja, ki naj bi bila enotna tako na ravni evropske politike kot slovenske dejavnosti ohranjanja dediščine, predvidevam, kot sem že posebej navedla, po metodološki plati izoblikovanje nabora kvalitativnih in kvantitativnih metod, izpopolnjenih z metodo participatorne metodologije. Še posebej naglašam potrebo po poudarku na prvih, predvsem pridobitve mnenj vpletenih v vrednotene vsebine, kot tudi izvedbo polstrukturiranih družboslovnih intervjujev.

Vrednotenje idealnega sistema ohranjanja kulturne dediščine je bilo v izdelano na podlagi preučitve:

- vseh treh dosedanjih *Nacionalnih programov za kulturo* (2004–2007, 2008–2011, 2014–2017) in dosegljivih letnih poročil;
- *Strateškega načrta ZVKDS za obdobje 2015–2019*;
- Konvencij Sveta Evrope o varstvu stavbne in arheološke dediščine, konvencije o krajini in *Okvirne konvencije o vrednosti kulturne dediščine za družbo*;
- Vprašalnika HEREIN 3, orodja Sveta Evrope, katerega osrednja naloga je spremljanje izvajanja/implementiranja konvencij v nacionalne varstvene zakonodaje in politike; (Priloga H)

- modela ključnih sodobnih funkcionalnih področij varstva kulturne dediščine kot sestavine celostnega ohranjanja z opredeljenimi nosilci, vlogami in nadzorom (Koželj 2009, 53). (Priloga I)

Poleg navedenih dokumentov smo črpali podatke za potrebe študije tudi iz dejanske prakse ohranjanja nepremične kulturne dediščine.

V teoretičnem delu naloge sem kot prevladujočo metodo uporabila pregled literature. V empiričnem delu naloge sem analizirala primarno in sekundarno literaturo, domače in mednarodne pravne akte ter strokovne študije.

Drugi pomemben del empiričnega dela disertacije je bila izvedba in analiza polstrukturiranih družboslovnih intervjujev, ki smo jih izdelali julija 2017 z naslednjimi predstavniki:²⁰

- visoki politični predstavnik Državnega zbora Republike Slovenije,
- visoki politični predstavnik Državnega sveta Republike Slovenije,
- visoki politični predstavnik Ministrstva za kulturo,
- predstavnik stroke – avtor slovenskega profila v *Kompendiju* Sveta Evrope,
- predstavnik NVO s področja kulturne dediščine,
- zastopnik interesov lokalnih skupnosti 1,
- zastopnik interesov lokalnih skupnosti 2 in
- predstavnik zasebnih interesov pri ohranjanju kulturne dediščine.

1.5 Izvirni prispevek disertacije k razvoju znanstvenega področja analize politik in politike ohranjanja kulturne dediščine

Izvirni prispevek disertacije k razvoju znanstvenega področja javnih politik bo večplasten. V prvem, teoretskem delu bom skušala nadgraditi dosedanje poskuse tipološke zvrsti in metodološke postopke vrednotenja javnih (kulturnih) politik v in za aktualne razmere javnopolitičnega delovanja. V empiričnem delu bom vzpostavila nov, inovativni model vrednotenja. Z združitvijo in nadgradnjo pozitivnih elementov modelov, predstavljenih v 2. sklopu (sistemski model, vrednotenje, temelječe na dejstvih, vrednotenje, temelječe na

teorijah, integracijski model vrednotenja), bom izoblikovala nov, celosten in participatoren način vrednotenja, ki bo vključeval zakonitosti in vlogo naslednjih teoretskih konceptov: javnopolitičnih ciljev, interesov in igralcev.

V empiričnem delu disertacije oblikovan inovativni model vrednotenja bo obenem zastavljen za namene uporabniške vrednosti. Preizkusila ga bom na primeru heterogene kulturnovarstvene politike Sveta Evrope in slovenske kulturne politike z dvanajstimi neprimerljivimi področji, med katerimi je tudi politika ohranjanja nepremične kulturne dediščine. V študiji primera bom tako aplicirala teoretski model vrednotenja v prakso na konkretnem primeru področja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine pri nas, kar bo novost na globalnem in slovenskem nivoju. Takšen pristop bo obsegal interdisciplinaren preplet dveh strok: analize politik in ohranjanja kulturne dediščine. Z metodološkega vidika bom torej umestila participatorni model V. generacije v analizo politik in posledično v vrednotenje javnih politik kot tudi v študijo primera na področje politik varstva kulturne dediščine ter na tak način ovrednotila tudi dejanski potencial in vrednost participatornega načina vrednotenja javnih politik.

Izvirni prispevek disertacije bo torej dvojen:

- vzpostavitev novega, inovativnega modela vrednotenja javnih politik (in posledično kulturnih), ki bo omogočal optimalnejše načrtovanje, izvajanje in vrednotenje javnih politik, in
- preverjanje dejanske vsakodnevne vrednosti in izvedljivosti teorij in metodologij participatorne analize politik, še posebej vrednotenja, na področju kulturnih politik kot tudi javne dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.

Glede na pregled osrednje literature s področja analize politik in vrednotenja kot njenega podpodročja ocenjujem, da v navedenih virih s področja kulturnih politik sploh ni bila uporabljena analiza politik v njenem inicialnem smislu, ki jo opredeljujejo interdisciplinarnost, problemska in procesualna usmeritev.

²⁰ Dobesedni prepisi vseh izvedenih intervjujev so v prilogi doktorske disertacije. V nalogi smo jih uporabili kot neposreden vir podatkov v obliki dobesednega zapisa odgovorov na vprašanja, ki so bila zastavljena z

Prvotni namen disertacije je bil tudi, da bi poleg inovativnega modela vrednotenja javnih politik izoblikovala predlog prve, za potrebe kulturne politike in politike ohranjanja kulturne dediščine pri nas namenjene znanstvene metodologije vrednotenja, ki bo relevantna tudi za potrebe širšega, evropskega okolja. Slednje mi je uspelo na ravni oblikovanja in preverjanja novega evalvacijskega modela, pri čemer sem se držala predvsem kvalitativno osredotočenih metod, še bolj celovite izvedbe pa mi zaradi objektivnih razlogov v doktorski disertaciji ni uspelo izvesti, saj t. i. kvantitativnih virov podatkov (posebej uporabnih statističnih podatkov, ki bi jih bilo mogoče uporabiti za evalvacijska merjenja) ni. Kot primer navajam civilnodružbene igralce za javnopolitično področje kulturne dediščine, ki delujejo že desetletja (tudi) na globalnem nivoju, kot npr. pri UNESCO, v nevladnih organizacijah, kot sta ICOM in ICOMOS, in pri vlogi nevladnih organizacij s statusom opazovalcev pri delu Sveta Evrope, saj so njihovi problemi svetovni oziroma vseevropski (nedeljivi) in jih je moč reševati predvsem v svetovnem oziroma v evropskem merilu. Opozarjam, da se na globalni ravni vzpostavljajo strokovne smernice, ki se upoštevajo bolj na teoretični kot na empirični ravni.

Vzpostavitev prve znanstvene metodologije vrednotenja učinkov (kulturnih) politik in dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine ter njeno izvajanje, kot je prikazano in večinsko analizirano v tej doktorski disertaciji, bo omogočilo njihovo izboljšanje v načrtovanju kakor tudi v izvajanju kulturnih politik, večjo kompetenčnost in sprejemanje s strani celotne družbe.

II TEORETSKI DEL

2.1 Analiza politik in vrednotenje javnih politik

Posledica družbenega razvoja je postala vse večja kompleksnost družbenih problemov, ki jih nobena od hitro razvijajočih se strok ni (z)mogla ustrezno obravnavati in svetovati za njihovo reševanje. »Iz neskladja med rastočo potrebo odločevalcev po *policy* relevantnih informacijah in svetovanju na eni strani in sicer visoko razvitimi, a ozko specializiranimi znanostmi na drugi strani je nastala potreba po razvoju *policy* analize (slov.: analize politik) kot interdisciplinarno zasnovane uporabne znanosti« (Fink Hafner 2007, 12).

Izvorni smoter te nove znanstvene discipline, ki se je razvila šele v drugi polovici dvajsetega stoletja, je na podlagi interdisciplinarnega pristopa združevati čim več (spo)znanj o družbi in njenih problemih in s problemsko in procesualno usmeritvijo v raziskovanju prispevati k reševanju družbenih problemov, upoštevajoč temeljne vrednote, kot so človekove pravice, spoštovanje človekovega dostojanstva, razvoj blaginje in demokracije (Fink Hafner 2007, 9).

Procesi oblikovanja in izvajanja javnih politik so empirični procesi, ki zajemajo administrativne, organizacijske in politične dejavnosti: za njihovo lažje razumevanje so družboslovci razvili več modelov. Med njimi je pomemben procesualni model (Dye 1995), ki temelji na razumevanju procesa oblikovanja in izvajanja javnih politik kot zaporedja ločenih in vsebinsko različnih faz:

1. identifikacija družbenih oziroma javnopolitičnih problemov in oblikovanje političnega dnevnega reda,
2. oblikovanje javnopolitičnih alternativnih rešitev družbenega problema,
3. uzakonitev izbrane javnopolitične rešitve,
4. izvajanje javne politike,
5. vrednotenje (evalvacija) učinkov javne politike (Fink Hafner 2007, 19).

V omenjenih procesih večina avtorjev prav posebno mesto namenja zadnji fazi v tem procesu – vrednotenju javne politike. Po Dyeevem mnenju (1995) ima prav vrednotenje tako rekoč odločilno mesto v procesu izvajanja javne politike, saj lahko njegovi izsledki odločijo o njeni nadaljnji usodi.

Podobno osrednje mesto namenja vrednotenju znotraj procesov oblikovanja in izvajanja javnih politik tudi Parsons (1995), ki poudarja vrednotenje v fazi pred formalnim sprejetjem neke javne politike (ex-ante ali predhodno vrednotenje), da bi zagotovilo pretehtano ovrednotenje vseh potencialnih alternativnih rešitev in njihovih učinkov. Zagovarja pa tudi vrednotenje v fazi, ki sledi izvajanju že sprejete javne politike, ko je treba zbrati in ovrednotiti dejanske učinke, ki jih je povzročila sprejeta javna politika (ex-post ali naknadno vrednotenje).

Najširše je vrednotenje s sistemskim modelom oziroma pogledom nanj zajel Vedung (1997) z opredelitvijo, da ga je moč uporabiti v vseh fazah oblikovanja in izvajanja javnih politik, z nujnim upoštevanjem političnega in družbenega okolja, delovanja v javnopolitične procese vpletenih igralcev, predvsem pa etičnih standardov in temeljnih vrednot (Kustec Lipicer 2009, 49). Izhajajoč iz te široke opredelitve, je Vedung vrednotenje razumel kot način splošnega vladanja (*general governance*).

Študije vrednotenja, ki se osredotočajo na iskanje načinov najbolj učinkovite izvedbe vrednotenja, so sestavni del znanstvenoraziskovalne metodologije.

Evalvacijska metodologija zajema širok in kompleksen premislek o nizu dilem, ki se začnejo z ustrezno ter natančno opredelitvijo vsebin, ki jih želimo vrednotiti, poznavanjem ciljev in namenov teh vsebin, določanjem standardov ter kriterijev za njihovo merjenje, s tem povezanim postavljanjem primernih raziskovalnih vprašanj, nadalje seveda izбором najbolj optimalnih metod in tehnik, pravilnega pristopa k analizi dobljenih podatkov ter nenazadnje tudi k načinom sporočanja raziskovalnih ugotovitev o vrednotenem (Kustec Lipicer 2009, 23).

Namen raziskovanja vrednotenja, ki ga vedno bolj spodbujajo tako politični odločevalci kot nedržavni igralci, ki so predvsem stroka in civilna družba,²¹ je ugotavljanje in vrednotenje sprememb, posledic, rezultatov in še posebno učinkov javnih politik. Ne nazadnje je »poglavitni in tudi najbolj splošni cilj vrednotenja« /.../ »pomagati ljudem in organizacijam izboljševati njihovo delo,« (Kustec Lipicer 2007b, 187), kar je tudi temeljnega pomena za

²¹ V primeru dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine so to predvsem nedržavni igralci dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine, lastniki in nevladne organizacije (op. av.).

izboljšanje procesov oblikovanja in izvajanja (tudi) kulturnih politik ter dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine. Bistvenega pomena pri tem pa je dejstvo, da »evalvacija ni aseptična analiza objektivnih podatkov o (ne)pričakovanih učinkih javnopolitičnih ukrepov. V evalvaciji se objektivni podatki vrednotijo v razmerju do zaželenih, prej definiranih ciljev« (Kotar 2007, 200).

V tretjem tisočletju se vloga vrednotenja še vedno širi in spreminja, globalizacija sveta je omogočila oblikovanje novih naddržavnih institucij in z njimi povezanih novih dejavnosti, kar je vzpostavilo nove poglede, zahteve in evalvacijske prakse. Vrednotenje postaja vse pomembnejše v družbi, kar se še posebno kaže v skokovitem profesionalnem razvoju, v vse večjem številu evalvacijskih združenj in literature (Kustec Lipicer 2009).

Skozi čas se je raziskovanje vrednotenja zelo razbohotilo in konec devetdesetih let dvajsetega stoletja sta kot odgovor na premislek o vrednotenju v prihodnosti Pawson in Tilley (1997) razvila idejo o tako imenovanem na dejstvih podprtem oz. realističnem vrednotenju (*evidence based evaluation*), ki temelji predvsem na potrebi po ponovnem sistematičnem pregledu preteklih informacij o neki konkretni javni politiki, z namenom oblikovanja prihodnjih, zlasti pa kvantifikaciji in objektivizaciji podatkov vrednotenja (Kustec Lipicer 2009, 100–103). Realistično vrednotenje predstavlja osrednjo obliko uporabne raziskave vrednotenja t. i. IV. generacije vrednotenja (Guba in Lincoln 1989). Avtorja sta izdelala pregled razvoja vrednotenja kot znanstvenoraziskovalne metodologije z idejo štirih generacij vrednotenja: 1. generacija: merjenje rezultatov, 2. generacija: opisovanje, 3. generacija: razsojanje, 4. generacija: odgovor na očitne probleme predhodnih treh generacij (Kustec Lipicer 2009). Za prvo generacijo je značilna osredotočenost na poznavanje in uporabo ustreznega nabora tehnik, ki so omogočale merjenje preučevanih pojavov. Za drugo generacijo je ključno poleg ohranjanja tehničnega znanja prve generacije tudi opisovanje preučevanih pojavov. V tretji generaciji vrednotenja se je utrdil pogled na vrednotenje kot na proces, v katerem je poleg merjenja in opisovanja pomembno tudi dajanje sodb o preučevanih pojavih. V četrti generaciji je realistično vrednotenje nova oblika uporabne raziskave vrednotenja, ki se izvaja zaradi informiranja in kot neposreden odgovor na potrebe vpletenih v zvezi z vrednotenimi vsebinami (nav. delo).

Omenjeno načelo je v težnji k javnemu dobremu odgovornega delovanja oblasti sicer nujno potrebno, a ne tudi edino zadovoljivo merilo vrednotenja za ocenjevanje delovanja oblasti. Že

Laughlin in Broadbentova (1996) navajata pri kritiki IV. generacije vrednotenja tudi potrebo po uvedbi V. generacije. Zanj predlagata predvsem depriviligiranje plačnika in evalvatorja v razmerju do ostalih udeležencev in potrebo po začetnem konsenzu vseh udeležencev o opredelitvi njihovih vlog v procesu vrednotenja.

Glede na izzive razvijajoče se kritične ali V. generacije vrednotenja, nastale na slabostih vseh prejšnjih, bom utemeljila rabo participatornega pristopa kot nasledka dveh osrednjih paradigem v preteklosti, pozitivistične in konstruktivistične (Denzin in Lincoln 2005). Pri participatornem pristopu je značilna uporaba različnih raziskovalnih metod, poudarjena ni samo raba klasičnih znanstvenih orodij, analiz in formalnih razprav, ampak tudi cela vrsta kulturnih produktov in izkušenj. Spoznavni proces tako poleg znanstveno podprtega znanja zahteva na konceptualni ravni tudi čustvene kompetence in demokratično osebnost.

Participatorni procesi zamenjujejo tehniko potrjevanja znanstvenih hipotez z verificiranjem tako, da se v njih preverijo trditve o objektivni naravi nekega družbenega objekta – konstrukta s stališča vseh sodelujočih, z zahtevo po neizključevanju »drugih«, še posebno tistih, ki izhajajo iz drugačnih paradigmatških okvirov spoznavanja realnosti. Participatornost v sodelovalnem akcijskem raziskovanju kot osrednja raziskovalna metodologija je naporna, ne pa izčrpavajoča, ker kali vpletene, ko jih uči sodelovati in vodi k rešitvam (Dyson 2004). Najprej ustvari potreben »socialni kapital«, kot npr. medsebojno prepoznavnost nasprotnikov s stališča njihove verodostojnosti in legitimnosti, ki potem vsem sodelujočim razširi horizonte znanja in s tem poveča sposobnost prepoznavanja medsebojnih razlik in konfliktov, kar potem deluje kot katalizator njihovih interakcij v objektivnem svetu. Pridobljena resnica o družbenem pojavu tako večinoma ni dosežek konsenza med sodelujočimi, ampak zgolj dejstvo, da temelji na skupnih osnovah in da ostaja odprta za nadaljnje dodelave in za bolj subtilne poglede oziroma rešitve, kot jih je bilo mogoče doreči doslej.

Laughlin in Broadbentova (1996) kot kritika IV. generacije vrednotenja v odnosu do pomanjkanja diskurzivnih pravil in dominacije evalvatorja ponujata Habermasov model idealnega govornega stanja²² (*ideal speech situation*). Vpeljava tega modela pri pogajanju med konfliktno usmerjenimi skupinami udeležencev naj bi razkrila meje razpravljanja in tudi

²² Idealno govorno stanje je tisto, v katerem imajo vsi udeleženci enako možnost za sodelovanje, tako izražanje svojih stališč kot tudi uresničevanje stališč drugih.

zastavila vprašanja, ali je konsenz možen. Habermasov model ne pomaga samo pri doseganju konsenza, ampak tudi pri izpeljavi potrebnih ukrepov (še posebno, če manjka konsenz) (nav. delo).

Storitve družbenih dejavnosti ne moremo meriti s tržnimi merili, zato moramo povratno informacijo o ukrepih, politikah ali programih vzpostaviti umetno, s pomočjo vrednotenja. Rešitev naj bi prinesel novi javni menedžment, katerega sestavni del je vrednotenje, ki vnaša modernejše koncepte vodenja in upravljanja z bolj poudarjenimi ekonomskimi kriteriji: omejevanje stroškov, izboljšanje kakovosti storitev in javno podporo (Macur 2000, 16). Poleg privatizacije storitev kot ciljev novega javnega menedžmenta mnogi avtorji uvrščajo še revitalizacijo in podjetizacijo javnih služb, sodelovanje med javnim in zasebnim sektorjem, kot npr. javno-zasebno partnerstvo (op. av.), in večjo odgovornost izvajalcev do uporabnikov.

Vsa ta aktualna in k dejstvu usmerjena načela delovanja oblasti je treba ustrezno ovrednotiti, še posebno zato, ker prakse in številne raziskave kažejo, da se to izvaja z omejenim ekonomsko-kvantitativnim pristopom (nav. delo).

Pojav novega javnega menedžmenta²³ sodi v čas razvoja neoliberalne doktrine monetarizma, ki je med drugim zahtevala zmanjševanje javne porabe, privatizacijo in vnašanje tržnih zakonitosti tudi na področje kulture in kulturne politike, kar sodobni teoretiki zavračajo (Mc Guigan 2004, Henry 1993). Menijo, da so sodobno kulturo predvsem izrabili za ekonomske namene in za potrebe narodovega samopoveličanja. Rešitev vidijo predvsem v diskurzu s civilno družbo, ki bi izzval obstoječe kulturne dogovore, po drugi strani pa poudarjajo potrebo po kritični in reflektivni – tudi multidimenzionalni – analizi kulture in kulturne politike.

Izhajajoč iz razumevanja izraza vrednotenje (evalvacija), ki pomeni dajanje strokovne ocene o nekom ali nečem kot rezultata poglobljenih in predvsem metodološko in specifično strokovno ter teoretsko utemeljenih postopkov dajanja vrednosti predmetu, ki ga preučujemo (Kustec Lipicer 2009), bom zastavila tudi teoretsko-metodološko izhodišče disertacije.

²³ V zadnjem času naj bi izgubljal na pomenu (Mc Guigan 2004, Henry 1993).

Zaradi mejnosti študij vrednotenja, ki jih lahko opravljamo na podlagi akademske²⁴ ali uporabne²⁵ zvrsti analize, bom v doktorski disertaciji razvila nov, inovativen sistemsko celovit in vključujoč model raziskovanja vrednotenja javne politike in ga uporabila v študiji konkretnega primera. Na podlagi preučitve pristopov k vrednotenju javnih politik, ki so jih izoblikovali ali interpretirali avtorji, kot so Chen (2005), Cook (2000), Dunn (1994), Dye (1995), Kustec Lipicer (2009), Nachmias (1979), Pawson, Tilley (1979), Rossi, Freeman, Lipsey (1999), Vedung (1997) in Weiss (1998), bom posebej prikazala ključna znanja in vsebine vrednotenja, ki jih nameravam združiti v nov model.

Prav zaradi splošne odsotnosti celovitih ocen pri vrednotenju javnih (kulturnih) politik kot tudi politik in dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine bo na novo oblikovan model vrednotenja, vzpostavljen na konceptualnih okvirih predstavljenih teorij, lahko razložil vsaj, kako in zakaj je javna politika oziroma program dosegel določen rezultat, ob predstavitvi načina njegove implementacije kakor tudi mehanizmov, ki so vplivali nanj.²⁶

Osrednji izziv izdelave modela za celovito vrednotenje bo oblikovanje posameznih sklopov modela z opredelitvijo vsebin. Dalje bom tudi oblikovala nabor najpomembnejših kazalnikov in igralcev modela vrednotenja javne politike.

Poglavje o vrednotenju javnih politik s poudarjeno kritiko dosedanjih generacij vrednotenja izpostavlja aktualno V. generacijo vrednotenja, ki je za nalogo izhodiščnega pomena, saj uvaja participatorni pristop in bolj »igralskokentrične« vidike, ki jih je izhodiščno treba raziskovati z »mehkejšimi«, kvalitativno osredotočenimi metodami vrednotenja. S participatornim pristopom se naloga tako tudi osredotoča na novi pristop celovitega participatornega vrednotenja, ki bo rdeča nit obravnavane empirične študije v nadaljevanju disertacije.

²⁴ *Akademska analiza politik* je navadno usmerjena v znanstveno relevanten predmet raziskovanja in ima za cilj širjenje spoznanj o vzročnih zvezah, tipologijah, za razvoj teorije (Fink Hafner 2007).

²⁵ *Uporabna analiza politik* praviloma oblikuje spoznanja o relativno ožjem problemu in vprašanjih, ki so čim bolj neposredno uporabna v procesih dejanskega vsakodnevnega političnega odločanja (Fink Hafner 2007).

²⁶ Osrednja vsebina kulturne politike pri nas je *Nacionalni program za kulturo*, javne službe varstva kulturne dediščine pa vsakoletni *Program* oziroma *Poslovno poročilo ZVKDS* in *Strateški načrt ZVKDS za obdobje 2015–2019* (ZVKDS 2015c).

2.2 Tipologija javnopolitičnih igralcev

Obstaja mnogo opredelitev javne politike, tako npr. Anderson (Anderson v Kustec Lipicer 2009, 46) pravi, da pomeni javna politika načrtno delovanje enega ali več igralcev za rešitev nastalih problemov. Za osebe, ki sodelujejo pri oblikovanju, izvajanju in vrednotenju javnih politik, se v analizi politik uporablja več pojmov, kot npr. igralci (*players*), akterji (*actors*) in udeleženci (*stakeholders*).

Oblikovanje javnih politik poteka ponavadi znotraj področja, v katerega prevladujoče sodi določena javna politika, oziroma znotraj določenega sektorja javnih politik. Ko mu dodamo igralce, ki v njem delujejo z namenom razrešitve nekega javnega (družbenega) problema, oblikovanja javne politike ali uveljavitve svojih interesov oziroma interesov tistih ki jih zastopajo, govorimo o javnopolitični areni (Krašovec 2002, 8).

Vprašanj v zvezi s preučevanjem javnopolitičnih igralcev, ki so vpleteni v procese oblikovanja, izvajanja in vrednotenja je več, predvsem, kdo so udeleženi igralci, zakaj oziroma s kakšnim namenom (interesom) to počno in kako sodelujejo?

Javnopolitični igralci so posamezniki, (organizirane) skupine in institucije, ki so zaradi nekaterih njim lastnih formalnih ali neformalnih razlogov v določenem obdobju povezani s posameznimi vsebinami javne politike. Kustec Lipicerjeva povzema delitev Pala in van Wardna, ki po svojih formalnih pristojnostih razmejujeta na igralce države oziroma na igralce nedržave oziroma civilne družbe (Kustec Lipicer 2009, 64–65).

Igralci države se po načelu delitve oblasti delijo predvsem na:

- igralce zakonodajne veje oblasti (parlament in z njim povezane službe, politične stranke);
- igralce izvršne veje oblasti (obstajajo na različnih ravneh, ki se delijo na dve veliki skupini):
 - politični del izvršilne veje oblasti (vrhovni vodja oblasti, vlada, ministrstva, vladne službe, agencije ipd.);
 - strokovno-upravni del izvršne veje oblasti (javna uprava in njeni uslužbenci);
- igralce sodne veje oblasti (prav tam).

Nedržavni igralci, pogosto imenovani tudi igralci civilne družbe, se od državnih razlikujejo po tem, da nimajo formalno danih vzvodov moči prisile, ampak delujejo glede na ožje posamezne ali skupinske družbene interese.

V to skupino sodijo neparlamentarne politične stranke, interesne skupine, skupine pritiska, nevladne organizacije, neprofitne organizacije, društva, stroka, mediji, tudi prepoznavni posamezniki (Kustec Lipicer 2009, 65).

Tudi Kotarjeva (Kotar 2007, 70) povzema Palovo tipološko razlikovanje javnopolitičnih igralcev na državne in civilnodružbene. Navaja bistveno razliko med njima v »formalnem zakonitem pooblastilu, ki ga imajo državne strukture, da oblikujejo javne politike. Nedržavni javnopolitični igralci (lahko) sodelujejo pri oblikovanju politik, vendar pa njihove dejavnosti nimajo oblike zavezujoče odločitve za druge javnopolitične igralce«.

Poleg zakonodajnih institucij, katerih odločitve so v obliki zakonodaje zavezujoče, a nimajo nobene vloge pri izvajanju javnih politik, izpostavlja predvsem izvršilne institucije, ki so navzoče pri vseh fazah oblikovanja javnih politik. Njihova moč je na naslednjih ravneh: v upravljanju s finančnimi in materialnimi sredstvi, v mehanizmih izvajanja in nadzora javne politike ter v moči državnega uradništva. Slednjega se v literaturi pogosto obravnava kot posebna vrsta javnopolitičnega igralca, in sicer zaradi njegovega znanja in nadzora nad informacijami, njegove številčnosti in stalnosti delovanja.

Opozarja tudi na vlogo javnopolitičnih igralcev na globalni ravni, saj je vse več javnih problemov, ki jih je moč reševati (tudi) na tej ravni, kot so okoljski problemi in revščina.²⁷ V tem kontekstu opaža povečanje dejavnosti civilnodružbenih igralcev na globalni ravni, kot so npr. nevladne organizacije in ekonomski igralci. Nezaostna obravnava javnih politik na nacionalni ravni s strani državnih institucij, ki ne osvetli globalne obravnave reševanja javnih problemov, povzroča dilemo o prevzemu teh funkcij s strani drugih javnopolitičnih igralcev. Med njimi se največkrat navajajo globalna civilna družba in še posebej trg in različne mednarodne organizacije. Po drugi strani pa so nastale nove oblike državnosti oziroma nov sistem vladanja, kot npr. politični sistem Evropske unije.

²⁷ Op. av.: kulturna dediščina.

Howlett in Ramesh (2005) izpostavljata koncept univerzuma javnih politik kot temeljno enoto, ki obsega mednarodne, državne in družbene igralce ter institucije, ki v kompleksnem sistemu interakcij neposredno ali posredno vplivajo na specifično javnopolitično področje. Iz teh potencialnih članov je tudi podskupina, ki sestavlja sektorsko javnopolitično podpodročje. Igralce delita na dva temeljna sklopa:

- mednarodne igralce, ki igrajo vedno bolj pomembno vlogo na številnih področjih domačega političnega življenja;
- igralce notranjih državnih sistemov (dve razsežnosti domačih igralcev imata ključen učinek na oblikovanje in izvajanje politik: avtonomnost in sposobnost).

Drugi sklop javnopolitičnih igralcev tvorijo:

- državni igralci: to so izvoljeni uradniki, kot so člani kabineta, zakonodajna telesa, odbori in imenovani uradniki, kolektivno imenovani »birokracija«, ki imajo najmočnejši učinek na procese javnih politik, še posebno na sektorski ravni;
- družbene strukture in igralci, kot so politično-ekonomske strukture, poslovni igralci, delojemalci;
- politične strukture in igralci, ki jih sestavljajo javnost, think-tanki in raziskovalne organizacije, politične stranke, mediji in interesne skupine.

Ustavne in zakonske določbe pomembno opredeljujejo članstvo v podsistemu, medtem ko moč in viri znanja igralcev v njem kritično vplivajo na naravo njihovih aktivnosti in interakcij. Vsi ti igralci imajo sebi lastne cilje, ki si jih prizadevajo doseči s članstvom v podsistemu in s participacijo v javnopolitičnem procesu. Ne glede na to, h katerim ciljem težijo, na kakšen način in v kakšnem obsegu so uspeli v svojem prizadevanju, je v veliki meri odvisno od domačega in mednarodnega konteksta, v katerem delujejo. Tako strukture domačih političnih institucij kot strukture mednarodnih sistemov imajo odločilen učinek na interese in delovanje igralcev ter na rezultate javnopolitičnih procesov.

Specifiko ameriških igralcev v javnopolitičnem procesu podaja Cahn (Theodoulou in Cahn 1995) s predstavitvijo institucionalnih in neinstitucionalnih igralcev:

- institucionalni igralci: kongres, predsednik z izvršilno birokracijo, sodišča;
- neinstitucionalni igralci: izvoljeni zakonodajalci in izvršna telesa, mediji, politične stranke, interesne skupine in politični svetovalci.

Poleg razlage predsedniške politike kot rezultata delovanja skupine ljudi v Beli hiši (Light v Theodoulou in Cahn 1995) in dveh predsedstev za domače in tuje zadeve (Wildavsky v Theodoulou in Cahn 1995) sta dve poglavji namenjeni birokraciji. Wilson opisuje tri vidike nezaželeno zbrane politične moči v rokah birokracije (nav. delo):

- z rastjo administrativnega aparata je postala imuna za splošen nadzor,
- z umestitvijo moči vladne birokracije v zasebno namesto javno sfero,
- z dodelitvijo diskrecijskega pooblastila javni agenciji, kar pomeni da se njeno uveljavljanje moči ne odziva na javno dobro.

Weber izpostavlja elemente, ki krepijo birokratsko avtoriteto in položaje uradnikov, Baum predstavlja vlogo prizivnega sodišča kot javnopolitičnega ustvarjalca, Iyengar in Kinder pa vlogo medijev pri (so)oblikovanju vladne agende, predsedniške moči in volilnih procesov (nav. delo).

Krašovčeva (Krašovec 2002, 8–9) deli igralce, ki (so)delujejo v procesih oblikovanja javnih politik po dveh kriterijih:

- glede na raven oblikovanja javnih politik: lokalni, nacionalni in nadnacionalni igralci;
- glede na sfero, iz katere prihajajo: državni, civilnodružbeni, nadnacionalni igralci.

Igralci iz državne sfere so: parlament s parlamentarnimi političnimi strankami in njihovimi poslanci, delovnimi telesi, strokovnimi službami parlamenta; vlada z ministri, državnimi sekretarji, imenovanimi državnimi uradniki; predsednik države; sodišča; državna uprava z državnimi podsekretarji, svetovalci, vodji služb in oddelkov; lokalne skupnosti kot subjekti in njihovi organi ter paradržavne ustanove, npr. razne agencije in skladi.

Iz civilnodružbene sfere prihajajo neparlamentarne politične stranke, interesne skupine, npr. ekonomske, socialne, stanovske; družbena gibanja, raziskovalne organizacije, npr. inštituti, univerze; množični mediji, tiskani in elektronski, nacionalni ter lokalni, komercialni in javni. Med igralce nadnacionalne sfere uvršča regionalne organizacije, predvsem EU, Svet Evrope, CEFTA, mednarodne organizacije, npr. OZN, IMF, WTO, transnacionalne organizacije, nevladne organizacije, npr. Amnesty International, nadnacionalna družbena gibanja in nacionalne države (prav tam).

Javnopolitične igralce obravnavamo predvsem zato, ker so ključni dejavniki oblikovanja in izvajanja javnih politik, skratka, so odločilen element katerekoli javnopolitične aktivnosti (Kustec Lipicer 2009). Za poznavanje njihove vpletenosti v procese vrednotenja je odločilnega pomena poznavanje njihovih formalnih pristojnosti ter interesov, s prikazom vzorčnih primerov njihove tipološke delitve, kar bom izvedla v nadaljevanju naloge.

Javnopolitični igralci pomenijo tudi enega izmed štirih stebrov participatorne evalvacijske teorije celovitega participatornega pristopa vrednotenja.

2.3 Pristojnosti, vloge in odnosi javnopolitičnih igralcev

Tipologiji javnopolitičnih igralcev sledi predstavitev njihovih pristojnosti, vlog in odnosov, kar omogoča osvetlitev njihovega položaja v odločevalskem procesu.

V odločevalskih procesih, ki potekajo v predpisanih organizacijskih vlogah oziroma formalnih okvirih, delujejo igralci na podlagi posebnih pravnih dogovorov in pravil. Pri tem ni dovolj poznati le vloge vpletenih igralcev, ampak je treba poznati tudi značilnosti njihovih medsebojnih odnosov, to je razmerij moči med državnimi igralci - odločevalci in zainteresiranimi igralci iz civilne družbe. Pri tem ostaja vprašanje, kakšne vrste odnosov se vzpostavljajo med njimi: odnosi prevlade, podreditve, sodelovanja, tekmovanja, konfliktnosti ipd. (Krašovec 2002).

Predstavljene vrste igralcev delujejo znotraj določene javnopolitične arene v različnih javnopolitičnih podarenah: to so manjši prostori, v katerih poteka del procesov oblikovanja javnih politik (Krašovec 2002, 10). Poimenovali so jih po vrsti igralcev v njih, npr. uradniška, strankarska, lokalna, interesnoskupinska podarena. Med posameznimi javnopolitičnimi

podarenami se razvijejo odnosi prevlade in podreditve. Moč posameznih javnopolitičnih podaren in odnosi med njimi določajo, katera izmed javnopolitičnih podaren ima v procesu oblikovanja konkretne javne politike največjo moč oziroma največjo vlogo. Dahl (Dahl 1968, 408) razlaga, da je moč posamezne javnopolitične podarene odvisna od možnosti obvladovanja, nadzorovanja in/ali monopoliziranja dejavnikov moči. Dejavnike moči pomenijo različni viri, organizacijske značilnosti ter formalno določene funkcije in pristojnosti (Smith v Krašovec 2002, 19).

Po Krašovčevi (Krašovec 2002, 19) povzemamo dejavnike moči, ki (so)oblikujejo moč posamezne javnopolitične podarene. Ti so formalno določene funkcije in pristojnosti, stalnost delovanja, komunikacijsko omrežje z ostalimi javnopolitičnimim podarenami, strokovno znanje/nadzor pomembnih informacij, poznavanje pravno-procesnih postopkov, finančna sredstva, stiki z nadsacionalno politično podareno, delitev dela, politična opredeljenost in politična nevtralnost. Prikazala je tudi, katere dejavnike moči (lahko) obvladujejo, nadzorujejo in/ali monopolizirajo posamezne javnopolitične podarene in kakšna je zato (lahko) njihova moč oziroma vloga v procesih oblikovanja kulturnih politik, konkretno *Zakona o filmskem skladu Republike Slovenije* in *Zakona o uresničevanju javnega interesa na področju kulture*.

Koncept, ki preučuje odnose med posameznimi političnimi podarenami, t. j. sodelujočimi v procesih oblikovanja javnih politik, je koncept javnopolitičnih omrežij. Kustec Lipicerjeva (Kustec Lipicer 2007c, 90–91) kot nujne in izhodiščne pogoje oziroma dimenzije za vzpostavitev javnopolitičnega omrežja določa: problem, igralce, vire, odnose in meje omrežij. Van Warden (Van Warden v Kustec Lipicer 2007) je takole razčlenil razsežnosti oziroma lastnosti koncepta javnopolitičnega omrežja: število in vrsta igralcev, funkcije javnopolitičnega omrežja, njegova struktura in institucionalizacija, pravila vedenja ali igre v javnopolitičnem omrežju, porazdelitev moči v njem in strategije delovanja vanj vpletenih igralcev. »S poznavanjem različnih lastnosti, ki opredeljujejo prikazane dimenzije, lahko nadalje opredeljujemo različne tipe odnosov med igralci v javnopolitičnem omrežju« /.../ »Poznavanje lastnosti preučevanega javnopolitičnega omrežja in poznavanje različnih tipov omrežij nam tako omogoča, da ugotovimo prevladujoč model odnosov«, kot so npr. odnosi, v katerih prevladujejo državni igralci, civilnodružbeni igralci, odnosi, v katerih sodelujejo med seboj le določeni tipi obeh igralcev ali taki, v katerih ne moremo določiti ključnih igralcev (Kustec Lipicer 2007, 92–93).

Kustec Lipicerjeva opredeljuje štiri ključne skupine v vrednotenju vpletenih javnopolitičnih igralcev (2009, 71–72).

V prvo skupino uvršča pobudnike javne politike, ki jo sestavljajo igralci oblasti in civilne družbe na različnih ravneh delovanja: ti opozarjajo na javnopolitične probleme, ki jih formalno sprejmejo politični odločevalci.

V drugo skupino sodijo programski igralci, ki se delijo na politične programerje in na javne uradnike. Prvi skrbijo za navodila za izvajanje javne politike, medtem ko drugi skrbijo za operativno izvajanje programa.

Sledijo uporabniki javnih politik, to so skupine igralcev, na katere javna politika učinkuje. Evalvatorji strokovno vrednotijo javno politiko: v tem primeru so to tako igralci državnega tipa kot tudi zunanji podporniki vrednotenja, ki jih za izvedbo vrednotenja najame ena izmed zgornjih treh skupin (prav tam).

Poleg tipologije javnopolitičnih igralcev je s teoretskega vidika naloge ključnega pomena poznavanje vlog in odnosov med njimi, ker se le tako lahko osvetli njihovo delovanje na vseh ravneh javnopolitičnih procesov v določeni areni. Odnose med njimi preučuje koncept javnopolitičnih omrežij, katerih različne dimenzije opredeljujejo številni avtorji.

2.4 Interesi javnopolitičnih igralcev

Javne politike ne odsevajo le racionalno-tehničnih in operativnih procesov oblikovanja in izvajanja javnih odločitev, ampak so ti procesi mnogokrat odsev elementov moči, interesov in vrednot vpletenih igralcev. Pri prehajanju iz ene faze procesa v drugo se igralci praviloma spreminjajo, pri tem lahko tudi spreminjajo svoje interese, pristojnosti in pričakovanja v zvezi s temi procesi (Kustec Lipicer 2009, 64).

Greenwood (2007) se na ravni EU osredotoča na interesne skupine kot organizirano civilno družbo, ki igrajo strukturno vlogo kot dejavniki, ki prispevajo k demokratični legitimnosti edinstvenega transnacionalnega sistema. Tem igralcem je kot potencialnim zastopnikom podeljena vloga podpornikov legitimnosti neposrednih učinkov (*outputs*) javnih politik EU, ki se nanaša na posredovanje informacij, idej in virov ekspertov za tehnično kakovost teh

politik. Po drugi strani so ti igralci tudi podporniki legitimnosti, ki izvira iz vložkov (*inputs*), nanašajoč se na podporo javnih politik, ki izhaja iz sposobnosti, da sodelujejo v njih, in na zaupanje v sredstva, ki se uporabljajo za njihovo oblikovanje in implementacijo.

Zasebni in javni interesi, ki jih spodbuja komisija, si prizadevajo kot sile držav članic na evropski ravni doseči posebne, zelene rezultate (*outcomes*). Raznovrstnost interesov, ki so v igri na področju evropskih javnih zadev, je ogromna: obsega podjetja, poklicne, delodajalske in delavske skupine, potrošniške, proizvajalske, socialne/družbene, državljske in okoljske interese z evropske, nacionalne in nižje ravni kot tudi teritorialne interese, npr. interese regionalnih in lokalnih uprav. Države članice, misije tretjih držav in politične institucije EU, ki tudi sledijo svojim interesom, pod določenimi pogoji predstavljajo »lobiste« v političnem sistemu EU (nav. delo).

Tabela 2.1.: Število in tipi interesnih igralcev, ki so aktivni v EU.

Tipologija interesnih igralcev	Število
Korporacije	295
EU trgovinska in poklicna združenja	843
Nacionalna združenja s sedežem v Bruslju:	
- trgovina in poklici	122
- združenja delodajalcev	38
- trgovinske zbornice	40
EU in svetovna sindikalna združenja	24
Državljska interesna združenja	429
Regije	198
Mednarodne organizacije	118
Think-tanki in izobraževalne organizacije	103
Odvetniške pisarne	115
Svetovalci za javne zadeve	153

V: European Public Affairs Directory (2006) (Greenwood 2007, 11).

Na ravni EU prevladujejo federalne skupine (združenja nacionalnih združenj) civilno družbenih interesov, npr. poslovne, sindikalne, strokovne, državljske; v manjšini so tiste, ki zastopajo teritorialne interese. Direktne članske organizacije obstajajo samo na poslovnem področju. Razpon formalnih skupin sega od tistih, ki sestavljajo »horizontalne« ali nadsektorske interese preko posebnih privržencev (npr. konfederacija interesov producentov ali državljanov), do interesov sektorjev in specialnih organizacij.

Število in pojavnost civilnodružbenih igralcev, ki ne tvorijo skupin, je precejšnje. Obstajajo tri kategorije: predstavniki regij, svetovalne in odvetniške pisarne ter združenje pisarn za javne zadeve.

Greenwood prepoznava na ravni EU pet tipov interesov, ki jih zastopajo skupine (2007):

- poslovni (poslovnointeresna in nadsektorska združenja, sektorska združenja in podjetja),
- poklicni (vrhovna združenja predstavnikov poklicev, EU sektorska poklicna združenja),
- delavski (nacionalna združenja, nadregionalne delavske organizacije in namenske delavske strukture v Bruslju),
- državljanski (okoljska, potrošniška in socialna združenja) in
- teritorialni interesi (regionalne pisarne v Bruslju, Odbor regij,²⁸ nadnacionalne mreže).

Konkretne specifike teh interesov niso posebej predstavljene in interpretirane.

Parsons (1995, 4) predstavlja t. i. zvižajno rešitev²⁹ političnih ekonomistov za trajno napetost med javnim in zasebnim v smislu »interesov« z uvajanjem ideje trgov. Po drugi strani pa ugotavlja, da je ena od posledic rasti države kot sredstva za uskladitev javnih in zasebnih interesov razvoj »birokracije« kot bolj racionalne oblike organiziranosti. Omenja Wilsona, ki je že leta 1880 oblikoval pomembno teorijo koncepta birokracije kot branilca javnega interesa v liberalnodemokratskih političnih sistemih. Z uveljavitvijo »nove desnice« je postalo razmerje med javnim in zasebnim bolj definirano s trgov in svobodno izbiro kot z delovanjem države v »javnem interesu«.

Navaja tudi Habermasa, ki je najbolj odmevno konceptualiziral in analiziral področje javnega in je trdil, da je kljub pojemanju v 20. stoletju opazna njegova oživitev s pomočjo »virtualnih skupnosti« in elektronskih medijev (Parsons 1995).

Po drugi strani pa McGuigan (2004, 51) ugotavlja, da imajo interesi v teoriji in praksi na področju javnega, ki predstavlja prostor za racionalno kritično razpravo, posledice v politikah, kar je tesno povezano z oživljeno predstavo o civilni družbi, družbenem prostoru svobode in

²⁸ Predstavlja odločujočo strukturo za regije in je obenem tudi sam po sebi vir zastopanja interesov.

²⁹ Angl.: *trick of resolving*.

solidarnosti. Oba sta idealna primera: tako področje javnega, ki se nanaša na stanje argumentacije in reprezentacije, kot civilna družba, ki v nasprotju z državo, če ni reducirana do trga, obstaja nekje vmes.

McGuigan, ki se je tudi navezal na vlogo demokratičnih družb pri udejanjanju javnega interesa, predstavlja normativni pogled (kakorkoli razumljen ali vzpostavljen), ki mora odločilno vplivati na pogoje za kulturo, na njen obstoj in potencial za spremembe (McGuigan 1996, 22).

Javno področje kulture Habermas navezuje (tudi) na področje znanstvenega raziskovanja z razlikovanjem treh zvrsti interesa za znanje, ki jih označujejo različne usmeritve: ti so instrumentalni, vzajemno razumevajoči in emancipatorni (Habermas v McGuigan 2004). Prvi je posebno značilen za naravoslovne in fizikalne znanosti, v manjšem obsegu za družboslovne, katerih rezultat je praktična uporaba znanja, npr. razvojni produkt. Vzajemno razumevanje je še posebej značilno za humanistične in družboslovne znanosti, ki se ukvarjajo s prisojanjem smisla raznolikosti življenja in izkušenj. Osrednji cilj emancipatornega interesa je vzpostavitev večje družbene enakosti in pravic. McGuigan ugotavlja, da je Habermasova usmeritev k vzajemnem razumevanju poleg interesa za znanje tudi temeljni komunikacijski pojav »navadnih« družbenih interakcij in odnosov: zato se lahko nanaša na predstavo o kulturnem področju javnega. Njegov koncept področja kulturnega javnega se nanaša na artikuliranje političnega, javnega in osebnega kot spornega območja s pomočjo afektivnega – estetskega in emocionalnega – načina komunikacije (McGuigan 2004, 133-134).

Uvodni del poglavja, katerega vsebinski poudarki se navezujejo na vsebine, predstavljene v nadaljevanju, končujemo z naslednjim navedkom:

/.../ aktualne ekonomske in politične določitve kulture so predvsem neoliberalno globalizacijske. Zato potrebuje kritična in refleksivna analiza kulturne politike vključitev v javno razpravo. Obravnava naj se njena sestava, spusti pa naj se tudi pod površje v obravnavo struktur in procesov, ki niso takoj očitni. Dnevni red, ki so ga oblikovali kapitalistični in ozki vladni interesi, je treba preučiti z vidika, kako uokvirja, vključuje ali izključuje vprašanja javnega interesa (McGuigan 2004, 113).

Ta navedek zelo zagovarjamo, še posebno zaradi naslednjega dejstva:

Koncept 'področja javnega' se nanaša na racionalno-kritično razpravo. Ne obstaja področje javnega, do katerega imamo vsi dostop in v katerem enakopravno participiramo /.../ Brez dvoma izkušnje številnih ljudi navajajo, kar velja za vsa prepoznana področja javnega, da velike odločitve potekajo za zaprtimi vrati na višjih ravneh javne in poslovne uprave. Celo intelektualci, ki razpravljajo o teh stvareh v javnosti, niso nujno seznanjeni s tem, kje se nahaja resnična moč. To sproža vrsto vprašanj v zvezi z vlogo intelektualcev in oblikami kritičnega in administrativnega dela na aktualnem kulturnem področju (prav tam).

Pričujoča tabela prikazuje razpon različnih političnih ideologij z njim lastnim javnim interesom na kulturnem področju.

Tabela 2.2: Povezave med politično ideologijo in javnim interesom pripadajoče kulturne politike.

Politična opredelitev	Tradicionalno konservativna	Liberalna / nova desnica	Laburistična / utopični socializem	Nova urbana levica	Strukturalni marksizem / znanstveni socializem
Kulturna politika	Demokratizacija kulture	← Kultura	Demokracija →	Zagotovitev izražanja razredov	Zagotovitev promocije varljive zavesti
Ključni koncepti	Tradicija in družbena solidarnost	Individualna svoboda	Enakost	Hegemonija	Ideologija
Kulturne vrednote	Elitizem / kulturni idealizem	Svobodni trg, pluralizem	Mešani trg, pluralizem	Socializem skozi spremenjen trg	Ekonomski determinizem
Razlage, ki podpirajo analizo umetniške politike	1. Ohranjanje nacionalne kulturne dediščine ščiti narodno enotnost. 2. Kulturno dediščino sestavlja visoka umetnost, ki se je razvila iz tradicije. 3. Estetsko nadrejene oblike umetnosti so lahko prepoznane. 4. Umetnost kot avtonomna institucija je perverzna, če se uporablja za druge namene.	1. Svobodna izbira umetniških artefaktov posameznika na trgu. 2. Državna intervencija potvarja povpraševanje in preskrbo, ekonomska potrata. 3. Izogibanje državnemu paternalizmu glede blažitve individualne svobode in umetniških izrazov. 4. Državne subvencije spodbujajo slab okus: estetska sodba ni drugačna od tržne sodbe.	1. Nobena kulturna oblika ni inherentno nadrejena drugim. 2. Neenakosti prikrajšajo posameznike in skupine za kulturne priložnosti in resurse. 3. Vloga države pri podpori neekonomskih oblik in zaščiti manjšinskih okusov: izobraževanje ljudi – kulturni potencial.	1. Umetniška politika je lahko zelo vidno sredstvo predstavitve socialističnega etosa kot socialnega in progresivnega. 2. Umetnost je lahko medij za kljubovanje hegemoniji. 3. Kulturne industrije so vir izkoriščanja delovne sile. Država lahko združi kulturne producente majhnega obsega, da jim pri distribuciji ponudi moč na trgu v spopadu z multinacionalkami.	1. Funkcija form je ideološka, legitimna pozicija vrednot dominantne skupine. 2. Umetnost ne more dvigniti zavesti delavskega razreda. 3. Pristna kulturna ekonomija delavskega razreda spreminja obliko.
Cilji umetniške politike	Promocija tradicionalne visoke umetnosti: izobraževanje ljudi, da jo bodo cenili.	Dopustiti trgu namesto države, da presoja kulturne želje ljudi.	Promocija tistih umetniških oblik, ki ne morejo preživeti na trgu: izobraževanje ljudi, da bi cenili visoko umetnost; promocija dostopa.	Promocija umetnosti s potencialom za dvig zavesti. Nadzor trga namesto izogibanje: dopuščanje širše izbire s spopadom z oligopoli. ³⁰	Ne obstajajo: kulturna politika je podrejena ekonomski.
Zagovorniki ali teoretiki	Scruton, Leavis	Amis, Brough, Seldson Group, Friedman	Raymond Williams, William Morris	Sue Braden, Gramsci, Adorno, Nicholas Garnham	Althusser, Bourdieu

Vir: prilagojeno po Ian P. Henry (1993, 50–51).

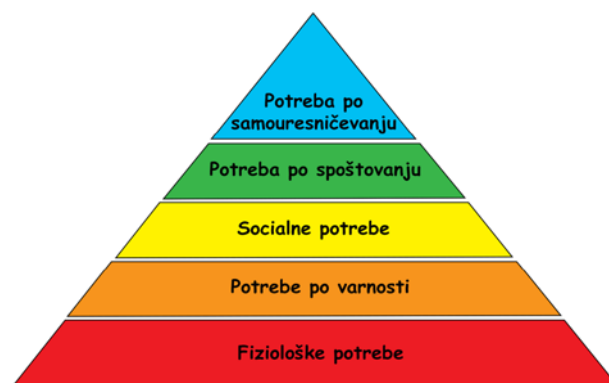
³⁰ Oblika konkurence, pri kateri le nekaj trgovcev obvladuje tržišče.

Ob razumevanju interesov lastnikov dediščine kot posameznikov je zelo povedna interpretacija hierarhije potreb po Abrahamu Maslowu in njihova interpretacija skozi potrebe, ki jih izpolnjuje kulturna dediščina (Maslow v Treven 2001). Glede na njihovo pomembnost jih je razvrstil v t. i. hierarhijo potreb. Od najnižje do najvišje si sledijo po naslednjem vrstnem redu:

- *Fiziološke potrebe*: predstavljajo temeljno raven v hierarhiji in so večinoma istovetne s primarnimi potrebami; posameznik jih pridobi z rojstvom.
- *Potrebe po varnosti*: odsevajo željo, da se človek zaščiti pred izgubo bivališča, hrane in drugih podobnih dobrin, ki so potrebne za njegovo preživetje; kadar so zadovoljene, ne motivirajo več.
- *Socialne potrebe*: so tesno povezane z željo človeka po ljubezni in pripadnosti. Gre za potrebo po interakciji pa tudi po sprejetosti.
- *Potrebe po spoštovanju*: sem spadajo potrebe po moči, po uveljavljanju in statusu. Če ima človek zadovoljene potrebe po spoštovanju, se poveča njegovo zaupanje v lastne sposobnosti, v nasprotnem primeru pa se v njem pojavi občutek podrejenosti in nezaupanja v svoje sposobnosti.
- *Potrebe po samouresničevanju*: odsevajo človekovo željo, da bi delal to, za kar je sposoben; potrebe te ravni motivirajo človeka, da spremeni dojemanje samega sebe in stvarnosti.

Poudaril je pomembno dejstvo, da morajo biti zadovoljene potrebe na nižji ravni, preden začutimo potrebe na naslednji, višji stopnji.

Slika 2.1: Hierarhija potreb po Abrahamu Maslowu.

Vir: Maslow v Treven (2001).

Interpretacija hierarhije potreb Maslowa skozi potrebe, ki jih zadovoljuje kulturna dediščina:

- Kulturna dediščina je tudi kultivirana narava, ki omogoča zadovoljevanje osnovnih fizioloških potreb. Glede na dejstvo, da je UNESCO prepoznal kulturno raznolikost (poleg biotske raznovrstnosti) kot nepogrešljivo za obstoj človeka, jo uvrščamo med prvine, ki zadovoljujejo fiziološke potrebe (UNESCO 2002).
- Kulturna dediščina naj zadovoljuje potrebo po varnosti, kar še posebej velja za varen dostop; uravnotežiti je treba varnostne zahteve z zahtevami po avtentičnosti kulturne dediščine.
- Potrebe po socialni povezanosti, ki jo zagotavlja kulturna dediščina, ne smemo usmerjati v povečevanje nacionalnosti, ekskluzivnosti ipd.³¹
- Kulturna dediščina je močan vir identitete posameznikov in skupin, nevarna pa je intrumentalizacija te potrebe z ideologizacijo dediščine.
- Zadovoljevanje potrebe po samouresničevanju zadeva najbolj intimen odnos do kulturne dediščine. Zagotoviti moramo predvsem prostor svobode, miru in kontemplacije (Pirkovič 2014).

Slika 2.2: Potrebe, ki jih zadovoljuje kulturna dediščina.

Vir: Pirkovič (2014).

³¹ Pobude za posebno obravnavo kulturne dediščine, ki naj bi »pripadala« določeni narodnostni skupnosti, so občasno naslovljene na sektor javne službe varstva kulturne dediščine, ki pa se nanje praviloma ne odziva (*Poročila Varstvo spomenikov*).

V primeru hierarhije potreb na sliki 2.1. menimo, da posameznik v zvezi s kulturno dediščino zavestno zadovoljuje predvsem prvi dve ravni, fiziološke potrebe oziroma koristi in potrebe po varnosti oziroma koristi.

Pri interpretirani shemi potreb, ki jih zadovoljuje kulturna dediščina, na sliki 2.2. pa prav tako menimo, da lahko posameznik zavestno zadovoljuje le prvi dve ravni potreb: po uživanju v kulturni dediščini in po varnosti kot delu vsakdanjega okolja. Zavedanje posameznikov in družbenih skupin o vlogi kulturne dediščine pri zadovoljevanju preostalih treh »višjih« potreb je mogoče izboljšati le s trajnim izobraževanjem o kulturni dediščini, s popularizacijo kulturne dediščine in z ozaveščanjem o njenem pomenu.

Ob povzetku predstavljene tipologizacije interesov še posebej navajamo McGuigana, ki ni eksplicitno povezal neoliberalne družbeno-ekonomske obravnave kulture z zagovarjanjem zasebnega interesa.

V nadaljevanju disertacije obravnavam področnovsebinski interes v zvezi z ohranjanjem kulturne dediščine z vidika štirih stebrov trajnostnega razvoja: kulturnega, družbenega, okoljskega in gospodarskega. Posebej sem jih še delila z javnointeresnega vidika na javno in zasebno raven.

Menimo, da je slednja delitev osrednja tudi glede na predhodno predstavljene avtorje, ki se jim podreja tudi avtoričin poskus. Poglavitne razlike so v delitvi le na javni in zasebni vidik, kar je prikazano tudi v tabeli št. 3.2. (načelna razlika med omenjenima vidikoma) in tabeli št. 3.3., ki prikazuje vodilne interese osrednjih igralcev ohranjanja kulturne dediščine. Iz tabel je tudi razvidno, da javni interes zagovarja še zlasti deliberativni in participatorni koncept aktivnosti v zvezi z ohranjanjem kulturne dediščine.

Omenjena aktualna neoliberalna orientacija družbeno-ekonomske sfere s poudarjanjem zasebnega interesa dejansko zavira udejanjenje ohranjanja kulturne dediščine, kajti pojavnost razpršenih in raznovrstnih zasebnih interesov krni obstoječi/aktualni koncept celostnega ohranjanja kulturne dediščine.

Predstavljeno shemo hierarhije potreb, ki jih zadovoljuje kulturna dediščina, lahko ne nazadnje smiselno enačimo tudi s hierarhijo interesov vrednotenja javnopolitičnih igralcev,

zlasti posameznikov: to lahko izvedemo (tudi) na primeru ohranjanja dediščine. Zlasti glede tretje ravni lahko govorimo tudi o poskusu preveritve interesa javnopolitičnih igralcev za participatorni pristop k vrednotenju nasploh in tudi za vrednotenje ohranjanja dediščine.

Ob tem poudarjamo pomemben vidik interesov javnopolitičnih igralcev, ki kot javnopolitični igralci in mehanizmi tvorijo steber participatorne teorije vrednotenja. Kadar javnopolitični cilji niso določeni in participatorna metodologija vrednotenja ni predvidena, je kljub dobro utemeljeni teoriji kakršnokoli uveljavljanje celovitega vrednotenja praktično neizvedljivo.

2.5 Vrednotenje (evalvacija) javnih politik: generacijsko-tipološki razvoj

Študije vrednotenja so se predvsem v anglosaškem svetu najprej pojavile na področju izobraževanja, zdravstvenega varstva in obramboslovja: njihov razvoj so vseskozi pogojevale potrebe po ocenjevanju uspešnosti in učinkovitosti javnih programov (Radej in drugi 2011). O začetkih sistematičnega raziskovanja vrednotenja govorimo šele v šestdesetih letih dvajsetega stoletja, ko so ga omogočili razvoj znanosti, vse večji obseg perečih družbeno relevantnih problemov in razvoj znanstvene discipline analize javnih politik, ki je postavila relevantne temelje za preučevanje in reševanje družbenih problemov (nav. delo).

Različni avtorji, ki razlagajo razvoj raziskav vrednotenja, obravnavajo različno dolga obdobja: omejili se bomo na dva pregleda, ki izhajata iz zgodovinske analize izobraževalnih politik (Macur 2000; Kustec Lipicer 2009; Radej 2010).

Guba in Lincolnova (1989), ki sta svojo raziskavo omejila na dvajseto stoletje, ponujata tri generacije vrednotenja, ki sta jih utemeljila z njihovo vlogo v posameznih obdobjih:

1. generacija: merjenje

Za prva vrednotenja so značilni kvantitativni testi, od evalvatorjev se je pričakovalo, da poznajo vse dosegljive instrumente merjenja. Ta način raziskovanja se je razvijal v kontekstu takratne pozitivistične družboslovne znanosti, ki je uvajala naravoslovno znanstveno metodo.

2. generacija: opis

Kot kritika prve generacije se je pred drugo svetovno vojno pojavilo formativno vrednotenje, ki vrednoti proces uresničevanja programa, ukrepa ali politike. Razlika od I.

generacije je tudi v metodi – evalvator opisuje prednosti in slabosti programa glede na njegove cilje. To obdobje pomeni začetek nastajanja t. i. zvrsti programskega vrednotenja.

3. generacija: presoja

Kot odgovor na prejšnji dve generaciji vrednotenja je evalvator prevzel novo vlogo razsodnika o smiselnosti ciljev in koristnosti programa, pri tem pa je ohranil dotedanjo tehnično in deskriptivno vlogo. V tem obdobju so se razvili številni novi teoretski in metodološko podprti pristopi in modeli vrednotenja.

Na podlagi kritike dotedanjih treh generacij vrednotenja sta Guba in Lincolnova ponudila nov model IV. generacije vrednotenja, ki sta ga poimenovala odzivno oziroma konstruktivistično vrednotenje. Vse vrednotenje prejšnjih generacij je kazalo pristranskost do naročnika vrednotenja, neupoštevanje vrednot in uporabo kvantitativne analize kvazi znanstvene narave.

Madaus, Stufflebeam in Scriven (2000) so razvoj pristopov vrednotenja skozi zadnji dve stoletji razvrstili kar v šest obdobj; njihov pregled je v primerjavi z zgoraj omenjenima avtorjema natančnejši, a se v bistvenih značilnostih ujema s predstavljenimi tremi generacijami vrednotenja. Vrednotenje prve generacije uvrščajo v obdobje reforme 1800–1900 in v obdobje učinkovitosti ter testiranja 1900–1930. V obdobje, ki sta ga Guba in Lincolnova opisala kot vrednotenje druge generacije, uvrščajo Tylerjevo obdobje 1930–1945 in obdobje nedolžnosti 1946–1957. Vrednotenje tretje generacije pa sovпада z obdobjem ekspanzije 1958–1972 in obdobjem profesionalizacije od leta 1973 dalje.

Kot vodilna avtorja konstruktivistične paradigme sta Guba in Lincolnova utemeljila vrednotenje IV. generacije na:

- odzivnosti in
- konstruktivistični metodologiji.

Ker se temeljna načela IV. generacije v marsičem razlikujejo od načel prejšnjih treh generacij, jih navajamo podrobneje. Večino načel je opredelil avtor odzivnega vrednotenja Robert Stake (2004), ki se je zavedal, da bo odsotnost natančnosti pri merjenju povečala uporabnost izsledkov za vse udeležence. Načela IV. generacije vrednotenja so naslednja:

- zajame integralen družbenopolitični proces,
- zahteva proces sodelovanja vseh udeležencev,
- vrednotenje je proces poučevanja in učenja hkrati,
- vrednotenje je kontinuiran, ponavljajoč se in močno divergenten proces,
- vrednotenje je porajajoč se proces,
- vrednotenje je proces z nepredvidljivimi dosežki,
- vrednotenje je proces, ki oblikuje realnost.

V. generaciji vrednotenja naj bi ne bil več cilj konsenz. Radej (Radej in drugi 2011) poudarja zlasti naslednje vidike, ki pomenijo nerešena vprašanja, s katerimi naj bi se ukvarjali njeni sledilci:

- prevlada najbolj družbeno kohezivnega, trajnostnega in integralnega javnega (kolektivnega) interesa;
- globoka in legitimna družbena nasprotja (treba je ločevati glavne konflikte od nepomembnih);
- primerjava alternativ (z upoštevanjem legitimnosti različnih interesov);
- zagotovitev etičnosti in nepristranskosti vrednotenja (v neposredni povezavi z ohranjanjem različnosti in pluralnosti družbe);
- aktiven odnos do konfliktov;
- sodelovanje javnosti in
- uravnovešanje moči med akterji vrednotenja (pogoj za partnersko obliko participacije).

Za V. generacijo vrednotenja navaja Emmertsen Lund (2011) zlasti naslednje poudarke:

- uporabo konstitutivne moči jezika;
- vpliv metod vrednotenja na družbene interakcije znotraj organizacij in
- paradigmski premik od pozitivistične k družbeno konstruktivistični epistemologiji.

Picciotto (2015) predvideva, da bo V. raven vrednotenja:

- postavila vrednote v središče discipline;
- sprožila preusmeritev politik vrednotenja;
- transformirala metode;

- zahtevala obvladovanje novih IKT,
- ustvarila iniciativo za profesionalizacijo in inovativnost modelov upravljanja za potrebe zavarovanja vrednotenja pred prevlado drugih interesov.

Usmerila se bo zlasti v družbeni vpliv (*social impact*) znotraj in preko sektorskih meja.

Koncept participatornega, vključujočega celostnega vrednotenja, ki ga zagovarjam in pomeni rdečo nit doktorske disertacije, se nanaša predvsem na načeli IV. generacije vrednotenja, za njegovo izvedbo pa je glavni pogoj, da v procesu sodelujejo vsi udeleženci (reprezentativni predstavniki igralcev). Zato moramo pri izvedbi vrednotenja upoštevati tudi usposabljanje udeležencev in njihovom učenje.

Kar se tiče predstavljenih konceptov V. generacije vrednotenja, pa menim, da je participatornost v inicialnem smislu v predstavljenih konceptih Emmertsen Lund in Picciotta bolj obrobna. Le pri Radeju opozarjam na vidike, ki jih lahko vključimo v participatorni koncept vrednotenja, še zlasti sodelovanje javnosti (Radej in drugi 2011).

Kot rečeno, participatornost v izvornem pomenu pri drugih dveh avtorjih ni dovolj upoštevana. V ta namen navajam Picciotta, ki predvideva postavitev vrednot v središče discipline in usmeritev v družbeni vpliv znotraj in preko sektorskih meja. Ugotavljam, da v navedenih primerih prvine IV. generacije vrednotenja celo bolj upoštevajo participatorni koncept kot omenjeni avtorji, ki obravnavajo V. generacijo vrednotenja.

2.6 Participatorno vrednotenje

Na področju vrednotenja se z izjemno hitrostjo širi participatorno vrednotenje, ki ga teoretiki kot obliko skupinskega delovanja označujejo dokaj različno. Nekateri ga opredeljujejo kot praktični pristop k širitvi odločanja in reševanja problemov s pomočjo sistematične analize, za ostale pomeni prerazporejanje moči v pridobivanju znanja in promociji družbene spremembe (Cousins in Whitmore 1998). Avtorja prepoznavata dve osrednji smeri participativnega vrednotenja, praktično in transformativno.

2.6.1 Smeri participatornega vrednotenja

Bistvena predpostavka *praktičnega participatornega vrednotenja*, ki je vzniknilo v Severni Ameriki, obstaja v dejstvu, da udeležba nosilcev interesov pri vrednotenju izboljša njegovo relevantnost, lastništvo in uporabo. Zlasti slednja je tradicionalno pojmovana v okviru treh učinkov ali uporabnosti ugotovitev vrednotenja: instrumentalne (zagotovitev podpore za samostojne odločitve), konceptualne (izobraževalna ali poučna vloga) in simbolične (prepričevalna ali politična vloga pri ponovni potrditvi obstoječih odločitev ali nadaljevanja posebnega dnevnega reda). Vpliv je pojmovan v okviru učinkov na nediferencirano skupino »uporabnikov« ali »odločevalcev«.

Delovanje po načelih »trajne vzajemnosti« med evalvatorji in izvajalci programa ter ugotovitev, da povečana vključitev nosilcev interesov v vrednotenje omogoča procesu odzivnost na potrebe, je spodbudila številne raziskovalce, da so implementirali in preučili številne oblike praktičnega participatornega vrednotenja. Cousins in Whitmore ugotavljata, da so mnogi raziskovalci zagotovili empirične dokaze o prepričljivem vplivu različnih tipov praktičnega participatornega vrednotenja na izboljšanje rabe, ugotovitev in procesa vrednotenja. Še več: predstavljeno je bilo, da pod ustreznimi pogoji udeležba nosilcev interesov lahko izboljša postopke vrednotenja brez ogrožanja strokovne kakovosti ali kredibilnosti. Procesni učinki obsegajo tudi vplive na čustvene vidike (npr. občutek lastne vrednosti in opolnomočenje), na razvoj razumevanja in sprejemanja vrednotenja ter razvoj veščin, povezanih s sistematično analizo (nav. delo).

Transformativno participatorno vrednotenje ima od praktičnega participatornega vrednotenja povsem različne ideološke in zgodovinske korenine: sklicuje se na participatorna načela in delovanje, ki bi demokratiziralo družbene spremembe. Razvilo se je v Latinski Ameriki, Indiji in (deloma) Afriki kot reakcija na pozitivistični model raziskave, ki je bil prepoznan kot izrabljen in ločen od resnih družbenih ter gospodarskih problemov. Delo teh raziskovalcev je bilo formulirano izrecno znotraj konteksta moči in transformacije. Do sedaj je transformativno participatorno vrednotenje prepredlo univerzitetni sektor, globoko je ukoreninjeno v skupnost in mednarodni razvoj, izobraževanje odraslih ter v zadnjem času, tudi v ženska gibanja.

Več ključnih konceptov podpira transformativno participatorno vrednotenje: temeljni je v vprašanju, kdo oblikuje in kontrolira produkcijo znanja. Pomemben cilj transformativnega

participatornega vrednotenja je opolnomočenje ljudi z udeležbo v procesih prepoznavanja in spoštovanja njihovega lastnega znanja ter s pomočjo razumevanja povezav med znanjem, močjo in nadzorom. Drug ključni koncept se nanaša na proces, pri katerem ni več distance med raziskovalcem in raziskovanim: tako so vsi sodelavci, ki skupno delujejo. Tretji koncept – kritični razmislek – zahteva od sodelujočih postavljanje vprašanj, metodični dvom in upoštevanje širokega obsega družbenih dejavnikov z lastnimi predsodki in domnevami vred.

Transformativno participatorno vrednotenje je prepoznano kot tridelna aktivnost, ki obsega raziskovanje, izobraževanje in ukrepanje: procesi in rezultati takega vrednotenja omogočajo transformacijo razmerij moči in spodbujanje družbenega delovanja in sprememb. Vrednotenje je zamišljeno kot razvojni proces, v katerem se z vključitvijo manj vplivnih nosilcev interesov v raziskavi, pri odzivu, pogajanju, odločanju in oblikovanju znanja spremenijo pozicije posameznih sodelujočih in dinamika moči v družbeno-kulturnem okolju.

Kljub razlikam med obema pristopoma: reševanjem praktičnih problemov v nasprotju z opolnomočenjem, med ideološkimi in historičnimi koreninami, si lahko predstavljamo, da utegne razvoj lokalnega znanja, temelječega na deljenem razumevanju in skupnem oblikovanju pomenov, postati sestavni del obeh oblik participatornega vrednotenja (nav. delo).

Za namene disertacije ugotavljam potrebo po kombiniranju oziroma izbiri posameznih prvin obeh smeri participatornega vrednotenja. Praktično vrednotenje posveča zlasti veliko pozornosti trajni vzajemnosti med evalvatorji in izvajalci programa, medtem ko transformativno vrednotenje daje podporo opolnomočenju, brisanju distance med raziskovalcem in raziskovanim ter aktivnemu sodelovanju med udeleženci. Za doktorsko nalogo je še zlasti relevanten vidik transformacije razmerij moči (druge smeri vrednotenja), spodbude družbenega delovanja in sprememb, kot sestavnega dela obeh smeri pa razvoj lokalnega znanja, temelječega na deljenem razumevanju in skupnem oblikovanju pomenov.

2.6.2 Značilnosti raziskovanja participatornega vrednotenja

Cousins in Whitmore (1998) sta predlagala tri razločevalne značilnosti participatornega vrednotenja. Prva je v *nadzoru postopkov vrednotenja* v razponu od nadzora odločitev, ki so popolnoma v rokah raziskovalcev, do nadzora, ki je popolnoma v rokah izvajalcev. Nadzor se v tem primeru nanaša na strokovne odločitve, ki se navezujejo na postopke vrednotenja in na njegovo vodenje, v nasprotju z odločitvami o tem, ali in kdaj ga začeti. Druga značilnost je

izbor nosilnih interesov za udeležbo v razponu od omejitve glavnih uporabnikov do vključitve vseh upravičenih skupin. Tretja značilnost je *obseg udeležbe* od posvetovanja (brez nadzora odločanja ali odgovornosti) do vsesplošne udeležbe z vpletenostjo v vse vidike vrednotenja od načrtovanja, zbiranja podatkov, analiz do poročanja o odločitvah glede razširjanja in rabe dosežkov. Če sprejmemo domnevo, da so te tri značilnosti uporabne za razločevanje skupnega pristopa k sistematičnem raziskovanju, bi lahko tudi upoštevali, da so neodvisne ena od druge. Odločitve, kdo sodeluje, v kakšnem obsegu in kdo nadzira strokovno odločanje, so lahko (predvsem) v teoriji izvedene neodvisno ena od druge (nav. delo).

V nadaljevanju so v tabeli prikazane razlike med praktičnim participatornim vrednotenjem in transformativnim participatornim vrednotenjem in tudi, kako se oblike participatornega vrednotenja razlikujejo od ostalih oblik skupnega vrednotenja in raziskovanja (nav. delo).

Tabela 2.3.: Oblike sistematičnega raziskovanja glede na cilje in postopkovne razsežnosti.

Oznaka	Glavni cilji / vloge	Nadzor odločanja	Izbor udeležencev	Razpon udeležbe
Razsežnosti postopkov skupnega raziskovanja:				
<i>A. Participatorno vrednotenje</i>				
<i>Praktično participatorno vrednotenje</i>	Praktični: podpora odločanju o programu in reševanju problemov ter uporabi vrednotenja	Uravnovežen: evalvator in udeleženci delujejo kot partnerji	Glavni uporabniki: sponzorji programa, menedžerji, razvijalci, izvajalci	Ekstenziven: udeležba v vseh fazah vrednotenja
<i>Transformativno participatorno vrednotenje</i>	Politični: opolnomočenje, emancipacija, družbena pravičnost	Uravnovežen: partnerstvo, udeleženci kontrolirajo končne odločitve	Vse upravičene skupine: posebno uporabniki programa ali projekta	Ekstenziven: udeležba v vseh fazah vrednotenja
<i>B. Druge oblike skupnega vrednotenja</i>				
Vrednotenje, temelječe na interesnih skupinah	Praktični: uporaba vrednotenja, nekaj poudarkov na političnih vidikih vrednotenja	Evalvator: koordinator aktivnosti in strokovnih vidikov vrednotenja	Vse upravičene skupine: zastopanje je ključ k blažitvi neustreznih učinkov programskih mikropolitik	Omejen: interesne skupine se konzultirajo v načrtovalski in interpretacijski fazi
Vrednotenje, temelječe na	Praktični: podpora	Uravnovežen: evalvator	Glavni uporabniki: vzgojno-	Ekstenziven: udeležba v

izobraževanju	odločanju o programu in reševanju problemov	usposablja vzgojno-izobraževalno osebje, ki izvede njim lastno raziskavo	izobraževalno osebje, predvsem izvajalci programa	vseh fazah vrednotenja
Demokratično vrednotenje	Politični: legitimna raba vrednotenja v pluralistični družbi	Uravnotežen: evalvator in udeleženci delujejo v partnerstvu	Vse upravičene skupine: ključna je zastopanost udeležencev	Zmeren: interesne skupine nadzirajo interpretacijo in poročanje
Razvojno vrednotenje	Praktični: izboljšanje programa, uporaba vrednotenja	Uravnotežen: evalvator in udeleženci delujejo v partnerstvu	Glavni uporabniki: predvsem razvijalci in izvajalci programa	Znatno: trajna vključenost in udeležba
Opolnomočeno vrednotenje	Politični: opolnomočenje, razjasnitev, samoodločba	Udeleženci: skoraj popoln nadzor, posredovanje evalvatorja	Glavni uporabniki: ključne osebe programa, občasna vključenost širših skupin	Ekstenziven: udeležba v vseh fazah vrednotenja
C. Ostale oblike skupnega raziskovanja				
Participatorno akcijsko raziskovanje	Praktično / filozofsko: izboljšanje prakse ob hkratnem napredovanju znanstvenega znanja	Uravnotežen: raziskovalec in izvajalec kot soudeleženca v raziskavi	Glavni uporabniki: najpogosteje so izvajalci programa, lahko tudi njegovi uporabniki idr.	Ekstenziven: udeležba v vseh vidikih raziskave
Emancipatorno (participatorno) akcijsko raziskovanje	Politično: opolnomočenje, emancipacija, izboljšanje družbenih pogojev	Izvajalec: izključni nadzor, raziskovalec kot vir	Nedoločeno: najbolj pogoste so interesne skupine, ki so jim bile vzete volilne pravice ali so bile drugače marginalizirane	Ekstenziven: udeležba v vseh vidikih raziskave
Sodelovalna raziskava	Filozofsko: korenine ponudbe raziskovalnega znanja o ljudeh so v njihovem eksperimentalnem in praktičnem znanju	Izvajalec: udeleženci so oboje: so-raziskovalci in so-subjekti s polno vzajemnostjo	Nedoločeno: najbolj pogosti udeleženci so člani raziskovalne skupine z vsemi problemi vključenosti, vplivov in zaupnosti	Ekstenziven: udeležba v vseh vidikih raziskave

Vir: prilagojena tabela po Cousins in Whitmore (1998, 12–13).

2.6.3 Participatorno vrednotenje usmerjeno v uporabnost

Cousins in Earl (1995) zagovarjata obliko participatornega vrednotenja, katerega poglobitveni namen je njegova uporabnost, manj pa usmerjenost v opolnomočenje. Prizadevata si predvsem za optimizacijo uporabnosti podatkov vrednotenja za predvidene uporabnike.

Prepoznavata tri smeri, po katerih participatorno vrednotenje predstavlja širitev tradicionalnega modela vrednotenja, temelječega na interesnih skupinah:

1. predpostavljata, da je nadzor nad projektom vrednotenja deljen med raziskovalci in izvajalci,
2. zagovarjata omejitev števila vključenih interesnih skupin,
3. prizadevata si za neobičajno poglobljeno udeležbo ne-raziskovalcev.

Specifika tega modela participatornega vrednotenja je predvsem v dejstvu, da je dnevni red vrednotenja vzajemno določen in nadzorovan v vseh fazah raziskovanja. Udeležba je omejena na osrednje uporabnike, zlasti tiste, ki so odgovorni za program oziroma so zanj vitalno zainteresirani. Predvidevata tudi vključitev programske skupnosti v določanje vrednotenja, razvoja instrumentov, zbiranja podatkov, obdelave in analiziranja podatkov, poročanja in razširjanja dosežkov.

Participatorno vrednotenje lahko uveljavi vrednotenje kot sistem organizacijskega učenja, ki olajša razvoj deljenega razumevanja organizacijskih postopkov in vzrokov ter učinkov razmerij.

Opozarjata tudi na obvezno udeležbo glavnih uporabnikov z organizacijskimi pooblastili in močjo delovanja z ustvarjenimi podatki ter na dejstvo, da evalvatorji lahko učinkoviteje delujejo kot strokovni viri in svetovalci. Zanju je pri participatornem vrednotenju bistvenega pomena organizacijska podpora in potreba, da visoko strokovne dejavnosti, kot je npr. analiza kvantitativnih podatkov, najbolje opravijo evalvatorji ali svetovalci.

Skratka: participatorno vrednotenje lahko spodbuja programsko skupnost, da se izobrazi in izboljša svoj program ter izboljša sposobnost učenja organizacij. Cousins in Earl na podlagi empiričnih raziskav zaključujeta, da je izobraževanje izvajalcev o moči in zmožnosti vrednotenja ter razvijanju realističnih pogledov na njegove izzive in obete zelo dobro

izkoriščen čas evalvatorjev, ki so predani participatornem vrednotenju in organizacijskim spremembam (nav. delo).

2.6.4 Specifike in izvedba participatornega vrednotenja

Za Zukoski in Luluquisen (2002) je participatorno vrednotenje partnerski pristop k vrednotenju, pri katerem se interesne skupine dejavno vključijo v razvoj vrednotenja in v vse faze njegove implementacije. Načeloma je temeljni namen participatornega vrednotenja v delitvi znanja in oblikovanju večšin vrednotenja za uporabnike in izvajalce vrednotenja, financerje idr. Ta proces naj bi še posebno poudarjal stališča, glasove, naklonjenosti in odločitve najmanj vplivnih in najbolj prizadetih interesnih skupin ter programskih upravičencev. Idealno gledano: udeleženci določijo v tem procesu fokus vrednotenja, njegov načrt in rezultate (*outcomes*) znotraj njihovega lastnega družbeno-ekonomskega, kulturnega in političnega okolja.

Vodilna načela participatornega vrednotenja so naslednja (Institute of Development Studies 1998):

- participatorni fokus in lastništvo: poleg že omenjenih nemočnih in neslišnih v načrtovanju in implementaciji programa participatorni proces poudarja človeški prispevek in kulturno znanje;
- pogajanje: udeleženci so zavezani k sodelovanju glede določitve fokusa vrednotenja, njegovega vodenja, kako naj bi ugotovitve uporabili in kako naj bi nato ukrepali;
- učenje: udeleženci se učijo skupaj, da bi izvedli popravne ukrepe in izboljšali programe;
- prilagodljivost: raba kreativnih metodologij, ki bi ustrezale virom, potrebam in veščinam udeležencev.

Tabela 2.4.: Razlike med participatornim in običajnim vrednotenjem.

	Participatorno	Običajno
Kdo izvaja vrednotenje?	Prebivalci skupnosti, projektne osebe in ostale interesne skupine	Financerji in programski menedžerji
Kdo določa indikatorje napredka programa?	Člani skupin iz skupnosti, projektne osebe in ostale interesne skupine; evalvator	Profesionalni evalvatorji in zunanji eksperti
Kdo je odgovoren za zbiranje podatkov, analizo in pripravo končnega poročila?	Deljena odgovornost evalvatorja in udeleženih interesnih skupin	Profesionalni evalvatorji in zunanji eksperti
Kakšna je vloga lokalnega evalvatorja?	Trener, posrednik, pogajalec, »kritični prijatelj«	Ekspert, vodja
Kdaj je ta tip vrednotenja najbolj uporaben?	Ko se pojavijo: - vprašanja o težavah implementacije	Ko so: - potrebe po neodvisnem mnenju,

	programa, - vprašanja o učinkovanju programa na uporabnike, - potrebe po informacijah o znanju interesnih skupin o programu ali o pogledih glede njihovega napredka	- potrebe po strokovnih informacijah, ki jih lahko zagotovi le ekspert, - indikatorji programa standardizirani, ne pa izbrani za program
Kakšni so stroški tveganja?	- Čas, energija in predanost lokalnih prebivalcev, projektne osebe in ostalih interesnih skupin - Koordinacija številnih igralcev - Urjenje, razvoj veščin in podpora ključnih igralcev - Možnost konflikta	- Plačilo svetovalcev in ekspertov - Izguba kritičnih informacij, ki jih lahko zagotovijo le interesne skupine
Kakšne so koristi?	- Lokalno znanje - Preverjanje informacij s strani ključnih igralcev (veljavnost) - Razvoj znanj, veščin in odnosov med člani skupnosti in ostalimi interesnimi skupinami	- Neodvisno mnenje - Standardizirani indikatorji omogočajo primerjavo z ostalimi raziskovalnimi ugotovitvami

Vir: prilagoditev tabele po Zukoski in Luluquisen (2002, 4).

2.6.5 Izvedba participatornega vrednotenja

Participatorno vrednotenje naj bi izvedli s pomočjo naslednjih korakov (Zukoski in Luluquisen 2002):

1. korak: odločitev, ali je pristop participatornega vrednotenja ustrezen. Veliko vrednotenj kombinira participatorne in običajne pristope.³²
2. korak: ugotovitev, kdo naj bi bil in kdo bi želel biti vključen, določitev udeležencev in njihovih vlog, kot tudi pritegnitev projektne članov.
3. korak: sodelovanje pri oblikovanju načrta in prioritet vrednotenja. Delovanje obsega: identifikacijo ključnih ciljev ali rezultatov (*outcomes*); izbor relevantnih indikatorjev, ki kažejo spremembe ali dokaze o napredku; določitev ustreznih poti za zbiranje informacij; oblikovanje načrta za zbiranje podatkov, analizo in delovanje.
4. korak: skupno zbiranje podatkov, analiza in doseganje konsenza o dosežkih (*results*). Pomembno je delovanje posrednikov z udeleženci za doseganje konsenza o ugotovitvah, zaključkih in priporočilih.
5. korak: dogovor o ugotovitvah in kako naj bi se uporabile. Razvoj skupnega razumevanja dosežkov (*results*) in na podlagi ugotovitev napredek ter predanost k akcijskemu načrtu (Zukoski in Luluquisen 2002).

³² Razlike med njima so prikazane v zgornji tabeli.

Za participatorno vrednotenje se zavzemamo, ker pomeni rabo participatornih tehnik znotraj konvencionalnega monitoringa in oblikuje nastavek za vrednotenje: avtorja še zlasti poudarjata, da pomeni radikalno spremembo razmišljanja, kdo sproži in se loti tega postopka in kdo se uči ali pridobiva z ugotovitvami (nav. delo).

Stališča, navedena v tem poglavju, so ključnega pomena za namene naloge, saj zagovarjajo tisto zvrst participatornega vrednotenja, ki se navezuje na rdečo nit naloge – uveljavitev celovitega participatornega pristopa k vrednotenju javnih politik. V poglavju sem analizirala predvsem specifične participatornega vrednotenja, oblike in razlike z drugimi zvrstmi vrednotenja in tudi predstavila predlog njegove izvedbe.

2.7 Participatornemu vrednotenju javnih politik sorodni modeli

Zaradi mejnosti študij vrednotenja, ki jih lahko opravljamo na podlagi akademske³³ ali uporabne³⁴ analize politik, nameravamo na njuni empirični podlagi razviti nov, inovativen model raziskovanja vrednotenja.

Na podlagi preučitve pristopov k vrednotenju javnih politik, ki so jih izoblikovali ali interpretirali avtorji, kot so Chen (2005), Cook (2000), Dunn (1994), Dye (1995), Kustec Lipicer (2009), Nachmias (1979), Pawson, Tilley (1997), Rossi, Freeman, Lipsey (1999), Vedung (1997, 2006) in Weiss (1998, 2007), bomo v nadaljevanju posebej prikazali njihove modele vrednotenja, katerih izbrane prvine nameravamo združiti v nov model.

Prvi pristop obravnava vrednotenje širše sistemsko, in ne zgolj kot zadnjo fazo javnopolitičnega procesa. Vedung (1997) je predlagal sistemski pogled (*system view*) oziroma sistemski model (*system model*), v katerem je zagovarjal vrednotenje že ob vstopnih točkah poseganja oblasti, in ne šele pri posledicah. Znanje vrednotenja naj bi uporabili »že na začetku javnopolitičnih procesov, v fazi, ko se šele vlagajo vložki (*inputs*) v neki poseg, dalje v fazi, ko se ta poseg dejansko izvaja (*administration*), temu sledi faza prvih, neposrednih učinkov (*outputs*), ki se kaže v obliki konkretnih posledic vladnega poseganja (davki, podpore ipd.), končno pa se postopek zaključi v fazi dosežkov (*results*)« (Kustec Lipicer 2009, 48). To

³³ *Akademska analiza politik* je navadno usmerjena v znanstveno relevanten predmet raziskovanja in ima za cilj širjenje spoznanj o vzročnih zvezah, tipologijah, za razvoj teorije (Fink Hafner 2007).

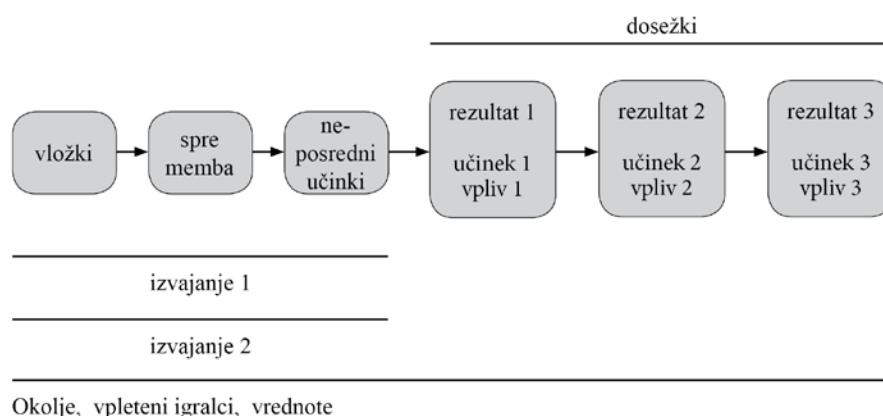
³⁴ *Uporabna analiza politik* praviloma oblikuje spoznanja o relativno ožjem problemu in vprašanjih, ki so čim bolj neposredno uporabna v procesih političnega odločanja (Fink Hafner 2007).

zadnjo fazo sistemskega modela (*system model*) sestavljata dva dela: na eni strani so rezultati posegov (*outcomes*), na drugi pa njihovi učinki³⁵ (*effects*) in vplivi (*impacts*) (prav tam).

Vedung razume sistemski model vrednotenja kot široko zastavljen pojav, ki ga lahko zasledimo v vseh fazah javnopolitičnega procesa. Ker v teh procesih igrajo ključne vloge vpleteni posamezniki in institucije, razume tako vrednotenje kot način splošnega vladanja (*general governance*), ki se kaže v:

1. *pobudi, ki odseva opredelitev problemov in možnih rešitev, ki zahtevajo delovanje oblasti;*
2. *pripravi odločitev, ki jih dá analiza izvedljivosti predvidenih ukrepov in njihovih potencialnih rezultatov, določanju ciljev, stroškov in koristi;*
3. *odločanju oziroma formalni legitimaciji odločitev;*
4. *fazi upravljanja ali uresničitve sprejetih odločitev oziroma posegov oblasti, ki ima obliko obsežnih operativno-tehničnih (menedžerskih) procesov, ki jih je treba izvesti;*
5. *fazi neposrednih učinkov, ki so konkretni načini oziroma mehanizmi, po katerih uradniki oziroma operativni izvajalci v imenu oblasti vplivajo na ciljne skupine. (To se v praksi kaže v državnih storitvah in dobrinah, kot so npr. otroški dodatek za pomoč družinam, javno institucionalno varstvo otrok z vzpostavitvijo javnih vrtcev, brezplačna izposoja učbenikov ...);*
6. *fazi rezultatov oziroma odzivov ciljnih skupin na izvedene posege (po Vedungu priredila Kustec Lipicer 2009, 49).*

Slika 2.3.: Sistemski model vrednotenja javnih politik.

Vir: Vedung (1997, 17–21, 2006, 398).

³⁵ Učinki naj bi bili tisti del rezultatov, ki se nanašajo na obseg sprememb, ki bi jih prinesel poseg.

Pri opisanem pristopu igrajo pomembno vlogo posamezniki, institucije in okolje, kar po navedbi Kustec Lipicer (2009, 50) omogoča najširše razumevanje vrednotenja javnih politik. Nesporno »ima tudi okolje veliko moč pri odločitvah o značilnostih, oblikah in načinih ter stopnji (ne)sprejemanja vrednotenih javnopolitičnih posegov« (prav tam). Vidiki okolja, ki lahko vplivajo na te procese, so številni, mednje sodijo prevladujoče politično-ideološke smernice, družbeni in ekonomski parametri, vzorci javnopolitičnih načinov oblikovanja ter sprejemanja različnih posegov oblasti, kjer sodelujejo različni igralci s svojimi interesi in vrednotami (prav tam).

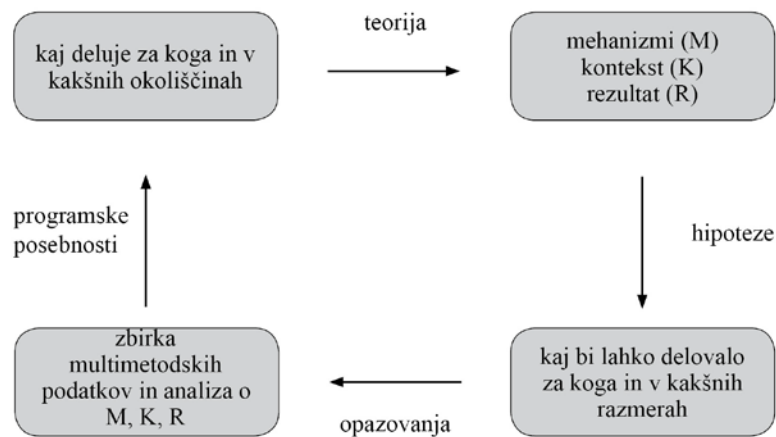
Istočasno kot sistemski model je bil objavljen model realističnega vrednotenja (*realistic evaluation*) ali vrednotenja, temelječega na dejstvih (*evidence based evaluation*) avtorjev Pawson in Tilleya (1997). Realistično vrednotenje sprašuje »kaj deluje za koga, v katerih okoliščinah, z ozirom na kaj in kako?« Ta zvrst vrednotenja obravnava programe kot posebljene teorije, ki so vgrajene v družbene sisteme, in poudarja njihovo aktivnost ter sistemsko odprtost. Za razliko od drugih pristopov k vrednotenju poskuša zajeti tako procesne vidike kot tudi predvsem vidike preučevanja učinkov.

Realistično vrednotenje obravnava predvsem preverjanje in dodelavo programske teorije. Izpostavlja štiri povezane koncepte za razlago in razumevanje programa: mehanizem, kontekst, vzorec rezultata in konfiguracijo kontekst-mehanizem-vzorec rezultata. Zanj je ključnega pomena razumevanje mehanizmov, po katerih se izvajajo spremembe: mehanizmi se nanašajo predvsem na načine, kako komponente (intervencije) uvajajo spremembe. Vsebinski pogoji (kontekst) so potrebni za sprožitev delovanja teh mehanizmov: realistično vrednotenje uporablja kontekstualno razmišljanje za odgovore na vprašanja, za koga in pod kakšnimi pogoji bo deloval določen program. Specifičnosti napovedovalnega vzorca rezultatov sestavljajo načrtovane in nenačrtovane posledice programov, kar izhaja iz sprožitve različnih mehanizmov in opazno različnih kontekstov (nav. delo).

Realistično vrednotenje je usmerjeno v preverjanje in dodelavo teorij. Konfiguracije: kontekst-mehanizem-vzorec rezultata sestavljajo modele, ki nakazujejo, kako programi aktivirajo mehanizme kot ključne dejavnike sprememb. Ugotovitve realističnega vrednotenja se vedno vrtijo okoli konfiguracije pojavov, ki so potrebni za vzdrževanje programa. Dobro utemeljene razlage obsegajo okvir (razlaga tako uspeha kot neuspeha), natančnost (razlaga variant v učinkovitosti programa) in koherenco (vzpostavitev »telesa« programske teorije za

večkratno uporabo) (Pawson in Tilley 2005, 362–367). Kritiki te zvrsti vrednotenja opozarjajo na njegovo individualno obravnavo programov, kar onemogoča posploševanje, kot tudi na njegovo ozkost, saj ne upošteva širšega systemskega ozadja.

Slika 2.4.: Model realističnega vrednotenja ali vrednotenja javnih politik, temelječih na dejstvih.

Vir: Pawson in Tilley (1997, 85).

Celostno vrednotenje ali vrednotenje, temelječe na programskih teorijah (*theory driven evaluation*), predstavlja kontekstualno ali holistično oceno programa ali politike, temelječe na konceptualnem okviru programske teorije. Programska teorija opredeljuje programske cilje, programske aktivnosti in pričakovane programske učinke ter določa verigo vzročnih povezav, ki povezujejo programske vire, dejavnosti, vmesne izide in končne cilje (po Wholeyu v Birckmayer in Weiss 2000, 409).

Oblikovanje in izvajanje programa, ki sledi konceptu programske teorije, praviloma temelji na nizu implicitnih ali eksplicitnih predpostavk glede postopkov (aktivnosti), ki naj bi rešili družbeni problem, ali razlogov (vzrokov), zakaj naj bi se problem odzival na določeno aktivnost ali ne. Obstajata dve vrsti predpostavk, ki naj bi jih oblikovale interesne skupine in ki podpirata program: preskriptivne in deskriptivne (Chen 2005).

1. Preskriptivne predpostavke (vzorec aktivnosti, ki naj bi rešil družbeni problem) predpisujejo sestavine programa in aktivnosti, ki bodo omogočile, da bo program deloval.

2. Deskriptivne predpostavke (vzorec sprememb, na podlagi katerih se bo problem odzval na te aktivnosti) opisujejo vzročne procese, ki vodijo k doseganju ciljev.

Uspeh programa v doseganju ciljev je odvisen od veljavnosti njegove programske teorije, saj vrednotenje, temelječe na tem konceptualnem okviru, omogoča informacije ne samo o tem, ali je program učinkovit ali ne, ampak tudi o vzrokih za njegovo učinkovitost ali nasprotje od pričakovanega.

Prvine vzorca sprememb so naslednje (nav. delo):

- Cilji in rezultati (*goals, outcomes*): s cilji program uresniči ugotovljene potrebe, medtem ko so rezultati konkretni, merljivi učinki teh ciljev.
- Determinante³⁶ ali mehanizmi (*determinants, mechanisms*): za doseganje cilja potrebuje vsak program fokus, ki bo osvetlil smeri, katerim bo sledil njegov načrt. Vsak program potrebuje vzvod, vzrok in mehanizme, s katerimi bo razvil potrebno obravnavo ali ukrepe. Vzode ali mehanizme teoretiki programske teorije imenujejo tudi determinante ali intervencijske spremenljivke. Ko program aktivira identificirane determinante, bo njegov cilj kmalu dosežen.
- Ukrepi ali obravnave (*intervention or treatment*): se nanašajo na vsakršno ukrepanje v programu, ki meri direktno na spreminjanje determinant. Z drugimi besedami so dejavniki sprememb znotraj programa.

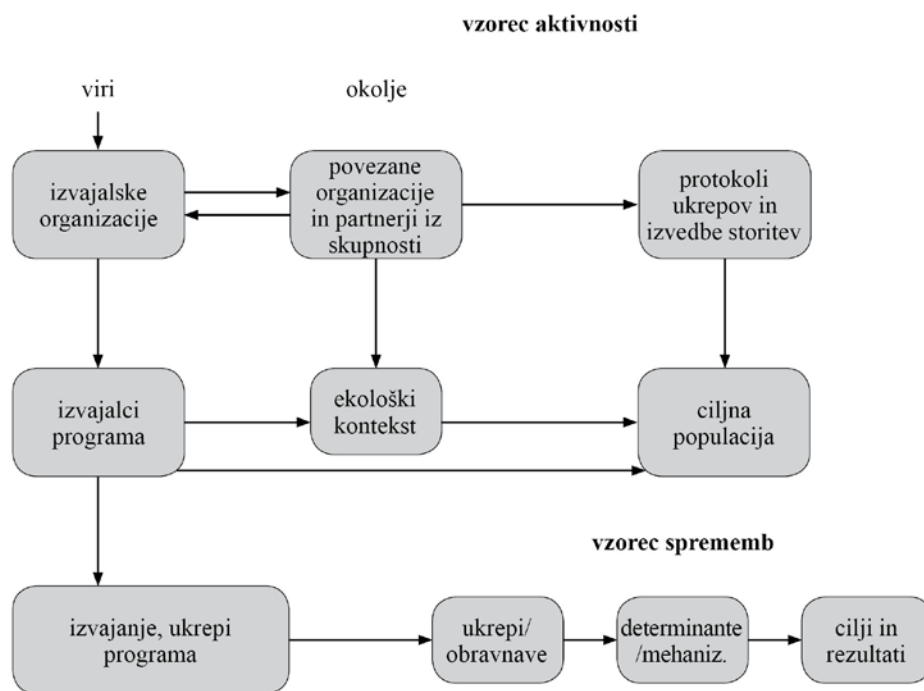
Prvine vzorca aktivnosti oblikujejo (nav. delo):

- Izvajalske organizacije (*implementing organizations*): ugotovitve se nanašajo na oceno, izboljšavo in zagotovitev njihovih zmogljivosti za izvedbo programa.
- Protokoli ukrepov in izvedbe storitev (*intervention and service delivery protocols*): protokol ukrepov se nanaša na podrobnosti orientacije perspektive in operativnih postopkov; protokol izvedbe storitev se nanaša na posamične korake, ki so potrebni za izvedbo ukrepa.

³⁶ Pogoste determinante so: znanje in veščine, samoučinkovitost, ugotovljena ranljivost, motivacija, pritisk vrstnikov, družbene norme.

- Izvajalci programa (*program implementers*): njihova pridobitev, usposabljanje, vzdrževanje kompetentnosti in predanosti ima direktni učinek na kakovost intervencije. Kompetentnost in predanost je mogoče zagotoviti s posebnimi strategijami, kot so usposabljanje, komunikacija, monitoring izvedbe in povratne informacije.
- Povezane organizacije in partnerji iz skupnosti (*associate organizations and community partners*): programi pogosto zahtevajo vzpostavitev sodelovanja med različnimi organizacijami.
- Ekološki kontekst (*ecological context*): nekateri programi predvidevajo kontekstualno podporo tako, da se podporno okolje vključi v delo programa.
- Ciljna populacija (*target population*): ugotovitve se nanašajo na njihovo identificiranje, pridobitev, zaščito in služenje.

Slika 2.5: Konceptualni okvir programske teorije.

Vir: prirejeno po Chenu (2005, 341).

To je celoten seznam osrednjih prvin programske teorije, kot jih razume Chen (2005): nekateri programi imajo samo del teh prvin. Iz tega seznama si lahko evalvator izoblikuje zamisli o potencialni usmeritvi načrtovanja vrednotenja.

Programska teorija lahko temelji na dobro definirani znanstveni teoriji, bolj verjetno pa temelji na posredni teoriji interesnih skupin. Četudi lahko program, temelječ na znanstveni teoriji, poveča možnost za ugotovitev, da ukrep učinkuje na rezultate, temelji večina programov, kot rečeno, na teoriji interesnih skupin. Opažanje in njihove preference lahko izvirajo iz izkušenj iz preteklosti, iz konvencionalnega znanja, pogovorov in nasvetov kolegov ter strokovnjakov ali s seznanitvijo s podobnimi programi. Posredne teorije interesnih skupin niso sistematično in natančno izražene, zato je od evalvatorjev odvisno, kako bodo olajšali interesnim skupinam, da bodo učvrstile svoje zamisli. To teorijo uporabljajo zlasti, ko načrtujejo oziroma razmišljajo o:

- organizaciji programa,
- postopkih intervencij in
- strategijah ciljanja na stranke.

Konceptualni okvir programske teorije je uporaben za zagotovitev:

1. temeljev za oblikovanje in izvajanje vrednotenja, temelječega na programskih teorijah, kot tudi za oceno procesa izvedbe in/ali učinkovitosti; ob sledenju konceptualnega okvira programske teorije lahko vrednotenje razloži, kako in zakaj je dosegel program določen dosežek ob predstavitvi načinov njegove izvedbe kot tudi mehanizmov, ki so nanj vplivali;
2. pomoči interesnim skupinam pri oblikovanju zanesljivega programa; konceptualni okvir programske teorije pokaže ključne prvine, ki jih mora vsebovati program;
3. prispevka k razvoju praktične sistematike vrednotenja, ki lahko zasnuje za izvajalce pristope vrednotenja, ki označujejo načrtovanje programa, izvedbo, stopnje rezultatov in priporočila glede aplikacij za te pristope (Chen 2005, 340–342).

Nadaljujemo s predstavitvijo celostnega vrednotenja ali vrednotenja, temelječega na programskih teorijah (*theory driven evaluation*), ki, kot rečeno, pomeni kontekstualno ali holistično oceno programa, temelječega na konceptualnem okviru programske teorije. Namen vrednotenja, temelječega na programskih teorijah, je preskrbeti informacijo ne samo o učinkovitosti ali vrednosti programa, ampak tudi, kako in zakaj je program dosegel tak rezultat. Evalvatorji bi morali upoštevati, da vrednotenje, temelječe na programskih teorijah, omogoča pronicljive informacije, ki omogočajo interesnim skupinam razumeti tiste sestavne

dele programa, ki delujejo dobro, in tiste, ki delujejo slabo. Vrednotenje, temelječe na programskih teorijah, je še posebno uporabno, ko interesne skupine želijo vrednotenje, ki služi tako odgovornosti kot tudi za izboljšanje programa.

2.7.1 Glavni tipi vrednotenja, temelječega na programskih teorijah

Oblikovanje določenega tipa vrednotenja, temelječega na programskih teorijah, je odvisno od usmeritve načrtovalcev, na kateri del konceptualnega okvira programske teorije se vrednotenje usmerja. Kot glavne tipe vrednotenja, temelječega na programskih teorijah, prepozna Chen (2005) naslednje:

Procesno vrednotenje, temelječe na programskih teorijah

Usmerja se v ocenjevanje deleža izvedbe vzorca aktivnosti v konceptualnem okviru. Predstavlja holistično oceno ujemanja med osrednjimi prvinami programske teorije, še posebno deleža akcijskega modela in njegove dejanske izvedbe.

Vrednotenje intervencijskih mehanizmov

Usmerja se v vzorec sprememb konceptualnega okvira programske teorije. Sestavljajo ga tri komponente: izvajanje, determinante in rezultati. Model se lahko razširi z vključitvijo celega niza determinant. Ta model vrednotenja pomeni danes enega najbolj uporabljenih tipov vrednotenja, temelječega na programskih teorijah.

Slika 2.6: Osnovni model vrednotenja intervencijskih mehanizmov.

Vir: Chen (2005, 416).

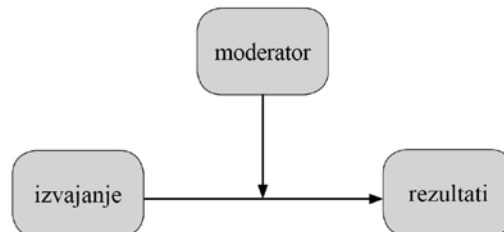
Vrednotenje moderacijskih (usmerjevalnih) mehanizmov

Vključuje oceno enega ali več dejavnikov v izvedbi programa, ki pogojujejo ali usmerjajo učinke izvedbe na rezultate. Ti ocenjeni dejavniki se imenujejo moderatorji.³⁷ Na sliki št. 2.7. je predstavljen moderacijski (usmerjevalni) mehanizem s puščico, ki sega od moderatorja do

³⁷ Chen opredeljuje moderatorje kot npr. socio-demografske značilnosti naročnikov programa (rasa, spol, izobrazba, starost), značilnosti in načini izvajalcev programa, značilnosti razmerja med naročnikom in izvajalcem, način in okolje izvedbe storitev (2005).

sredine puščice, ki se nahaja med izvedbo in rezultati. Označuje pot, s katero moderator pogojuje razmerje rezultatov izvedbe. Model je lahko razširjen z vključitvijo intervencijskih mehanizmov.

Slika 2.7.: Osnovni model vrednotenja moderacijskih mehanizmov.

Vir: Chen (2005, 416).

Če povzamemo, vrednotenje, temelječe na programskih teorijah, »Raziskuje pogoje implementacije določenega programa in mehanizme, ki posredujejo med procesi in rezultati kot sredstvo za razumevanje – kdaj in kako program deluje« (Weiss 2007, 68). Glavno sporočilo modelov vrednotenja, temelječih na programskih teorijah, je v tem, da vrednotenje lahko izvedemo šele z ustreznimi informacijami o vrednotenih vsebinah. Le-ti, kot smo že povedali, razumejo programsko teorijo kot skupek prepričanij, ki dajejo vse potrebne informacije o vrednotenih javnopolitičnih vsebinah (Kustec Lipicer 2009, 99).

Osnovni model **vrednotenja integracijskega procesa/rezultatov** (*integrative process/outcome evaluation*), ki je eden izmed tipov vrednotenja, temelječega na programskih teorijah, se nanaša na sistematično oceno ključnih predpostavk, ki podpirajo izvedbo in vzročne procese programa. Ta vsestransko dovršena ocena zagotavlja mrežo informacij o tem, kaj v programu deluje in kaj ne: od izvedbenih preko vzročnih procesov do učinkov rezultatov. Taka temeljita analiza potencialnih poti in aktivnosti pojasnjuje interesnim skupinam, kako program oziroma politika dejansko delujeta. Med drugim preskrbi tudi znanja, ki jih bodo potrebovali za soočenje z odgovornostjo in z zahtevami za potrebe izboljšanja programa.

Chen (2005, 417) navaja kot primer uporabe tega modela za vrednotenje programa zmanjšanja odpadkov,³⁸ ki zahteva sistematično vrednotenje vzorca sprememb in aktivnosti. Vrednotenje vzorca sprememb zahteva oceno, ali so vzročni procesi, ki so tvorili osnovo programa, delovali, kot je bilo predvideno. Vrednotenje vzorca aktivnosti zahteva v tem primeru oceno naslednjih sestavnih delov:

- Ciljna populacija: ali so bili prebivalci dobro obveščeni o programu pred izvedbo?
- Protokoli ukrepov in izvedbe storitev: ali so se razvili? Če so se, ali so zagotovili, da so se smeti nosile na zbirna mesta na določen dan v tednu?
- Izvajalske organizacije in izvajalci: ali imajo dovolj kadra in financ za izvedbo programa? Ali so usposabljali delavce za izvedbo tega programa?
- Javna podpora in sodelovanje s sorodnimi organizacijami: ali obstajajo javna podpora programu in navezave na sorodne organizacije? Če ne, ali jih vzpostavljajo?

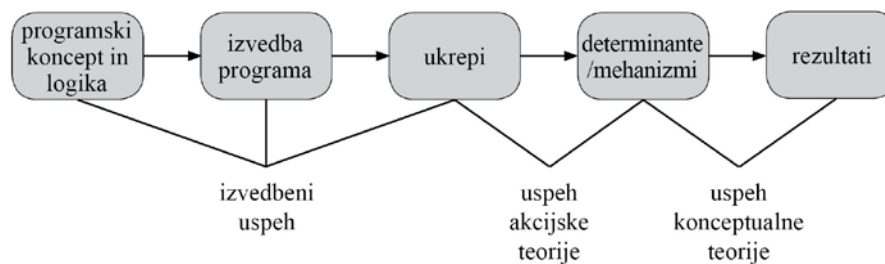
Vrednotenje integracijskega procesa/rezultatov zagotavlja še posebno informacijo o pomembnih sestavinah za uspešnost programa (Chen 2005):

1. Izvedbeni (implementacijski) uspeh se nanaša na uspešno izvedbo programa oziroma na ustreznost programske izvedbe.
2. Uspeh akcijske teorije se nanaša na uspešno aktiviranje zaželenih sprememb z mehanizmi: osredotoča se še posebno na odziv udeležencev programa.
3. Uspeh konceptualne teorije se nanaša na uspešno osredotočenost determinant programa, kar se kaže v spremenjenih rezultatih programa/politike.

Da je program učinkovit, morajo uspeli izvedbena, akcijska in konceptualna teorija: izvedbeni uspeh je bistvenega pomena. Ta model vrednotenja tudi pojasni privzete mehanizme, ki zagotavljajo interesnim skupinam pronicljive informacije, ki jih potrebujejo za izboljšanje programa.

³⁸ Program je domneval, da bo nova politika zbiranja odpadkov povečala izkušnjo prebivalcev o nevspečnosti shranjevanja smeti in njihovega neprijetnega vonja, kar bi vodilo k zmanjšanju količine zbranih smeti.

Slika 2.8: Osnovna shema predstavljenega integracijskega modela vrednotenja.

Vir: Chen (2005, 417).

Ena izmed ključnih zahtev vrednotenja, temelječega na programskih teorijah, je pojasnitev programske teorije interesnih skupin ali pospešiti njen razvoj. Namen oziroma cilj programske teorije je odvisen od tega, za kateri tip vrednotenja, temelječega na programskih teorijah, se zanimajo interesne skupine: vrednotenji intervencijskih ali moderacijskih mehanizmov, na primer, se ukvarjata predvsem z deležem vzorca sprememb v programski teoriji.

Za izvedbo celovitega modela integracijskih procesov/rezultatov mora evalvator pojasniti celotno programsko teorijo interesnih skupin. To vrednotenje naj bi omogočilo poti, izhodišča za določitev in merjenje vseh procesov, ki se izvajajo med izpostavljenostjo programa in njegovimi rezultati.

Vloga evalvatorja pri razjasnjevanju programske teorije naj bi bila predvsem posredniška. Njegove veščine in znanje naj bi izboljšale učinkovitost sestankov, na katerih si raznovrstne interesne skupine prizadevajo oblikovati in izčistiti zamisli o programski teoriji. Evalvator kot posrednik povzame probleme diskusije, lahko ustvarja soglasje med njimi, predstavi lastne izkušnje in različne možnosti za preučitev. Predvsem pa mora pojasniti, da se bo programska teorija uporabila kot podlaga za oblikovanje in vodenje vrednotenja, temelječega na programskih teorijah.

Oblikovanje modela deliberacije s participacijo je temeljni pogoj za skupno delovanje evalvatorjev in interesnih skupin pri snovanju programske teorije. Obstajata dve osnovni metodi, intenzivni intervju in delovne skupine. Prva metoda naj bi bila usmerjena v sistematično zapisovanje percepcij posameznikov, medtem ko bi se slednja izvajala z vključitvijo večjega števila sodelujočih.

Kakor pri ostalih zvrsteh vrednotenja je treba tudi pri razvoju programske teorije interesnih skupin izbrati ustrezen teoretski postopek (Chen 2005):

1. Vzratno sklepanje: pri tem postopku se proces giblje v nasprotnem zaporedju, kakor je prikazan v konceptualnem okviru programske teorije. Začne se z vzorcem sprememb in se postopoma vrača k vzorcu aktivnosti, da doseže programsko teorijo. Vzratno sklepanje se začne z vprašanjem: Katere cilje si želi program doseči? Na katere determinante (vezane na opredeljene cilje) se bo osredotočil program? Katere intervencije bo treba izvesti, da bodo učinkovale na determinante?

Ko je vzorec sprememb dogovorjen, pomaga evalvator interesnim skupinam, da razvijejo vzorec aktivnosti. Pogosto zastavljena vprašanja so naslednja: katero ciljno populacijo bo program dosegel ali preskrbel? Katero vrsto izvajalcev programa oziroma izvajalskih organizacij potrebujemo? Katere oblike protokolov ukrepov in izvedbe storitev so zaželeni? Ali naj se pri programu sodeluje z drugimi organizacijami? Ali potrebuje program ekološko podporo?

2. Sklepanje vnaprej je formulacija programske teorije, ki se ujema z logičnim tokom, kot je opredeljen v konceptualnem okviru programske teorije: najprej vzorec aktivnosti, nato vzorec sprememb. Sklepanje vnaprej se še posebno navezuje na splošne programske cilje in prerašča začetna vprašanja: Kakšen tip vzorca aktivnosti potrebujemo? Sledijo naslednja vprašanja: kateri tipi ukrepov in protokolov izvedenih storitev ustrezajo izvajalskim organizacijam, da lahko rešijo določen problem ali da pomagajo pri doseganju določenih ciljev? Kaj mora doseči ciljna populacija, kako naj jo dosežejo storitve – v kakšnih okoljih in s kakšnim načinom izvedbe? Ali obstajajo ovire, s katerimi se ukvarjajo stranke, da bodo lahko obvladale program? Ali naj načrtovalci programa iščejo kontekstualno podporo za ukrepanje? In kako?

Ko je vzorec aktivnosti dokončan, lahko evalvatorji in interesne skupine razvijejo vzorec sprememb z dvema vprašanjema v naslednjem zaporedju: Na katere determinante bo vplivala intervencija? kateri rezultati bodo doseženi s spremembami teh determinant?

Pomembno je poudariti, da sklepanje vnaprej in vzratno ni vzajemno izključujoče. Tako je razsojanje z uporabo obeh postopkov primeren pristop, da se omogoči interesnim skupinam ustvariti izvorno, njim lastno programsko teorijo. Evalvatorji in interesne skupine, ki želijo iz obeh pristopov narediti kar največ, lahko najprej uporabijo sklepanje za nazaj in potem sklepanje za naprej, da kompenzirajo slabosti iz prvega omenjenega postopka. Kot npr.:

vrednotenje po obeh vzorcih (akcijskem in vzorcu sprememb) bi lahko začelo s postopki sklepanja vnaprej, da bi oblikovalo akcijski vzorec; nato bi z vzratnim sklepanjem vzpostavili vzorec sprememb; končno bi združili oba, kar bi ustvarilo celovito programsko teorijo. Tak dvojni postopek je boljša izbira, ko interesne skupine in evalvatorji programa verjamejo, da bodo pomemben problem povzročili nepričakovani rezultati. »Preigravanje« teoretskih postopkov z različnih strani bo opozorilo člane delovnih skupin na možne nepričakovane učinke. Evalvator lahko olajša razpravo o teh nepričakovanih učinkih in poteh, s katerimi bi jih preprečili.

Soglasje med interesnimi skupinami o programski teoriji: Sporazum med interesnimi skupinami, kakšna naj bi bila programska teorija, se pogosto lahko doseže: četudi nekateri sestavni deli zbujajo nestrinjanje med ključnimi interesnimi skupinami, naj to ne bi predstavljalo ovire za vrednotenje. Ravno nasprotno, nestrinjanje pomeni, da mora evalvator preizkušati različne hipoteze med raziskavo izvedbe. Domneva se, da ključne interesne skupine v programu razpravljajo o tem, kdo naj bi bil odgovoren za izvedbo programa – strokovnjaki ali izurjeni prostovoljci? Če izvajalci storitev prihajajo iz obeh skupin, lahko skupini izvedeta vrednotenje relativno kakovostno. Dobljeni podatki naj bi bili uporabni za dogovor glede razlik med interesnimi skupinami, še posebno če nadaljujejo z načrtovanjem programov v prihodnje.

Kar se tiče uporabe raziskovalnih metod, vrednotenje, temelječe na programskih teorijah, zagovarja obravnavo mešanih (kvalitativnih in kvantitativnih) metod za pojasnitev programske teorije interesnih skupin. Kakorkoli, pod pogoji oblikovanja raziskave, zbiranja podatkov in njihove analize, se pojavijo nekateri vzorci iz preteklih aplikacij vrednotenja, temelječega na programskih teorijah. Kvantitativne metode se pogosto uporabljajo pri vrednotenju intervencijskih in moderacijskih mehanizmov. Vrednotenje, temelječe na programskih teorijah, in vrednotenje integrativnih procesov/rezultatov zahtevata zbiranje in analizo kvalitativnih in kvantitativnih podatkov (Chen 2005).

2.8 Vloga kazalnikov (indikatorjev) spremljanja izvajanja javnih politik pri vrednotenju

Tako kot razvoj analize politik kot znanstvene discipline, do katere so pripeljale »praktične potrebe političnih odločevalcev po strokovnih podlagah za kvalitetno odločanje o javnih politikah« (Fink Hafner 2007, 9), se je tudi potreba po kazalnikih razvila predvsem iz

praktičnih razlogov. Najprej je oblast z njimi v okviru implementacijske faze želela zagotoviti, da se sprejete politike dejansko izvajajo, kasneje so rezultate spremljanja uporabili tudi v fazi vrednotenja kot merila za presojanje uspešnosti, učinkovitosti itd. določene javne politike. Četudi naj bi se s kazalniki srečevali v vseh fazah javnopolitičnega procesa, so v fazah implementacije in vrednotenja pomembni zlasti za presojanje uspešnosti določene javne politike in načrtovanja njenega spreminjanja ali izboljševanja (Hogwood in Gunn, 1984).

Presojanju uspešnosti javnih politik na rob je treba omeniti, da je bilo delovanje oblasti od nekdanj povezano tudi z vprašanjem legitimnosti: eden od načinov njenega pridobivanja je tudi »odločitev za premišljeno delovanje, ki je podprto s strokovnimi in politično neobremenjenimi odločitvami« (Kustec Lipicer 2007a, 104). Uvedba kazalnikov pomeni tudi poskus vzpostavitve participatornega pristopa in deliberativnega delovanja oblasti, saj so postali njeno orodje, s katerim je začela sporočati svoje uspehe širši javnosti in tako tudi komunicirati z njo. Koncept deliberativnega in participatornega (so)delovanja vseh zainteresiranih skupin in posameznikov v procesih javnih politik omogoča tudi bolj fleksibilne in demokratične načine odločanja (Fischer 2006, 19), temelječe na izmenjavi mnenj in argumentov, kar prispeva k bolj ozaveščenemu in verodostojnemu odločanju (Metze v Mandič 2013) in na podlagi omenjenega tudi h kakovostnejšim javnim politikam.

»Največji potencial kazalnikov izkoristimo tako, da jih uporabimo kot celovit model za boljše oblikovanje, izvajanje in vrednotenje javnih politik« (Mandič 2013, 41). Pri tem je pomembno, da najprej opredelimo cilje, nato pa iz njih izpeljemo kazalnike s ciljnim oziroma končnimi vrednostmi, s katerimi bomo naposled tudi spremljali in vrednotili javno politiko (prav tam).

»Dober kazalnik je kazalnik, ki je dobro konceptualno in operacionalno opredeljen, obenem tudi prijazen do uporabnika in ima uporabno vrednost« (Mandič 2013, 44). Po drugi strani pa pomeni »orodje za transparentnost, saj naj bi bil z njihovo pomočjo viden napredek v doseganju ciljev« (Mandič 2013, 50). Pri določanju nekega stanja, ki ga indikatorji identificirajo kot problemskega, je pomembna tudi njihova interpretacija:³⁹ pridobljene informacije naj bi postavili v kontekst in v njem tudi predstavili (Kingdon 2003, 94).

³⁹ Poudarjamo potrebo po dodatni kvalitativni obravnavi kazalnikov.

Temeljna sprememba, ki jo vnaša obstoj kazalnikov v oblikovanje politik in s tem tudi vladanja, je usmeritev k odločanju, podprtem z dejstvi (*evidence based*), od začetka do konca javnopolitičnega procesa (Sanderson 2002). Končni cilj takega (*evidence based*) pristopa kot tudi uporabe kazalnikov je na rezultatih oziroma dejstvih utemeljeno odločanje o javnih politikah.

Pri tem je poleg izboljšanja kakovosti javnih politik postal pomemben tudi način njihovega izvajanja: informacije, ki jih pridobimo s pomočjo kazalnikov, ne služijo več samo kot orodje oblasti, ampak postajajo orodje stroke in ostalih igralcev v vse bolj odprtem, transparentnem⁴⁰ in demokratičnem procesu vladanja.⁴¹ To prinaša tudi spremembo v določanju odgovornosti, ki je za razliko od prvotne umeščenosti v državi in upravi, postala bolj razpršena. Tudi diskurza o kazalnikih ne vodi več samo oblast: iz kazalnikov kot orodja, pripomočka za vladanje, so se prelevili v sistem vladanja (Mandič 2013, 59–62).

V javnopolitični literaturi (Dunn 1994, 295) najpogosteje zasledimo tipologijo, ki opredeljuje zajem kazalnikov glede na ročnost rezultatov, npr. kazalnike neposrednega učinka (*output*), rezultata (*outcome*) in vpliva (*impact*). V nadaljevanju se bomo omejili predvsem na kazalnike učinka in rezultata.

Kazalniki niso samo nekakšni operacionalizirani cilji, ampak so tudi cilji sami po sebi. S tem, ko poznamo cilje in iz njih izvedemo kazalnike, je tudi implementacija politike bolj učinkovita, »saj spremljamo le tiste podatke, ki smo jih že na začetku opredelili kot relevantne in ki nam bodo v pomoč tudi pri nadaljnjem presojanju uspešnosti politike v fazi vrednotenja« (Mandič 2013, 22). Idealne karakteristike kazalnika so specifičnost, relevantnost, strokovna učinkovitost, prijaznost do uporabnika, veljavnost in zanesljivost ter merljivost (nav. delo, 25). Najbolj vplivni kazalniki naj bi bili (Innes v Mandič 2013) tisti, ki jih ne oblikujejo »tehnik«, ampak z vizijo in razumevanjem tudi drugi udeleženci javnopolitičnega procesa. Taki kazalniki tako odsevajo skupne pomene in cilje kot tudi tehnično metodologijo (prav tam).

⁴⁰ Pomen (so)delovanja vseh udeleženi igralcev.

⁴¹ Pierre in Peters (2004) ugotavljata, da se pojem *governance* naša na širok nabor institucij in razmerij, vključenih v proces vladanja, in združuje pojave od javnopolitičnih omrežij do javnega menedžmenta.

To poglavje z obravnavanimi vsebinami sem izdelala predvsem zaradi dejstva, da so kazalniki še posebno pomembni zaradi udejanjanja deliberativnega in participatornega koncepta pri vseh aktivnostih (tudi pri vrednotenju) javnih politik in dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.

Posebej navajam še naslednjo ugotovitev: uspešno oblikovani/dorečeni in identificirani kazalniki omogočajo opredeliti tudi ostale vidike oziroma cilje dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine, kot sta dostopnost in transparentnost izvajanja; obenem sta podlaga/izhodišče za nadaljnje, na dejstvih temelječe odločanje o usodi politike/programa. Poleg kvantitativnih kazalnikov (oblikovanih s strani vseh ključnih igralcev ohranjanja kulturne dediščine) poudarjamo potrebo po njihovi kvalitativni, vsebinski interpretaciji. Predlagani kazalniki bodo v študiji primera – prikazani za področje vrednotenja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine – omogočili predvsem opredelitev uresničevanja skupnega cilja: njihovo oblikovanje in odgovorno sodelovanje javnosti v vseh zadevah varstva, kar po našem mnenju omogoča/dopušča optimalno delovanje dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.

V poglavju še posebej naglašam naslednje dejstvo: ob navezavi na celovit participatorni pristop k vrednotenju bi se omejila predvsem na pomen poznavanja javnopolitičnih ciljev, saj lahko le iz njih izvedemo kazalnike, kar omogoča bolj učinkovito implementacijo javne politike. Spremljali naj bi le tiste podatke, ki smo jih že pri načrtovanju ciljev opredelili kot relevantne in bodo v pomoč pri nadaljnjem presojanju uspešnosti politike (Mandič 2013). Glede na osrednji prispevek disertacije, ki naj bi bil v vzpostavitvi novega, inovativnega modela vrednotenja javnih politik in v preverjanju vrednosti ter izvedljivosti teorij in metodologij vrednotenja na področju kulturnih politik kot tudi javne dejavnosti kulturne dediščine, sem predstavila izbor modelov vrednotenja s poudarkom na modelu vrednotenja, temelječega na programskih teorijah. Na participatorno teorijo vrednotenja se nanaša zlasti z mehanizmi oziroma determinantami in cilji vrednotenja, na participatorno metodologijo pa z uporabo kvalitativnih in kvantitativnih metod. Izpostaviti moramo tudi, da je temeljni pogoj za snovanje programske teorije oblikovanje modela participacije z deliberacijo.

Država nima več monopola nad znanjem in viri, ostaja pa med vsemi akterji kot glavno pogonsko kolo za uresničevanje kolektivnih interesov družbe.

2.9 **Kultura(e) vrednotenja javnih politik v Evropi: razlike in zblíževanje nacionalnih praks**

V Evropi se je vrednotenje javnih politik skozi časovna obdobja in pod raznovrstnimi zunanji in notranji vplivi razvijalo od države do države različno. Prepoznavni zunanji vplivi na vzpostavitev vrednotenja so zlasti v severnoevropskih državah izvirali s strani PPBS (Planning-Programming-Budgeting-System, ZDA), mednarodnih profesionalnih združenj, evropskih strukturnih skladov in mednarodnih institucij za pomoč. V posameznih državah so notranje spodbude za vrednotenje prihajale zlasti od parlamentov (Nemčija, Skandinavija), nacionalnih računskih sodišč (Nizozemska, Švedska, Velika Britanija) ali finančnih ministrstev (Italija) (Toulemonde 2000).

Toulemonde (2000, 351) obravnava razlike v začetkih in ambicijah nacionalnih pospeševalcev vrednotenja. Primerja *Financial Management Initiative*, ki se je vzpostavila v osemdesetih letih 20. stoletja v času vladanja Margareth Thatcher in medministrski sistem vrednotenja, ki se je izoblikoval pet let kasneje v času Michela Rocard, predsednika francoske vlade. S prvim sistemom so si prizadevali prihraniti davkoplačevalski denar, medtem ko so si s slednjim prizadevali za izboljšanje demokratične razprave.

Opazne razlike obstajajo predvsem v načinu, kako je vrednotenje umeščeno v upravljavsko kulturo posamezne države. Toulemonde (prav tam) prepozna tri nivoje kulture vrednotenja političnih in administrativnih igralcev: medtem ko vrednotenje v nekaterih, predvsem južnoevropskih državah pomeni še vedno birokratsko opravilo, ki ga nalaga Evropska komisija, v drugih državah pomeni pomoč javnemu upravljanju (Finska, Irska, Švedska) ali je v funkciji mediatorja med javnimi igralci (Italija). Ne nazadnje se vrednotenje pogosteje obravnava kot politično delovanje, le redkeje pa kot instrument v demokratični igri (Skandinavija). Poročila komisije, ki vrednotijo prispevek skladov h gospodarski in družbeni koheziji, morajo združevati tako politično kot upravljavsko perspektivo. Ob prevladujoči upravljavski kulturi vrednotenja se počasi uveljavlja prepoznavanje vrednotenja kot integralnega dela demokratičnega delovanja (Velika Britanija).

Z obsežnim preučevanjem takšne problematike je Toulemonde sčasoma prišel do zaključka, naj prikazanih razlik ne bi obravnavali kot nacionalne modele, ampak bolj kot različne poti, ki usmerjajo posamezno državo k zrelosti in profesionalnosti na področju vrednotenja. Razlike izvirajo predvsem iz okoliščin začetkov in razvoja vrednotenja pa tudi tega, do kakšnega

obsega je vrednotenje vplivalo na spreminjanje pravil iger vladanja v različnih državah (Toulemonde 2000, 350).

Toulemonde zagovarja univerzalno pravilo, ki obstaja v dejstvu, da je dobro vrednotenje unikatno oziroma enkratno (Patton v Toulemonde 2000, 356). Oblikovano oziroma prilagojeno naj bi bilo določenemu času, specifičnim uporabnikom in specifičnemu kontekstu. V Evropi so se poleg prej predstavljenih začele razvijati inovativne prakse vrednotenja: na Danskem, na primer, so nastale tehnike *državljske porote*, ki odpirajo spodbudne poti k vzpostavitvi vrednostnih sodb. Po drugi strani pa zasledimo v Franciji *instance vrednotenja*, ki so s popolnoma pluralistično deliberativnim pristopom izboljšale kakovost in rabo vrednotenja (prav tam).

Teh dveh modelov vrednotenja Toulemonde noče imenovati po državah, v katerih sta nastala, kajti specifična danska in francoska administrativna okolja so omogočila izviren kontekst, v katerem so nastale zanimive inovacije (ki se drugače sploh ne bi pojavile). To pomeni, da je raznolikost evropskih kultur trajen vir bogatenja in družbenih inovacij: tako smejo prakse vrednotenja, šele ko dozori, zapustiti uniformiranost.

Na **Slovenskem** so se prve objave o vrednotenju pojavile s kasnejšim zamikom kakor v anglosaških državah; sčasoma so sledile vsebinskim področjem in aktualnim smernicam raziskovanja z navedenega območja. Naravoslovno-tehničnim vedam v šestdesetih letih dvajsetega stoletja so sledile študije vrednotenja tudi na področju družboslovja in na prelomu tisočletja tudi na področju politologije. Z vstopom v Evropsko unijo se je občutno povečal obseg vrednotenja, še posebno na področju izvajanja kohezijske politike (Kustec Lipicer 2009).

Družboslovno podprte študije vrednotenja se izvajajo še posebno v naslednjih dveh institucionalnih oblikah:

- v okviru znanstvenoraziskovalnega dela na družboslovno-humanističnem področju, ki ga izvajajo zlasti univerzitetni oziroma raziskovalni inštituti, in
- v okviru bolj uporabniško zasnovanega vrednotenja aktualnega (javno)političnega delovanja (Kustec Lipicer 2009, 36–37).

V zdravstvu je prevladujoči tip vrednotenja pozitivistična medicinska ali profesionalna revizija, kolikor sploh pride do vrednotenja zaradi velike avtonomije zdravnikov. Disertacija *Vpliv evalvacije na kvaliteto zdravstvenih storitev – evalvacija z vidika uporabnika* (Macur 2000) je uvedla novost – demokratični princip – z upoštevanjem vseh zaposlenih in uporabnikov pri ugotavljanju (merjenju) kakovosti zdravstvenih storitev. Uporabila je tehniko ankete in intervjuja ter statistične metode, predvsem faktorsko analizo in multiplo regresijo.

Rode, Rihter in Kobal (2006) so v publikaciji *Evalvacija programov v socialnem varstvu: Model in postopek izvedbe* oblikovali model, uporaben za samoevalvacijo programov kakor tudi za zunanje vrednotenje in njihovo primerjavo. Priredili so Yatesov model vrednotenja stroškov (in seveda virov, iz katerih programi krijejo te stroške, ter sredstev, katerih uporaba ustvari stroške), postopkov, procesov in izidov, ki po njihovem mnenju z najmanjšim vložkom časa, dela in znanja zagotavlja najboljši pregled nad izvajanjem programov, njihovo uspešnostjo in učinki. Model omogoča, da na podlagi ugotovljenih stroškov, postopkov in učinkov programa ter primerjave z drugimi podobnimi programi oblikujemo oceno ustreznosti programa in predloge za njegovo izboljšanje.

Zbornik *Evalvacija* (Štrajn 2000) objavlja predvsem prispevke za razumevanje smisla in pomena vrednotenja sodelavcev raziskovalnega projekta *Metodologija evalvacije novih programov na različnih ravneh edukacije*, ki praviloma uporabljajo mednarodno primerljive indikatorje OECD, UNESCO in PHARE. V zborniku sta tudi poročili britanske Nacionalne fundacije za raziskovanje na področju vzgoje in izobraževanja: prvo vsebuje kritično razlago vrste strategij, sistemov in metod, ki jih lahko uporabljajo za spremljanje in vrednotenje izobraževalnih reform in z njimi povezanih sprememb sistema izobraževanja. Drugo navaja vrsto kritičnih vprašanj in problemov, ki bi jih bilo smotrno upoštevati pri institucionalizaciji strategij vrednotenja.

Društvo slovenskih evalvatorjev (Radej in drugi 2011) je razvilo sintezno metodo vrednotenja predvsem za vrednotenje vplivov politik, ki ga je poimenovalo »mezo-matričen« postopek. Izhajajoč iz Leopoldove »mikro-matrične« metode za vrednotenje gospodarskih vplivov (vplivi v vrsticah, kriteriji v stolpcih), ki ne omogoča sintezne faze, jo je nadgradilo z »vhodno-izhodno« Leontijevo matriko, ki rešuje te probleme. Korelacijska matrika pa v sklepni fazi omogoča ugotoviti, kako so navzkrižni vplivi med smotri vrednotenja skladni ali ne. Za navzkrižna oziroma sekundarna razmerja med smotri vrednotenja pa predlagajo

grafični prikaz z Vennovim diagramom. To je pomemben preskok v vrednotenju doseganja zastavljenih ciljev oziroma izpolnjevanja zastavljenih kriterijev: korelacijska sinteza prikaže vpliv neke politike na stanje sistema kot celote. Na ravni družbe kot celote občuti večina vplive vladnih politik le skozi sekundarne vplive, zato je vsako vrednotenje, ki jih ne upošteva, pomanjkljivo.

V tem poglavju sem s stališča izdelave novega, inovativnega modela vrednotenja prikazala predvsem raznolikost nacionalnih praks evropskih držav pri opredeljevanju vzrokov, namenov in umeščenosti vrednotenja v kulturo upravljanja in vladanja kot tudi kratek oris razvoja in stanja vrednotenja različnih javnih politik pri nas.

2.10 Zaključek teoretskega dela

Uvodoma poudarjamo pomen civilnodružbenih igralcev, ki jih obravnavani avtorji prepoznavajo kot nosilce določenih funkcij, ki jih država ne izvaja (Kotar 2007). Ti so dejavniki, ki prispevajo k demokratičnosti in legitimnosti EU (Greenwood 2007), in nosilci udejanjanja javnega interesa (McGuigan 1996, 2004). Pri obravnavi civilne družbe in zainteresiranih skupin se z njimi navezujemo na pomen uvedbe kazalnikov ob deliberativnem konceptu in participatornim pristopom, kar jim omogoča bolj fleksibilne in demokratične oblike (so)odločanja. Ti koncepti so v celoti povezani z vprašanji legitimnosti z dejstvi podprtega odločanja politike. Prav pretirana teoretskost obravnavanih avtorjev je najbrž vzrok, da se deliberativni in participatorni pristopi niso implementirali v praksi. Vključevanje državljanov v delo oblasti in (skupne) bolj razumske ter vključujoče rešitve problemov sodijo tudi med ideale sodobnih humanističnih, in ne samo družboslovnih disciplin. Hajer (2003) opozarja, da je poleg posvetovanja (*deliberate*) še posebno zaželeno izpogajanje (*deliberating*), s katerim si igralci vzpostavijo nova institucionalna pravila, nova obnašanja, vrednostne zaveze, vzajemno (so)delovanje in posredovanje.

Avtorji, kot so Fischer (2006), Hajer (2003), Hendricks (2013) idr., neločljivo povezujejo pristopa deliberativnosti in participatornosti, kar je edino sprejemljivo. Koncepti dobro razvitega participatornega vrednotenja so pomembni zlasti zaradi tega, ker pomenijo radikalno spremembo razmišljanja: kdo sproži in se loti postopkov in kdo se uči ali pridobiva od dobljenih ugotovitev.

Tudi avtorji študij, ki so se lotevale vrednotenja javnih politik tako po teoretskih vsebinah kot (tudi) po usmeritvah na diametralno drugačna področja od kulturnih, so pomenili vsebinski razkorak še zlasti z obravnavano (empirično) tematiko disertacije. Kljub tem »oviram« so omogočili zasnovanost in širino načrtovanega, inovativnega modela, še zlasti z navezavo na programsko teorijo. Kot idealen model navajamo uspešno preverbo modela integracijskega procesa/rezultatov kot enega izmed oblik celostnega vrednotenja z vštetim vrednotenjem, temelječim na programskih teorijah (*theory based evaluation*).

Prevzeti sestavini predstavljenega modela (vzorec aktivnosti in vzorec sprememb programske teorije) nameravam implementirati v nov, inovativen ciklični model celovitega vrednotenja kulturnih politik. Kot njegovo posebnost poudarjam zlasti cikličnost (s pomočjo sestavine »izboljšav«) in deliberativno-participatorni pristop vseh udeležencev. Cikličnost modela vrednotenja pa pogojuje predvsem tovrsten princip ustreznega izvajanja dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine, ki jo bomo kot študijo primera uporabili v empiričnem delu doktorske disertacije, v katerem bomo predstavili in tudi dokončno razvili ter uporabili lasten model za celovito vrednotenje javne politike na omenjenem primeru.

III EMPIRIČNI DEL

3.1 Participatornost in deliberativnost kot orodje demokratizacije kulturnih politik

V prispevku o problematičnosti kulturne politike kot politike Vesna Čopič (2011) navaja pomembni dejstvi, da je kultura s padcem berlinskega zidu izgubila svoj ideološki naboj, z ustanovitvijo samostojnih držav,⁴² tudi Slovenije, pa nacionalnega. EU je z načelom subsidiarnosti prepustila kulturo državam članicam in jo izvzela iz postopkov prilagajanja evropskim standardom. Vse to je povzročilo marginalizacijo kulture, njeno izrivanje na rob politične agende in s tem slabšanje njenega gmotnega položaja. Tako je postalo eno izmed pomembnih vprašanj kulturne politike, kako kulturo z obrobja spraviti v središče družbe in njenega razvoja, kar je bilo eden izmed ciljev publikacije Sveta Evrope (1997).

Avtorica ugotavlja potrebo po pre-izprašanju javne vrednosti kulture oziroma po njeni ponovni uveljavitvi kot javni dobrini, kot nekaj, kar je bistvenega pomena za kakovostno življenje ljudi in za napredno družbo (Čopič 2011, 47). Opozarja tudi, da družbeni procesi in pojavi, ki politiki odrekajo pravico, da ureja javne zadeve, ali jo javno stigmatizirajo, načenjajo same temelje sistema posredniške demokracije (prav tam).

Obenem jo skrbi pomanjkanje političnosti, kar bi lahko pripeljalo do pomanjkanja odgovornosti za pomembne javne zadeve, v danem primeru kulture. Predlaga pozitivno alternativo temu stanju, ki naj bi bila v poskusu krepite sodelovanja med političnimi organizacijami, civilno družbo in lastniki kapitala. Uporabili naj bi nove prijeme, temelječe na vključenosti v politične procese (participacija) in javnem, širokem razpravljanju o javnih zadevah (deliberaciji). Tako naj bi na področju kulture postavili v ospredje nenehno diskusijo med političnim, kulturnim in uporabniškim podsistemom oziroma med politiki, umetniki/strokovnjaki in državljani (prav tam). Kot v primerljivem problemskem kontekstu opozarja tudi Petković (2013), se projekt demokratizacije javnih politik pogosto povezuje z aktivnejšim participatornim vključevanjem državljanov v analizo in oblikovanje politik, včasih (tudi) s pomočjo natančnega institucijskega modela deliberativne ali razpravne demokracije. Navedeni model pomeni egalitarno razpravo o javnih politikah ali njenih posameznih problemih in počiva na idealu enakopravnega sodelovanja in doseganja konsenza

⁴² Predvsem na območju nekdanje Jugoslavije.

z močjo najboljšega argumenta, ki dobi splošno podporo na javnem forumu (Petković 2013, 330).

Ti procesi naj bi presegli koncept *novega javnega menedžmenta*⁴³ z načeli, kot so: promocija tekmovalnosti med oskrbovalci kolektivnih storitev, prenos kontrole z birokracije na skupnost, osredotočanje na učinke (namesto na vložke), usmerjenost v cilje (ne v pravila oziroma administrativne ureditve), redefiniranje klientov v potrošnike, preprečevanje nastanka problemov in vlaganje v služenje denarja (ne v trošenje). Podjetniške vlade decentralizirajo oblast in sprejemajo participatorni menedžment ter uvajajo namesto birokratskih tržne mehanizme. Ne osredotočajo se na preskrbo z javnimi dobrinami, ampak usmerjajo vse sektorje: javnega, zasebnega in prostovoljnega v reševanje skupnih problemov (Osborne in Gaebler 1993, 19–20). Ta pristop postane problematičen v trenutku, ko se menedžerji dvignejo nad druge stroke oziroma si jih podredijo.

Novi mehanizmi, potrebni za interakcijo, ki bi preseгла omenjeno nevarnost nadaljevanja stanja apolitičnosti med političnimi organi, civilno družbo in lastniki kapitala in bi omogočala participacijo in deliberacijo, so (Čopič 2011):

- Informiranje kulturne politike: zlasti z izboljšanjem kakovosti kulturne statistike in razvojem kulturnih (mehkih) indikatorjev.

*Pojasnilo:*⁴⁴ prav zaradi navedenega je še posebno potrebna usmeritev k na dejstvih utemeljenem pristopu (*evidence based*) oblikovanja in izvajanja politik. Za potrebe ohranjanja nepremične kulturne dediščine kulturna statistika še ne obstaja.

- Razvoj raziskovalne podpore kulturni politiki: z analizo politik, ki naj bi bila usmerjena v kulturnopolitično ukrepanje in vrednotenje.

Pojasnilo: prav k temu cilju je usmerjena tudi teoretska ideja in nadaljnja empirična preverba pričujoče naloge.

⁴³ Žirovec (2011) navaja, da pomeni izraz niz metod, s katerimi naj bi dosegli zanesljivost in učinkovitost javne uprave. Reforme naj bi uveljavile zlasti menedžerske metode in fleksibilna poslovna načela ter tržne mehanizme.

- Profesionalizacija upravljanja in vodenja: naj bi temeljila na post-menedžerski paradigmi, ko si poslovne tehnike in metode ne podrejajo kulturnega poslanstva, ampak mu služijo.
- Preobrazba visokih birokratov v državni upravi v tvorce predlogov razvojnih vizij, ki bi ustvarili dialoški forum z zunanjimi eksperti.

Pojasnilo: za področje ohranjanja nepremične kulturne dediščine se morajo ti birokrati povezovati tudi z drugimi resorji izven kulture, ki so pomembni za njeno uspešno ohranjanje,⁴⁵ kar zopet zastavlja vprašanje o vlogi participatornega sodelovanja.

- Kulturno odgovorni politiki sprejmejo izziv določanja razvojnih prioritiet, in sicer na podlagi participatornih in deliberativnih postopkov soočanja različnih vrednotnih, političnih pogledov in interesov.

Pojasnilo: ta dva postopka sta pomembna za vključitev v novi model vrednotenja.

3.2 Participatornost in kulturna dediščina v političnih dokumentih

Potrebo po konstruktivnem sodelovanju vseh igralcev ohranjanja kulturne dediščine je možno zaslediti na normativni ravni v večini vseh političnih dokumentov. Namen tega poglavja je predstaviti ključne dokumente s poudarkom na temeljnih programskih ciljih, nosilcih in participatornih smernicah.

Evropska listina stavbne dediščine je leta 1975 vzpostavila že omenjeni koncept celostnega ohranjanja kulturne dediščine (Council of Europe 2002a). V kontekstu participatornosti lahko poudarimo načela, ki zagovarjajo dostopnost javnosti in sodelovanje vseh pristojnih služb ter lastnikov dediščine na vseh ravneh odločanja. Koncept deli naloge ohranjanja kulturne dediščine med različne državne organe in lokalne skupnosti ter predvideva sodelovanje med njimi: državljani, lastniki dediščine in drugi zainteresirani (društva, združenja, nevladne organizacije) so postali pomemben in enakopraven soudeleženec pri sprejemanju odločitev na vseh ravneh.

⁴⁴ Pojasnila, ki se nanašajo na posamezne alineje Čopičeve in ne na dosedanjo vsebino naloge, je dodala avtorica.

⁴⁵ Glej koncept celostnega ohranjanja kulturne dediščine.

V *Evropski konvenciji o krajini* se je leta 2000 v mednarodnih dokumentih prvič pojavila določba o temeljni vlogi ljudi pri njenem definiranju in razumevanju (Council of Europe 2002, 171–174).

Aktualni mednarodni dokumenti s področja kulturne dediščine opozarjajo tudi na potrebo po stalnem vključevanju lokalnega prebivalstva/lastnikov, upravljavcev, predstavnikov lokalnih skupnosti, državnih organov in nevladnih organizacij pri prepoznavanju, razumevanju, vzdrževanju in odločanju v zvezi z dediščino. Na to še posebno usmerjajo *Evropska konvencija o krajini*, *Konvencija o varovanju nesnovne kulturne dediščine* (UNESCO 2003) in *Okvirna konvencija Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo*. Slednja tudi določa med drugim, da mora varstvo dediščine delovati za ljudi, saj je le od njihovega sodelovanja odvisna dolgoročna uspešnost varstva.

Na nevladne organizacije, ki imajo vlogo korektiva in soudeleženca na vseh nivojih ohranjanja kulturne dediščine, opozarja *Deklaracija o vlogi nevladnih organizacij na področju kulturne dediščine* (Council of Europe 2002, 57–59). To temo obravnava tudi t. i. *Aarhuška konvencija Združenih narodov, Konvencija o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva o okoljskih zadevah* (Ur. l. RS – *Mednarodne pogodbe* 2004).

Okvirna konvencija Sveta Evrope o vrednosti dediščine za družbo, t. i. *Faro konvencija* (Council of Europe 2005), je poudarila več novih vidikov v zvezi z varstvom kulturne dediščine. Pomembna novost obstaja v dejstvu, da odločanje o tem, kaj je kulturna dediščina, ni prepuščeno zgolj varstveni službi oziroma strokovnjakom, ampak odločitve temeljijo na vsakokratnih dogovorih, torej s soglasjem laične javnosti oziroma dediščinskih skupnosti, ki so povezane s to dediščino. Konvencija predvideva deljeno odgovornost in sodelovanje javnosti pri vseh postopkih v zvezi z ohranjanjem kulturne dediščine.

Sklepi Sveta o kulturni dediščini kot strateškem viru za trajnostno Evropo (Evropski svet 2014a) so med drugim izpostavili pomen kulturne dediščine za spodbujanje državljanov pri participaciji v javnem življenju. Pripisali so ji tudi sposobnost, da pomaga zmanjševati družbene razlike, omogoča družbeno vključevanje, kulturno in družbeno participacijo ter promovira medgeneracijski dialog in družbeno kohezijo.

Sporočilo Komisije *Na poti k celostnemu pristopu do kulturne dediščine za Evropo* (Evropska komisija 2014) je med cilji opredelilo tudi potrebo po »nadaljnem razvijanju participatornih modelov interpretacije in upravljanja, ki so bolj prilagojeni sodobni Evropi, z večjo vključenostjo zasebnega sektorja in civilne družbe« (Evropska komisija 2014, 7).

Sklepi Sveta o participatornem upravljanju kulturne dediščine (Evropski svet 2014b) poudarjajo koristi vključevanja ljudi in organizacij z različnih družbenih in vladnih področij v varovanje kulturne dediščine in predlagajo ukrepe za izboljšanje tega stanja. Ugotavljajo, da participatorno upravljanje kulturne dediščine spodbuja dejavno vključevanje udeležencev v okviru javnega delovanja, t. j. javnih organov in teles, zasebnih akterjev, organizacij civilne družbe, prostovoljcev in vseh zainteresiranih, v sprejemanje odločitev, načrtovanje, izvajanje, spremljanje in ocenjevanje politik ter programov kulturne dediščine. S participatornim upravljanjem se povečata odgovornost in preglednost pri naložbah javnih sredstev ter se krepi zaupanje javnosti v politične odločitve.

Deklaracija iz Namurja (Cultural heritage in the 21 century for living better together. Towards a common strategy for Europe) je kot rezultat 6. konference ministrov Sveta Evrope (2015), pristojnih za kulturno dediščino, med štirimi prioritetami poudarila tudi participatorno upravljanje na področju kulturne dediščine.

Na podlagi *Deklaracije iz Namurja* so ministri članic Sveta Evrope, pristojni za kulturno dediščino, vodilnemu odboru za kulturo, dediščino in krajino podelili mandat, da pripravi *Evropsko strategijo kulturne dediščine za 21. stoletje*, ki jo je februarja 2017 sprejel Odbor ministrov Sveta Evrope (*Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the European Strategy for the 21st century*). Strategija se zavzema za delitev pristojnosti in združevalen pristop h kulturni dediščini ter skuša osmisliti, kako naj bo sistem njenega varstva zasnovan: temelji naj na učinkovitem pravnem okviru, ki zagotavlja celostno ohranjanje dediščine in vključuje vse poglobitne igralce (institucionalne in ostale), predstavnike stroke ter civilne družbe na vseh ravneh.

Strategija je zasnovana na štirih prednostnih sklopih: družbi, prostorskem in ekonomskem razvoju ter znanju. Njena konsistentnost je odvisna od uravnoveženja med temi sestavinami in področji njihovega zbliževanja ter prelivanja.

Družbena sestavina dediščine se osredotoča na promocijo raznovrstnosti, opolnomočenje dediščinskih skupnosti in participatornega upravljanja. Od desetih priporočil v družbenem sklopu so štiri namenjena participatornosti (Council of Europe):

1. Spodbujajte vključevanje državljanov in lokalnih oblasti pri vrednotenju vsakdanje dediščine.
5. Spodbujajte in vrednotite participatorno prakso državljanov in s tem povezane postopke.
7. Razvijajte in spodbujajte participatorne programe za identifikacijo dediščine.
10. Spodbujajte in podpirate (javna in zasebna) partnerstva za promocijo kulturne dediščine in projekte za njeno ohranjanje.

Pomen participatornosti civilne družbe pri ohranjanju kulturne dediščine so poudarili tudi trije dokumenti mednarodne konference *The UNESCO World Heritage and the Role of Civil Society* (World Heritage Watch 2015): *Final Document, On Civil Society Participation in On Indigenous Peoples*.

Zlasti prvi dokument je podrobno, v dvanajstih točkah, določil takšne postopke: med drugim je poudaril potrebo po »aktivnejši vključitvi relevantnih skupnosti v prepoznavanje, upravljanje, varstvo vseh območij svetovne kulturne dediščine.« Dalje je pozval vse države članice *Konvencije o svetovni dediščini*, naj upoštevajo načela, dobre prakse odprtosti, transparentnosti in participatornosti javnosti na vseh ravneh upravnega načrtovanja. Naglasil je potrebo po poudarjanju najbolj učinkovitih ukrepov sodelovanja in zgodnjem dostopu do informacij o resničnih in potencialnih projektih, ki bi lahko učinkovali na enote svetovne kulturne dediščine.

Končni dokument je tudi priporočil podrobne družbeno-ekonomske in etnološke študije, ki bi prepoznale življenjske dinamike v teh območjih, mnogovrstne plasti in identitete, poglede in značaje prizadetih skupnosti, kar bi zagotovilo uskladitev interesov.

V tem pogledu predstavljena dejstva dokazujejo, da dosedANJI slovenski strateški dokumenti, ki se nanašajo neposredno ali posredno na ohranjanje nepremične kulturne dediščine, in varstvena zakonodaja (še) nimajo nobenih vsebin oziroma vzvodov, ki bi se kakorkoli nanašali na participatorne in deliberativne aktivnosti v zvezi z dediščino, kar hkrati pomeni,

da participatorno in deliberativno vrednotenje na področju varstva kulturne dediščine dejansko nima politične podpore.

Zato lahko predstavljene mednarodne politične dokumente štejemo za osrednje mehanizme, ki podpirajo participatornost in deliberativnost. Žal pa ti dokumenti, razen konvencij, niso zavezujoči.

3.3 Oblikovanje novega modela vrednotenja

Zaradi splošne odsotnosti celovitih ocen pri vrednotenju javnih (kulturnih) politik kot tudi politik in dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine smo si zastavili cilj, da naj bi na novo oblikovan model vrednotenja, vzpostavljen na konceptualnih okvirih doslej predstavljenih teorij, lahko razložil vsaj, kako in zakaj je politika oziroma program dosegel določen rezultat, ob predstavitvi načina njegove izvedbe kakor tudi mehanizmov, ki so vplivali nanj.

Osrednji izziv izdelave novega modela za celovito vrednotenje pomeni oblikovanje posameznih sklopov vrednotenja z opredelitvijo vsebin. Na podlagi tega nameravamo v nadaljevanju oblikovati tudi nabor najpomembnejših kazalnikov in igralcev.

Doktorska disertacija temelji na dveh ključnih elementih, kot sta bila poudarjena v teoretskem pregledu, in sicer na vlogi:

1. programskih teorij (tj. ciljev, ukrepov in mehanizmov, kazalnikov, rezultatov ter učinkov javne politike) pri vrednotenju in za celostno vrednotenje javne politike ter
2. igralcev, njihovih interesov in odnosov.

Na podlagi preučitve predhodno prikazanih modelov vrednotenja tako predstavljamo nov model celovitega vrednotenja, ki je nadgradnja modela vrednotenja integracijskega procesa/rezultatov.

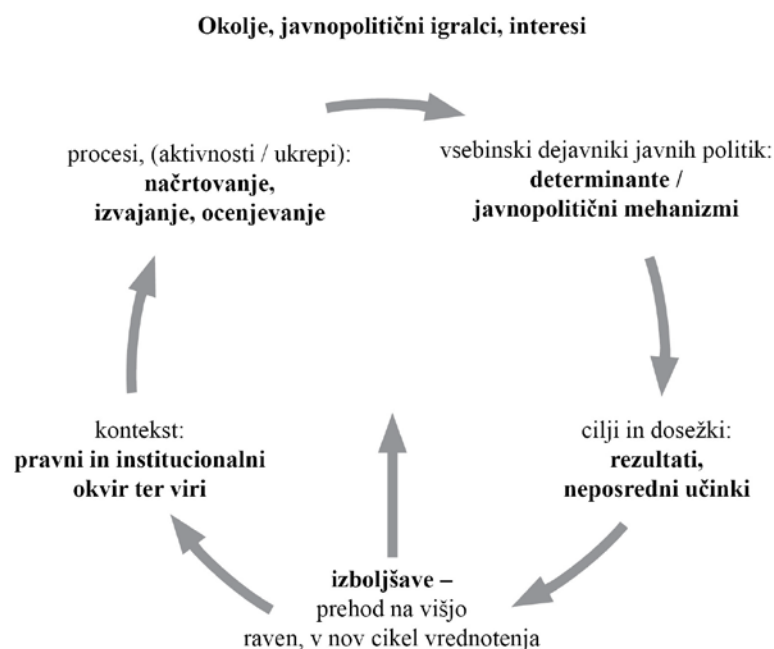
Sestavini (idealnega) cikličnega modela celovitega vrednotenja kulturnih politik sta:

- izpopolnjen vzorec/model sprememb (slika 3.1.) in
- vzorec/model aktivnosti (slika 3. 2.).

V nadaljevanju najprej predstavljamo sestavine izpopolnjenega vzorca sprememb z opredelitvijo njegovih vsebin: nahaja se v **okolju**, ki ga tvorijo **kontekst**, **procesi (aktivnosti/ukrepi)**, vsebinski dejavniki javnih politik (**determinante** oziroma **javnopolitični mehanizmi**), **cilji** in **dosežki** ter **izboljšave**.

Obenem opozarjamo na podlagi njihovih prepoznanih interesov na rdečo nit modela — trajno deliberativno in participatorno (so)delovanje in odločanje vseh **ključnih igralcev** o načrtovanju, izvajanju in vrednotenju sestavin, obravnavanih v nadaljevanju. Model se bo lahko glede na potrebe, specifikke in zahteve vsakokratne politike oziroma programa vsebinsko spreminjal.

Slika 3.1: Nov, ciklični model celovitega vrednotenja kulturnih politik: izpopolnjen vzorec sprememb.

Okolje

V okolje sodijo raznovrstne, neotipljive in spremenljive vsebine, ki vplivajo kot zunanji dejavniki zlasti na procese načrtovanja in izvajanja javnih politik. Vanje lahko uvrščamo naslednje vsebine: od obstoječega neoliberalnega⁴⁶ politično-ekonomskega konteksta,

⁴⁶ Po Žečeviču (2010) je neoliberalizem odločujoča paradigma sedanjosti, ki se nanaša na politiko in procese, ki omogočajo sorazmerno peščici zasebnih interesov, da nadzirajo toliko družbenega življenja, kolikor bi

kulturnih vzorcev z normami in vrednotami,⁴⁷ pritiskov medijev do aktualne politične opcije,⁴⁸ prevladujočega odnosa oziroma (ne)podpore javnosti izbrani politiki, programa ali dejavnosti, npr. ohranjanju nepremične kulturne dediščine.

Vsi dejavniki okolja z različno močjo neposredno ali posredno pronicajo v sklope vrednotenja, predstavljene v nadaljevanju. V okolje sodijo tudi javnopolitični igralci in interesi.

Kontekst

Sestavina je povzeta iz realističnega modela vrednotenja. V primeru novega modela vrednotenja obsega obstoj prvin, ki sploh omogočajo delovanje ostalih, v nadaljevanju predstavljenih sestavin določene politike, programa ali dejavnosti.⁴⁹ Te prvine so pravni, institucionalni okvir in vir.

Pravni okvir definira predvsem razloge za obstoj politike, programa ali dejavnosti in daje moč tistim, ki delujejo v njih. Obsega različne dokumente, od mednarodnih konvencij do nenapisnih pravil skupnosti, ki se ohranjajo z ustnim izročilom.

Institucionalni okvir daje obliko organizacijskim potrebam in odločanju kot tudi delovnim metodam. Zagotavljati mora učinkovito odločanje in omogočiti vse procese, ki so nujni za obravnavani program ali politiko.

Človeški, finančni in intelektualni viri omogočajo institucionalnemu okviru, da izvede mandat, definiran s pravnim okvirom. Človeški viri obsegajo tako zaposlene v institucijah, zunanje strokovnjake, prebivalce, politike, predstavnike lokalnih skupnosti, prostovoljce, civilno družbo, lastnike kulturnih dobrin ipd. Finančni viri pomenijo različne oblike financiranja, tako državnega (predvsem proračun) kot zasebnega izvora. Intelektualni viri⁵⁰

najbolj povečalo njihov dobiček. Ohranjanje kulturne dediščine, ki je v javno korist (interes), vsekakor ni v ospredju njenih politik.

⁴⁷ V nasprotju s katoliškimi vrednotami navajamo primer protestantskih, ki so participatornost postavile za moralni imperativ družbe.

⁴⁸ Večji interes za npr. kontinuiteto, institucije, ohranjanje kulturne dediščine zasledimo pri t.i. »desni« politični opciji.

⁴⁹ Poglavitno vprašanje, ki se zastavlja v okviru vseh treh sestavin konteksta, je, ali njihova zmožnost (avtonomnost, odzivnost, učinkovitost itd.) omogoča delovanje in ustreza potrebam obravnavane politike, programa.

⁵⁰ Intelektualni viri se v marsičem prekrivajo s človeškimi.

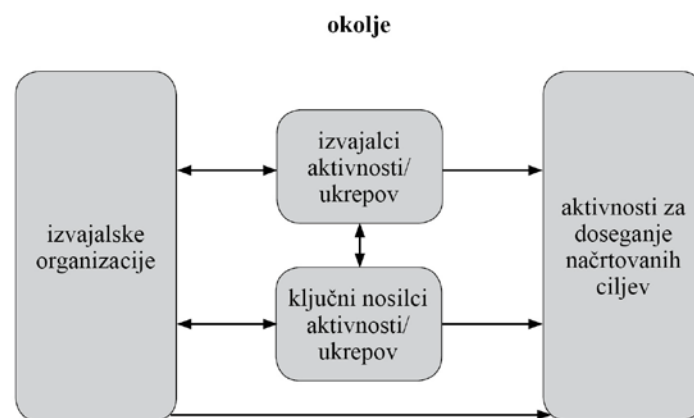
obsegajo predvsem znanje, ki je potrebno, da se aktivnosti ustrezno izvajajo: segajo od čisto strokovnega znanja, pridobljenega z izobraževanjem in usposabljanjem, do lokalnega znanja, ki je še posebno pomembno za vključevanje lokalnega prebivalstva in/oziroma pripadajoče civilne družbe v deliberativno-participatorne procese.

Vrednotenje konteksta je predvsem usmerjeno v obravnavanje obstoja in konkretnih interpretacij vseh navedenih prvin in njihovo opisno oceno, ki se nanaša zlasti na njihovo ustreznost, da se lahko sestavine višje stopnje – procesi sploh aktivirajo in izvajajo.

3.3.1 Vzorec aktivnosti kot primer implementacije deliberativnosti in participatornega pristopa k izvajanju aktivnosti

Pri predstavitvi novega modela vrednotenja smo se najprej usmerili predvsem na dodelan vzorec sprememb programske teorije. V nadaljevanju predstavljamo idealen model vzorca aktivnosti. Menimo, da je v povezavi z vzorcem sprememb še zlasti uporaben pri postopkih vrednotenja »konkretnih« aktivnosti, predvsem posameznih ukrepov dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine.

Slika 3. 2: Idealni model vzorca aktivnosti

Vir: prilagojeno po Chenu (2005).

Chen (2005, 340–342) tolmači vzorec aktivnosti, ki naj bi omogočil rešitev obravnavane politike oziroma programa: predpisuje njune sestavine in aktivnosti oziroma ukrepe, da bosta lahko delovala.

Za potrebe oblikovanja novega modela vrednotenja nameravamo izkoristiti obravnavani vzorec kot model preverjanja/ugotavljanja ustreznosti delovanja (ali nedelovanja) udeleženih igralcev in nosilcev aktivnosti pri postopkih oziroma ukrepih vseh sestavin vrednotenja na podlagi deliberativno-participatornega pristopa. Obravnavali bi ga kot nadaljevanje obravnave vrednotenja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine, ki bi ga predhodno izvedli s pomočjo dopolnjenega modela sprememb kot prve faze cikličnega modela vrednotenja.

Pri idealnem vzorcu aktivnosti ugotavljamo in ocenjujemo zlasti nabor vseh sodelujočih organizacij in posameznih izvajalcev – nosilcev ukrepov ter le-teh za doseganje načrtovanega cilja, torej javnopolitičnih igralcev. Prvine vzorca aktivnosti sestavljajo:

- *Okolje*: preverjamo pogoje oziroma izvajanje deliberativno-participatornega pristopa pri obravnavanih ukrepih.
- *Izvajalske organizacije*: ugotovitve se nanašajo na vse organizacije, ki kakorkoli prispevajo k implementaciji politike oziroma programa.
- *Izvajalci aktivnosti*: upoštevamo vse izvajalce aktivnosti/ukrepov obravnavane politike oziroma programa.
- *Ključni nosilci aktivnosti*: v tem primeru poudarjamo predvsem tiste nosilce, od katerih je najbolj odvisno izvajanje določene politike, nekateri izmed njih so tudi njena ciljna populacija.
- *Aktivnosti/ukrepi za doseganje načrtovanega cilja*: obsegajo vse aktivnosti/ukrepe, ki so potrebni, da se dosežejo cilji politike.

Deliberacija s participacijo na ravni vzorca aktivnosti naj bi omogočala dve ravni:

- trajno, aktivno načrtovanje in izvajanje aktivnosti/ukrepov posameznih sestavin novega modela vrednotenja s strani vseh (še posebej ključnih) vpletenih igralcev in
- participatorno vrednotenje vseh izvajanih aktivnosti/ukrepov.

Te postopke lahko, tako kot v izhodiščnem modelu vrednotenja, opredelimo kot ciklične: s prehodom na višjo, kakovostnejšo raven – nov cikel tovrstnih aktivnosti se lahko začne kot posledica omenjenih izboljšav.

3.3.2 *Predstavitev procesov, vsebinskih dejavnikov, ciljev in dosežkov kot delov vzorca sprememb novega modela vrednotenja*

Procesi (aktivnosti/ukrepi):⁵¹

Vrnimo se k obravnavi izpopolnjenega vzorca sprememb novega, cikličnega modela celovitega vrednotenja kulturnih politik. Sestavine konteksta omogočajo osrednje procese, kot so načrtovanje, izvedba in ocenjevanje (slednji obsega predvsem spremljanje prvih dveh). Ti procesi že sami po sebi oblikujejo trajen cikel, ki omogoča politiki, programu ipd., da se vzpostavijo njihovi dosežki.

Načrtovanje obsega zlasti razumevanje »kdo« od odločujočih v deliberativno-participatornem procesu določa cilje, kateri ukrepi se bodo izvajali v določenem časovnem okviru, zapisovanje teh predlogov in njihovo posredovanje ostalim igralcem ter revizijo razvoja na vsaki stopnji.

Od ustreznega načrtovanja je odvisna uspešnost izvedbe programa in strategija ocenjevanja.⁵² Načrtovalski proces naj bi obsegal prepoznavanje začetnih rezultatov (*outcomes*) in opredelitev specifičnih neposrednih učinkov (*outputs*), ki naj bi se realizirali v dosežkih (*results*). Načrtovanje predvideva procese in zahteva neposredne učinke na način, ki pogojuje sodelovanje (participacijo) vseh ključnih igralcev politike in revizijo napredka na vsaki ravni. Tudi načrtovanje je krožno in obsega naslednje stopnje, ki se pogosto prekrivajo: participacija z deliberacijo, povzemanje dogovorjenega, revizija, aktualizacija. Zelo pomembna in težko uresničljiva je široka podpora plana, politike s strani vseh ključnih igralcev, še posebno lokalne skupnosti.

Poudarjamo, da se je treba že v fazi načrtovanja vnaprej dogovoriti o določenih točkah, na katerih bi preverjali izvajanje posameznih faz sestavin modela vrednotenja.

Izvajanje obsega opravljanje načrtovanih aktivnosti/ukrepov, sledi, kot rečeno, preverjanje, ali so le-ti omogočili neposredne učinke na vsaki stopnji in široke cilje, ki so bili dorečeni že na začetku. Pri njihovem izvajanju je pomembna koordinacija nalog in prioritet. Poudarjamo dva

⁵¹ Pogosto variirajo, se prekrivajo in delujejo nedeljivo.

⁵² Po drugi strani je vsaka povratna informacija iz ocenjevanja podlaga za izboljšave v načrtovanju politike ali drugih programskih praks v prihodnje.

vzporedna postopka: izvajanje načrtovanih ukrepov in stalno, participatorno preverjanje njihove skladnosti s prvotnimi cilji s strani vseh ključnih igralcev.

To delovanje se po preverjanju občasno in po potrebi naveže na prilagajanje oziroma spreminjanje pristopov in ukrepov kot tudi na identifikacijo in popravljanje napak. Poudarjamo, da je učinkovitost izvajanja odvisna od koordiniranega sodelovanja vseh relevantnih igralcev, kar zahteva posebne veščine oziroma že tovrstne izkušnje.

Ocenjevanje⁵³ naj bi obsegalo analiziranje podatkov za preverjanje splošne učinkovitosti politike in doseganja ustreznih dosežkov ter prepoznavanje popravljalnih postopkov v primeru ugotovljenih pomanjkljivosti ali novih priložnosti.

Ocenjevanje, ki (lahko) zajema različne vsebine pri vrednotenju politik oziroma programov, praviloma obravnava naslednji ravni:⁵⁴

- splošno učinkovitost politike,
- dosežke (*results*) obravnavane politike.

Obstajata tudi dve obliki ocenjevanja, ki merita:⁵⁵

- procese in
- neposredne učinke in rezultate.

Ocenjevanje naj bi spremljalo spremembe v določenem obdobju na podlagi specifičnih kazalnikov ali indikatorjev. Z njimi ugotovimo, ali so bili zaželeni rezultati dejansko in učinkovito doseženi z merjenjem neposrednih učinkov. Zbrane in merjene podatke med izvajanjem vseh procesov je treba preučiti skupaj z drugimi relevantnimi informacijami ter primerjati s pričakovanimi, kar naj bi bil cilj načrtovalskega procesa. Če so te informacije združene z analizami podobnih aktivnosti v preteklosti, omogočajo berljive trende.

⁵³ Monitoring v ožjem smislu.

⁵⁴ Načeloma strateška raven (sistem ohranjanja kulturne dediščine).

Vsebinski dejavniki javnih politik

Med vsebinske dejavnike lahko praviloma uvrščamo determinante/javnopolitične mehanizme, ki predstavljajo vsakršne instrumente, sredstva, postopke itd., ki predvsem s strani javnopolitičnih igralcev vplivajo na oblikovanje in izvajanje ukrepov ter imajo odločilno vlogo za (ne)doseganje ciljev in rezultatov politike, programa ali dejavnosti (Weiss 1998, Vedung 1997).

Predhodno predstavljeni modeli vrednotenja so v praksi obravnavali predvsem vplive izobraževalnih, socialnovarstvenih in javnozdravstvenih politik ter programov na ciljno populacijo. Takšni mehanizmi so pomenili predvsem vplivanje od zunaj na spremembe v znanju, odnosih, povečani motivaciji, odgovornosti posameznikov. Skratka: bili so kognitivni, čustveni, družbeni itd. aktivni dejavniki, ki naj bi bili (so)odgovorni za zaželeno rezultate politike.

V primeru kulturnih in dediščinskih politik ter programov menimo, da so mehanizmi (za dovršen del igralcev) tisti dejavniki, ki so odločilnega pomena za izvedbo aktivnosti/ukrepov politike in doseganje njenih ciljev. Ugotavljamo, da je bistvenega pomena dejstvo, da poleg obstoja ustreznih mehanizmov ugotavljamo, ali sploh omogočajo kompetentno, vsem igralcem ustrezno izvajanje politike in doseganje načrtanih ciljev.

Spreminjajo se glede na specifične politike oziroma programa, če omenimo le najbolj pogoste: skladnost/neskladnost različnih politik, ki vplivajo na določeno področje, jasno/nejasno določene pristojnosti, uporabnikom zapleteni/prijazni postopki, prevladovanje restriktivnih/stimulativnih mehanizmov, odzivnost/neodzivnost javnih služb, stopnja možnosti vpliva neformalnih omrežij, konfliktov interesov in koruptivnih praks.

Vrednotenje determinant/javnopolitičnih mehanizmov je usmerjeno predvsem v ugotavljanje ustreznosti njihovega učinkovanja na aktivnosti oziroma ukrepe za doseganje načrtanih ciljev. Ugotavljamo pomembno dejstvo, da se jih večina izoblikuje že v fazi *konteksta*, ko se ugotavlja in interpretira obstoj in ustreznost vseh njegovih prvin.

⁵⁵ Načeloma izvedbena raven (dejavnost ohranjanja kulturne dediščine).

Cilji in dosežki

Tri povezane in učinkovite sestavine konteksta so skupno omogočile potrebne procese, ki so izpostavile cilje (*goals*) in jih prevedle v aktivnosti/ukrepe ter dosežke (*results*). Dosežki se praviloma delijo na rezultate (*outcomes*), neposredne učinke (*outputs*) in izboljšave (*improvements*). Vsi dosežki, še posebno rezultati in neposredni učinki, pomenijo osrednji fokus načrtovalske ravni.

Politike si prizadevajo doseči določene cilje, ki so spoznani kot dosežki. Rezultati odsevajo spremembe (ali nadaljevanje) obstoječega stanja, kakor je bilo predvideno na načrtovalski stopnji. Prizadevanje, osredotočeno na rezultate, predstavlja zlasti preverjanje, ali je obravnavana politika dosegla načrtovane cilje.

Rezultati so praviloma nesnovni dosežki, nanašajo se na vrednote in imajo posledice za družbo (npr. »koristi« od obravnavane politike).⁵⁶ Praviloma se pojavijo kot posledice neposrednih učinkov izvedenih konkretnih aktivnosti/ukrepov in storitev ali produktov procesov obravnavane politike oziroma programa. Rezultati so lahko tudi direktni dosežki procesov določene politike ali pa stranski produkti njenih neposrednih učinkov.

Rezultati se dosežejo, medtem ko se neposredni učinki izvedejo. Rezultati so pomembnejši od neposrednih učinkov, so bolj neotipljivi od njih in se tudi težje merijo. Zato tudi odločevalci pogosto iščejo neposredne učinke, da bi ocenjevali izvajanje – ker jih je lažje nadzorovati in spremljati kot rezultate.

Cilj usmerjanja na rezultate je (kot že predstavljeno) predvsem ugotavljanje, ali je obravnavani sistem, politika dosegel svoje cilje. Praviloma se rezultati predstavljajo kot trendi na grafih, ki izkazujejo, kako se izvajanje spreminja skozi čas. Raba grafov s trendi, s katerimi se prikažejo ciljne ravni izvajanja programa oziroma politike in relevantne primerjave, omogočajo, da se informacije, pridobljene iz ocenjevanja neposrednih učinkov, uporabijo za revizijo in (če je potrebno) izboljšavo programa.

⁵⁶ V primeru dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine je najpomembnejši rezultat (*outcomes*): učinkovito ohranjanje dediščinskih vrednosti za sedanje in prihodnje generacije in vzpostavitev njenih širokih koristi za družbo.

Kazalniki za merjenje rezultatov,⁵⁷ ki naj bi bili predvsem kvalitativne narave, naj bi se določili že med načrtovalskim procesom.

Cilji procesov politik so predvsem učinki, ki poleg rezultatov pomenijo dosežke načrtovanega programa. Neposredni učinki so skupek dokončanih aktivnosti/ukrepov in izvedenih storitev v razmerju do rezultata. To so številni otipljivi dosežki, ki so lahko deljeni z lokalno skupnostjo in ostalimi igralci, pogosto v smislu direktne podpore vsebini politike ali programa. Pomembno prispevajo k doseganju rezultatov in splošnih ciljev dane politike. Pojasnjevanje neposrednih učinkov je ključno za razumevanje procesov in njihove učinkovitosti.

Nepriistranski kvantitativni kazalniki zanje naj bi bili z deliberativno-participatornim postopkom določeni vnaprej, najbolje v letnih načrtih dela oziroma drugačnih časovnih presledkih, ki se ustrezno merijo. Zlasti kvantificirani kazalniki omogočajo usmeritev k pristopu, utemeljenem na dejstvih (*evidence based*), k načrtovanju, izvajanju in vrednotenju politik oziroma programov.

Praviloma se kvantificirajo v smislu:

- fizičnih neposrednih učinkov (število in obseg izvedenih posameznih aktivnosti/ukrepov, na primer število popularizacijskega gradiva itd.),
- obsega dela (na primer število sestankov, vrednost dela zunanjih sodelavcev) in
- učinka na uporabnike (na primer število obiskovalcev, odgovorov obiskovalcem).

Lahko pa tudi kvalificirajo vpliv zgoraj navedenih neposrednih učinkov v obliki statističnih trendov ali finančnih okvirov (npr. dejanska poraba virov proti načrtovani).

Za primerjavo predstavljamo indikatorje industrijskega in tržnega sektorja, pri katerih zasledimo potrebo po določitvi uspeha, merjenega na konsistenten način – z uporabo kratice SMART za lažje prepoznavanje upravljavskih ciljev (*Smart criteria*):

⁵⁷ Npr. opis in interpretacija zadovoljstva koristnikov politike, odzivi lokalne skupnosti ob izboljšanju njihovega socialnega kapitala.

- **Specific** (specifičnost – glede na izdelek ali storitev, ki na bi jo merili),
- **Measurable** (merljivost – tako kvantitete kot kvalitete),
- **Achievable** (uresničljivost – v smislu cen in soglasja),
- **Relevant** (relevantnost – za potrebe menedžerjev po informacijah),
- **Time-bound** (časovna vezanost – časovni okvir, v katerem pričakujemo doseganje učinkov).

Kazalniki bodo določili specifične neposredne učinke: na njihovo izbiro za vsak neposredni učinek bodo vplivali rezultati, na katere delujejo neposredni učinki.

Za merjenje neposrednih učinkov predlagamo številčne (kvantitativne) kazalnike, dogovorjene z vsemi igralci. Posebej pa bi še vsak kazalnik opisno, kvalitativno ovrednotili in interpretirali z vidika njegove učinkovitosti. Npr.: ob številu izvedenih fiskalnih ukrepov (kvantitativna ocena) bi opredelili njihovo dejansko praktično vrednost v smislu njihovega ustreznega oziroma dejanskega učinkovanja na rezultat izbranega ukrepa.

Izboljšave

Izboljšave politik, programov in dejavnosti so vzpostavljene z različnimi popravljivimi ukrepi in povratnimi informacijami; lahko se sprožijo od zunaj ali od znotraj, in sicer s pomočjo ocenjevanja neposrednih učinkov ter rezultatov. Prizadevanje za kontinuirano izboljševanje je ključnega pomena za vsak politični sistem: vodi k spremembam, ki omogočajo večjo učinkovitost in uspešnost.

Izboljšave pomenijo odgovor na probleme in pasti, ki so bili prepoznani v celotnem procesu opredeljenega cikla od konteksta naprej. Izbrana politika si prizadeva doseči rezultate z različnimi ukrepi, ki so se pokazali v obliki neposrednih učinkov. Da bi določen sistem/politika dosegel učinkovite neposredne učinke in rezultate, mu morajo vse tri sestavine konteksta, procesov in mehanizmov dajati potrebno podporo. Če pa rezultati niso bili doseženi, mora dobra politika oziroma program izvesti spremembe, ki se kažejo v izboljšanem sistemu/obravnavani politiki in dalje v pričakovanih dosežkih, rezultatih in neposrednih učinkih.

Razvoj potencialnih izboljšav je zlasti v prepoznavanju, kje so se te tri komponente in trije procesi kot tudi determinante/javnopolitični mehanizmi izjalovili, da je zaradi tega treba izvesti popravljalne ukrepe. Izboljšave se lahko izpeljejo na podlagi ugotovitev:

- ocenjevanja procesov in učinkovitosti mehanizmov,
- ocene rezultatov in neposrednih učinkov ter
- ocene ustreznosti vseh treh sestavin konteksta.

Izboljšave lahko obsegajo majhne spremembe obstoječih sestavin ali pa imajo zunanji izvor v obliki izdatnih okrepitev obravnavanega sistema s strani dodatnih sistemov.⁵⁸

Če postopki načrtovanja, izvedbe in ocenjevanja ne vodijo do želenih neposrednih učinkov in rezultatov, lahko na prvi pogled za to »obdolžimo« zunanje dejavnike. Dejanski vzrok pa je lahko v pomanjkljivosti sistema, kot so npr. vrzeli v pravnem ali institucionalnem okviru, v nezadostni ali slabi razporeditvi virov, do neustreznosti samih procesov: posledica tega so nezadovoljivi neposredni učinki in nedoseženi (ali le deloma doseženi) rezultati. Največkrat pa je dejanski vzrok v neustreznih in neučinkovitih determinantah/javnopolitičnih mehanizmih. Rešitev je lahko preprosta (npr. ustrenejša razporeditev finančnih sredstev); kolikor direktne rešitve niso mogoče v kratkem času (npr. odprava neustreznosti pravnega okvira, prilagoditev mehanizmov), so mogoče rešitve na (tudi) drugih področjih ali resorjih, kar je npr. za ohranjanje nepremične kulturne dediščine bistvenega pomena.

Za izboljšave politike ali programa je potrebno predvsem zbiranje povratnih informacij in izvajanje izboljšav, kar se izvaja v več korakih:

1. Prepoznavanje vrzeli primarnega sistema/politike, ki onemogočajo učinkovitost in uspešnost (predvsem konteksta in javnopolitičnih mehanizmov).
2. Kjer primarni sistem ne more vzpostaviti rešitev, se je treba zateči k drugim sistemom, da se doseže sprememba v njem in se s tem poveča njegova uspešnost in učinkovitost.

⁵⁸ Ti dodatni sistemi izven obravnavane politike so npr. javno-zasebno financiranje, zahteve po na dejstvih temelječih (*evidence based*) in transparentnih strokovnih odločitvah, preusmeritev upravljanja s centralne na lokalno raven, oblikovanje mednarodne mreže svetovalnih ekspertov, spremembe v sistemu upravljanja in prepoznavanje potreb ključnih igralcev na vseh ravneh.

3. Spreminjanje primarnega sistema pomeni nalogo, ki je lahko dolgotrajna in potrebuje močno politično podporo.⁵⁹

Izboljšave pomenijo dopolnitve obstoječih vsebin sestavin politik, programov ali dejavnosti, ki s tem preidejo na višjo raven, to pa predstavlja vsebino novega cikla vrednotenja.

3.3.3 Evalvacijskemu modelu na pot

Izpopolnjen vzorec sprememb idealnega, cikličnega modela vrednotenja politik, ki ga lahko apliciramo (tudi) na kulturne politike, predstavlja, kot je bilo uvodoma rečeno, razširjen model integracijskih procesov/rezultatov, za katerega izvedbo bi morali pojasniti celotno programsko teorijo z vzorcem sprememb in aktivnosti.

Predstavljeni vzorec sprememb pomeni idealni vzorec, pri implementaciji katerega spreminjamo sestavine glede na izbrane, načrtovane vsebine vrednotenja določene politike ali programa. Zagovarjam tezo, da je predstavljeni vzorec sprememb najprimernejši za vrednotenje konkretnih javnih politik na podlagi deduktivnega pristopa, pri čemer prav posebno vlogo namenjamo vsebinam in procesom aktivnosti, ki jih vodijo javnopolitični igralci. S tem namenom dodatno predstavljamo še idealni vzorec aktivnosti. Chen (2005, 340–342) tolmači vzorec aktivnosti kot »rešitelja« določene politike oziroma programa, saj je s takšnim vzorcem možno predpisovati nujne sestavine in aktivnosti oziroma ukrepe za delovanje.

Za potrebe oblikovanja novega modela vrednotenja nameravamo izkoristiti obravnavani vzorec kot model preverjanja/ugotavljanja ustreznosti delovanja (ali nedelovanja) udeleženih igralcev in nosilcev aktivnosti pri postopkih oziroma ukrepih vseh sestavin vrednotenja na podlagi deliberativno–participatornega pristopa. Obravnavamo ga kot nadaljevanje obravnave vrednotenja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine, ki bi ga predhodno izvedli s pomočjo dopolnjenega modela sprememb kot prve faze cikličnega modela vrednotenja.

Če povzamemo bistvo predhodno predstavljene deliberativne demokracije, ki jo na kratko lahko opišemo kot (načeloma) enakopravno sodelovanje in razpravljanje vseh zainteresiranih

⁵⁹ Slednje ni pogosta praksa v odnosu kulturne politike do pobudnikov novih, drugačnih vsebin oziroma sprememb.

(skupin), tako oblasti kot civilne družbe v odločevalskih procesih. V njih naj bi bila odločilnega pomena kakovost participacije in razprave, ne pa sam obseg oziroma širina participacije (Kustec Lipicer 2010, 143). Na to dejstvo se navezuje pomemben cilj demokratizacije varstva kulturne dediščine, ki je v ravnotežju med pristojnostmi ključnih podaren ohranjanja kulturne dediščine.

Deliberativno-participatorni pristop, ki prispeva k večji preglednosti, odgovornosti, demokratičnosti in učinkovitosti delovanja, spodbuja k vrednotenju vseh udeležencev, vključenih v obravnavano politiko, kot tudi izbiro kazalnikov zanj.

Predhodno predstavljena deliberacija s participacijo na ravni vzorca aktivnosti omogoča dve ravni:

- trajno, aktivno načrtovanje in izvajanje aktivnosti/ukrepov posameznih sestavin novega modela vrednotenja s strani vseh (še posebej ključnih) vpletenih igralcev in
- participatorno vrednotenje vseh izvajanih aktivnosti/ukrepov.

Kot posledico uspešno izvedenih obeh ravni predvidevamo vzpostavitev emancipacije in opolnomočenja vseh udeležencev v vseh postopkih, kar bi prevladalo v nalogi predstavljeno konfliktnost, nerazumevanje, probleme, nepoznavanje (npr. postopkov ohranjanja kulturne dediščine) itd. Tudi to dejstvo lahko poleg trajnega in aktivnega (so)delovanja vseh igralcev v zadevah varstva bistveno izboljša delovanje dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine, s tem tudi stanja kulturne dediščine in zaupanja ter odziva javnosti na dejavnost ohranjanja kulturne dediščine.

Ob navezavi na participatorno evalvacijsko teorijo opozarjam na rdečo nit modela, to je na trajno deliberativno odločanje in participatorno (so)delovanje vseh javnopolitičnih igralcev pri načrtovanju, izvajanju in vrednotenju javnih politik, katerih podlaga so jasno določeni cilji in prepoznani mehanizmi ter interesi.

3.4 Kulturna politika v Sloveniji skozi zorni kot *Nacionalnih programov za kulturo*

Izpopolnjen vzorec sprememb novega, inovativnega modela vrednotenja javnih politik lahko ustrezno apliciramo že na obstoječe kulturne politike, kar bomo v nadaljevanju tudi

interpretirali. Vsekakor pa pomeni novi model tudi ustrezen instrument za načrtovanje novih kulturnih politik.

Slika 3.3: Izpopolnjen vzorec sprememb novega modela vrednotenja s ključnimi besedami.⁶⁰

Osrednji cilj pričujoče raziskave je predvsem v dejstvu, da bo novi, inovativni model vrednotenja omogočal na empirični ravni načrtovanje in vrednotenje izvajanja javnih politik, predvsem kulturnih.

V nadaljevanju bomo preverili ustreznost novega modela vrednotenja za potrebe načrtovanja in vrednotenja izvajanja kulturnih politik pri nas, kot je bilo prikazano v dosedanjem analitičnem delu ter v vsakokratnem *Nacionalnem programu za kulturo* (dalje: *NPK*).

Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (dalje: *ZUJIK* 2007) v 2. členu opredeljuje *NPK* kot strateški dokument razvojnega načrtovanja države oziroma lokalne skupnosti, ki postavi cilje in prioritete kulturne politike za obdobje štirih let. *ZUJIK* tudi določa v 10. členu, da *NPK* vsebinsko izhaja iz zgodovinsko doseženega položaja kulture, s katerim se ugotovi

⁶⁰ Od vsebine izpopolnjenega vzorca sprememb v poglavju 3.3. se razlikuje le v tem, da so namesto prvin posameznih sestavin novega modela vrednotenja opredeljene ključne besede obravnavanega poglavja.

vloga kulture v razvoju Slovenije ter javni interes zanjo, opredeli področja kulture, kjer se zagotavljajo kulturne dobrine kot javne dobrine, načrtuje investicije v kulturo, postavi cilje in prioritete kulturne politike in določi čas za njihovo uresničenje ter kazalnike, po katerih se bo merilo njihovo doseganje. Predvideva tudi usmeritve na področju investicij ter pravne, finančne in organizacijske⁶¹ usmeritve, ki so potrebne za njihovo uresničenje na državni in lokalnih ravneh.

Slovensko kulturno politiko v aktualnem *Nacionalnem programu za kulturo 2014–2017* (MK 2013) sestavlja dvanajst posameznih kulturnih področij in sedem področij, ki prekrivajo vsa področja kulture.⁶² Obravnavana področja so vsebinsko neprimerljiva, vendar so (bila) vedno obdelana po enakem načelu⁶³ za vsak *NPK*, kar omogoča njihovo preučitev s pomočjo novega modela vrednotenja. V nadaljevanju obravnavamo preizkus izvedljivosti načrtovanja in vrednotenja izvajanja kulturnih politik na primeru poglavja o kulturni dediščini.

V prvem delu poglavja je predstavljen nabor relevantnih sestavin vseh treh dosedanjih *NPK 2004–2007, 2008–2011 in 2014–2017* z vidika izpopolnjenega vzorca sprememb novega modela vrednotenja.⁶⁴ Izpostavljena je zlasti ustreznost njihovih obstoječih vsebin tako za vrednotenje njihovega izvajanja kot tudi za načrtovanje novih vsebin s pomočjo novega modela vrednotenja. Brez posebnih ambicij analiziranja vsebin posameznih *NPK* smo posebej izpostavili cilje in ukrepe, še posebno zaradi dejstva, da so v vsakokratnem *NPK* različni in tako po vsebinski plati neprimerljivi. Odsotnost vsakršne rdeče niti med posameznimi *NPK* pomeni veliko pomanjkljivost za celovit pogled na kontinuiteto in razvoj (ali ne) posameznih kulturnih področij (Koželj 2007).

V prvem *NPK 2004–2007* so sestavine *konteksta* posredno dostopne v *Analizi stanja na področjih kulture in predlogu prednostnih ciljev* (MK 2002). *Načrtovanje* je deloma vključeno v poglavje VIII. Varstvo kulturne dediščine, ki se odraža v splošnem in v specifičnih ciljih. *Izvajanje* je z ukrepi vezano na posamične opredeljene cilje, prevladujoči

⁶¹ Predvideva se, da naj bi te usmeritve obsegale tudi določitev vseh relevantnih igralcev.

⁶² Kulturna dediščina ni bila prepoznana kot takšno področje, kar kaže na njeno popolno nerazumevanje s strani MK kot pripravljavca programa. Vloga ZVKDS je v aktualnem *NPK* opredeljena v prilogi G.

⁶³ Iz obravnavanih *NPK* v nadaljevanju je razvidno, da niso v celoti sledili vsem zakonsko predpisanim vsebinam.

⁶⁴ Več o tem v poglavju 3. 3. Oblikovanje novega modela vrednotenja.

kvantitativni kazalniki *ocenjevanja* pa na navedene pričakovane učinke. *Vsebinski dejavniki javnih politik – determinante oziroma mehanizmi* so posredno opredeljeni v omenjeni *Analizi*.

Splošni *cilj* je ohranjanje in razvoj kulturne raznolikosti z varstvom dediščine ter povečanje njene dostopnosti. Od specifičnih *ciljev* predstavljamo le tiste, ki so vezani na nepremično dediščino. Med njimi sta zagotovitev dostopnosti celovitih informacij o dediščini in zagotovitev ustreznih pogojev za varovanje in ohranjanje nacionalne dediščine, razvijanje učinkovite javne službe ter skrb za raziskovalno infrastrukturo. Sledi vključevanje dediščine v sodobno življenje in razvoj, izboljšanje dostopnosti dediščine in povečanje njenega identifikacijskega ter vzgojnega potenciala. Med cilji je tudi zagotoviti dediščini vlogo dejavnika v gospodarskem razvoju ter vlogo spodbujevalca trajnostnega razvoja in kakovosti življenja. Sledi zadnji cilj, povečanje vključenosti Slovenije v mednarodni prostor s pomočjo kulturne dediščine.

*Poročilo o izvajanju NPK za leto 2007*⁶⁵ navaja izvajanje programa s kazalniki brez ambicij po *izboljšavah*.

Ker ni bilo izvedene analize stanja, ne obstajajo v drugem *NPK 2008–2011*⁶⁶ podatki za sestavine *konteksta*. *Načrtovanje* je bilo deloma vključeno v 9. poglavje o kulturni dediščini v razdelku o skupnih prednostnih nalogah, za področje nepremične kulturne dediščine pa v Nalogah kulturne politike v naslednjih letih. *Izvajanje z ukrepi* je vezano na posamične cilje, medtem ko so prevladujoči kvantitativni kazalniki *ocenjevanja* vezani na pričakovane učinke. *Vsebinskih dejavnikov javnih politik - determinant oziroma mehanizmov* zaradi odsotnosti predhodne analize v obravnavanem *NPK* nismo zasledili.

Prvi skupni *cilj* na področju dediščine je povezati javno službo varstva in jo približati uporabnikom ter javnosti. Sledi doseganje višje ravni strokovne usposobljenosti zaposlenih v javni službi varstva in drugih strokovnjakov. Med cilji sta tudi zagotovitev dostopnosti do digitalnih kulturnih vsebin in zvišanje kakovosti znanstvenih in tehnoloških raziskav za potrebe varstva. Vanje sodita tudi zagotovitev najnujnejših prostorskih razmer za državne javne zavode s področja dediščine in njena večja prepoznavnost v mednarodnem prostoru.

⁶⁵ Za prvi *NPK* so na spletu dostopna vsa *Poročila o izvajanju NPK (2004–2007)*.

⁶⁶ Najbolj kakovosten in celovit *NPK* med vsemi tremi.

Zagotovitev sistemskih podlag za celostno ohranjanje dediščine je že poseben *cilj* na področju nepremične dediščine. Mednje so uvrščeni tudi celostno ohranjanje in razvoj dediščine ter njeno povezovanje s sodobnim življenjem in ustvarjanjem. Sledi uveljavitev dediščine kot nosilke identitete in kakovosti življenja na vseh ravneh.

*Poročili o izvajanju NPK za leti 2008 in 2009*⁶⁷ navajata predvsem izvedene aktivnosti s strani MK brez opozoril na *izboljšave*. Ostalih *Poročil* na spletnih straneh ni zaslediti.

V aktualnem *NPK 2014–2017*⁶⁸ (MK 2013) je *kontekst* posredno dostopen v *Analizi stanja na področjih kulture s prednostnimi cilji za NPK 2012–2015* (MK 2011). *Načrtovanje* je deloma vključeno v uvodnem tekstu o javnem interesu in v pojasnilih za posamezen ukrep. *Izvajanje* z ukrepi je vezano na posamične *cilje*, *ocenjevanje* pa na kazalnike brez predvidenih učinkov. *Vsebinski dejavniki javnih politik - determinante* oziroma *mehanizmi* so posredno navedeni v omenjeni *Analizi 2012–2015*.

Prvi cilj je kakovostno ohranjena ter sodobno prezentirana dediščina za večje število obiskovalcev in večjo prepoznavnost. Sledita dejavna in atraktivna mreža slovenskih muzejev, galerij in zavodov ter oblikovanje destinacij, proizvodov in storitev kulturnega turizma za večjo prepoznavnost dediščine in prispevek h gospodarskemu razvoju. Četrty cilj je povečati vlogo slovenske dediščine v mednarodnem prostoru.⁶⁹

Poročila o izvajanju NPK za leta 2014, 2015 in 2016 še niso bila narejena, kar onemogoča vsakršne *izboljšave*.

Vsebina predhodne predstavitve vseh *NPK* terja podrobnejše pojasnilo, ker sama po sebi ni dovolj za zadostno razlago. V nadaljevanju bomo interpretirali navedene vsebine in njihovo ustreznost glede na sestavine izpopolnjenega vzorca sprememb novega modela vrednotenja in jih dopolnili s predlogi za prihodnost.

⁶⁷ *Poročilo* ni dosegljivo.

⁶⁸ Aktualni *NPK 2014–2017* se od prejšnjih dveh razlikuje tudi po vključitvi naslednjih sklopov: čas izvedbe ukrepa, ocena finančnih sredstev in odgovornost (nosilci ukrepa).

⁶⁹ Cilji so predstavljeni tudi v poglavju 3.7.

V obravnavanem primeru vrednotenja kulturne politike v Sloveniji pomeni okolje predvsem vsebinski okvir, v katerem vsakokratna vladajoča politična opcija opredeli javni interes in na podlagi ugotovljene ocene stanja področja navede izbrane cilje in ukrepe.

Vsebine pravnega, institucionalnega okvira in virov so praviloma ustrezno obdelane v analizah, ki naj bi jih izdelali za oceno stanja in pripravo predlogov ciljev za njihovo izboljšanje. Za prvi in tretji *NPK* sta bili analizi izdelani, po kakovosti vsebine prednjači prva.

Vsekakor bi bilo v prihodnje primerno za potrebe načrtovanja in vrednotenja izdelati analizo stanja področja obravnavane politike s prvinami »konteksta«, kar bi bilo tudi pogoj za nadaljevanje obeh nalog, to je načrtovanja in vrednotenja. Pripraviti in preverjati je treba ustreznost konteksta z interpretiranjem opisnih ocen. To nalogo bi morale izvajati skupine, oblikovane iz vseh ključnih igralcev obravnavane politike v deliberativno-participatornih postopkih.

Načrtovane aktivnosti, ki so presegale posamezne ukrepe in so obsegale nabor zaželenega in pričakovanega delovanja v prihodnje, so bile deloma vključene med različna poglavja posameznih *NPK*. Poleg ciljev so bili v fazi načrtovanja prepoznani oziroma predvideni predvsem pričakovani učinki, pa še to le pri prvih dveh *NPK*.

V prihodnje naj načrtovanje vseh nosilnih igralcev v deliberativno-participatornih postopkih določa vsaj nabor ciljev in nujnih ukrepov, njihov časovni okvir, obveznosti izvajanja (in sodelovanja) njihovih nosilcev ter revizijo vsake faze s predlogi za izboljšanje (če se to v fazi ocenjevanja pokaže kot potrebno).

V vseh treh *NPK* so navedeni ukrepi, vezani na posamezne cilje, ki naj omogočijo pričakovane učinke.⁷⁰

V prihodnje je zaželeno načrtovane ukrepe izvajati na dveh ravneh, kot rečeno, v smislu koordiniranega (so)delovanja vseh relevantnih igralcev in participatorno preverjanje njihove učinkovitosti/skladnosti s prvotnimi cilji. Glede na preučeno je mogoče tudi popravljanje napak kot posledic neustrezno izvedenih ukrepov.

⁷⁰ Aktualni *NPK* jih ni predvidel.

Pri vseh treh *NPK* se ocenjujejo spremembe na podlagi opredeljenih kazalnikov, ki merijo zlasti pričakovane učinke.

Novi dokumenti kulturne politike naj bi s kazalniki, dorečenimi z vsemi ključnimi igralci, z merjenjem doseženih neposrednih učinkov še posebno ugotovili, ali so bili zaželeni rezultati dejansko in učinkovito doseženi. Zbrani in merjeni kazalniki med izvajanjem vseh procesov naj se preučijo in interpretirajo tudi skupaj z drugimi relevantnimi informacijami ter se primerjajo z drugimi pomembnimi podatki, kar naj bi bil tudi osrednji cilj načrtovanja politik.

V vseh treh *NPK* so determinante oziroma mehanizmi najbolj odsotna sestavina novega modela vrednotenja. Posredno jih lahko smiselno izluščimo le v obeh analizah stanja, kot npr. neskladnost politik izven resorja kulture za potrebe celostnega ohranjanja kulturne dediščine, nepovezovanje institucij itd.

V prihodnje bi bilo za potrebe ustreznega načrtovanja in učinkovitega izvajanja politik bistvenega pomena izdelati analizo vseh prvin konteksta. Ta analiza ne bi bila samo podlaga za vse nadaljnje sestavine, ampak bi vsebovala že zametke determinant/mehanizmov, ki bi jih poleg že znanih še dodatno »odkrili« med nadaljnjimi postopki in procesi izvajanja politik. Za aktualni *NPK* ugotavljamo vsaj naslednje determinante: neupoštevanje stroke pri njegovi pripravi, nezainteresiranost aktualnega vodstva MK za njegovo implementacijo (izdelalo ga je prejšnje vodstvo MK) in raznovrstnost interesov deležnikov.

Vsi *NPK* so si zastavili neprimerljive, raznovrstne (tudi številčno) splošne in specifične predhodno predstavljene cilje, ki so tudi težko uresničljivi. Njihovo preverjanje se je izvajalo le z ugotavljanjem, ali so bili cilji doseženi glede na pričakovane učinke.

Nove politike oziroma programi potrebujejo vrednotenje neposrednih učinkov in rezultatov ter njihovih posledic. Rezultati so zlasti pomembni pri preverjanju, ali je obravnavana politika uresničila načrtovane cilje.

Predlagamo zgodnjo določitev kvalitativnih kazalnikov za merjenje rezultatov in kvantitativnih kazalnikov za merjenje neposrednih učinkov, ki bi jih dorekli vsi ključni igralci v deliberativno-participatornih procesih. Za razumevanje obravnavanih procesov in njihove učinkovitosti je pomembna še dodatna interpretacija neposrednih učinkov.

V dosedanjih letnih poročilih o izvajanju *NPK* nismo zasledili priporočil za izboljšave obravnavanih politik, saj je bila vsebina poročil omejena predvsem na poročila o izvedbi načrtovanih ukrepov.

Menimo, da so izboljšave politik ključne za razvoj sistema varstva kulturne dediščine⁷¹ v prihodnje, pri čemer samo ugotavljanje o doseganju ciljev ne zadošča. Izboljšave pomenijo odgovor na prepoznane probleme in pasti, ki so jih ugotovili ključni igralci med spremljanjem preteklih aktivnosti in sestavin. Med preverjanjem ustreznosti in optimalnega delovanja prvin konteksta, procesov in vsebinskih dejavnikov javnih politik naj se ugotovijo njihove pomanjkljivosti, kar je lahko podlaga za spremembe aktualne politike ali opredelitev pomembnih izhodišč pri načrtovanju nove. Izvedemo jih na podlagi ocenjevanja posameznih sestavin, največkrat rezultatov in neposrednih učinkov.

Z izboljšavami preidejo politike na višjo kakovostno raven in tudi do novih, kakovostnejših vsebin, kar pomeni podlago oziroma izhodišče za nov cikel vrednotenja.

Ob zaključku naj poudarim, da lahko izpopolnjen vzorec sprememb novega, inovativnega modela vrednotenja javnih politik ustrezno apliciramo na vrednotenje obstoječih kulturnih politik; novi model pomeni obenem tudi ustrezen instrument za načrtovanje novih politik v trajnem deliberativno-participatornem pristopu.

Poleg vsakič drugače opredeljenega javnega interesa ugotavljamo presplošne in težko uresničljive javnopolitične cilje, kar onemogoča ustrezno izvedljivost celovitega vrednotenja. Raznovrstni politični igralci določajo posamezne ukrepe, vezane na partikularne cilje. Determinante so najbolj odsotna sestavina vrednotenja: lahko jih samo posredno izluščimo iz analiz stanja. Obstoječi kvantitativni participatorni pristop s kazalniki (brez opredeljenih učinkov) omogoča realne, številčno določene izločke, medtem ko so rezultati in učinki zaradi odsotnosti kvalitativnih kazalnikov nepreverljivi.

⁷¹ Tudi drugih področij kulture.

3.5 (Nad)nacionalni programski okvirji dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine

V študiji primera bomo najprej preizkusili izvedljivost aplikacije razširjenega vzorca sprememb kot sestavine novega modela vrednotenja javnih politik na primeru izvajanja politik ohranjanja kulturne dediščine Sveta Evrope. Preučili ga bomo na primeru implementacije *Konvencije o varstvu stavbne dediščine Evrope* in nato na področju sistema ter dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine v Sloveniji. V nadaljevanju študije bomo preizkusili ustreznost prilagojenega vzorca aktivnosti za potrebe preverjanja upoštevanja deliberativno-participatornega pristopa pri vrednotenju posameznih sestavin vzorca sprememb novega modela vrednotenja.

Predvidevamo, da bodo vsi štirje teoretski preizkusi uspeli in da pomenijo ustrezno orodje za (v izhodišču disertacije načrtovane) aktivnosti.

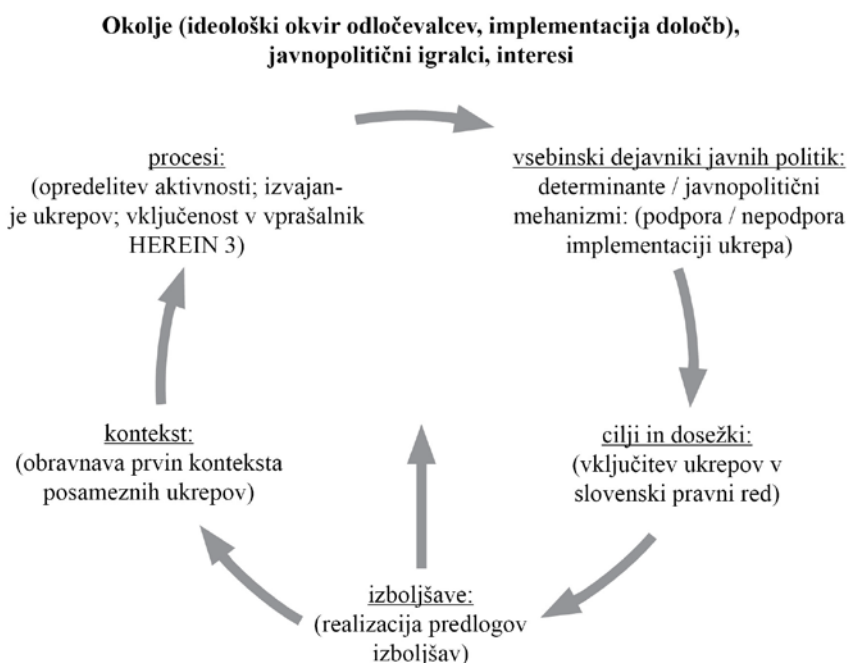
3.5.1 Skladnost slovenske varstvene zakonodaje s konvencijami Sveta Evrope

Z izpopolnjenim vzorcem sprememb novega modela vrednotenja politik – z uporabo vseh njegovih sestavin – nameravamo na empirični ravni preveriti uspešnost implementacije dvanajstih določb/aktivnosti konvencije Sveta Evrope, v danem primeru *Konvencije o varstvu stavbne dediščine Evrope*, imenovane tudi *Granadska konvencija*, v slovensko (varstveno) zakonodajo. To konvencijo smo izbrali predvsem zaradi dejstva, da je to najstarejša konvencija s področja ohranjanja kulturne dediščine in vsebinsko najbolj prevzeta v slovensko zakonodajo.

Še posebej poudarjamo preučitev vsebine *determinant* in *izboljšav*, ki so tudi relevantne ne samo za preverjanje naloge, ampak še posebno za predlaganje konkretnih izboljšav za delovanje ohranjanja dediščine v prihodnje.

Preverjali bomo tudi, ali je *Granadska konvencija* upoštevala pomen »sodelovanja«: kljub relativni starosti konvencije predvidevamo, da so zlasti ukrepi s temi vsebinami še aktualni in še vedno ne dovolj izkoriščeni.

Slika 3.4: Izpopolnjen vzorec sprememb novega modela vrednotenja s ključnimi besedami.⁷²

Od ustanovitve leta 1949 dalje se je Svet Evrope osredotočil na povezovanje in združevanje demokratične Evrope na vseh ravneh delovanja, ki obsegajo skupne vrednote, predvsem človekove pravice, demokracijo in vladavino prava. Pri teh naporih sta bili kot »duša demokracije« v ospredju kultura in dediščina; sčasoma je bila sprejeta vrsta konvencij,⁷³ priporočil, vodil in drugih referenčnih besedil, ki naj urejajo in krepijo ohranjanje dediščine. Na dediščino se navezujejo Konvencija o varstvu stavbne dediščine Evrope (Council of Europe 1985), Konvencija o varstvu arheološke dediščine (Council of Europe 1992), Evropska konvencija o krajini (Council of Europe 2002) in Okvirna konvencija Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo (Council of Europe 2005).

Od leta 1999 dalje vzpostavlja Svet Evrope trajen spletni informacijski sistem HEREIN (Heritage Network) - Mrežo dediščine Sveta Evrope, ki povezuje evropske vladne institucije, odgovorne za ohranjanje kulturne dediščine (Koželj 2012). Oblasti, strokovnjake za dediščino in za izobraževanje ter raziskovalce seznanja s stanjem in razvojem dediščinskih politik v

⁷² Od vsebine izpopolnjenega vzorca sprememb v poglavju 3.3. se razlikuje le v tem, da so namesto prvin posameznih sestavin novega modela vrednotenja opredeljene ključne besede obravnavanega poglavja.

⁷³ Konvencija je instrument mednarodnega prava in jo lahko po ratifikaciji neposredno uporabljamo. Praviloma jo prenašamo v domačo zakonodajo; vsebuje minimalne strokovne in organizacijske standarde o ravnanjih in metodah dela, po drugi strani pa dopušča vsaki državi podpisnici, da zase določa obseg in stopnjo zaščite obravnavane tematike.

drugih državah. Mreža je osredotočena na kulturno dediščino, še zlasti stavbno, krajinsko in arheološko, vse v kontekstu konvencij Sveta Evrope. S projektom HEREIN 2 je mreža tudi spodbudila deskriptivni, ne analitični, vendar standardiziran prikaz dediščinskih politik držav članic. Zaradi primerljivosti je bilo oblikovano enotno vsebinsko ogrodje z osrednjimi devetimi poglavji in podpoglavji.

Osrednji cilj nove generacije obravnave dediščinskih politik projekta HEREIN 3 je preveriti vključitev in razumevanje omenjenih konvencij v vsakokratno nacionalno dediščinsko zakonodajo in v varstvene politike kot tudi preveriti celovite ali posamične obravnave različnih dediščinskih zvrsti (stavbne, arheološke, krajinske dediščine). Aktualni vprašalnik⁷⁴ projekta je vzpostavil vnos podatkov v poseben računalniški program, ki omogoča avtoriziranim uporabnikom nadaljnjo obdelavo in objavo podatkov. Struktura poglavij je naslednja: 1. Zastopniki (organizacije in posamezniki); 2. Znanje in zaščita; 3. Ohranjanje in upravljanje; 4. Finančna politika; 5. Dostop in interpretacija; 6. Digitalizacija; 7. Pravni okviri (Priloga H).

Ta obsežen in do podrobnosti preišljen projekt s postopki izvedbe vsakokratnega vnosa podatkov, z njihovo nadaljnjo obdelavo in primerjavo ter povzetki izbranih vsebin med drugim omogoča oblikovanje novih navodil, ne nazadnje tudi priporočil za ohranjanje dediščine, ki jih praviloma sprejme Odbor ministrov Sveta Evrope. V letu 2016 je potekala pod okriljem Vodilnega odbora za kulturo, dediščino in krajino Sveta Evrope (CDCPP) s široko podporo evropske strokovne in zainteresirane javnosti, združenj in posameznikov priprava *Evropske strategije kulturne dediščine za 21. stoletje (Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the European Cultural Heritage Strategy for the 21st century)* (Council of Europe 2017).

Granadska konvencija je vzpostavila dve pomembni novosti: prva je koncept celostnega ohranjanja kulturne dediščine,⁷⁵ ki pomeni predvsem vključevanje interesov varstva kulturne dediščine v dejavnosti drugih resorjev, ne samo kulturnega (urbanizma, regionalnega načrtovanja, kmetijstva, gospodarstva itd.). Druga novost je v dejstvu, da poleg kulturne

⁷⁴ Vprašalnik naj bi se nanašal načeloma na vse štiri konvencije Sveta Evrope, dejansko pa prevladujejo vprašanja s področja stavbne in arheološke dediščine. (Priloga H)

⁷⁵ Koncept bo predstavljen tudi v prihodnjih poglavjih.

dediščine kot vsebine ohranjanja obsega varstveni interes tudi njeno okolico in druge grajene površine, ki nimajo posebne dediščinske vrednosti, vendar prispevajo h kakovosti življenja.

Kot primer preveritve razumevanja koncepta in uspešnosti implementacije *Granadske konvencije* navajamo posebno pilotno študijo *Pilot Case Study Module*, ki jo je leta 2010 izdelal takratni Vodilni odbor za kulturno dediščino in krajino (CDPATEP) Sveta Evrope. Izbrane so bile štiri problemske vsebine s predstavitvijo tematik in pripadajočimi vprašanji (Council of Europe):

1. Katere vrednote so trenutno prepoznane in upoštevane pri prepoznavanju ter upravljanju stavbne dediščine (objekti in območja)?
2. Igralci, ki trajno (so)delujejo pri prepoznavanju stavbne dediščine.
3. Katera znanja in usposabljanja so na razpolago za lažje prepoznavanje razpona dediščinskih vrednot, ki jih posamezniki pripisujejo objektom in območjem?
4. Povečanje napetosti med ohranjanjem stavbne dediščine in predpisi, ki želijo zavarovati druge javne interese, kot tudi napetosti med javnimi in zasebnimi vrednotami.

Kot izhodišče preverjanja uspešnosti vključevanja določb *Granadske konvencije* v slovensko varstveno zakonodajo smo uporabili vse sestavine izpopolnjenega vzorca sprememb novega modela vrednotenja: *okolje, kontekst, procese/aktivnosti, vsebinske dejavnike javnih politik (determinante/mehanizme), cilje/dosežke in izboljšave*.

Uvodoma moramo omeniti, da *Granadska konvencija* v primerjavi z ostalimi konvencijami nima opredeljenega temeljnega *cilja*: posredno pa ga je moč razbrati iz njene preambule: »zagotovitev ohranitve stavbne dediščine in povečanje njenega pomena« (Petrič 2000, 69).

Preveritev implementacije določb konvencije smo izvedli z vključitvijo relevantnih vsebin, ki omogočajo to oceno kot seštevke vseh obravnavanih na koncu preveritve.

V sklope, ki so sestavine izpopolnjenega vzorca sprememb modela vrednotenja, smo vključili naslednje vsebine:

V sklopu *konteksta*⁷⁶ smo obravnavali prvine, ki se nanašajo na vsakokratni obravnavani ukrep, ki ga določa konvencija. V prvem sklopu *procesov/aktivnosti, načrtovanju* smo

⁷⁶ Obsega naslednje prvine: pravni in institucionalni okvir ter vire (človeške, finančne in intelektualne).

opredelili aktivnosti za potrebe implementacije konvencije. Nadalje smo navedli *ukrepe*, tudi z navedbo pripadajočega člena konvencije. V sklopu *ocenjevanja* smo izpostavili morebitne obravnave posameznega ukrepa v vprašalniku HEREIN 3 z opredelitvijo pripadajoče številčne oznake v njem. Ker vsebine določb konvencije in vprašalnika HEREIN niso usklajene, je navedba številčk posameznih vprašanj bolj informativne narave. Z *vsebinskimi dejavniki javnih politik - determinantami/mehanizmi* smo navedli interes/podporo (ali nepodporo) pri implementaciji ukrepa s strani pripravljavcev obeh varstvenih zakonov: Zakona o varstvu kulturne dediščine (ZVKD) (1999) iz leta 1999 in Zakona o varstvu kulturne dediščine iz leta 2008 (ZVKD-1 2008),⁷⁷ oziroma drugih takšnih relevantnih opozoril. Kot *cilje/dosežke* smo opredelili vključitev (ali nevljučitev) obravnavanega ukrepa v slovenski pravni red, kar je tudi operativni cilj konvencije: obravnavali smo predvsem vključitev ukrepa v ZVKD-1 in drugo pomembnejšo zakonodajo, ki se nanaša na kulturno dediščino. Kljub dejstvu, da implementacija konvencije v slovenski pravni red in njeni ukrepi že sami po sebi pomenijo *izboljšavo* za ohranjanje kulturne dediščine, smo ponekod ugotovili predvsem potrebo po njihovem učinkovitejšem izvajanju.

V nadaljevanju smo *Granadsko konvencijo* po vsebini razdelili na dvanajst aktivnosti in obdelali vsako posebej s posameznimi ukrepi s pomočjo predstavljenih sestavin izpopolnjenega vzorca sprememb.

Okolje smo prepoznali izključno kot ideološki okvir vsakokratnih odločevalcev na MK, ki so izvedli aktivnosti za implementacijo določb konvencije v novo varstveno zakonodajo.

V kontekstu institucionalnega okvira konvencija opredeljuje načrtovano aktivnost varstva dediščine⁷⁸ in v tem okviru ukrep določitve zvrsti dediščine, ki so deležne varstva, kot so objekt, skupina objektov, območje (1. člen). Te vsebine, ki jih zasledimo v poglavju 2.3. HEREIN, so bile deloma povzete brez »skupine objektov« v ZVKD-1.

V kontekstu institucionalnega okvira konvencija določa načrtovano aktivnost prepoznavanja dediščine in s tem povezan ukrep zagotovitve izvajanja in dokumentiranja (2. člen). Ukrep, ki ga zasledimo v 2.1. in 2.2. poglavjih HEREIN, je bil v celoti povzet v ZVKD-1.

⁷⁷ Oba zakona sta bila sprejeta po slovenski ratifikaciji *Granadske konvencije* leta 1992.

⁷⁸ Ker *Granadska konvencija* obravnava predvsem stavbno dediščino, je v poglavju o dediščini mišljena slednja.

V kontekstu pravnega okvira konvencija določa načrtovano aktivnost zavarovanja dediščine in s tem povezane naslednje ukrepe: sprejetje zakonskih ukrepov za varstvo dediščine (3. čl.) in vzpostavitev nadzora in sistema pooblastil. Med ukrepe je uvrščena tudi vzpostavitev preprečevanja poškodovanja, propadanja ali rušenja zavarovanih nepremičnin z vzpostavitvijo postopkov za odobritev posegov, ki neposredno ali posredno vplivajo na varovane objekte/območja in njihovo okolico. Med ukrepe sodi tudi omogočanje, da javne oblasti izvedejo potrebna dela na zavarovani nepremičnini, če tega ne stori lastnik. Temu sledi dopustitev razlastitve zavarovane nepremičnine (4. člen) in prepoved premeščanja zavarovanih objektov razen zaradi fizične zaščite spomenikov (5. člen). Ti ukrepi so omenjeni v 2.3., 3.2., 3.3. in 3.5. poglavju HEREIN in so bili v celoti prevzeti v naš pravni red, v *ZVKD-1, Zakon o prostorskem načrtovanju* in v *Zakon o graditvi objektov*. Zadnja dva ukrepa se ne izvajata zaradi odsotnosti posebne finančne postavke pri Ministrstvu za kulturo za izvedbo teh ukrepov. Predlagamo vzpostavitev izboljšav v smislu uvedbe finančnih postavk za izvajanje potrebnih del na nepremičnini, če jih ne izvede lastnik, in za razlastitve spomenikov.

V kontekstu finančnih virov konvencija zagotavlja načrtovano aktivnost financiranja dediščine in s tem povezane naslednje ukrepe: finančne podpore javnih oblasti pri vzdrževanju in obnovi dediščine; uporabo davčnih ukrepov in podporo zasebnim pobudam za vzdrževanje in obnovo dediščine (6. člen). Zapisani so v poglavjih 4.1., 4.2., 4.3. HEREIN. Bili so le deloma prevzeti v *ZVKD-1, ZUJIK* in davčno zakonodajo, kar povzroča šibko javno financiranje in nezadostnost ostalih dveh ukrepov. Izboljšave naj se izvedejo na ravni vzpostavitve neposrednega in posrednega sistema financiranja dediščine.

V kontekstu pravnega okvira konvencija napotuje na spodbujanje in načrtovanje aktivnosti varstva življenjskega okolja in s tem povezane ukrepe za splošno izboljšanje človekovega okolja v okolici spomenikov, celot ali območij (7. člen). Ukrep je omenjen v poglavju 3.6. HEREIN. V slovenski pravni red je bil prevzet v celoti, uresničevanje pa je odvisno od usklajenosti izvedbe postopkov na podlagi *ZVKD-1* in *Zakona o prostorskem načrtovanju*. Izboljšave naj se uresničijo v povečani skrbi za dosledno izvedbo takšnih postopkov.

V kontekstu institucionalnega okvira konvencija predvideva načrtovano aktivnost znanstvenega raziskovanja in s tem povezan ukrep zagotovitve raziskovanja za preprečevanje posledic propadanja dediščine, ki ga povzroča onesnaževanje (8. člen). Ukrepa ni v poglavjih

HEREIN. Povzet je bil v celoti v *ZVKD-1* in v *Sklepu o ustanovitvi ZVKDS*.⁷⁹ Izboljšave se uresničujejo s povezovanjem projektov ZVKDS z drugimi raziskovalnimi institucijami.

V kontekstu pravnega okvira konvencija določa sankcioniranje kršilcev zakonodaje in ustrezno ukrepanje pristojnih organov v primeru njene kršitve (9. člen). Ukrep najdemo v poglavju 3.2. HEREIN in je v celoti prevzet v *ZVKD-1* in v *Zakon o inšpekcijskem nadzoru*. Ugotavljamo nezadovoljivo izvajanje teh določb s strani Inšpektorata RS za kulturo in medije.⁸⁰ Za izboljšanje stanja je treba prevetriti kazenske določbe *ZVKD-1* in pristojnost inšpektorata.

V pravno-institucionalnem kontekstu konvencija predvideva načrtovano aktivnost celostnega ohranjanja dediščine⁸¹ in s tem povezane ukrepe, ki zagotavljajo, da je varstvo bistveni cilj urejanja prostora in urbanizma ter da je predvideno spodbujanje programov za obnovo in vzdrževanje dediščine. Ukrepi naj tudi omogočajo, da varstvo, oživljanje in izboljševanje dediščine postanejo del politik na področju kulture, varstva okolja in urejanja prostora. V postopkih urejanja prostora in urbanizma naj se zagotovi varstvo objektov, ki niso dediščina, so pa pomemben del varovanega okolja. Spodbujata se uporaba in razvoj tradicionalnih znanj, bistvenih za prihodnost dediščine (10. člen) in tudi prilagoditev dediščine zahtevam sodobnega življenja in novim rabam, če se to pokaže za primerno (11. člen). Zagotovi naj se tudi dostop javnosti do zavarovanih nepremičnin v skladu z njihovim varstvenim režimom (12. čl.). Za potrebe izvajanja politike celostnega ohranjanja je treba zagotoviti sodelovanje vseh služb na vseh ravneh, odgovornih za varstvo dediščine, kulturo, varstvo okolja in urejanja prostora (13. člen). Ukrepi so vključeni v poglavja 3.1., 3.3., 3.4. in 5.1. HEREIN. Načela celostnega ohranjanja so bila v celoti prevzeta v *ZVKD-1*, v *Zakon o prostorskem načrtovanju* in v *Zakon o graditvi objektov*. Izvajanje v praksi ni zadovoljivo, predvsem pogrešamo implementacijo varstvenega vidika v nacionalnih strateških dokumentih in dokumentih drugih resorjev,⁸² vezanih na dediščino. Izboljšave predvidevamo s sprejetjem *Strategije varstva kulturne dediščine* in z obvezno vključitvijo dediščine v vse relevantne

⁷⁹ V *Sklepu o ustanovitvi Javnega zavoda RS za varstvo kulturne dediščine* je opredeljena vloga Raziskovalnega inštituta v ZVKDS, ki izvaja raziskave s področja kulturne dediščine.

⁸⁰ Inšpektorat RS za kulturo in medije je pristojen tudi za področje kulturne dediščine.

⁸¹ 3. čl. *ZVKD-1* določa, da celostno ohranjanje kulturne dediščine obsega sklop ukrepov, s katerimi se zagotavljajo nadaljnji obstoj in obogatitev dediščine, njeno vzdrževanje, obnova, prenova, dolgoročno upravljanje, uporaba in oživljanje.

strateške in programske dokumente. Izdatno bi se morala dvigniti raven sodelovanja vseh igralcev, ki so povezani z dediščino, in izboljšati njeno upravljanje in vzdrževanje.

V kontekstu pravno-institucionalnega okvira konvencija predvideva načrtovano sodelovanje oziroma združevanje udeležencev in s tem povezane ukrepe za vzpostavitev mehanizmov sodelovanja vseh udeležencev (oblasti, kulturnih ustanov, združenj, javnosti) v različnih fazah odločanja. Poseben poudarek se daje spodbujanju sponzorstva in nepridobitnih združenj za potrebe izvajanja nalog varstva dediščine (14. člen). Ukrep je deloma zajet v poglavju 4.3. HEREIN in deloma prevzet v *ZVKD-I*. Ugotavljamo slabo razvito sponzorstvo in nezadostno vlogo nepridobitnih združenj. Izboljšave so uresničljive, ko bo ta ukrep v celoti izveden.

V kontekstu intelektualnih virov, potrebnih za aktivnost obveščanja in usposabljanja, konvencija določa ukrepe za razvijanje zavesti javnosti o pomenu varstva dediščine kot dela kulturne istovetnosti in vira ustvarjalnosti. Med ukrepe sodita tudi širjenje informacij in krepitev zavesti in zanimanje javnosti za varstvo dediščine. Predvideva se tudi prikaz enovitosti dediščine in povezav med arhitekturo, umetnostjo, ljudskim izročilom in načinom življenja na vseh ravneh (15. člen) ter spodbujanje usposabljanja za poklice in obrti, povezane z varstvom dediščine (16. člen). Te ukrepe, ki so bili v celoti prevzeti v *ZVKD-I* in pomenijo predvsem popularizacijske naloge ZVKDS, zasledimo v poglavjih 1.6., 5.1., 5.2. in 5.4. HEREIN. Izboljšave bo spodbudilo oblikovanje posebnega oddelka ZVKDS za izvajanje takšnih nalog.

V kontekstu intelektualnih virov konvencija predvideva načrtovane aktivnosti usklajevanja politik varstva na evropski ravni in vzpostavitev izmenjave informacij o politikah varstva držav pogodbenic konvencije glede varstvenih postopkov in zahtev na področju proučevanja, varstva in ohranitve dediščine. Opredeljena je tudi izmenjava informacij glede uskladitve varstva s sodobnimi potrebami, z rabo novih tehnologij pri vseh varstvenih postopkih ter načinov spodbujanja arhitekturne ustvarjalnosti⁸³ (17. člen). Ukrepi, ki pomenijo temeljne naloge HEREIN, so bili v celoti prevzeti v slovensko zakonodajo. Ugotavljamo zadovoljivo vključevanje Ministrstva za kulturo in ZVKDS v takšne projekte in vsebine. Izboljšave so

⁸² Z vidika celostnega ohranjanja je zaželen tudi vključitev varstva kulturne dediščine v programske dokumente drugih resorjev, ki so neposredno ali posredno relevantni za njeno ohranjanje. *Strategija varstva kulturne dediščine* tudi še ni sprejeta, a je v pripravi na MK.

⁸³ Od leta 2008 je prepoznana kot del kulturne ustvarjalnosti.

možne z intenziviranjem aktivnosti in pobud za dediščinske vsebine in projekte. Potrebna je tudi razmejitev pristojnosti za arhitekturo med Ministrstvom za okolje in prostor ter Ministrstvom za kulturo.

V kontekstu intelektualnih virov konvencija določa načrtovane aktivnosti strokovnega sodelovanja na evropski ravni in medsebojno strokovno pomoč pri posredovanju in izmenjavi izkušenj ter izvedencev s področja varstva dediščine (18., 19. člen). Ukrep, ki pomeni temeljno nalogo HEREIN, je bil v celoti prevzet v slovensko zakonodajo. Kot izboljšavo predvidevamo intenziviranje v praksi doslej ne dovolj zadovoljivega sodelovanja.

V obravnavanem poglavju je javni interes opredeljen v *ZVKD-1* z osmimi aktivnostmi podrobno predstavljenimi v poglavju 3.7. Javnopolitični cilj celovitega vrednotenja je vključitev določb *Granadske konvencije* v slovenski pravni red. V danem primeru je javnopolitični igralec le Ministrstvo za kulturo, ki je vključilo določbe *Konvencije* v oba varstvena zakona. Med determinante uvrščamo predvsem interes oziroma pripravljenost pripravljavca obeh zakonov za vključitev določb *Konvencije*, kar se je v celoti uresničilo. Pri implementaciji določb *Konvencije* ugotavljamo kvalitativni participatorni pristop z vsebinskim prevzemanjem določb. Kot *izločke* prepoznavamo vzpostavitev aktualne varstvene zakonodaje, kot *rezultat* implementacijo določb *Konvencije* in sprejetje koncepta celostnega ohranjanja ter kot *učinek* vzpostavitev sodelovanja vseh igralcev pri ohranjanju dediščine.

3.6 Tipologija, vloge in pristojnosti igralcev v javnopolitični areni dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine

Teoretsko politološki predstaviti tipologije javnopolitičnih igralcev sledi prikaz tipologije igralcev, ki (so)delujejo v procesih oblikovanja javnih politik in so prisotni v javnopolitični areni dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine.

Pri pripravi te tipologije povzemamo delitev igralcev na raven oblikovanja javnih politik in na sfero, iz katere prihajajo, po kriterijih Krašovčeve (2002). Poleg tipologije igralcev so predstavljene poglobitve pristojnosti in vloge javnopolitičnih igralcev arene dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine.

Ločevanja nekdanj enotnega strokovnega procesa⁸⁴ na dva (lahko) nasprotujoča si vzporedna postopka se zaveda tudi slovenska javna služba varstva (Pirkovič in Šantej 2012). Tudi na podlagi vsakdanje prakse reševanja konkretnih problemov si prizadeva, da pri večini postopkov ohranjanja strokovnjak (konservator) ni edini odločilni dejavnik (*etsko* stališče⁸⁵). Kolikor želimo doseči dolgoročno uspešno varstvo, morajo biti enakopravno (so)udeleženi tudi lastnik, uporabnik, najemnik, lokalni politik, ne nazadnje tudi občudovalec (*emsko* stališče⁸⁶). Ne nazadnje se morata uskladiti tudi mišljenjski (strokovno-načrtovalski) in vedenjski (izvedbeni) vidik. V prid zelenemu varstvenemu konceptu govori tudi dejstvo, da odsotnost sodelovanja (kot ključne sestavine participatornosti) med udeleženci pri ohranjanju dediščine (pre)pogosto povzroča konflikte med lastniki (investitorji) in varstveno službo; ti se najpogosteje kažejo v zavračanju varstvenih posegov.

3.6.1 Nadnacionalna raven⁸⁷

Mednarodne politične organizacije

1. UNESCO (United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization; Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo)

Cilji mednarodne organizacije **UNESCO** so poleg varstva kulturne raznolikosti, ohranjanja in varstva dediščine vsega sveta z vpisom enot na Seznam svetovne kulturne in naravne dediščine tudi priprava konvencij in priporočil kot tudi mednarodnih referenc za varstveno zakonodajo in prakso na mednarodni ravni (Petrič 2000, UNESCO 2015). V globalnem smislu obvladuje večino opredeljenih dejavnikov moči (Krašovec 2002), poleg tega dejstva se lahko mednarodne pogodbe, ki jih sprejme država, upoštevajo neposredno. Vsi ti dokumenti pa se morajo ob implementaciji v nacionalno zakonodajo ustrezno interpretirati in nadgraditi z obstoječimi normami in standardi. Z Ministrstvom za kulturo sodeluje zlasti pri pripravi nominacij na seznam svetovne dediščine in spremljanju izvajanja ratificiranih konvencij. Med temeljnimi pristojnostmi UNESCO pri varstvu kulturne dediščine prepoznavamo naslednje (UNESCO 2015):

⁸⁴ Kot mejo ločevanja jemljemo leto 2008 z uveljavitvijo *ZVKD-1*, a varstvena služba tega še ni ponotranjila.

⁸⁵ Stališče strokovnjaka.

⁸⁶ Stališče udeleženca.

⁸⁷ Več o nadnacionalnih igralcih v prilogi B.

- vpis enot na seznam (nepremične in nesnovne) svetovne dediščine na podlagi *Konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine* ter *Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine*;
- sprejetje *Konvencije o varstvu dediščine v primeru oboroženega spopada*;
- sprejetje *Konvencije o ukrepih za prepoved in preprečevanje nedovoljenega uvoza in izvoza kulturnih dobrin ter prenosa lastninske pravice na njih*;
- spremljanje izvajanja omenjenih konvencij,
- varstvo kulturne raznolikosti;
- izdelava priporočil za implementacijo v nacionalno zakonodajo in varstveno prakso.

2. ICCROM (International Centre for the Study of the Preservation and Restoration of Cultural Property; Mednarodni center za študij varstva in restavriranja kulturnih dobrin).

Mednarodna medvladna znanstvena organizacija **ICCROM** je bila ustanovljena na pobudo **UNESCO** z namenom razširjati in implementirati strokovne izsledke na različne načine, še posebno z raziskovanjem, v vsakokratno nacionalno prakso ohranjanja in restavriranja dediščine, predvsem z izobraževanjem strokovnjakov (Petrič 2000, ICCROM 2015). Varstvene organizacije lahko na več ravneh postanejo njegove pridružene članice. Dejavnike moči obvladuje zlasti s strokovnega in komunikacijskega vidika.

Njegova najpomembnejša zadolžitev je implementacija strokovnih izsledkov z objavami, poročili, raziskavami, posveti itd. v nacionalno prakso varstva in obnove dediščine, predvsem z usposabljanjem varstvenih strokovnjakov (ICCROM 2015).

3. ICOMOS (International Council on Monuments and Sites; Mednarodni svet za spomenike in območja)

Mednarodna nevladna organizacija **ICOMOS** združuje najrazličnejše igralce z namenom varovati kulturno dediščino (Petrič 2000, ICOMOS 2015). Kot pridruženi član UNESCO sodeluje z Odborom za svetovno dediščino v zvezi s predlogi za vpis na seznam svetovne dediščine. V povezavi in s sodelovanjem s specializiranimi znanstvenimi mednarodnimi odbori pripravlja strokovne dokumente z različnih varstvenih področij: zlasti s sodelovanjem s posameznimi nacionalnimi odbori ICOMOS skrbi za njihovo implementacijo v nacionalne

strokovne postopke. Kot ICCROM obvladuje predvsem dejavnike moči s strokovnega in komunikacijskega vidika.

Njegove osrednje naloge so (ICOMOS 2015):

- svetovanje in vrednotenje enot kulturne dediščine, predlaganih za vpis na seznam svetovne dediščine, za *Odbor za svetovno dediščino*;
- spodbujanje tvornega sodelovanja strokovnjakov v mednarodnih odborih, predvsem za oblikovanje standardov varstva v obliki listin in strokovne podpore nacionalnim odborom pri reševanju ogrožene dediščine;
- izdelava strokovnih listin, priporočil in vseh drugih strokovnih izsledkov za implementacijo v nacionalne strokovne postopke varstva in obnove dediščine.

4. Evropska unija

Na ravni javnih politik je **Evropska unija** kulturo (in kulturno dediščino) pustila v pristojnosti posameznih držav, edina izjema je sodelovanje in vključevanje dediščine v programe in projekte na področjih kulture, raziskav, kohezije in teritorialnega sodelovanja (European Union 2017). S področja dediščine je njen cilj ohranjanje in varstvo dediščine evropskega pomena. Na podlagi razpisov lahko nanje kandidirajo najrazličnejše institucije, predvsem pravne osebe, z več ravni. Konkretno mednarodne aktivnosti s področja kulturne dediščine so usmerjene zlasti v njeno popularizacijo. Na nepremično dediščino so vezane samo direktive⁸⁸ o presoji vplivov na okolje. Ker obstajajo direktive, ki posredno škodijo kulturni dediščini, bi moralo pristojno ministrstvo (če je bilo o tem seznanjeno) zanjo pravočasno ukrepati že med njihovim sprejemanjem. Kot dejavnike moči unije lahko v primerjavi z ostalimi igralci na vseh ravneh navedemo zlasti finančna sredstva, manj pa komunikacijsko omrežje in formalno določene funkcije ter pristojnosti, ne nazadnje tudi poznavanje pravno-proceduralnih postopkov, kar pa je značilnost vseh globalnih in regionalnih igralcev.

⁸⁸ Direktiva se tako kot konvencija sprejme neposredno v pravni red države članice.

Naloge EU s področja dediščine so zlasti (European Union 2017):

- vključevanje dediščine v programe in projekte na področjih kulture, raziskav, kohezije, teritorialnega sodelovanja, CLLD in CTN;⁸⁹
- podeljevanje *znaka evropske kulturne dediščine*;
- financiranje in spodbujanje sodelovanja v postopkih izbire *Nagrade Evropa Nostra*;
- soorganizacija programov *DEKD*⁹⁰ skupaj s Svetom Evrope;
- sprejetje *Direktive o presoji vplivov nekaterih javnih in zasebnih projektov na okolje* in *Direktive o presoji vplivov nekaterih načrtov in programov na okolje*;
- sprejetje *Direktive o vračanju predmetov kulturne dediščine, ki so bili protipravno odstranjeni z ozemlja države članice*;
- sprejetje *Uredbe o izvozu predmetov kulturne dediščine*;
- sprejetje drugih zavezujočih dokumentov izven področja kulture, ki posredno vplivajo na ohranjanje dediščine. Zaradi njihovih nenamernih posledic škodljivega delovanja na dediščino lahko pride do konflikta z javno službo varstva, kot se je npr. dogodilo ob implementaciji *Uredbe o energetske učinkovitosti stavb*.

5. Svet Evrope

Svet Evrope je močan evropski regionalni politični igralec na področju ohranjanja nepremične kulturne dediščine (Council of Europe 2016). Z osredotočenostjo na povezovanje in združevanje demokratične Evrope sta kot njena »duša« vseskozi v ospredju kultura in ohranjanje kulturne dediščine. Njegova naloga je podpora prenosu določb dediščinskih konvencij v nacionalno zakonodajo in njihovi implementaciji v varstveno prakso. Med cilje sodijo prizadevanje za delovanje spletnega informacijskega sistema, strokovno povezovanje, sodelovanje in pospeševanje vključevanja dobrih dediščinskih politik ter varstvenih praks v nacionalno strategijo varstva in v zakonodajne ter strokovne postopke. Kot ključen dejavnik njegove moči navajamo predvsem vzorčno vzpostavljeno komunikacijsko omrežje z državnimi dediščinskimi podarenami, delujočimi v obeh smereh.

Dokumenti s področja ohranjanja dediščine s strani predstavljenih mednarodnih igralcev, še posebno Sveta Evrope, so vplivali na aktualne obsežne temeljne preusmeritve koncepta

⁸⁹ Dve novi orodji kohezijske politike sta CLLD (Community Led Local Development - lokalni razvoj, ki ga vodi skupnost) in CTN (celostne teritorialne naložbe).

ohranjanja kulturne dediščine. Takšen shematični prikaz smo izdelali na podlagi izhodiščne tabele Kate Clark (2001). V prikazu so izpostavljeni predvsem novi vidiki (desni stolpec), ki so starim le dodani (osrednji stolpec) in jih ne zamenjujejo:

Tabela 3.1: Aktualne preusmeritve koncepta varstva kulturne dediščine.

Preusmeritve koncepta varstva dediščine	Od	Do
Definicija dediščine	kulturnih spomenikov	krajin, kulturnega okolja
	stavb	urbanih, podeželskih območij
	spomeniških območij	zgodovinskega kulturnega okolja
Varstveni koncept	kako varovati dediščino	za koga in zakaj varovati
	pravil strokovnega varstva	pravice posameznika do dediščine
Vloga dediščine v družbi	osredotočenosti na objekte	osredotočenosti na ljudi
	narodno združevalne (simbolne)	spoštovanja kulturne raznolikosti
	pridobivanja dohodka od obiskovalcev	širših gospodarskih in družbenih koristi
Odločitve v zvezi z dediščino	državne ravni	regionalne / lokalne ravni
	avtoritativnih	demokratične soudeležbe
Strokovnjaki	ekspertov	pospeševalcev
	ozko usmerjenih strokovnjakov (arhitekt, arheolog, umetnostni zgodovinar ...)	profesionalcev, ki imajo široka strokovna znanja (raziskovanje, spodbujanje veščin za obnove), npr. etnologov
	znanj o preteklosti	upravljaljskih veščin
Pomen	stavb, ovrednotenih na podlagi kriterija starosti	industrijske dediščine, povojnih stavb
	estetske	spominske vrednosti
	nacionalnega pomena	lokalnih raznolikosti
	pomenov za eno kulturo	pomenov za različne kulture
	ozkega obsega vrednosti	širokega obsega vrednosti
Interpretacija	vodena s strani ekspertov	vodena s strani skupnosti
Odgovornosti	državne	lokalne skupnosti (občine), tržnega, zasebnega sektorja
	dediščinskega sektorja	okoljskega sektorja
Upravljaljske prakse	določevanje varstva	opredeljevanje ohranjanja
	sektorskega ohranjanja	celostnega ohranjanja
	krajevno zasnovanega	bolj strateškega
	raziskav na tehnični podlagi	najširših humanističnih in družboslovnih raziskav
	zaščite spomenikov in dediščine v oboroženih spopadih	vloge dediščine pri preprečevanju konfliktov

Vir: prirejeno po Clark (2001).

Podobni dve razpredelnici, ki obravnavata novo paradigmo za varovana območja in celostni pristop, najdemo v navodilih za *Upravljanje svetovne kulturne dediščine*. (UNESCO in drugi 2013).

⁹⁰ DEKD: Dnevi evropske kulturne dediščine.

Osrednje zadolžitve Sveta Evrope s področja kulturne dediščine so (Council of Europe 2017):

- podpora prenosu določb konvencij v nacionalno zakonodajo in njihovi implementaciji v varstveni praksi: *Konvencije o varstvu stavbne dediščine Evrope, Konvencije o varstvu arheološke dediščine, Evropske konvencije o krajini in Okvirne konvencije Sveta Evrope o vrednosti kulturne dediščine za družbo*;
- spodbujanje sodelovanja nacionalnih koordinatorjev v aktivnostih dediščinske mreže HEREIN, zlasti s pripravo nacionalnih poročil o izvajanju dediščinskih politik in popularizacija varstva preko HEREIN AISBL;⁹¹
- pospeševanje vključevanja dobrih varstvenih praks drugih držav v nacionalno strategijo varstva in v zakonodajne ter strokovne postopke;
- spodbujanje sodelovanja držav članic pri pripravi dokumentov SE, npr. *Evropske strategije za kulturno dediščino za 21. stoletje*.

3.6.2 Nacionalna raven⁹²

Slovenija je ena izmed redkih držav v Evropi, ki je uvrstila varstvo kulturne dediščine⁹³ med ustavne kategorije. *Ustava Republike Slovenije* (1991) v 5. členu določa, da država »skrbi za ohranjanje naravnega bogastva in kulturne dediščine ter ustvarja možnosti za skladen civilizacijski in kulturni razvoj Slovenije«. Dalje v 73. členu določa, da je poleg države »vsakdo dolžan v skladu z zakonom varovati naravne znamenitosti in redkosti ter kulturne spomenike«. Skrb za ohranjanje kulturne dediščine je razdelila med državo in lokalne skupnosti.

Ustava glede varstva kulturne dediščine od zakonodajalca in organov, ki zakone izvajajo, zahteva, da v različnih pravnih situacijah zagotavljajo ravnotežje med zahtevami po ohranjanju dediščine, varstvom človekovih pravic in drugimi ustavnimi načeli, npr. sorazmernost med zahtevami varstva in zmožnostmi lastnika/posestnika, enakost pred zakonom itd.

⁹¹ HEREIN AISBL je mednarodno neprofitno združenje, ki naj bi zlasti v finančnem smislu omogočilo kar najširše izvajanje (še posebno popularizacijskih) aktivnosti HEREIN.

⁹² Več o igralcih na nacionalni ravni v prilogi št. C.

⁹³ Dediščina so dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih Slovenke in Slovenci, pripadnice in pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti in romske skupnosti ter drugi državljani in državljanke Republike Slovenije opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Dediščina vključuje vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas. (1. čl. ZVKD-I 2008).

Zakon o varstvu kulturne dediščine (dalje: *ZVKD-1* 2008) je v 4. členu določil pravice in obveznosti vsakogar v zvezi s kulturno dediščino:

- (1) Vsakdo ima pravico uporabljati dediščino kot vir informacij in znanja, uživati v njenih vrednotah in prispevati k njeni bogatitvi.
- (2) Vsakdo je odgovoren za spoštovanje dediščine drugih prav tako kakor svoje lastne.
- (3) Pravica do dediščine je lahko omejena le v javno korist in s pravicami drugih.
- (4) Vsakdo je dolžan ohranjati dediščino v skladu s tem zakonom in drugimi predpisi.
- (5) Vsakdo mora seznaniti pristojno organizacijo o obstoju stvari, za katero se domneva, da ima vrednote dediščine.

Državni igralci

6. Državni zbor Republike Slovenije

Osrednja naloga **Državnega zbora Republike Slovenije** je opravljanje zakonodajne, volilne in nadzorne funkcije oblasti. Poleg tega predstavlja tudi družbene interese, rešuje interesne konflikte, sprejema ustavo RS, sprejema in nadzira proračun in je ustvarjalec ter nosilec legitimnosti.

Odbor za kulturo obravnava predloge zakonov, druge akte in problematiko, ki se nanaša tudi na kulturno dediščino. Obravnava tudi druga vprašanja, ki jih obravnava Ministrstvo za kulturo (Državni zbor 2017). Njegovi dejavniki moči so zlasti formalno določene funkcije in pristojnosti, stalnost delovanja, komunikacijsko omrežje, nadzor nad pomembnimi informacijami, poznavanje pravno-proceduralnih postopkov in politična opredeljenost.

7. Državni svet Republike Slovenije

Ustava uvršča **Državni svet Republike Slovenije** na drugo mesto v sistemu organov državne oblasti. Državni svet lahko predlaga Državnemu zboru sprejem zakonov, daje mu mnenje o vseh zadevah iz njegove pristojnosti, zahteva, da Državni zbor pred razglasitvijo kakega zakona o njem še enkrat odloča, in zahteva preiskavo o zadevah javnega pomena iz 93. člena (Državni svet 2017). Komisija za kulturo, znanost in šport daje predvsem mnenja o zakonih s področja kulture in pobude ter vprašanja Ministrstvu za kulturo v zvezi s problematiko na področju kulture in kulturne dediščine. Ima enake dejavnike moči kot Državni zbor RS.

8. Vlada Republike Slovenije

Osrednje naloge **Vlade Republike Slovenije** s področja ohranjanja dediščine so upravljanje kulturnih spomenikov v njeni lasti ter ustanovitev ZVKDS (*Zakon o Vladi RS 2005, ZVKD-1 2008*). Njeni dejavniki moči so osredotočeni predvsem na formalno določene funkcije in pristojnosti in poznavanje pravno-proceduralnih postopkov. Med njene naloge sodi tudi (*ZVKD-1*):

- razglasitev kulturnih spomenikov državnega pomena;⁹⁴
- vzpostavljanje ustreznega stanja kulturnih spomenikov v državni lasti.

9. Ministrstvo za kulturo

Ministrstvo za kulturo je skupaj z Direktoratom za kulturno dediščino najmočnejši formalni državni igralec: za oba velja, da obvladujeta, nadzorujeta in monopolizirata vse možne dejavnike moči (Ministrstvo za kulturo 2017, *ZVKD-1 2008*). Pri oblikovanju in izvajanju kulturne politike je odgovornost za varstveno področje deljena z drugimi državnimi organi in ZVKDS, vključno s pripravo predpisov in financiranjem iz državnega proračuna. Pristojnosti in vloge niso jasno opredeljene na enem mestu, veliko podatkov je bilo pridobljenih tudi posredno iz letnih *Poročil o (so)financiranju kulturnih programov in projektov* (Ministrstvo za kulturo 2017). Enako velja za Direktorat za kulturno dediščino. Njegove naloge so zlasti (Ministrstvo za kulturo 2017):

- oblikovanje in izvajanje kulturne politike preko *Nacionalnega programa za kulturo* in
- sodelovanje z drugimi ministrstvi in občinami.

10. Direktorat za kulturno dediščino

Direktorat za kulturno dediščino je del Ministrstva za kulturo, ki pripravlja predpise in predlaga ter izvršuje politiko varovanja dediščine na državni ravni (Ministrstvo za kulturo 2017, *ZVKD-1 2008*). Ima tudi pomembno vlogo z vključevanjem ohranjanja dediščine v strateške dokumente drugih resorjev in pri dodeljevanju subvencij iz državnega proračuna ter iz evropskih strukturnih skladov za financiranje programov in projektov s področja dediščine. Poleg opravljanja raznovrstnih strokovnih in upravnih nalog organizira, nadzoruje in

⁹⁴ Kulturni spomenik je dediščina, ki je razglašena za spomenik: po pomenu ločimo kulturne spomenike lokalnega (LP) ali državnega (DP) pomena.

(so)financira javno službo varstva ter zagotavlja njeno ustrezno delovanje. Kakor Ministrstvo za kulturo obvladuje vse možne dejavnike moči; v primerjavi z ostalimi državnimi igralci posebej omenjamo velik obseg razpoložljivih finančnih sredstev. Izvaja naslednje naloge (Ministrstvo za kulturo 2017):

- oblikovanje in izvajanje politike varovanja nepremične, premične in nesnovne kulturne dediščine na državni ravni;
- vključevanje ohranjanja kulturne dediščine v strateške dokumente drugih resorjev in v razvojne programe;
- priprava predpisov in strategije varstva nepremične kulturne dediščine;
- (so)financiranje dediščinskih programov in projektov iz državnega proračuna in evropskih strukturnih skladov (npr. subvencije za obnovo, financiranje raziskav);
- organiziranje, nadzor in (so)financiranje javne službe varstva;
- zagotavljanje ustreznega delovanja javne službe varstva kulturne dediščine in drugih izvajalcev drugih varstvenih dejavnosti na podlagi dovoljenj in koncesij;
- vzpostavitev in razvoj informacijskega sistema (npr. vodenje registra kulturne dediščine);
- izvajanje nacionalnih projektov in posegov na kulturnih spomenikih v lasti države;
- vključevanje varstva kulturne dediščine v prostoru (sprejema smernice, mnenja);⁹⁵
- vodenje prikaza vrednotenja kulturne dediščine v prostoru;
- sprejetje odloka o začasni razglasitvi za kulturni spomenik;
- priprava predloga enotnega zavarovanja kulturnih spomenikov in narave ter usklajevanje predloga za razglasitev kulturnih spomenikov državnega pomena, kadar se nanaša na območje, varovano s strani varstva narave, z Ministrstvom za okolje in prostor;
- vključevanje v sistem varstva kulturne dediščine pred naravnimi in drugimi nesrečami ter ob morebitnem oboroženem spopadu;
- popularizacija dediščine;
- izvajanje izobraževanja javnih uslužbencev na področju varstva in podeljevanje strokovnih nazivov;
- izvajanje mednarodnega sodelovanja;
- spremljanje in izvajanje mednarodnih pogodb s področja kulturne dediščine;
- upravljanje kulturnih spomenikov v lasti RS;

⁹⁵ Ocenjuje sprejemljivost predlaganih rešitev v predlogu prostorskega akta z vidika varstva kulturne dediščine.

- uresničevanje predkupne pravice pri prodaji kulturnih spomenikov državnega pomena;
- izdajanje dovoljenj v upravnih postopkih,
- izdajanje soglasij za raziskavo in odstranitev kulturne dediščine (npr. arheološke);
- izdajanje soglasij za posege v kulturno dediščino kot drugostopenjski organ in
- vodenje seznama oseb, ki so strokovno usposobljene za opravljanje specializiranih nalog varstva.

11. Inšpektorat za kulturo in medije na Ministrstvu za kulturo

Inšpektorat za kulturo in medije je organ v sestavi Ministrstva za kulturo (*Zakon o inšpekcijskem nadzoru 2002, ZVKD-I 2008*). Nadzira izvajanje zakonskih določb in predpisov s področja kulturne dediščine. Med njegove dejavnike moči uvrščamo zlasti formalno določene funkcije in pristojnosti ter poznavanje pravno-proceduralnih postopkov. Med njegove pristojnosti sodijo (*ZVKD-I*):

- nadziranje izvajanja zakonskih določb in predpisov s področja kulturne dediščine;
- nadzor nad zakonitostjo delovanja ZVKDS;
- nadzor nad zakonitostjo posegov v varovane objekte in območja.

Poleg nalog s svojih izvornih področij (bolj ali manj posredno) opravljajo naloge s področja ohranjanja kulturne dediščine tudi nekatera druga ministrstva, in sicer:

12. Ministrstvo za okolje in prostor

Med cilji **Ministrstva za okolje in prostor** z vidika kulturne dediščine je usmerjanje prostorskega razvoja naših mest, trgov in vasi tako, da bomo ohranili in razvijali kakovosti stavbne, naselbinske dediščine in kulturne krajine in obenem omogočili gospodarski, družbeni in kulturni razvoj v prostoru (Ministrstvo za okolje in prostor 2017). Med njegove dejavnike moči uvrščamo zlasti formalno določene funkcije in pristojnosti, komunikacijsko omrežje, nadzor nad pomembnimi informacijami in poznavanje pravno-proceduralnih postopkov. Izvaja tudi naslednje naloge (nav. delo):

- enotno razglašanje kulturnih spomenikov in naravnih znamenitosti, skrb za pripravo načrta upravljanja območja enotnega zavarovanja (skupaj z Ministrstvom za kulturo);
- doseganje ciljev trajnostnega razvoja;

- zagotavljanje zdravega življenjskega okolja (z vštetim ohranjanjem narave);
- zavarovanje in ohranjanje rastlinskih in živalskih vrst, njihovih habitatov in naravnih vrednot.

13. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport

Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport izvaja upravne in strokovne naloge na področju izobraževanja na vseh ravneh znanosti, informacijske družbe in športa (Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport 2017). Med njegove dejavnike moči prav tako kot pri Ministrstvu za okolje in prostor uvrščamo predvsem formalno določene funkcije in pristojnosti, komunikacijsko omrežje, nadzor nad pomembnimi informacijami in poznavanje pravno-proceduralnih postopkov. Med drugim opravlja tudi upravne in strokovne naloge na področju izobraževanja na vseh ravneh znanosti in informacijske družbe⁹⁶ (nav. delo).

14. Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano skrbi tudi za razvoj podeželja in s tem posredno za kulturno dediščino (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano 2017). Med njegove dejavnike moči prav tako kot pri Ministrstvu za izobraževanje, znanost in šport uvrščamo predvsem formalno določene funkcije in pristojnosti, komunikacijsko omrežje, nadzor nad pomembnimi informacijami in poznavanje pravno-proceduralnih postopkov. Med njegove pristojnosti sodi tudi vključevanje kulturne dediščine v ukrepe *Programa razvoja podeželja RS za obdobje 2014–2020* (nav. delo).

Lokalna akcijska skupina (LAS) predstavlja obliko javno-zasebnega partnerstva na opredeljenem podeželskem območju. Spodbuja trajnostni razvoj, izvajanje skupnih projektov in ukrepov (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano 2017). Njeni dejavniki moči so zlasti formalno določene funkcije in pristojnosti, komunikacijsko omrežje in tudi finančna sredstva. Med njene naloge sodi tudi ohranjanje kulturne dediščine kot eden izmed ciljev lokalnega partnerstva.

15. Ministrstvo za finance

Ministrstvo za finance vodi fiskalno politiko, ki omogoča ugodnosti lastnikom dediščine in izvajalcem obnovitvenih del (Ministrstvo za finance 2017). Tudi pri tem ministrstvu kakor pri

ostalih uvrščamo med dejavnike moči predvsem formalno določene funkcije in pristojnosti, komunikacijsko omrežje, nadzor nad pomembnimi (finančnimi) informacijami in poznavanje pravno-proceduralnih postopkov.

16. Ministrstvo za obrambo

Med cilje **Ministrstva za obrambo** sodijo upravne in strokovne naloge, ki neposredno zadevajo varstvo kulturne dediščine (Ministrstvo za obrambo 2017). Med njegove dejavnike moči prav tako kot pri Ministrstvu za finance uvrščamo predvsem formalno določene funkcije in pristojnosti, komunikacijsko omrežje, nadzor nad pomembnimi informacijami in poznavanje pravno-proceduralnih postopkov. Njegove naloge so zlasti (nav. delo):

- vzpostavitev in delovanje sistema varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami;
- posredovanje pomoči lastnikom kulturne dediščine (ob nesrečah);
- varstvo kulturne dediščine v miru kot del priprave na morebitne oborožene spopade.

17. Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo

Zadolžitve **Ministrstva za gospodarski razvoj in tehnologijo** s področja kulturne dediščine se posredno uresničujejo na področju regionalnega razvoja, turizma in podjetništva (Ministrstvo za gospodarski razvoj 2017). Kot pri vseh ministrstvih uvrščamo med njegove dejavnike moči prav tako predvsem formalno določene funkcije in pristojnosti, komunikacijsko omrežje, nadzor nad pomembnimi informacijami in poznavanje pravno-proceduralnih postopkov. Med njegove pristojnosti sodita (nav. delo):

- izvajanje regionalne razvojne politike in
- posredovanje pri pridobivanju razvojnih spodbud in sredstev (tudi evropskih).

Regionalna razvojna agencija je pravna oseba, ki v regiji opravlja splošne razvojne naloge (Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo 2017). Njeni dejavniki moči so zlasti formalno določene funkcije in pristojnosti, komunikacijsko omrežje, poznavanje pravno-proceduralnih postopkov in načinov pridobivanja finančnih sredstev. S področja dediščine se

⁹⁶ Znotraj ministrstva je umeščena tudi nacionalna izobraževalna struktura za potrebe izobraževanja nosilcev ohranjanja dediščine in o njej.

ukvarja z vključevanjem projektov ohranjanja kulturne dediščine v regijske razvojne programe.

18. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije⁹⁷

Cilj **Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije** kot osrednjega igralca v areni dejavnosti kulturne dediščine je ohranjanje te dediščine kot pomembnega dela kulturne raznolikosti Slovenije ter kot dela evropske in svetovne dediščine, z vključevanjem dediščine v sodobno življenje, z razvijanjem dediščinske zavesti in omogočanjem uživanja v dediščini sedanjim in prihodnjim rodovom (*ZVKD-1 2008, Strateški načrt ZVKDS 2015c, Poslovno poročilo o delu ZVKDS 2015a*). Skupaj z Ministrstvom za kulturo vzpostavljata sektor javne službe varstva kulturne dediščine kot osrednji varstveni steber na vseh ravneh. Ob številnih in raznovrstnih strokovnih in upravnih nalogah je njegova osrednja naloga presoja in skrb za stanje dediščine. Pomembnejše strokovne naloge so zlasti dokumentiranje, izvajanje in nadzor nad raziskavami ter varstvenimi posegi in drugimi projekti, svetovanje, priprava mnenj in gradiv, popularizacija, izobraževanje, sodelovanje z drugimi igralci na vseh ravneh. Med dejavniki moči naj poudarimo še posebno strokovno znanje, ob tem tudi formalno določene funkcije in prisojnosti, stalnost delovanja in poznavanje pravno-proceduralnih postopkov.

Med njegove zadolžitve uvrščamo naslednje sklope nalog⁹⁸ (nav. delo):

1. Identificiranje kulturne dediščine, njenih vrednot in vrednosti, njeno dokumentiranje, preučevanje in interpretiranje:

- izvajanje (računalniško podprte) identifikacije, vrednotenja, dokumentiranja, preučevanja in interpretiranja kulturne dediščine;
- vzpostavitev enotne podatkovne baze ZVKDS;⁹⁹
- priprava predlogov za vpis kulturne dediščine v register in predlogov za razglasitev kulturnih spomenikov.

⁹⁷ Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (dalje: ZVKDS) in Zavod za varstvo narave (dalje: ZVN) uvrščamo tudi med državne igralce, saj sta skoraj v celoti odvisna od njih. Slednji jim določajo pravila igre, dodeljujejo finančna sredstva ipd. Oba zavoda imata tudi moč odločanj, oziroma prisile, kar pa ne velja za nedržavne igralce.

⁹⁸ Naloge pomenijo interpretacijo oziroma izpeljavo osmih načel javne koristi varstva kulturne dediščine, na katere se navezujejo vsebine določb 84.-85. čl. *ZVKD-1*, ki opredeljujeta naloge javne službe varstva in vsebine *Strateškega načrta ZVKDS*, vsakoletnega *Programa* ter *Poslovnega poročila o delu ZVKDS*.

⁹⁹ Vključno z GIS in multimedijskimi vsebinami in v povezavi z zunanjimi bazami (npr. z MK INDOK).

2. Ohranitev kulturne dediščine in preprečevanje škodljivih vplivov nanjo:

- sodelovanje z državnimi organi, dajanje strokovne pomoči pri postopkih v zvezi s stvarmi z domnevo kulturne dediščine;
- presoja in skrb za stanje kulturne dediščine;
- izdajanje pogojev in soglasij za raziskave in posege v nepremično kulturno dediščino ter odločb o arheološkem najdišču in odrejanje izvedbe določenih ukrepov varstva;
- izvajanje nadzora nad različnimi posegi kot tudi izvajanje konservatorsko-restavratorskih posegov;
- izvajanje nadzora nad raziskavami, izvajanje preventivnih in predhodnih, tudi arheoloških raziskav ter poizkopavalnih postopkov z evidenco raziskav;
- priprava in revizija konservatorskih načrtov in konservatorsko-restavratorskih projektov;
- sodelovanje pri pripravi načrtov upravljanja in pri upravljanju spomenikov;
- izdaja mnenj o plačilu in višini nadomestila za omejevanje gospodarskega izkoriščanja kulturnih spomenikov;
- priprava strokovnih podlag za upravne postopke, ki jih vodi MK;
- sodelovanje in predlaganje sprejema podzakonskih aktov MK;
- priprava strokovnih metod in standardov;¹⁰⁰
- izvajanje in nadzor nad različnimi raziskavami in projekti ter strokovnimi postopki, npr. nad predhodnimi raziskavami območij prostorskih aktov, priprava prikaza vrednotenja kulturne dediščine v prostoru, arheološki pregledi za določitev obsega in vsebine arheološkega izkopavanja, priprava metod celostnega ohranjanja;
- izvajanje domačega in mednarodnega sodelovanja, predvsem sodelovanja z institucijami in posamezniki, v programih in projektih.¹⁰¹

3. Omogočanje dostopa do kulturne dediščine ali do informacij o njej vsakomur, še posebej mladim, starejšim in invalidom:

- omogočanje fizičnega (neposrednega) dostopa do kulturne dediščine, ki ga opredeljujejo konkretni varstveni akti in načrti upravljanja, ter virtualnega (posrednega) dostopa, ki ga omogočajo podatki v različnih oblikah, tudi elektronski;

¹⁰⁰ Glej predhodne naloge o igralcih na nadnacionalni ravni.

¹⁰¹ Kot npr.: koordinacija in sodelovanje pri pripravi projektov za nominacijo kulturne dediščine na mednarodne sezname, pri projektih EU in pri projektih mednarodnega sodelovanja.

- sodelovanje oziroma svetovanje lastnikom kulturne dediščine in vsem zainteresiranim, npr. medijem, s posredovanjem pojasnil, nasvetov in navodil;
- spodbujanje rednega vzdrževanja nepremične kulturne dediščine.

4. Predstavljanje kulturne dediščine javnosti in razvijanje zavesti o njenih vrednotah:

- prizadevanje za razvijanje zavesti o kulturni dediščini/popularizacija kulturne dediščine in varstva, npr. s prezentacijami »in situ«,¹⁰² založništvom/publiciranjem, digitalizacijo gradiva, z virtualnimi predstavitvami, razstavami, spletno stranjo, s posebnimi prireditvami, npr. s projektom DEKD.

5. Vključevanje vedenja o kulturni dediščini v vzgojo, izobraževanje in usposabljanje:

- sodelovanje pri zagotavljanju potreb po izobraževanju strokovnih kadrov s pripravništvom, strokovnimi izpiti, praksami za izobraževalne programe, stalnim izobraževanjem in za zainteresirano javnost;
- prizadevanje za vključevanje kulturnodediščinskih predmetov v šolske urnike na vseh ravneh;
- prizadevanje za sodelovanje z izobraževalnimi institucijami za potrebe izvajanja usposabljanja in vseživljenjskega učenja s kulturnodediščinskimi vsebinami za različne igralce.

6. Celostno ohranjanje kulturne dediščine:

- sodelovanje pri pripravi strategije varstva in predlaganje ukrepov za njeno izvedbo;
- sodelovanje pri vključevanju varstva kulturne dediščine v sistem varstva v primeru oboroženega spopada in sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami;
- posredovanje gradiva kulturnemu ministrstvu za smernice in mnenja, ki jih izdaja v postopkih priprave prostorskih planov;
- prizadevanje za vključitev vsebin kulturne dediščine v razvojne dokumente, projekte in programe ostalih resorjev, ki so kakorkoli povezani z njo.¹⁰³

7. Spodbujanje kulturne raznolikosti s spoštovanjem različnosti kulturne dediščine in njenih interpretacij:

- prizadevanje za prepoznavanje nepremične kulturne dediščine in posredovanje njenih vrednot, trajno ohranjanje in prenos naslednjim rodovom v trajnem sodelovanju z zainteresiranimi igralci ranljivih in oviranih družbenih skupin – končni rezultat fizična

¹⁰² Na kraju samem.

¹⁰³ Predvidevamo, da bo te postopke vzpostavila nastajajoča *Strategija varstva dediščine*, ki jo pripravljajo na MK in jo določa 73. člen ZVKD-1.

raznolikost, konkurenčnost varovanega območja in povečanje socialnega kapitala ter vključenosti skupnosti vanj.

8. Sodelovanje javnosti v zadevah varstva:

- spodbujanje sodelovanja zainteresirane, predvsem organizirane javnosti v nevladnih organizacijah pri nalogah javne službe varstva;
- spodbujanje sodelovanja javnosti predvsem z udeležbo na javnih razpravah ob razglašanju kulturnih spomenikov in varstvenih območij dediščine¹⁰⁴ (dalje: VOD) in v postopkih varstva kulturne dediščine v prostoru.

19. Zavod RS za varstvo narave

Zavod RS za varstvo narave se s kulturno dediščino ukvarja le posredno, zlasti v zvezi z njeno povezavo z varovanimi enotami in območji z naravovarstvenega vidika (Zavod za varstvo narave 2017). Med dejavnike moči uvrščamo iste kot pri ZVKDS: strokovno znanje, pri tem tudi formalno določene funkcije in pristojnosti, stalnost delovanja in poznavanje pravno-proceduralnih postopkov. Ukvarja se zlasti z ohranjanjem slovenske narave in posebno skrb posveča naravovarstveno najvrednejšim oziroma najbolj ogroženim območjem (nav. delo).

Nedržavni igralci na nacionalni ravni (igralci civilne družbe)

20. Prostovoljci v javni službi varstva

Prostovoljci v javni službi varstva izvajajo strokovne in druge naloge glede na pridobljeno izobrazbo (ZVKD-1 2008). Od dejavnikov moči omenjamo le strokovno znanje. Med njihove naloge sodi (nav. delo):

- izvajanje strokovnih in drugih nalog glede na njihovo izobrazbo/kvalifikacijo;
- razvijanje zavesti javnosti in opravljanje neformalnega nadzora nad stanjem kulturne dediščine kot prostovoljci zaupniki.

21. Strokovne članske organizacije

Slovenija ima razvito mrežo **strokovnih članskih organizacij**,¹⁰⁵ ki delujejo na področju ohranjanja kulturne dediščine, še zlasti na ravni popularizacije in pomena njenega ohranjanja

¹⁰⁴ Ta naloga se še ne izvaja.

(Zakon o društvih 2011). Med njihove dejavnike moči uvrščamo zlasti strokovno znanje in močno komunikacijsko omrežje. Njihove naloge so zlasti (nav. delo):

- promocija pomena ohranjanja kulturne dediščine in delovanja varstvene dejavnosti ter
- strokovno povezovanje in izobraževanje.

22. Izvajalske organizacije/podjetja

Izvajalske organizacije¹⁰⁶ na področju ohranjanja kulturne dediščine so fizične ali pravne osebe z referencami s področja nalog, ki jih izvajajo na podlagi *ZVKD-1* (*ZVKD-1* 2008). Pri teh igralcih navajamo od dejavnikov moči strokovno znanje. Mednje sodijo igralci, ki kot tržno dejavnost izvajajo predvsem t. i. specializirana dela varstva, npr. (*ZVKD-1*):

- izvajanje raziskav, konservatorsko-restavratorskih, gradbenih in obrtniških del;
- priprava konservatorskih načrtov, konservatorskih načrtov za prenovo, projektne dokumentacije za posege, okoljskih poročil o vplivih na okolje s stališča kulturne dediščine, izvedenskih mnenj in
- izvajanje programov izpopolnjevanja in usposabljanja.

23. Lastniki¹⁰⁷

Lastniki bodo predstavljeni na lokalni ravni.

Regionalna raven

Državni igralci

24. Muzeji (na več ravneh)¹⁰⁸

Muzej kot stalna organizacija v službi družbe in njenega razvoja, ki je odprta za javnost, zbira, ohranja, dokumentira, preučuje, interpretira, upravlja in razstavlja dediščino ter razvija zavest in omogoča uživanje v njej (*ZVKD-1* 2008). Med njegove dejavnike moči uvrščamo

¹⁰⁵ To so zlasti Slovensko konservatorsko društvo, Društvo restavradorjev Slovenije, Združenje ICOMOS/SI, Slovensko zgodovinsko društvo, Slovensko etnološko društvo, Slovensko umetnostnozgodovinsko društvo, Slovensko arheološko društvo in Slovensko društvo krajinskih arhitektov.

¹⁰⁶ Ministrstvo za kulturo šele pripravlja njihov razvid, ki bo objavljen na spletni strani in bo predstavljal relevanten, strokovno ovrednoten seznam izvajalcev, tako fizičnih kot pravnih oseb.

¹⁰⁷ Lastniki so lahko na več ravneh, npr. država, občine, univerze, Rimskokatoliška cerkev in podjetja.

¹⁰⁸ Deloma jih uvrščamo med državne igralce.

formalno določene funkcije in pristojnosti, strokovno znanje in stalnost delovanja. Njegove naloge so tudi:

- izdelava inventarne knjige premičnin, kolikor so v objektu, ki je v postopku razglasitve, predmeti premične kulturne dediščine;
- celovita obravnava objektov nepremične kulturne dediščine s premičnimi in njihovimi nesnovnimi vidiki, kot so npr. ambientalne postavitve.

Muzeji, ki opravljajo državno javno službo, morajo biti vpisani v razvid muzejev. Vanj se lahko vpišejo tudi muzeji, ki ne opravljajo državne javne službe, izpolnjujejo pa predpisane zahteve.¹⁰⁹ V razvid je vpisanih 55 muzejev (Ministrstvo za kulturo 2017).

Nedržavni igralci (igralci civilne družbe)

25. Mreže (na več ravneh)

Mreže so na več ravneh formalna ali neformalna združenja najrazličnejših igralcev, od lokalnih skupnosti, institucij in društev do zainteresiranih posameznikov, katerih skupni cilj je ohranjanje kulturne dediščine (na nacionalni ravni npr. Združenje zgodovinskih mest Slovenije, Slovenska mreža za interpretacijo dediščine) (Koželj 2013b). Njihovi dejavniki moči so zlasti komunikacijsko omrežje z ostalimi podarenami. Še posebno skrbijo za ohranjanje kulturne dediščine z združevanjem različnih zainteresiranih posameznikov, lokalnih skupnosti, institucij, društev itd.

26. Lastniki

Lastnike bomo predstavili na lokalni ravni.

Državni igralci na lokalni ravni

27. Občina¹¹⁰

¹⁰⁹ Ti pogoji so: dostopnost javnosti do zbirk, izdelan načrt fizičnega in tehničnega varovanja, škodno zavarovanje muzejskih zbirk in izpolnjevanje minimalnih strokovnih, prostorskih in tehničnih zahtev.

¹¹⁰ Čeprav občina ni državni igralec, ker sta po *Ustavi* država in lokalna samouprava ločeni, se ta izraz uporablja tudi za oblastne igralce na lokalni ravni. Poimenovanje »državni« in »nedržavni« se nanaša na vse ravni ne glede na to, da na mednarodni ravni državni igralci kot predstavniki nacionalnih oblasti sodelujejo v mednarodnih organizacijah in na lokalni ravni kot predstavniki organov lokalne samouprave.

Občina je samoupravna lokalna skupnost, ki z občinskim (ali mestnim) svetom izvaja oblast na lokalni ravni (Ministrstvo za javno upravo 2017). Nosi tudi pristojnosti s področja ohranjanja kulturne dediščine. Kot pomemben igralec ima vse dejavnike moči, kakor jih je opredelila Krašovčeva (2002). Njene pristojnosti na področju kulture so tudi (Ministrstvo za javno upravo 2017):

- vključevanje varstva kulturne dediščine v prostorsko načrtovanje;
- vključevanje varstva kulturne dediščine v načrt zaščite in reševanja;
- razglasitev kulturnih spomenikov LP;
- upravljanje s kulturno dediščino v lokalni lasti;
- financiranje obnovitvenih posegov na kulturni dediščini iz občinskih proračunov.

Nedržavni igralci (igralci civilne družbe)

28. Prostovoljne iniciative in nevladne organizacije

Prostovoljne iniciative in nevladne organizacije obravnava *Zakon o društvih* (2011), deloma tudi zakonodaja s področja ustanov in zavodov (Koželj 2013b). *ZVKD-1* jim omogoča pridobitev status organizacije, ki deluje v javno korist: ta status jim omogoča poleg drugih ugodnosti tudi možnost financiranja s strani Ministrstva za kulturo (*ZVKD-1* 2008). Poleg strokovnega znanja določa njihovo moč predvsem komunikacijsko omrežje. Njihove vloge so zlasti naslednje (*ZVKD-1*):

- identifikacija kulturne dediščine,
- razglašanje kulturnih spomenikov,
- varstvo v prostoru,
- priprava kulturne politike, strategije in zakonodaje varstva.

29. Dediščinske skupnosti (na več ravneh)

Dediščinske skupnosti¹¹¹ so neformalne skupnosti ljudi, ki cenijo posamezne vidike kulturne dediščine ter jih želijo z javnim delovanjem ohranjati in prenašati bodočim rodovom (Koželj 2013b). Kljub dejstvu, da se ta oblika povezovanja in delovanja v prid dediščine pri nas (še) ni uveljavila, ugotavljamo, da lahko dediščinske skupnosti (so)delujejo skoraj pri vseh

nalogah javne službe varstva. Med njihove dejavnike moči uvrščamo predvsem (strokovno) znanje in nadzor nad pomembnimi informacijami. Njihova osrednja naloga je zlasti aktivno vključevanje v različne varstvene aktivnosti in postopke različnih zainteresiranih igralcev, ki cenijo posamezne vidike kulturne dediščine (nav. delo).

30. Lastniki

Lastniki kulturne dediščine so lahko od javnopravnih subjektov, države in lokalne skupnosti do zasebnopravnih, fizičnih in pravnih oseb, tudi katerikoli izmed predstavljenih igralcev.

Ministrstvo za kulturo ne vodi nikakršne statistike v zvezi z lastništvom, ker je za vsako enoto kulturne dediščine, ki jih je že več kot 30.000, treba posebej preverjati lastništvo v zemljiški knjigi.

Pomembno je, da je zaradi javnega interesa varstva kulturne dediščine omejena njihova lastninska pravica (*ZVKD-1* 2008). *ZVKD-1* določa, da se lastninska in druge stvarne pravice na kulturni dediščini omejujejo le v najmanjšem možnem obsegu, ki je potreben za uresničevanje varstva. Subjekti varstva morajo izbirati tiste ukrepe, ki so ob doseganju enakih učinkov najmanj omejujoči za lastnike, ki morajo s kulturnimi spomeniki ravnati kot dober gospodar. Kot dejavnike moči enega izmed osrednjih igralcev v areni ohranjanja nepremične kulturne dediščine ugotavljamo stalnost delovanja, znanje (o dediščini) in v določeni meri tudi finančna sredstva.

Pravice lastnikov, ki jih lahko opredelimo na podlagi določb *ZVKD-1* so (*ZVKD-1*):

- sodelovanje v postopkih identificiranja kulturne dediščine;
- dajanje mnenja v zvezi z seznanitvijo, da se njihova nepremičnina razglašajo za kulturni spomenik;
- pridobitev brezplačnih pojasnil, nasvetov in navodil ZVKDS v zvezi z lastnostmi, družbenim pomenom, ohranjanjem in vzdrževanjem kulturne dediščine;
- pridobitev denarnega nadomestila, če se mu zaradi varstvenega režima poslabšajo pogoji za gospodarsko izkoriščanje kulturnega spomenika;¹¹²

¹¹¹ Med bolj opazne sodijo *Tržnice ne damo*, *Fondovi bloki*, *Civilna iniciativ Kras*, *Prijatelji Triglava* itd.

¹¹² To velja le za primere, ko je nepremičnina razglašena za kulturni spomenik po uveljavitvi zakona.

- pridobitev javnih sredstev, kolikor za varovanje, oživljanje kulturnega spomenika ali izvedbo drugih varstvenih ukrepov nastanejo izredni stroški. Kot delež sredstev, ki jih morajo zagotoviti lastniki, se upošteva tudi vrednost njihovih del v naravi v obliki lastnega dela in gradiv za obnovitvene posege;
- posredovanje soglasja za uporabo podobe in imena kulturnega spomenika;
- lastnik velikega števila nepremičnih kulturnih spomenikov, npr. Rimskokatoliška cerkev ali druga verska skupnost, zavod s področja izobraževanja ali gospodarska družba, lahko pri sebi organizira dejavnost inventariziranja, hranjenja, raziskovanja in predstavljanja kulturne dediščine javnosti.

Obveznosti lastnika, kot jih opredeljujejo določbe *ZVKD-I*, so (nav. delo):

- pridobitev kulturnovarstvenih pogojev in soglasja za posege v kulturno dediščino in kulturne spomenike ter raziskave na njih;
- posredovanje obvestila o najdbi ZVKDS;
- varovanje kulturnih spomenikov v sorazmerju s svojimi zmožnostmi;
- plačilo odškodnine za razvrednotenje kulturne dediščine, določene glede na družbeni pomen in vrednost razvrednotene kulturne dediščine;
- omogočanje dostopnosti kulturnih spomenikov javnosti;
- omogočanje dostopa pooblaščenim osebam ZVKDS na zemljišče ali v objekt zaradi varstva arheoloških ostalin;
- dajanje potrebnih podatkov ZVKDS o kulturni dediščini ali o stvari, za katero se domneva, da ima lastnost kulturne dediščine;
- sporočanje ZVKDS pomanjkljivosti ali škode na kulturnih spomenikih;
- zagotovitev upravljanja kulturnih spomenikov in izdelave načrta upravljanja.

Intervjuvani igralci oziroma njihove institucije imajo različne vloge pri ohranjanju kulturne dediščine:¹¹³ od aktivne (priprava varstvene zakonodaje in financiranje obnov, povezovanje varstvenih aktivnosti, varstvo in promocija) do bolj pasivne vloge, kot je obravnavanje varstvenih tem in spremljanje področja ohranjanja dediščine, do odsotnosti kakršnekoli posebne, aktivne vloge. Na področje delovanja gledajo zgolj s svoje strani, redko omenjajo druge igralce, če že, pa jih kritično.

¹¹³ Obdelani intervjuji so v prilogi J.

Z intervjuji smo ugotovili, da igralci svoje pristojnosti obravnavajo v skladu z zakonodajo in specifičnimi, lastnimi interesi: tako npr. zakonodajna veja oblasti gleda skozi svoj zakonodajni interes, ostali intervjuvani igralci pa skozi svojega specifičnega, kar je tudi razvidno iz naslednjih citatov:

Odbor za kulturo v svojih številnih uradnih postopkih (obravnava predlogov zakonov, Nacionalnega programa za kulturo, določanje javnega interesa, nadzor izvršne oblasti, sklici odborov, postavljanje poslanskih vprašanj itd.) obravnava tudi teme s področje ohranjanja nepremične kulturne dediščine (Visoki politični predstavnik Državnega zbora 2017).

Sodelujemo s strokovnjaki s področja ohranjanja kulturne dediščine in si na osnovi strokovnih izhodišč prizadevamo za oblikovanje zakonodaje, ki bi zagotovila možnosti za ustrezno varovanje kulturne dediščine in zagotavljanje finančnih virov za to (Visoki politični predstavnik Državnega sveta 2017).

Vloga Ministrstva za kulturo je predvsem spremljanje, priprava in spreminjanje zakonodaje s področja ohranjanja kulturne dediščine ter zagotavljanje ustreznih finančnih sredstev za njeno obnovo (Visoki politični predstavnik Ministrstva za kulturo 2017).

NVO je povezovalni element, ki bistveno pripomore k dvigu kakovosti izvajanja dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine (Predstavnik NVO s področja ohranjanja nepremične kulturne dediščine 2017).

Skupnost občin Slovenije naj bi teoretično zastopala interese občin do ohranjanja kulturne dediščine, dejansko pa nima do nje posebnih pristojnosti in aktivne vloge (Zastopnik interesov lokalnih skupnosti 1 2017).

Vloga združenja je predvsem varovanje in promocija kulturne dediščine ter starih mestnih jeder za sedanji in prihodnji razvoj (Predstavnik zasebnih interesov pri ohranjanju nepremične kulturne dediščine 2017).

Takšna (pre)velika parcialnost, specifičnost interesov onemogoča izvedbo zaželenega participatornega vidika pri postopkih ohranjanja nepremične kulturne dediščine.

3.6.3 Raznovrstni javnopolitični igralci v velikem univerzumu kulturne dediščine

Javnopolitični univerzum pomeni temeljno enoto, ki obsega mednarodne, državne in civilnodružbene igralce ter institucije, ki v kompleksnem sistemu interakcij neposredno ali posredno vplivajo na specifično javnopolitično področje, v danem primeru na dejavnost ohranjanja nepremične kulturne dediščine (Howlett in Ramesh 2005).

Na področju dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine nastopa veliko število javnopolitičnih igralcev na različnih javnopolitičnih ravneh, pri čemer prevladujejo državni igralci skupaj s pomembno vlogo mednarodnih organizacij: na normativni ravni, skozi dejansko dožemanje igralcev, so malo oziroma zelo samo-osredotočeni.

Nezadostna obravnava javnih politik na nacionalni ravni s strani državnih institucij, ki ni osvetlila globalne obravnave reševanja javnih problemov, in tudi na drugih, nižjih ravneh je povzročila dilemo po prevzemu teh funkcij – v primeru ohranjanja kulturne dediščine s strani globalnih mednarodnih (UNESCO, ICOMOS in ICCROM)¹¹⁴ in regionalnih organizacij (EU, Svet Evrope). Le-te pripravljajo zakonodajna in strokovna gradiva, ki jih na nacionalni ravni državni igralci (v danem primeru zlasti Ministrstvo za kulturo in ZVKDS) implementirajo v zakonodajo, strokovno doktrino ohranjanja kulturne dediščine, posamične strateške dokumente, prakso ipd.

Na nacionalni ravni imajo državni igralci neposreden vpliv na oblikovanje in izvajanje politik (vlada, Državni zbor, Državni svet, Ministrstvo za kulturo, Direktorat za kulturno dediščino, Inšpektorat za kulturo in medije, tudi ZVKDS in ZVN z določenimi pooblastili). Ostala ministrstva (za okolje in prostor, izobraževanje, kmetijstvo, finance, obrambo, gospodarski razvoj itd.) pa vplivajo posredno na ohranjanje kulturne dediščine, kakor se nanaša na njihove pristojnosti in vsakokratni javni interes.

Nedrjavni oziroma civilnodružbeni igralci tako na nacionalni kot tudi na nižjih ravneh (prostovoljci, strokovne organizacije, izvajalske organizacije in podjetja, lastniki, NVO, dediščinske skupnosti), ki nimajo formalnih vzvodov prisile, delujejo glede na ožje posamezne ali skupinske interese.

¹¹⁴ Vzpostavljene so bile po drugi svetovni vojni kot odgovor na obsežno medvojno uničenje kulturne dediščine in povojni razvoj, ki je tudi botroval takšnim izgubam.

Na nacionalni in regionalni ravni so državni igralci regionalne razvojne agencije in muzeji, ki izvajajo politike in delujejo na podlagi javnega interesa: tega pa ne moremo potrditi za nedržavne igralce (mreže, LAS in lastnike).

Igralci na vseh ravneh v določenem obsegu delujejo horizontalno in v manjšem obsegu tudi vertikalno, kar dodaja vrednost danemu javnopolitičnem področju in veča možnosti za ohranjanje kulturne dediščine. To se nanaša na pristojnosti na nižjih ravneh: regionalni in lokalni igralci v zelo omejenem obsegu določajo politiko na nacionalni ravni, če že, gre bolj za neformalno lobiranje. Državni igralci na nacionalni ravni pa močno vplivajo na regionalno in lokalno raven. Če pojma horizontalno/vertikalno razumemo v smislu sektorske, resorske ureditve, potem je slika drugačna – državni igralci na nacionalni ravni delujejo predvsem sektorsko, to je vertikalno, medtem ko državni igralci na regionalni in lokalni ravni delujejo dosti bolj horizontalno – medsektorsko.¹¹⁵

Javnopolitični mehanizmi (predvsem ustavne in zakonske določbe) opredeljujejo članstvo v javnopolitičnem področju, ki v dobršni meri tudi določa njim lastne cilje (to velja še posebno za državne igralce), praviloma vezane na njihove interese in participatorno delovanje.

Ustava in mednarodni varstveni dokumenti uvajajo v varstveno zakonodajo,¹¹⁶ teorijo in prakso vedno nove postopkovne in vsebinske širitve kot tudi obseg igralcev ohranjanja dediščine. Vsa ta dejstva delajo še bolj neprimerljivo kompleksnost delovanja javne službe varstva v primerjavi z ostalimi kulturnimi, tudi dediščinskimi področji.

Sodobna varstvena zakonodaja in praksa odmerjata še vedno nesorazmerno večino strokovnega in deloma upravnega dela javni službi varstva. Iz vrst nedržavnih, civilnodružbenih igralcev posebej omenjamo lastnike, izvajalske organizacije (podjetja) in zainteresirano javnost, organizirano v nevladnih organizacijah in dediščinskih skupnostih. Pri določenih nalogah lahko nevladne organizacije celo presegajo naloge in pristojnosti ZVKDS. Četudi je vsebina *ZVKD-I* rezultat medresorskih usklajevanj in politična odločitev državnega zbora, je v fazi vsakokratne javne obravnave stroka s svojimi argumenti premalo

¹¹⁵ To dokazujejo predvsem navedbe v *Poročilih Varstva spomenikov*, prispevki v *Varstvu spomenikov* in dejanska praksa.

¹¹⁶ Implementacija mednarodnih zakonodajnih standardov je naloga Ministrstva za kulturo.

upoštevana.¹¹⁷ Zaradi tega dejstva smo v poglavju posebej predstavili lastnikove pravice in obveznosti.

Iz določb *ZVKD-I* in dejanske prakse je razvidno in ne nazadnje prevladuje tudi mnenje lastnikov in sodelavcev ZVKDS,¹¹⁸ da ima lastnik kulturnega spomenika zakonsko predpisano (pre)veliko dolžnosti in obveznosti, po drugi strani pa premalo pravic, na kar nenehno opozarjamo tudi ob pripravi vsakokratne nove varstvene zakonodaje in drugih dokumentov, ki jih pripravlja MK (Arhiv ZVKDS).

Poudarjamo tudi, da se razen MK in ZVKDS ostali udeleženci (še) ne zavedajo dovolj svoje vloge v tem pomembnem procesu, saj šele zavedanje vseh vpletenih udeležencev o vrednosti kulturne dediščine omogoča njeno ustrezno ohranjanje.¹¹⁹

To poglavje, ki je podrobno predstavilo tipologijo, vloge in pristojnosti javnopolitičnih igralcev v javnopolitični areni ohranjanja nepremične kulturne dediščine, sem napisala še posebno zaradi osrednjega pomena igralcev v participatorni evalvacijski teoriji in tudi v novem, inovativnem modelu vrednotenja.

3.7 Interesi v zvezi z ohranjanjem kulturne dediščine

Politika je javnointeresno podprto politično delovanje oblasti, nabor konkretnih dejavnosti ter vseh s temi dejavnostmi povezanih procesov in dejavnikov, ki jih v okviru svojih pristojnosti sprejemajo, oblikujejo, izvajajo in/ali vrednotijo institucije oblasti z namenom zagotavljanja javni interes in zmanjševati probleme, zaradi katerih je oblast te dejavnosti sploh sprejela in izvedla (Kustec Lipicer 2009, 43). Od politike kot boja za oblast se politika kot javnointeresno podprto politično delovanje oblasti loči po tem, da je osnovana na predpostavkah racionalnega javnega delovanja in doseganju konkretnih ciljev, ki temeljijo na načelih zasledovanja skupnega dobrega ter interesov družbe na posameznem področju njenega delovanja (prav tam), v danem primeru ohranjanja nepremične kulturne dediščine. Javne politike ne odsevajo le racionalno-tehničnih in operativnih procesov oblikovanja in

¹¹⁷ To je bilo razvidno iz vsakokratnih odgovorov pripravljavca *ZVKD-I* na pripombe strokovnjakov (Arhiv ZVKDS).

¹¹⁸ Zapisniki pritožbenih in drugih upravnih postopkov, ki jih je vodil ZVKDS (Arhiv ZVKDS).

¹¹⁹ O tem nas nagovarjajo dejanske prakse in navedbe v *Poročilih Varstva spomenikov*, ne nazadnje objave v medijih.

izvajanja javnih odločitev, ampak so ti procesi mnogokrat odsev elementov moči¹²⁰ in interesov vpletenih (oblasti in/ali civilne družbe) (nav. delo, 55).

Javni interes na področju kulture opredeljuje *Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (ZUJIK 2007)* kot interes za ustvarjanje, posredovanje in varovanje kulturnih dobrin na državni in lokalnih ravneh, ki se uresničuje z zagotavljanjem pogojev zanje. Po *ZUJIK* so nosilci javnega interesa pristojni organi in osebe javnega prava, na katere je z javnim pooblastilom preneseno izvajanje posameznih nalog. Nosilci javnega interesa izvajajo svoje naloge v sodelovanju s civilno družbo, ki praviloma nima formalno danih in vnaprej »podarjenih« vzvodov moči ter prisile, ampak deluje glede na ožje posamezne ali skupinske družbene interese (Kustec Lipicer 2009, 65).

Varstvo kulturne dediščine v Republiki Sloveniji je v javno korist oziroma v javnem interesu. Javna korist varstva kulturne dediščine se na podlagi *ZUJIK* in *ZVKD-1* določa v skladu s kulturnim, vzgojnim, razvojnim, simbolnim in identifikacijskim pomenom kulturne dediščine za državo, pokrajine in občine.

Javna korist varstva kulturne dediščine obsega (2. člen *ZVKD-1* 2008):

- *identificiranje dediščine, njenih vrednot in vrednosti, njeno dokumentiranje,*
- *preučevanje in interpretiranje,*
- *ohranitev dediščine in preprečevanje škodljivih vplivov nanjo,*
- *omogočanje dostopa do dediščine ali do informacij o njej vsakomur, še posebej mladim, starejšim in invalidom,*
- *predstavljanje dediščine javnosti in razvijanje zavesti o njenih vrednotah,*
- *vključevanje vedenja o dediščini v vzgojo, izobraževanje in usposabljanje,*
- *celostno ohranjanje dediščine,¹²¹*

¹²⁰ Več o dejavnikih moči v poglavju 3.8.

¹²¹ Po Pirkovičevi (2005) je *celostno ohranjanje* sklop ukrepov, s katerimi se zagotavljajo nadaljnji obstoj in obogatitev kulturne dediščine, njeno vzdrževanje, obnova, prenova, uporaba in oživljanje. Uresničuje se v razvojnem načrtovanju in ukrepih države, pokrajin in občin tako, da kulturno dediščino ob spoštovanju njene posebne narave in družbenega pomena vključujejo v trajnostni razvoj. Za njeno varstvo so s stališča celostnega ohranjanja pomembni razvojni dokumenti predvsem na področjih kmetijstva in gozdarstva, razvoja podeželja, urejanja prostora, varstva okolja in ohranjanja narave, varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami, graditve, stanovanjskega in komunalnega gospodarstva, turizma, raziskovanja, informacijske družbe, vzgoje, izobraževanja, usposabljanja in vseživljenjskega učenja. V aktivnosti navedenih resorjev bi moralo biti ustrezno umeščeno tudi ohranjanje kulturne dediščine. Kljub dejstvu, da je predstavljeni koncept

- *spodbujanje kulturne raznolikosti*¹²² s spoštovanjem različnosti dediščine in njenih interpretacij ter sodelovanje javnosti v zadevah varstva.

Država, pokrajine in občine uresničujejo javno korist varstva tako, da organizirajo in podpirajo dejavnosti in ravnanja iz prejšnjega odstavka in izvajajo ukrepe na podlagi tega zakona.

*Pri uresničevanju javne koristi varstva dediščine država, pokrajine in občine sodelujejo z lastnicami in lastniki dediščine, poslovnimi subjekti, nevladnimi organizacijami in civilno družbo v okviru, ki ga določajo zakoni in strategija*¹²³ iz 73. člena tega zakona.

Država z normativnimi sredstvi določi, kateri od množice splošnih in posamičnih interesov je javni interes. Le-ta pomeni konsenz političnih strank, ki v našem primeru – pri sprejemanju varstvene zakonodaje v Državnem zboru – zastopajo svoje družbene skupine in praviloma tudi parcialne interese. Zaradi menjave oblasti s prihodom ministrov drugih političnih opcij na Ministrstvo za kulturo in novih strankarskih koalicij prihaja do različnih opredelitev javnega interesa. Tako je bil kot politična, in ne strokovna odločitev tudi opredeljen javni interes v aktualnem *ZVKD-I*¹²⁴ (Pirkovič in Šantej 2012). *Faro konvencija* je opredelila, da morajo države povezati določanje javne koristi varstva s pomenom, ki ga ima dediščina za družbo (Svet Evrope 2005). Določila je tudi glavne mehanizme pri opredeljevanju javne koristi, kar je *ZVKD-I* prevzel (prav tam).

Ob tem velja omeniti pomembno dejstvo, da lahko državljani preko civilne družbe preprečijo izvrševanje zakonov, ki naj bi bili v škodo »njihovega«, javnega interesa. Tako imajo zahteve civilne družbe deloma večjo težo od javne službe varstva.¹²⁵

bistvena prvina več dokumentov Sveta Evrope in njegove *Konvencije o varstvu stavbne dediščine Evrope*, ki jo je naša država ratificirala, celostno ohranjanje še ni ustrezno implementirano v naš pravni red in prakso.

¹²² Kulturno raznolikost je UNESCO poleg biotske raznovrstnosti prepoznal v *Univerzalni deklaraciji o kulturni raznolikosti* kot nepogrešljivo za človekov obstoj.

¹²³ Je v pripravi na Ministrstvu za kulturo.

¹²⁴ Javni interes je opredelila takratna politična opcija, ki je vodila kulturno politiko na Ministrstvu za kulturo pri čemer je bil izhodišče za določitev javne koristi 5. člen *Faro konvencije*, ki opredeljuje okvir za dediščinsko zakonodajo in politiko). Pisni odgovori pripravljavcev *ZVKD-I* so pričali, da pripombe javne službe varstva kulturne dediščine v javni razpravi niso bile upoštevane v zadostni meri.

¹²⁵ 107. člen *ZVKD-I* določa, da ima nevladna organizacija, ki je pridobila status delovanja v javnem interesu, pravico neposredno delovati pri identifikaciji, razglašanju dediščine za spomenik, postopkih varstva dediščine v prostoru, v postopkih priprave kulturne politike, strategije in zakonodaje varstva.

To dejstvo pa za področje kulturne dediščine ne velja čisto v celoti, ker ima javna varstvena služba močno orodje pri uveljavljanju javnega interesa s strokovno presojo, kaj je dediščina in kaj ni (67., 84. člen *ZVKD-I* 2008), in v nadaljevanju z odločanjem, katere dele dediščine bo vključila v predloge za razglasitev za kulturni spomenik (12., 84. člen *ZVKD-I* 2008, Jogan 2008). Še močnejša je njena vloga v postopkih o prenehanju statusa kulturnega spomenika (23. čl. *ZVKD-I* 2008). Ugotavlja se, da obstajajo oblastvene, politične odločitve zlasti pri razglašanju kulturnih spomenikov (postopke vodijo vlada, občine), pri vključevanju dediščine v prostorske akte (občine jih sprejemajo na občinski ravni) in pri odločanju o proračunskem in kohezijskem financiranju kulturne dediščine (za področje dediščine je odločujoče Ministrstvo za kulturo) (Hazler 2015, *Poslovna poročila ZVKDS*). Pogosto se dogaja, da drugi, tudi t. i. »politični« in javni interesi drugih resorjev, prevladajo nad javnim interesom za ohranjanje dediščine.¹²⁶

Kot primer navajamo dediščino, ki je povezana z drugo svetovno vojno: 2.927 enot dediščine je odsev povojnega časa in takratnih ideoloških interesov, v nekaterih primerih je bila tudi politično spodbujena¹²⁷ (Ministrstvo za kulturo 2017, *Poročila Varstvo spomenikov*). Večina teh enot so javni spomeniki, spominska znamenja in spominske plošče. Po drugi strani pa sta ZVKDS in Ministrstvo za kulturo vpisala v register le trinajst urejenih in ovrednotenih povojnih prikritih grobišč; urejenost in ovrednotenje namreč pomenita pogoj za vpis.

Vsakokratni *Nacionalni program za kulturo*¹²⁸ (dalje: *NPK*), ki je strateški dokument razvojnega načrtovanja kulturne politike, postavi za štiri leta cilje in prioritete javnega interesa za posamezno kulturno področje. Ker je tako vsebina *NPK* kot tudi javnega interesa na področju kulture in kulturne dediščine kot njenega področja politični konstrukt, disertacija presega omenjeni izbor z željo po celoviti obravnavi javne službe varstva, ki zajema vse njene strokovne vidike. V 10. poglavju aktualnega *NPK 2014–2017* o kulturni dediščini je obravnavana nepremična, premična in nesnovna kulturna dediščina, nepremična tudi z različnimi nosilci, med katerimi prednjači Ministrstvo za kulturo. Slednji dve zvrsti kulturne dediščine smo v obravnavi izločili (Priloga G).

¹²⁶ Npr. pri vključevanju dediščine v prostorske akte pogostokrat prevlada drug javni interes nad javno koristjo varstva dediščine.

¹²⁷ Pred desetimi leti je delovna skupina za memorialno dediščino pri ZVKDS izvedla revizijo predlogov za vpis v Register kulturne dediščine, medtem ko revizije za vpisane enote dediščine doslej še ni bilo.

¹²⁸ Vsebinsko ga določa 10. člen *ZUJIK*, dejansko pa odseva politično voljo izdelovalca Ministrstva za kulturo.

Za aktualni *NPK* je Ministrstvo za kulturo odločilo, da vanj ne pridejo vsebine, ki jih je že *ZVKD-1* določil za javni interes. Osnutek in predlog *NPK* je izdelala ožja delovna skupina ministrstva, ki ni upoštevala pripomb javne službe varstva.¹²⁹ Ugotovili smo, da v primerjavi z drugimi področji kulturna dediščina ni bila ustrezno prečno razumljena in obravnavana. Poglavlje o kulturni dediščini je vključilo naslednje štiri cilje, ki niso bili določeni na podlagi analize stanja in potreb dejanskih prioritet:

1. Kakovostno ohranjena ter sodobno prezentirana kulturna dediščina za večje število obiskovalcev in večjo prepoznavnost kulturne dediščine.
2. Dejavna in atraktivna mreža slovenskih muzejev, galerij in zavodov.
3. Oblikovanje destinacij, proizvodov in storitev kulturnega turizma za večjo prepoznavnost kulturne dediščine in prispevek h gospodarskemu razvoju območij.
4. Večja vloga kulturni dediščini Republike Slovenije v mednarodnem prostoru (Ministrstvo za kulturo 2013).

V nadaljevanju navajamo shematični prikaz razlike med zasebnim in splošnim javnim interesom v zvezi z dediščino, kot ga prepoznava dejanska praksa dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine, in ne varstvena zakonodaja.

Tabela 3.2: Razlike med zasebnim in javnim interesom.

Zasebni interes	Javni interes
osredotočen na koristi posameznika	osredotočen na potrebe skupnosti na različnih ravneh (od lokalne ravni naprej)
usmerjen na posameznika kot potrošnika	nagovarja vse državljane
kratkoročen in takšen, da išče predvsem gospodarske koristi	dolgoročen in bolj prilagojen življenjskemu krogu dediščine
poudarja (instrumentalno) vrednost dediščine (uporabnost, gospodarnost)	upošteva vse vrednote dediščine
poudarja lastninske pravice	išče ravnotežje med individualnimi pravicami in pravicami skupnosti
služi predvsem zasebnim in tržnim potrebam	služi hkrati potrebam posameznikov in skupnosti
koristi (globalnemu) trgu	koristi lokalnim dediščinskim skupnostim in posredno širši skupnosti

Vir: povzeto po Pirkovič (2015).

¹²⁹ Ministrstvo za kulturo je v času javne razprave na svoji spletni strani objavilo odgovore na posamične prispele pripombe v zvezi s popravki in dopolnitvami *NPK*.

Iz vsebine tabele je razvidno, da sta oba interesa diametralno različna: medtem ko se zasebni interes osredotoča na koristi posameznika in služi predvsem zasebnim, kratkoročnim gospodarskim koristim ter poudarja instrumentalno vrednost dediščine, si javni interes prizadeva zaobjeti tako potrebe kot koristi posameznika in skupnosti na več ravneh ter dolgoročno upoštevati vse vrednote dediščine.

3.7.1 Interesi v zvezi z ohranjanjem¹³⁰ nepremične kulturne dediščine na podlagi štirih stebrov trajnostnega razvoja

V standardnem sociološkem diskurzu podpirajo trajnostni razvoj trije stebri, to so družbeni, gospodarski in okoljski steber. Kot četrti steber se v zadnjem času vse pogosteje pojavlja kultura. To je leta 2013 potrdil tudi UNESCO,¹³¹ ko je na globalni ravni kulturo priznal kot četrti steber politike trajnostnega razvoja.

V študiji *Cultural Heritage Counts for Europe* (CHCfE Consortium 2015), v kateri so sicer obravnavane predvsem raziskave s področja premične kulturne dediščine, so ti štirje stebri rdeča nit dokazovanja, kako dediščina vpliva na dejavnike razvoja. Na podlagi preučitve izsledkov študije smo oblikovali strukturo štirih sklopov interesov, vezanih na štiri stebre trajnostnega razvoja, ki jo navajamo v nadaljevanju in v kateri smo sklope interesov še dodatno razdelili na splošni in zasebni interes, kar pomeni že samo po sebi interpretacijo vplivov ohranjanja dediščine. Poudarjamo zlasti pomembno dejstvo, da v danem primeru splošnega interesa ne enačimo z javnim, ker ni normativno določen, ampak je posledica preučitve in modifikacije študije *Cultural Heritage Counts for Europe*. Splošni interes poudarjamo zaradi dveh pomembnih dejstev:

- temelji na strokovnih, in ne praviloma na ožjih ter omejenih izhodiščih vsakokratne politične opcije: ravno zaradi tega dejstva smo v strukturo štirih sklopov interesov vključili to podpoglavje, s katerim poudarjamo razliko med normativno opredeljenim »javnim« in strokovnim »splošnim« interesom;

¹³⁰ 3. čl. ZVKD-1 določa, da pomeni *ohranjanje (conservation)* redno vzdrževati in ohranjati kulturno dediščino in s tem omogočati obstoj njenih vrednot in njeno uporabo vsaj v najmanjšem možnem obsegu. *Varstvo (protection)* so pravni, upravni, organizacijski, finančni in drugi ukrepi države, pokrajin in občin za obstoj in obogatitev kulturne dediščine. Posamezne ukrepe varstva, razen pravnih in upravnih, izvajajo tudi drugi subjekti varstva.

¹³¹ *Deklaracija iz Hangzhouja.*

- predstavlja širok nabor dejstev, ki izpostavljajo še zlasti kompleksnost dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine.

Po pregledu vseh pravnih in političnih dokumentov, ki sem jih že navajala v prejšnjih poglavjih, lahko prepoznamo štiri velike skupine interesov na področju ohranjanja nepremične kulturne dediščine, in sicer kulturnega, družbenega, okoljskega in gospodarskega. V vsaki od teh skupin nadalje lahko prepoznamo interese, ki so splošne in zasebne narave: splošni interesi spominjajo po vseh vsebinah na javne interese, vendar, kot rečeno, slednji niso normativno določeni. V nadaljevanju poglavja bomo omenjene skupine interesov podrobno predstavili.

3.7.1.1. Kulturni interes

Z obnovitvenimi¹³² in konservatorsko-restavratorskimi posegi na objektih in območjih dediščine s pripadajočo okolico se ohranjajo in izboljšujejo snovni in nesnovni vidiki dediščine, zlasti njihovo fizično stanje. Javna služba varstva ugotavlja, da se po celovitih obnovitvenih posegih, praviloma z izboljšanjem njihovega videza, izrazito poveča ponos oziroma izboljša odnos lastnika do objekta kulturne dediščine: vse to potem pritegne tudi interes drugih lastnikov dediščine za obnovitvene posege (*Poročila Varstvo spomenikov*, dejanska praksa). Uspešno izvedeni posegi (npr. obnova stavb, prezentacija arheoloških najdišč) tudi v lokalni skupnosti zbudijo ponos na svoje snovno in nesnovno kulturno izročilo. Ta proces se je razvil še posebno v pretekli finančni perspektivi na Štajerskem in Primorskem z ukrepoma Ministrstva za kmetijstvo *Obnova in razvoj vasi* in *Ohranjanje in izboljševanje dediščine podeželja*,¹³³ kar je tudi povečalo regionalno atraktivnost in dodaten interes lastnikov za obnovitvene posege (Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano, ZVKDS 2015). Na uspešna varstvena prizadevanja se vežejo tudi povečane, raznovrstne popularizacijske aktivnosti s pomočjo različnih medijev in kot posledica tega večje javno zaupanje javni službi varstva. Z raziskavami in varstvenim posegi se pridobijo tudi nove informacije o obravnavani kulturni dediščini,¹³⁴ ne nazadnje se z njimi širijo znanje in spretnosti, opazamo tudi prve, žal bolj osamljene primere vključevanja v izobraževanje in

¹³² Obnova obsega načrtovalske, izvedbene ukrepe in posege, ki bodo omogočili stavbi oziroma območju ustrezno koristnost. Njen cilj je doseči na podlagi poprejšnje ocene stanja, vrednotenja in opredelitve varovanih sestavin, v čim večji meri spoštovanje celovitosti in značaja stavbnega sestava, gradiv in konstrukcij ter ustrezne vsebine.

¹³³ Kulturna dediščina je v aktualni finančni perspektivi ostala brez ustrezne prednostne finančne usmeritve iz evropskih sredstev.

vseživljenjsko učenje. Tudi možnosti virtualne dostopnosti do dediščine¹³⁵ še niso dovolj izkoriščene, enako velja za izkoriščanje dediščine kot kreativnega vira za inovacije (tudi v smislu rešitev za obnovitvene posege) in kot vira za njeno visoko tehnološko interpretacijo. Zasebni interes se praviloma izoblikuje šele z uživanjem in z osebnim zadovoljstvom po uspešno izvedenih obnovitvenih posegih (*Poročila Varstvo spomenikov*).

Elementi splošnih interesov:

- ohranjanje avtentičnosti, integritete in identitete (snovnih in nesnovnih/simbolnih vidikov) kulturne dediščine;
- izboljšanje stanja in videza (estetski vidik) enot kulturne dediščine ter s tem tudi pripadajočega prostora;
- omogočanje lokalni skupnosti (na novo) oblikovati/interpretirati identiteto in določiti kulturni značaj območja;
- razvoj ponosa in interesa za edinstveno kulturno, lokalno izročilo;
- povečanje interesa drugih lastnikov za obnovitvene posege;
- povečanje regionalne atraktivnosti;
- razvoj znanstvenih disciplin in varstvene dejavnosti same;
- izboljšanje javnega zaupanja/legitimnosti javne službe varstva;
- popularizacija obnovitvenih posegov in kulturne dediščine (same po sebi, varstvene dejavnosti);
- pridobitev novih informacij, znanj in spretnosti, vezanih na ohranjanje kulturne dediščine;
- stimulacija izobraževanja in vseživljenjskega učenja, vključno z boljšim razumevanjem preteklosti;
- izboljšanje virtualnega dostopa do kulturne dediščine;
- kulturna dediščina kot kreativni vir za inovacije v smislu novih idej, rešitev za obnovitvene posege;
- kulturna dediščina kot vir za visoko tehnološko interpretacijo kulturne dediščine in zgodovinskega okolja, v katerem se nahaja.

¹³⁴ Takšne objave so zlasti v *Poročilih Varstva spomenikov*.

¹³⁵ Npr. eheritage.si.

Elementi zasebnih interesov:

- uživanje in osebno zadovoljstvo v kakovostnem, izboljšanem okolju (posredno tudi splošni interes).

3.7.1.2 Družbeni interes

Prenova je sklop različnih dejavnosti z gospodarskega, socialnega in kulturnega področja, s katerimi se ob ustreznem prostorskem načrtovanju zagotovita ohranitev in oživljanje (predvsem) območij dediščine (ZVKD-1 2008). V samostojni državi se pogreša prenovitveni polet, kakršen je bil v času socialističnega sistema. Res, da v socializmu ni bil upoštevan socialni vidik, prav tako ni bilo mobilizacije skupnosti za vzdrževanje ter upravljanje celotnega območja, in ne samo območja, ki je deležno pravnega varstva (*Poročila Varstvo spomenikov*). Ta vidik manjka tudi danes. Opozarja se na ne dovolj izkoriščeno vlogo civilne družbe, še posebno dediščinskih skupnosti¹³⁶ pri vključevanju lastnikov in drugih članov skupnosti v dediščinske projekte na vseh ravneh, še posebno v fazi njihovega načrtovanja (Koželj 2013). Do vzpostavitve civilnih iniciativ prihaja praviloma prepozno, to je v fazi, ko so projekti že pred izvedbo (navajamo le najbolj odmevne: Fondovi bloki, Tržnice ne damo, Civilna iniciativa Kras, Prijatelji Triglava). Kot smo omenili pri kulturnem vidiku, kakovostno izvedeni obnovitveni posegi z vsebino, ki ustreza pomenu in integriteti objektov kulturne dediščine, še posebno odsevajo v ohranjanju socialnih vezi, če ostanejo v objektih isti prebivalci kot prej (*Poročila Varstvo spomenikov*, objave v dnevnem tisku). Vse to omogoča izboljšanje socialnega kapitala skupnosti in vključenosti v varovano območje. Te aktivnosti podpirajo vzpostavitev socialnega konteksta obnovitvenih posegov in občutkov pripadnosti, samozavesti in ne nazadnje tudi socialnih in komunikacijskih spretnosti. Vse navedeno še zlasti vzpostavljajo lokalne akcijske skupine v okviru pobude LEADER Programa razvoja podeželja in vedno številčnejši dogodki v okviru tradicionalnih Dnevoev evropske kulturne dediščine (DEKD).¹³⁷

Tudi v tem primeru se zasebni interes vzpostavi praviloma šele z zadovoljstvom ob vključenosti v skupnost s pomočjo dediščinskih aktivnosti.

¹³⁶ O njih več v poglavju 3.6.

¹³⁷ Obe odmevni pobudi je sprožila EU, DEKD tudi Svet Evrope.

Elementi splošnih interesov:

- vpliv fizične prenovе na doseganje ciljev socialne prenovе;
- ponovna uporaba objektov kulturne dediščine za skupnostna središča oziroma kot spodbudno okolje kulturne/družbeno koristne prostočasne aktivnosti;
- povečanje vključevanja skupnosti v kulturnodediščinske projekte;
- mobilizacija skupnosti za skrb/vzdrževanje in upravljanje celotnega, ne samo varovanega območja;
- kontinuiteta ohranjanja socialnih vezi (če ostanejo isti prebivalci);
- izboljšanje socialnega kapitala skupnosti, vzpostavitev socialnega konteksta, v katerem ljudje delujejo in sodelujejo;
- povečanje občutka pripadnosti, vključenosti, ponosa, socialnih/komunikacijskih spretnosti in samozavesti.

Elementi zasebnih interesov:

- zadovoljstvo zaradi vključenosti v skupnost s kulturnodediščinskimi aktivnostmi.

3.7.1.3 Okoljski interes

Po kakovostno izvedenih obnovitvenih in konservatorsko-restavratorskih posegih pride do izraza vsa fizična raznolikost obravnavanega območja dediščine, ki praviloma ni »iz enega liva«, ¹³⁸ kot so npr. sodobni naselitveni predeli. Ti posegi praviloma prispevajo tudi k boljši fizični dostopnosti in privlačnejšem videzu varovanega območja, kar posredno ugodno vpliva tudi na širše, nevarovano območje (*Poročila Varstvo spomenikov*).

Obnovitveni posegi občutno prispevajo k blaženju klimatskih sprememb. Prenova namesto novogradnje ¹³⁹ zmanjšuje prizadevanja za urbano razraščanje območij, kar preprečuje poselitev kakovostne obdelovalne zemlje, gozdov in drugih zelenih površin, okoljske posledice zaradi pridobivanja in izdelave energetskega potratnih gradiv za nove gradnje, njihov oddaljen transport, povečan obseg odpadkov zaradi rušenja starih objektov ipd.

¹³⁸ Dediščinska območja praviloma kažejo veliko vsebinsko, socialno, časovno in oblikovno raznolikost.

¹³⁹ To določajo aktualna prostorska zakonodaja, kot je *Zakon o prostorskem načrtovanju* (2007), in drugi strateški dokumenti, kar pa se v praksi ne izvaja. Še vedno smo priča predvsem prizadevanjem po novogradnjah pred prenovno.

Prenova tudi omogoča podaljševanje fizičnega življenja dediščinskih objektov in vzpostavlja kakovostno bivalno okolje, katerega lokalna, naravna gradiva prispevajo k izboljšanju zdravja prebivalcev¹⁴⁰ (CHCfE Consortium 2015).

Elementi splošnih interesov:

- prispevek k fizični raznolikosti območja kulturne dediščine;
- prispevek k izboljšanju fizične dostopnosti in splošnega, privlačnejšega videza območja kulturne dediščine;
- prispevek k reševanju klimatskih sprememb: z zmanjševanjem urbanega razraščanja, s podaljševanjem fizičnega življenja stavb namesto novih gradenj z energetsko intenzivnimi gradivi in s preprečevanjem kopičenja odpadkov;
- zmanjševanje transportnih vplivov na okolje z rabo lokalnih gradiv.

Elementi zasebnih interesov:

- prispevek h kakovosti življenja prebivalcev z izboljšanjem zdravja zaradi boljših bivalnih, tudi pristočasnih in delovnih pogojev (posredno tudi splošni interes).

3.7.1.4 Gospodarski interes

Obnovitveni in prenovitveni projekti z obnovo obstoječih in pogosto s povečanjem površin v stavbah vplivajo predvsem na izboljšanje gospodarske vitalnosti in konkurenčnosti območja. To se pogosto kaže v novih dejavnostih, drugačnih od prvotnih: od bivalnih, gospodarskih, družbenih do turistične izrabe, kar vpliva tudi na turistični razvoj območja.¹⁴¹ V tujini obstajajo raziskave, ki dokazujejo, da vsak vložen evro v dediščino generira do sedem evrov na več ravneh (CHCfE Consortium 2015). Tako npr. obiskovalci območja kulturne dediščine pomenijo posreden vir dohodkov od porabe sredstev za gostinske, hotelske, transportne storitve, vstopnice v kulturne institucije, nakup spominkov.

Po drugi strani pa obnovitveni in prenovitveni projekti spodbujajo rast delovnih mest za izvedbo posegov kot tudi za pridelavo in predelavo gradiv zanje. Ker ni podatka, koliko pravnih in fizičnih oseb se pri nas ukvarja z obnovitvenimi deli, čakamo na objavo seznama

¹⁴⁰ Takšnih raziskav pri nas še nismo izvedli.

¹⁴¹ Kulturni turizem je ena izmed najhitreje rastočih dejavnosti v Evropi. V okviru ESPON pripravlja skupina združenja European Heritage Heads Forum nabor kazalnikov pri določanju vplivov kulturne dediščine na prostorski razvoj za potrebe EUROSTAT; članica skupine je tudi podpisana.

Ministrstva za kulturo o usposobljenih izvajalcih, ki se kakorkoli ukvarjajo z dediščino (105. člen ZVKD-I 2008).

Kljub dejstvu, da vsi posegi z davki tudi prispevajo k rasti države in lokalnih skupnosti, lastniki in izvajalci niso deležni ustreznih fiskalnih in drugih finančnih ugodnosti, ki bi še dodatno spodbujale obnovitvene in prenovitvene projekte. O nujnosti uvedbe takšnih davčnih olajšav, ugodnega kreditiranja, spomeniške rente in povečanja proračunskih sredstev javna služba varstva vseskozi opozarja Ministrstvo za kulturo¹⁴² (*Poslovna poročila ZVKDS*). Korak naprej si obeta od uresničitve aktualne *Koalicijske pogodbe*, ki si je kot prioriteto na področju kulturne dediščine zastavila »učinkovito, stabilno in dolgoročno financiranje dediščine« (SMC in drugi 2014).

Zasebni interes se kaže predvsem v pridobivanju dohodka oziroma dobička lastnikov od lastne, pridobitne dejavnosti in trženja objektov, v koristi bivanja v lastnem domu, v dohodku in dobičku izvajalskih organizacij, ki načrtujejo in izvajajo dela na dediščini (*Poročila Varstvo spomenikov*, dejanska praksa). Po drugi strani izražajo zasebni interes tudi izvajalci, ki pridobivajo dohodek od pridelave in izdelave gradiv za posege. Od obnovitvenih in prenovitvenih projektov se investitorji nadejajo povrnitve finančnih vložkov in povečanja tržne vrednosti njihovih nepremičnin. Povečanja tržne vrednosti nepremičnin zaradi izboljšanja neposrednega okolja si obetajo tudi lastniki objektov v neposredni bližini, ki niso kulturna dediščina (CHCfE Consortium 2015, komisijski zapisniki v Arhivu ZVKDS). Investitorji si prizadevajo tudi za izboljšanje upravljanja z nepremičninami in za vzpostavitev posebne blagovne znamke, kar bi posredno vplivalo na njihove prihodke (CHCfE Consortium 2015).

Elementi splošnih interesov:

- izboljšanje gospodarske vitalnosti in konkurenčnosti območja (s privabljanjem novih investorjev, dejavnosti, stanovalcev, obiskovalcev, kar spodbuja tudi razvoj turizma);
- vzpostavitev posrednega vira prihodkov iz storitev za obiskovalce (restavracij, hotelov, transportnih storitev, parkiranj, vstopnic, spominkov) na območju kulturne dediščine;
- generiranje/spodbujanje rasti delovnih mest za potrebe izvedbe posegov; po drugi strani obnovljeni objekti omogočajo umestitev novih dejavnosti;

¹⁴² Tudi Ministrstvo za kulturo daje takšne pobude v vsakokratni *NPK*.

- prispevek k bruto dodani vrednosti države z davkom na dohodek, DDV; prispevek lokalnih izvajalcev z davki lokalni skupnosti.

Elementi zasebnih interesov

- pridobitev dohodka/dobička lastnikom s trženjem obnovljenih objektov kulturne dediščine za bivanje, storitveno dejavnost itd.;
- pridobitev dohodka/dobička izvajalskim organizacijam pri projektiranju in izvajanju posegov na kulturnodediščinskih objektih ter izdelovanju gradiv zanje;
- povrnitev vložka investicij;
- povečanje tržne vrednosti obnovljenih objektov, posredno tudi objektov v njihovi bližini, ki niso kulturna dediščina;
- izboljšanje upravljanja z nepremičninami;
- vzpostavitev posebne blagovne znamke kulturne dediščine.

3.7.2 Osrednji igralci ohranjanja kulturne dediščine in njihov vodilni interes

Predhodno smo predstavili razliko med splošnim javnim in zasebnim interesom na področju varstva kulturne dediščine. Na podlagi prikazanih tabel¹⁴³ s pojasnjevanjem pristojnosti, vlog, tipov odnosov in sodelovanja med igralci nam primerjava vodilnih interesov med štirimi stebri igralcev kulturne dediščine ponuja sliko, predstavljeno v spodnji tabeli¹⁴⁴ (Ministrstvo za kulturo 2011, Pirkovič 2015, CHCfE Consortium 2015, dejanske prakse).

Tabela 3.3: Prikaz vodilnih interesov osrednjih igralcev ohranjanja kulturne dediščine.

Igralci ohranjanja	Javni interes		Zasebni interes	
	Neposreden	posreden	neposreden	posreden
Javna služba varstva	Vzpostavitev dolgoročno ustreznega fizičnega in vsebinskega stanja ter dostopnosti kulturne dediščine v skladu z njenim pomenom in vlogo v družbi v zadovoljstvo vseh igralcev. Izboljšanje kakovosti življenjskega okolja za bivanje in delo.	Varstvo kulturne raznolikosti. Razvoj varstvene stroke in bazičnih strok. Izboljšanje javnega zaupanja v ZVKDS in njegove vloge v družbi.	/	/
Organi	Vzpostavitev	Izboljšanje kakovosti	Interesi lokalnih	

¹⁴³ Poglavji 3.6 in 3.8.

¹⁴⁴ Znova opozarjamo na problem odsotnosti sekundarnih virov.

oblasti	dolgoročno ustreznega fizičnega in vsebinskega stanja ter dostopnosti kulturne dediščine v skladu z njenim pomenom in vlogo v družbi v zadovoljstvo vseh igralcev.	življenjskega okolja za bivanje in delo. Izboljšanje gospodarske vitalnosti in konkurenčnosti območja. Rast novih delovnih mest. Prihodki iz davkov na dohodek, DDV.	politikov, političnih skupin za ohranitev oblasti na podlagi odmevnih obnovitvenih posegov v javnosti (v smislu prilaščanja zaslug).	
Civilna družba	Dostopnost do kulturne dediščine in do odločanja o ciljih in ukrepih ohranjanja, ohranitev in razvoj kulturne dediščine kot nosilke identitete skupnosti na lokalni, regionalni in nacionalni ravni.	Izboljšanje kakovosti življenjskega okolja za bivanje in delo. Vzpostavitev kakovostnejšega socialnega konteksta in identitete območja (socialna povezanost, vključenost).	Uveljavitev (lahko tudi nasprotujočih) kratkoročnih interesov in drugih interesov dejavnikov, pogosto zasebnih.	Zadovoljstvo ob vključitvi v aktivnosti ohranjanja kulturne dediščine.
Lastnik, izvajalska organizacija	Izboljšanje kakovosti kulturne dediščine za bivanje in delo kot del življenjskega okolja.	Povečanje vrednosti nepremičnin zaradi izboljšane kakovosti in prepoznavnosti, ki jih prinaša kulturna dediščina.	Pridobivanje dohodka/dobička.	Uveljavitev drugih kratkoročnih potreb in interesov.

Tabela 3.3. opredeljuje javni interes, kakor ga je opredelila Pirkovičeva (2015), ki v smislu splošnega interesa presega normativno določen javni interes. Tabela vsebinsko potrjuje razlike med predloženim javnim in zasebnim interesom, kakor so navedene v tabeli 3.2. iz začetka poglavja. Iz tabele 3. 3. je razvidno, da pri javni službi varstva in organih oblasti prevladuje javni interes: še zlasti je dolgoročno usmerjen v ustreznost stanja kulturne dediščine v skladu z njeno družbeno vlogo in v zadovoljstvo vseh igralcev. Pri civilni družbi in lastnikih oziroma izvajalskih organizacijah sta oba interesa že bolj uravnotežena: skupnostnim, družbenim vidikom ob bok se pojavlja prihodkovni vidik in uveljavitev zasebnih, kratkoročnih interesov.

Prav posebno mesto je seveda v tem poglavju treba nameniti tudi interesom lastnikov kot igralcev v javnopolitični areni ohranjanja kulturne dediščine, saj se ti lahko ob popolnem ali delnem sledenju varstvenim zahtevam diametralno razlikujejo od varstvenih interesov, kar lahko pomeni oviro pri njihovem sodelovanju z javno službo varstva kulturne dediščine in ne nazadnje tudi povzroča predelavo, uničenje kulturne dediščine in kulturnega spomenika ali zavestno prepustitev propadu (*Poročila Varstvo spomenikov, dejanske prakse*¹⁴⁵).

¹⁴⁵ Tudi za poglavje v zvezi z interesi z ohranjanjem kulturne dediščine ne obstajajo sekundarni viri. Kot pri podpoglavju 3.7. 1. izdajamo posredno obravnavane vsebine iz primarnih virov.

To se lahko dogaja še posebno zato, ker so lastnikove predstave o želenem grajenem okolju, ki služi neposrednem zadovoljevanju njihovih individualnih potreb za bivanje, počitek/rekreacijo in delo, velikokrat v nasprotju z varstvenimi zahtevami. Interesi lastnikov dajejo praviloma prednost kratkoročnim gospodarskim koristim, saj menijo, da lastništvo kulturne dediščine/kulturnega spomenika onemogoča njihov gospodarski razvoj.

Pogosto lastniki nočejo bivati ali delovati v objektih dediščine, ker naj bi jih prostorsko omejevala, saj jih ne morejo preoblikovati po svojih željah, in se niti ne trudijo povezati se z ZVKDS (Komisijski zapisniki v Arhivu ZVKDS). Po drugi strani pa menijo, da živijo v starem objektu, ki je znamenje revščine, in se hkrati ne čutijo sposobne, da bi stavbe porušili »na črno« brez soglasja javne službe varstva. Sporočajo, da nimajo sredstev za obnovitvene posege in da bodo raje gradili nov objekt, kar naj bi bilo zanje finančno ugodneje; to dejstvo naj bi splošno prevladovalo (Komisijski zapisniki v Arhivu ZVKDS). Javnost ne pozna neuradnih ugotovitev Državne tehnične pisarne Tolmin-Kobarid, ki je za potrebe popotresne obnove v Posočju dokazala, da je finančna vrednost obnove enaka novi gradnji. Po drugi strani lastniki načrtno prepuščajo stavbe kulturne dediščine propadu, ker jih po njihovem mnenju zaradi varstvenih zahtev ne morejo prodati. Po poružitvi zavarovanega objekta nato prodajo stavbno parcelo po neprimerno višji ceni, saj je razbremenjena t. i. »spomeniške hipoteke«.

Znova poudarjamo, da so lahko tudi država, občina ali drugi prej predstavljeni igralci lastnik kulturne dediščine. V tem primeru imajo organi oblasti dvojno vlogo: poleg sprejemanja bistvenih odločitev v sistemu varstva imajo tudi pravice in dolžnosti lastnika.

Kljub dejstvu, da interesov nismo obravnavali v **intervjujih**,¹⁴⁶ moramo na tem mestu vsekakor omeniti, da so intervjuvani igralci sledili predvsem svojim specifičnim, parcialnim interesom (zakonodajnim ipd.) in so ob dokajšnji kritičnosti tudi onemogočili razvoj vsakršne participatornosti.

Tako je visoki predstavnik Državnega zbora RS (2017) ugotavljal: *Nacionalni interes za kulturo bi moral postati državni interes s sodelovanjem vseh resorjev, ki so vezani na kulturo oziroma kulturno dediščino.*

¹⁴⁶ Obdelani so v prilogi J.

Po drugi strani pa visoki predstavnik Državnega sveta RS (2017) poudarja: *Pri rednem delu Državnega sveta, njegovih interesnih skupin in komisij kot na strokovnih posvetih nastajajo vsebinske iztočnice, zakonodajne pobude in predlogi, ki iz Državnega sveta romajo v Državni zbor, na pristojna ministrstva in druge ustanove.*

3.7.3 Individualna osredotočenost na pluralne javnopolitične interese

Država z normativnimi sredstvi določi, kateri od množice splošnih in posamičnih interesov je javni interes. Le-ta predstavlja konsenz političnih strank, ki v danem primeru – v Državnem zboru ob sprejemanju varstvene zakonodaje – zastopajo svoje družbene skupine in praviloma tudi parcialne interese. Ob tem kaže znova omeniti pomembno dejstvo, da lahko državljani preko civilne družbe preprečijo izvrševanje zakonov, ki naj bi bili v škodo »njihovega«, javnega interesa.

Še enkrat bi poudarila, da ima javna služba varstva močno orodje pri uveljavljanju javnega interesa s strokovno presojo, kaj je dediščina in kaj ni, kot tudi z odločanjem, katere dele dediščine bo vključila v predloge za razglasitev za kulturni spomenik. Najmočnejša je njena vloga v postopkih prenehanja statusa kulturnega spomenika.

Ob omembi ustreznih fiskalnih in finančnih ugodnosti navajamo aktualno koalicijsko pogodbo s prioriteta delovanja za področje kulturne dediščine: »učinkovito, stabilno in dolgoročno financiranje dediščine ter povečanje števila vpisov slovenske kulturne in nesnovne dediščine na seznam UNESCO in na seznam evropske kulturne dediščine« (SMC in drugi 2014).

V primerjavi z javnim interesom, politično opredeljenim z *ZVKD-1*, interesi v zvezi z ohranjanjem nepremične kulturne dediščine na podlagi štirih stebrov trajnostnega razvoja (gospodarstva, družbe, okolja in kulture) predstavljajo njihov širok nabor, izdelan na podlagi izsledkov različnih raziskav, predstavljenih v poročilu *Cultural Heritage Counts for Europe*.

Javna služba varstva zagovarja v celoti javni interes, manj organi oblasti, medtem ko lastniki zagovarjajo bolj zaseben interes, čeprav obstajajo primeri, ko le-ti zastopajo in uresničujejo tudi javni interes. Pri civilni družbi in lastnikih sta oba interesa bolj enakomerno razporejena. Pirkovičeva ugotavlja, da organi oblasti dajejo praviloma prednost kratkoročnim (gospodarskim) koristim, in ne dolgoročnim (celostnim) učinkom, kar je v javnem interesu

varstva. Običajno upoštevajo drugačen javni interes (npr. varnost ljudi in premoženja, varstvo okolja, prometno dostopnost) kot pa koristi, ki izhajajo iz varstva dediščine. Civilna družba si prizadeva uveljaviti različne interese, ki si večkrat nasprotujejo med seboj, ali kar je še slabše, pogosto je izrabljena kot mehanizem pritiska skupin, ki želijo uresničiti ožje politične, poslovne ali druge interese.

Lastniki oziroma posamezniki dajejo načeloma prednost svojim individualnim potrebam in koristim ter težje razumejo širše vidike.

V prejšnjih poglavjih sem v okviru odnosov med javnopolitičnimi igralci še posebej poudarila elemente moči, medtem ko sem se v tem poglavju osredotočila na njihove interese, ki pomenijo osrednjo prvino participatorne teorije vrednotenja. To sem naredila zlasti zaradi pomena interesov za javno politiko, ki teži k skupnemu dobremu in interesom celotne družbe, skratka vseh vpletenih igralcev, še posebno tistih, ki zagovarjajo javni interes.

Kadar prevladujejo kvalitativni participatorni pristopi, lahko kot neposredne učinke (izložke) razumemo obseg in kvaliteto sodelovanja javnopolitičnih igralcev kot rezultate – izvedene najrazličnejše varstvene aktivnosti in kot učinke – zadovoljstvo organov oblasti, civilne družbe in lastnikov z delovanjem sektorja javne službe varstva.

3.8 Odnosi med igralci v javnopolitični areni ohranjanja kulturne dediščine

Odnosi med igralci so zaradi njihove številčnosti, kompleksnosti vlog in njihovega (so)delovanja prikazani v posebnem poglavju, tabele, ki te vsebine podrobno predstavljajo, so prikazane v prilogi.

Koncept, ki preučuje odnose med posameznimi političnimi podarenami, t. j. sodelujočimi v procesih oblikovanja javnih politik, je koncept javnopolitičnih omrežij. Kustec Lipicerjeva kot nujne in izhodiščne pogoje oziroma dimenzije za vzpostavitev javnopolitičnega omrežja določa: problem, igralce, vire,¹⁴⁷ odnose in meje omrežij (Kustec Lipicer 2007c, 90–91).

Van Warden (Van Warden 1992, 31–51) je razčlenil dimenzije oziroma lastnosti koncepta javnopolitičnega omrežja: število in vrsto igralcev, funkcije javnopolitičnega omrežja,

¹⁴⁷ Med vire uvršča znanje, finančna sredstva, dohodke, stopnjo izobrazbe, vpliv in moč ter stopnjo urbanizacije.

njegovo strukturo in institucionalizacijo, pravila vedenja ali igre v javnopolitičnem omrežju, porazdelitev moči v njem in strategije delovanja vanj vpletenih igralcev. S poznavanjem različnih lastnosti, ki opredeljujejo prikazane dimenzije, lahko nadalje opredeljujemo različne tipe odnosov v javnopolitičnem omrežju. Poznavanje lastnosti preučevanega javnopolitičnega omrežja in različnih tipov omrežij nam lahko omogoča, da ugotovimo prevladujoč model odnosov, kot npr. odnosi, v katerih prevladujejo državni igralci, civilnodružbeni igralci, kjer sodelujejo med seboj le določeni tipi obeh igralcev, kjer ne moremo določiti ključnih igralcev (Kustec Lipicer 2007c, 92–93).

Kot je razvidno iz predhodnega poglavja, slovenski sistem varstva kulturne dediščine temelji na načelu delitve pristojnosti med državno upravo in javno službo varstva kot tudi na organiziranosti, ki lovi ravnovesje med političnim odločanjem in strokovnimi odločitvami na vseh ravneh političnega delovanja. Zaradi tega smo posebej poudarili obravnavo odnosov sektorja varstva kulturne dediščine (MK in javne službe varstva) z vsemi ostalimi igralci ohranjanja dediščine na nadnacionalni, nacionalni ter na regionalni in lokalni ravni. V nadaljevanju bomo predstavili vsebinske interpretacije tabel sodelovanja igralcev z vseh treh ravni.

Že v devetdesetih letih, v sklopu priprave na prvi *Nacionalni program za kulturo*, so nekateri avtorji opozarjali, da kulturna politika ne sme več temeljiti na enačenju interesov »producentov kulturne politike« in nosilcev kulturnih dejavnosti (Rotar 1998). Viri, ki obravnavajo področje dediščinskih politik v Sloveniji, obravnavajo večino odnosov med igralci sektorja varstva kulturne dediščine, le nekateri med njimi se dotikajo tudi drugih igralcev, na primer tistih iz nevladnega sektorja. Lastnike, velike lastnike in NVO obravnava publikacija *Pravno varstvo nepremične kulturne dediščine v Sloveniji* (Pirkovič in Šantelj 2012). Še najširši krog igralcev identificira študija, objavljena v okviru *Kompendija kulturnih politik Sveta Evrope*, vendar problematizira le konflikte, povezane z neupoštevanjem zakonodaje (Čopič in Srakar 2014). V tem viru so poleg igralcev dediščinskega sektorja obravnavani še igralci na nadnacionalni ravni, dalje igralci na nacionalni ravni, ki izhajajo iz drugih sektorjev, povezanih z dediščino, in nekateri konkretni igralci iz nevladnega sektorja. Drugih sekundarnih tekstov, iz katerih bi črpali vsebino obravnavanega poglavja, preprosto ni. V pomoč so nam bili samo primarni viri, predvsem področna zakonodaja, *Poslovna poročila ZVKDS*, *Poročila Varstva spomenikov* in podobna gradiva.

3.8.1 *Nadnacionalna raven*

Igralci sektorja javne službe varstva kulturne dediščine¹⁴⁸ (MK in ZVKDS) na pravnih osnovah sodelujejo z nadnacionalnimi igralci UNESCO, ICCROM, ICOMOS, EU in SE¹⁴⁹ pri naslednjem, ožje omejenem obsegu nalog (*ZVKD-I* 2008, spletne strani obravnavanih organizacij):

- izvajanju raziskav,
- pripravi strokovnih metod in standardov,
- mednarodnem sodelovanju in
- popularizaciji kulturne dediščine in varstva.

Prevladuje ustrezno in zaželeno sodelovanje, zasnovano na zakonskih pristojnostih JSVKD, Ministrstva za kulturo in statutih nadnacionalnih organizacij ter ugotovljeno na podlagi dejanskih praks, medtem ko so konfliktni odnosi manj izraženi. Kot ne dovolj izkoriščeno področje glede na možnosti ugotavljamo kandidiranje na mednarodnih razpisih (*Poročila o delu ZVKDS*). Kot ustrezno poudarjamo zlasti implementacijo varstvenih dokumentov in praks v varstveno teorijo in prakso (*ZVKD-I* 2008, članki v reviji *Varstvo spomenikov*), spremljanje izvajanja ratificiranih konvencij in poročanje o teh aktivnostih UNESCO in SE s strani MK ter popularizacijske aktivnosti. Poročanje o izvajanju konvencij je redna in kontinuirana naloga Ministrstva za kulturo, najodmevnejša popularizacijska aktivnost je projekt DEKD, ki ga organizira ZVKDS in se poleg številnih posameznih dogodkov uresničuje v vsakoletnih tematskih publikacijah.¹⁵⁰ Na konfliktno odnose opozarjamo pri problematiki vključevanja določb dokumentov EU, ki posredno in neposredno vplivajo na področno, nevarstveno zakonodajo, ki se nanaša na kulturno dediščino (Koželj 2016). Številne direktive EU z različnih področij, ki jih morajo prevzeti države članice, zaradi njihove neuskladenosti s kulturnim področjem, ki ni v pristojnosti EU, pogostokrat nenamerno škodijo kulturni dediščini (npr. protipožarna zakonodaja vsebuje tudi zahteve, katerih dosledno upoštevanje pomeni občutno degradacijo dediščine).

Po drugi strani tudi ne gre brez težav pri koordinaciji priprave gradiv in usklajevanju z UNESCO pri nominaciji kulturne dediščine na seznam svetovne kulturne in naravne

¹⁴⁸ SJSVKD.

¹⁴⁹ Podrobnosti oziroma posamezne naloge so obravnavane v tabeli 6.1. v prilogi B.

¹⁵⁰ Aktivnosti so navedene v vsakoletnih programih prireditev in zbornikih.

dediščine. To so predvsem vsebinski zapleti pri pripravi in usklajevanju predloga in gradiv za Odbor za svetovno dediščino, še zlasti pri vrednotenju in argumentaciji upoštevanja meril za vpis kulturne dediščine na seznam, kot tudi sodelovanje z eksperti ICOMOS, ki na kraju samem preverjajo postopke in upravičenost nominacij (UNESCO).

3.8.2 Nacionalna raven

Igralci SJSVKD sodelujejo na nacionalni ravni z vlado, ministrstvi, prostovoljci v javni službi varstva in strokovnimi članskimi organizacijami.¹⁵¹ V primerjavi z nadnacionalno ravniijo zasledimo več konfliktnih odnosov. Ti se pojavljajo zlasti pri naslednjih nalogah (*Poslovna poročila ZVKDS*):

- priprava predlogov za razglasitev kulturnih spomenikov,
- presoja in skrb za stanje kulturne dediščine,
- izdajanje pogojev in soglasij za raziskave in posege,
- priprava načrtov upravljanja ter
- vključitev kulturnodediščinskih vsebin v razvojne dokumente, projekte in programe drugih resorjev.

Ustrezno in zaželeno sodelovanje je predvsem pri naslednjih sklopih (*Poslovna poročila ZVKDS*):

- sodelovanje z državnimi organi, dajanje strokovne pomoči pri postopkih v zvezi s kulturno dediščino,
- vključevanje kulturnodediščinskih vsebin v šolsko delo (učne načrte),
- sodelovanje z izobraževalnimi institucijami,
- prepoznavanje kulturne dediščine in njenih vrednot, trajno ohranjanje in prenos naslednjim rodovom,
- spodbujanje sodelovanja javnosti na javnih razpravah.

Na nacionalni ravni prihaja med resorji do različnih pogledov, interesov, neusklajenosti in stališč, kratka konfliktnih odnosov, pri več nalogah, kar lahko razberemo iz poročil in terenskega opazovanja. Različna, tudi popolnoma nasprotna si stališča in interesi nacionalnih

igralcev o obravnavanju dediščine se še posebej kažejo pri stalnem in začasnem razglašanju kulturnih spomenikov in tudi pri nezadostni presoji in skrbi za stanje kulturne dediščine. Med igralci lahko prihaja tudi do različnih stališč zaradi upoštevanja pogojev ter soglasij za raziskave in posege med MK in občinami (v okoljevarstvenih soglasjih) ter SJSVKD. Različna stališča in interesi posameznih igralcev se kažejo tudi pri pripravi načrtov upravljanja in pri večkrat neustrezni, pomanjkljivi in neusklajeni vključitvi dediščinskih vsebin v razvojne dokumente, projekte in programe drugih resorjev.

Terenska opazovanja in poslovna poročila ugotavljajo, da poteka ustrezno sodelovanje javne službe varstva (kadar ni vključeno MK) z drugimi državnimi organi pri izvajanju postopkov v zvezi s kulturno dediščino. Zaželeno in dejansko se dediščinske vsebine vključujejo v osnovnošolsko delo pri posameznih predmetih in fakultativnih dejavnostih. Z nacionalnima projektoma DEKD in Teden dediščine poteka vzorčno sodelovanje javne službe varstva s šolami. Zaželeno ostaja prepoznavanje kulturne dediščine in njenih vrednot, trajnega ohranjanja in prenosa naslednjim rodovom v sodelovanju z igralci ranljivih in oviranih družbenih skupin. Premalo je tudi aktivnega sodelovanja javnosti na javnih razpravah o predlogih za razglasitev kulturnih spomenikov in v postopkih varstva dediščine v prostoru.

Regionalna in lokalna raven

SJSVKD kot igralci na nacionalni ravni sodelujejo z izvajalci, mrežami, LAS-i, RRA, muzeji, občinami, NVO, DS in lastniki kulturne dediščine ali kulturnih spomenikov. Sodelovanje poteka z različno intenzivnostjo, uspešnostjo oziroma učinkovitostjo.¹⁵²

Skoraj pri vseh nalogah nastaja največ konfliktov med SJSVKD in lastniki kulturne dediščine, manj jih je z DS, NVO in izvajalci. Ustrezno in zaželeno sodelovanje poteka med SJSVKD in muzeji ter občinami.

Konfliktne odnose opazamo zlasti na področjih:¹⁵³

- razglašanja kulturnih spomenikov,
- presoje in skrbi za stanje kulturne dediščine,

¹⁵¹ Več o teh vsebinah je predstavljeno v tabeli 6. 2. v prilogi C.

¹⁵² Več o sodelovanju je v tabeli 6. 3. v prilogi D.

- spodbujanja rednega vzdrževanja,
- vključevanja kulturnodediščinskih vsebin v razvojne dokumente, projekte in programe drugih resorjev ter
- sodelovanja javnosti v zadevah varstva.

Ustrezno in zaželeno sodelovanje opazamo pri nalogah:

- izvajanja raziskav in nadzora nad njimi,
- omogočanja dostopa do kulturne dediščine,
- popularizacije kulturne dediščine,
- vključevanja kulturnodediščinskih vsebin v šolske dejavnosti ter
- sodelovanja z izobraževalnimi institucijami.

Tudi na regionalni in lokalni ravni opazamo sodelovanje SJSVKD z ostalimi igralci le na podlagi *Poslovnih poročil ZVKDS, Poročil Varstva spomenikov* in terenskega opazovanja. Konfliktni odnosi nastajajo zaradi različnih, pogosto nasprotnih si stališč z občinami, NVO, DS in lastniki v postopkih razglašanja kulturnih spomenikov (npr. objekt kulturne dediščine je za določene igralce vrednota, za druge nasprotno). Vsi ti igralci kot tudi mreže in muzeji pogosto zaradi različnih interesov, stališč in pogledov na ohranjanje dediščine povzročajo konflikte pri izvajanju postopkov presoje in skrbi za stanje kulturne dediščine ter pri spodbujanju rednega vzdrževanja. Podobni vzroki so tudi pri pogostem neustreznem ali sploh odsotnem vključevanju kulturnodediščinskih vsebin v razvojne dokumente, projekte in programe drugih resorjev. To še posebno velja za vključevanje dediščine v prostorske akte. Dokaj neizkoriščeno, konfliktno, a formalno ustrezno je tudi aktivno sodelovanje javnosti, zlasti v postopkih razglašanja kulturnih spomenikov in varstva kulturne dediščine v prostoru.

Dokaj zgledno in ustrezno poteka izvajanje najrazličnejših destruktivnih¹⁵⁴ ali nedestruktivnih¹⁵⁵ raziskav in nadzor nad njimi, še posebno z lastniki, o čemer pričajo številne objave v *Poročilih Varstva spomenikov*. Prizadevamo si tudi za ustvarjanje še ne dovolj uresničene virtualnega dostopa do kulturne dediščine (eheritage), manj pa je fizičnega

¹⁵³ Te ugotovitve so izpeljane na podlagi izsledkov dejanskih praks in vsebin *Poročil Varstva spomenikov*.

¹⁵⁴ Destruktivne raziskave posegajo neposredno, fizično v enote kulturne dediščine (npr. sondiranje ometov).

¹⁵⁵ Nedestruktivne raziskave ne posegajo fizično v enoto dediščine, na primer georadar, metode terenskega daljinskega zaznavanja.

dostopa zaradi nasprotovanja lastnikov. Nadvse zgledna je popularizacija dediščine v vseh oblikah, tudi z lastniki, s strokovnim in laičnim tiskom ter različnimi mediji,¹⁵⁶ predavanji in delavnicami. Tudi na regionalni in lokalni ravni poteka usklajeno sodelovanje SJSVKD in Ministrstva za kulturo v prizadevanju za vključitev dediščinskih vsebin v šolske dejavnosti ob pogosti podpori NVO in CD. Sodelovanje s konkretnimi šolami poteka v projektih DEKD, Teden kulturne dediščine in še posebno s projektom Spoznaj, varuj, ohrani (ZVKDS 2017).

3.8.3 Tipi odnosov med ključnimi igralci ohranjanja kulturne dediščine

Zaradi predhodno predstavljene kompleksnosti odnosov med različnimi igralci ohranjanja kulturne dediščine v prejšnjem poglavju smo pripravili posebno poglavje o vrstah odnosov med ključnimi, in ne z vsemi obravnavanimi igralci. Ti igralci so: sektor javne službe varstva, organi oblasti, civilna družba in lastniki. Tudi v tem poglavju smo zajemali podatke iz primarnih virov, *ZVKD-1*, *Poslovnih poročil ZVKDS*, *Poročil Varstva spomenikov* in terenskega opazovanja. Glavni vir so zapisniki komisijskih ogledov sodelavcev ZVKDS in vsebina pritožb strank na kulturnovarstvene akte ZVKDS (pogoji, soglasja) v zvezi z vsakršnimi aktivnostmi s kulturno dediščino, izdane v upravnem postopku.

V tabeli¹⁵⁷ smo skupine njihovih odnosov¹⁵⁸ opredelili takole:

- nadvlada/¹⁵⁹odločanje,
- strokovno vrednotenje, priprava gradiv, izvajanje nalog, sodelovanje in
- dajanje pobud.

Odnosi nadvlade, odločanja prevladujejo pri igralcih JSVKD in organih oblasti, prav tako JSVKD prednjači pri strokovnih nalogah, medtem ko so CD in lastniki odločilni predvsem pri dajanju pobud.

Sodelovanje ključnih igralcev se »zgosti« pri naslednjih nalogah (*ZVKD-1*):

¹⁵⁶ Statistični podatki klipinga o objavah dediščinskih vsebin s strani različnih medijev se ne vodijo.

¹⁵⁷ Obravnavana tabela 6.4. je v prilogi E.

¹⁵⁸ Predložena tipologija je rezultat premisleka dimenzij in prilagoditve lastnosti koncepta javnopolitičnega omrežja, kakor ga je oblikoval Van Warden (1992), in sicer predvsem povzetek funkcij, odnosov moči in strategije igralcev.

¹⁵⁹ Tu je mišljena nadvlada nad ostalimi podarenami dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.

- priprava predlogov za razglasitev kulturnih spomenikov,
- sodelovanje z državnimi organi, dajanje strokovne pomoči pri postopkih v zvezi s kulturno dediščino,
- presoja in skrb za stanje kulturne dediščine,
- priprava konservatorskih načrtov, projektov in načrtov upravljanja,
- spodbujanje rednega vzdrževanja,
- celostno ohranjanje kulturne dediščine (vključevanje v strategije, sistem varstva drugih resorjev, v prostorske akte),
- sodelovanje javnosti pri vseh zadevah varstva.

Pri pripravi predlogov za razglasitev kulturnih spomenikov imata ob strokovnih nalogah JSVKD odločilno vlogo Vlada RS in občine, medtem ko so civilna družba in lastniki zlasti nosilci pobud. JSVKD sodeluje z državnimi organi, jim daje strokovno pomoč pri postopkih v zvezi s kulturno dediščino, medtem ko o njihovi izvedbi dejansko odločajo Ministrstvo za kulturo, vlada in občine. Tudi pri presoji in skrbi za stanje kulturne dediščine ima JSVKD le svetovalno-strokovno vlogo, medtem ko imajo vlogo nadvlade in odločanja o konkretnih aktivnostih na in v zvezi s kulturno dediščino, Ministrstvo za kulturo,¹⁶⁰ Vlada RS in občine. Za dejansko stanje dediščine skrbijo predvsem lastniki; civilna družba je nosilec dajanja pobud. Več odločilne vloge imajo JSVKD, organi oblasti in lastniki pri pripravi konservatorskih načrtov in projektov ter načrtov upravljanja; tudi v teh primerih daje pobude civilna družba. JSVKD spodbuja redno vzdrževanje objektov in območij dediščine, medtem ko o njihovi dejanski izvedbi odločajo lastniki, organi oblasti pa odločajo o načinu izvedbe vzdrževalnih del; posrednik pobud je znova civilna družba. Pri pripravi strategij, vključevanju varstva v druge resorje in pri posredovanju gradiv v postopkih priprave planov aktivno deluje JSVKD, Ministrstvo za kulturo in občine odločajo, pobudnica teh aktivnosti je lahko civilna družba in deloma tudi lastniki. Ker ima na strateški ravni odločilno vlogo politika, je nujno, da prihaja do večje uravnoveženosti in poglobljene, ne le formalne participacije igralcev. Pobude za sodelovanje javnosti na javnih razpravah zlasti ob razglašanju kulturnih spomenikov in v postopkih varstva kulturne dediščine v prostoru nosijo JSVKD, civilna družba in lastniki, medtem ko o tem odločajo predvsem organi oblasti (*ZVKD-1*).

¹⁶⁰ Kot rečeno, odloča Ministrstvo za kulturo predvsem o načinu izvedbe.

V celotnem poglavju obravnavamo odnose med igralci v javnopolitični areni ohranjanja kulturne dediščine. V tem okviru smo analizirali tipe odnosov med temi igralci. Analiza posameznih študij tega področja je pokazala, da so tipi odnosov formalno določeni s pristojnostmi posameznih igralcev (kot obvezno sodelovanje), da pa kljub željam podrejenih igralcev po boljšem sodelovanju ni veliko možnosti za sodelovanje mimo formalnih postopkov, kaj šele da bi obstajale možnosti za konstruktivno razreševanje konfliktov. Ta dognanja so pomembna še zlasti zaradi preverjanja participatorne teorije vrednotenja v smeri oblikovanja celovite evalvacije. Prav zaradi prvin deliberativnega in participatornega pristopa k vrednotenju javnih politik ugotavljamo potrebo po podrobni tovrstni obravnavi tipov odnosov, še zlasti z osrednjimi štirimi podarenami ohranjanja kulturne dediščine.

3.8.4 Sodelovanje med osrednjimi štirimi podarenami ohranjanja kulturne dediščine

Poleg odnosov med osrednjimi štirimi podarenami ohranjanja kulturne dediščine posebej obravnavamo njihovo sodelovanje.

Iz predhodno predstavljene analize izhaja, da je eden izmed temeljnih vzrokov konfliktov med igralci ohranjanja kulturne dediščine nepoznavanje njihovih vlog v sistemu in vrstnega reda postopkov ohranjanja ter trajnega sodelovanja varstvenega sektorja z ostalimi. Kolikor je zagotovljen zadnji pogoj, t. j. trajno (so)delovanje javne službe pri vseh nalogah z igralci, ki so vezani na posamezne vidike ohranjanja, prva dva problemska sklopa (nepoznavanje vlog in postopkov) (po)staneta tako rekoč brezpredmetna. To pomeni, da (bi) se ob trajnem in kontinuiranem sodelovanju javne službe varstva z vsemi ostalimi igralci ohranjanja lahko sčasoma pojasnilo, prepoznalo in ponotranjilo razumevanje njihovih predpisanih vlog, pristojnosti in postopkov, kar bi dvignilo ohranjanje dediščine na zaželeno, višjo raven.

Tabela¹⁶¹ s prikazom **obveznega*** oziroma **zaželenega*** sodelovanja med vsemi štirimi stebri igralcev ohranjanja kulturne dediščine:

- samo **obvezno** sodelovanje je predpisano z normativnimi akti oziroma sledi določbam nacionalne varstvene zakonodaje. **Zaželeno** sodelovanje ni normativno določeno: ta pomanjkljivost je še posebno opazna pri civilni družbi, ki se je *ZVKD-I* le dotika, komaj

¹⁶¹ Obravnavana tabela 6. 5. je v prilogi F.

omembe vredno zakonsko določeno sodelovanje civilne družbe pa opredeljujemo kot obvezno.

- **Zaželeno** sodelovanje temelji na potrebah, ugotovljenih v praksi, in na mednarodnih doktrinarnih dokumentih, ki so strokovne (ne pa zavezujoče normativne) narave in (tudi) na mednarodnih normativnih aktih, npr. konvencijah, katerih določbe se ne v celoti, ampak glede na vsakokratno politično voljo prenašajo (ali pa ne) v nacionalno zakonodajo. Načeloma se prenos določb konvencij prilagodi varstveni tradiciji in praksi države podpisnice ter, kot rečeno, vsakokratni politični volji pripravljavca zakona. Npr. *ZVKD-1* kljub ratifikaciji ni prevzel za ohranjanje dediščine pomembnih določb *Faro konvencije* o dediščinskih skupnostih, ki naj bi tvorile jedro civilne družbe, je pa prevzel definicijo kulturne dediščine.

Tabela prikazuje ob naboru nalog javne službe varstva **obvezno*** oziroma **zaželeno*** sodelovanje vseh štirih stebrov igralcev ohranjanja kulturne dediščine s ciljem izboljšanja demokratičnosti varstva. Slednje naj bi bilo uresničeno predvsem z izboljšanjem sodelovanja javnosti pri zadevah varstva, kar posredno vpliva na izboljšanje uspešnosti in učinkovitosti delovanja javne službe ohranjanja, da le-ta lahko bolje deluje pri konkretnih nalogah.

Zaželeno sodelovanje opazamo pri vseh nalogah ki jih izvaja civilna družba, medtem ko je zaželeno sodelovanje SJSVKD, organov oblasti in lastnikov komaj zaznavno, saj je že dovolj zakonsko »pokrito«.

Tabela 3.4: Prikaz izbora glavnih vsebin sodelovanja med štirimi nosilnimi podarenami, ki so ključne pri ohranjanju kulturne dediščine.

IGRALCI	Sektor javne službe varstva kulturne dediščine	Organi oblasti	Civilna družba	Lastniki
NALOGE				
1. Identificiranje kulturne dediščine, njenih vrednot in vrednosti, njeno dokumentiranje, preučevanje in interpretiranje				
Identifikacija, vrednotenje in dokumentiranje kulturne dediščine	*		*	*
2. Ohranitev kulturne dediščine in preprečevanje škodljivih vplivov nanjo				
Presoja in skrb za stanje kulturne dediščine	*	*	*	*

Priprava strokovnih metod in standardov	*			
Mednarodno sodelovanje	*	*	*	
4. Predstavljanje kulturne dediščine javnosti in razvijanje zavesti o njenih vrednotah				
Popularizacija kulturne dediščine in varstva	*	*	*	*
5. Vključevanje vedenja o kulturni dediščini v vzgojo, izobraževanje in usposabljanje				
Sodelovanje pri zagotavljanju potreb po izobraževanju strokovnih kadrov	*	*		
Vključevanje kulturnodediščinskih predmetov v šolske urnike	*	*	*	
Sodelovanje z izobraževalnimi institucijami za potrebe izvajanja usposabljanja in vseživljenjskega učenja	*	*	*	
6. Celostno ohranjanje kulturne dediščine				
Sodelovanje pri pripravi Strategije varstva kulturne dediščine in predlaganje ukrepov za njeno izvebo	*	*	*	
Sodelovanje pri vključevanju varstva kulturne dediščine v sistem varstva v primeru oboroženega spopada in sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami	*	*	*	*
Posredovanje gradiv za smernice in mnenja v postopkih priprave prostorskih planov	*	*	*	*
Vključitev kulturno dediščinskih vsebin v razvojne dokumente, projekte in programe drugih resorjev	*	*	*	
7. Spodbujanje kulturne raznolikosti s spoštovanjem različnosti kulturne dediščine in njenih interpretacij				
Prepoznavanje kulturne dediščine in posredovanje njenih vrednot, trajnega ohranjanja in prenos naslednjim rodovom v trajnem sodelovanju z zainteresiranimi igralci	*	*	*	
8. Sodelovanje javnosti v zadevah varstva				
Spodbujanje sodelovanja zainteresirane, predvsem organizirane javnosti v nevladnih organizacijah	*		*	
Spodbujanje sodelovanja javnosti na javnih razpravah ob razglašanju kulturnih spomenikov	*	*	*	*
Spodbujanje sodelovanja javnosti na javnih razpravah ob razglašanju VOD ¹⁶²	*	*	*	*
Spodbujanje sodelovanja javnosti na javnih razpravah v postopkih varstva kulturne dediščine v prostoru	*	*	*	*

¹⁶² Ta naloga se še ne izvaja.

Tabela 3.4. vsebuje izbor glavnih vsebin sodelovanja med štirimi nosilnimi podarenami, ki so ključne pri ohranjanju kulturne dediščine. Zakonsko premalo dorečeno in določeno je sodelovanje SJSVKD s civilno družbo, za katero je skoraj pri vseh nalogah zaželeno sodelovanje. Za ostale podarene veljajo naslednje ugotovitve: SJSVKD naj bi sodeloval pri zagotavljanju potreb po izobraževanju strokovnih kadrov, medtem ko bi organi oblasti sodelovali z izobraževalnimi institucijami za potrebe izvajanja usposabljanja in vseživljenjskega učenja. Lastniki naj bi sodelovali še dodatno pri popularizaciji kulturne dediščine in varstva, se aktivneje vključili v postopke priprave prostorskih planov in varstva kulturne dediščine v prostoru.

Intervjuvani igralci ugotavljajo,¹⁶³ da sta za izvajanje dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine ključni naslednji instituciji: Ministrstvo za kulturo in Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Nekateri so navedli tudi druga ministrstva, ki se navezujejo na ohranjanje dediščine, muzeje in občine. Sodelovanje intervjuvancev z navedenima institucijama je v povprečju zadovoljivo, podrobnosti so razvidne iz naslednjih citatov.

Ugotavljam, da je z ukinitvijo Uprave RS za kulturno dediščino bila storjena velika napaka in da obstoječa mreža kulturnih institucij ni učinkovita. Z obema institucijama sodelujemo zgledno v okviru danih možnosti, vsekakor pa bi bilo lahko sodelovanje veliko boljše (Visoki politični predstavnik Državnega zbora RS 2017).

Ne gre le za državne ustanove, zelo pomembna je tudi lokalna samouprava, saj je od tega, kakšen je župan, kako se zaveda teh vprašanj, dostikrat odvisno izvajanje v praksi (Visoki politični predstavnik Državnega sveta RS 2017).

Komunikacija z Zavodom je dobra, skupaj se ukvarjamo predvsem z zagotavljanjem osnovnih pogojev za delovanje javne službe (financiranje, kadri, prostorski pogoji) in poskušamo najti rešitve za čim bolj učinkovito varovanje in ohranjanje kulturne dediščine. Velikokrat komunikacija ne da pričakovanih rezultatov, saj ni možno zagotoviti osnovnih pogojev za realizacijo (Visoki predstavnik Ministrstva za kulturo 2017).

Ministrstvu za kulturo odrekam vodilno vlogo, ker naj bi se po mojem mnenju premalo zavedalo pomena kulturne dediščine in tudi premalo participiralo za obnovo in raziskovanje

¹⁶³ Intervjuji so obdelani v prilogi J.

kulturne dediščine (npr. za arheološka izkopavanja) (Zastopnik interesov lokalnih skupnosti 1 2017).

V Ministrstvu za kulturo vidim predstavnika države, ki se še ne zaveda dovolj strateške prednosti ohranjanja kulturne dediščine (Predstavnik zasebnih interesov pri ohranjanju nepremične kulturne dediščine 2017).

Kljub izjavam o zglednem sodelovanju med ključnima igralcema ohranjanja nepremične kulturne dediščine, kar seveda (še) ne pomeni ustrezne participatornosti, ugotavljamo dokajšnjo kritičnost do delovanja Ministrstva za kulturo.

3.8.5 Navidezno sodelovanje in »neuravnotežena« participatornost

Na nadnacionalni ravni imajo igralci ohranjanja kulturne dediščine poleg zakonodajne vloge še posebno pomembno vlogo na področju posredovanja varstvene teorije in prakse.¹⁶⁴ Od ustreznega prenosa mednarodnih varstvenih dokumentov v nacionalne strokovne metode in standarde so odvisni razvoj strokovne varstvene doktrine,¹⁶⁵ dalje uspešno delovanje javne službe varstva in odziv javnosti nanj (*Poročila Varstvo spomenikov*).

Sodelovanje sektorja varstva z ostalimi igralci (neakadetskimi, nestrokovnimi) in obratno (na vseh ravneh) je slabo razvito in dokaj konfliktno. To dejstvo ni le posledica različnih interesov, temveč tudi drugačnih pričakovanj, želja in razumevanja vlog posameznih igralcev v sistemu ohranjanja kulturne dediščine. Menimo, da bo ustrezno poznavanje vlog vseh igralcev, še posebno lastnikov kot osrednjih nosilcev ohranjanja in civilne družbe, ter njihovo trajno in aktivno (so)delovanje z javno službo v zadevah varstva bistveno izboljšalo delovanje sistema ohranjanja kulturne dediščine.¹⁶⁶ Podobno velja tudi z vidika *polity* sistema, med različnimi političnimi ravnmi, saj posebej podatki iz intervjujev kažejo, da na ravni državnih institucij sodelovanje zaradi formalnih zahtev poteka horizontalno in vertikalno, medtem ko poteka na ravni zastopnikov interesov lokalnih skupnosti in zasebnih interesov na horizontalni ravni, sodelovanje na vertikalni ravni pa je manj uspešno.

¹⁶⁴ To velja le za akademske in strokovne igralce, združene v univerzah in nevladnih strokovnih organizacijah.

¹⁶⁵ Takšni članki so objavljeni v strokovni reviji *Varstvo spomenikov*.

¹⁶⁶ Navedena dejstva lahko argumentiramo predvsem z dejansko prakso in pričevanji v zapisnikih upravnih postopkov, ki jih je izvajal ZVKDS (Arhiv ZVKDS).

Omeniti moramo tudi preskromno sodelovanje varstvenega sektorja z resorji izven kulture, tako npr. z Ministrstvom za gospodarski razvoj in tehnologijo glede razvoja dediščinskega turizma, z Ministrstvom za obrambo glede izvajanja *Haaške konvencije* in Ministrstvom za okolje in prostor glede izvajanja obstoječe in priprave nove *Strategije prostorskega razvoja*. S slednjim bi bilo treba uskladiti neustrezno/nesorazmerno obravnavanje kulturne dediščine v varovanih območjih s strani varstva narave. Z vsemi resorji razen kulturnega bi bilo tudi nujno potrebno aktivnejše sodelovanje zlasti pri zagotavljanju dostopnosti in pri upravljanju kulturnih spomenikov, ki jih neposredno upravljajo ali so v upravljanju javnega sektorja, ki sodi v njihovo pristojnost.

Obravnava odnosov med igralci v javnopolitični areni ohranjanja kulturne dediščine je pomembna še zlasti zaradi preveritve participatorne teorije vrednotenja v smeri oblikovanja celovite evalvacije v primerih, ko nekatere pomembne sestavine participatorne teorije, kot so npr. javnopolitični cilji, niso določene.

Tudi tipi odnosov nadvlade, odločanja, strokovnega sodelovanja in dajanja pobud med štirimi podarenami so dokaj razpršeni in konfliktni. Rešitev za predhodno predstavljeno konfliktnost vidimo v večji transparentnosti pri izražanju interesov in pri argumentiranem tehtanju, kateri interes v določeni situaciji prevzame vodilno vlogo, skratka v večji demokratizaciji varstva. Njen cilj je ravnotežje med pristojnostmi ključnih podaren ohranjanja kulturne dediščine, dejansko pa je iz predhodno prikazanih vsebin tabel razvidna konfliktnost, kar bi moralo biti v sistemu varstva preprečeno. Dejansko obstaja sistem ravnotežja in zavor: za nekaj je to dobro, za nekaj pa ne, kot npr. že obstoječi »status quo«.

Na tem mestu bi še posebno interpretirala vsebino tabele 6.4., ki kaže na to neuravnoteženost: odnosi nadvlade/odločanja in sodelovanja prednjačijo pri sektorju javne službe varstva kulturne dediščine in pri organih oblasti, medtem ko popolna podrejenost in dajanje pobud prevladujeta pri civilni družbi in lastnikih. Tudi tabela 6.5., ki se osredotoča na sodelovanje med podarenami ohranjanja kulturne dediščine, vsebuje jasno ločnico med sektorjem javne službe varstva in organi oblasti na eni strani ter civilno družbo in lastniki: pri prvih dveh podarenah prevladuje obvezno, zakonsko določeno sodelovanje, medtem ko ga pri zadnjih dveh podarenah sodelovanja ni, čeprav je zaželeno.

Na tem mestu je treba znova poudariti, da imajo poleg sektorja javne službe varstva kulturne dediščine in organov oblasti po *ZVKD-I* pri izvajanju varstvenih ukrepov odločujočo vlogo tudi lastniki. Po drugi strani pa tudi večkrat poudarjamo, da imajo organi oblasti pri odločanju o statusu kulturne dediščine, njenem financiranju, vključevanju v prostorske in razvojne dokumente v primerjavi s sektorjem javne službe varstva kulturne dediščine in lastniki preveliko težo. Ne nazadnje opozarjamo tudi na premalo izkoriščeno vlogo civilne družbe kot pomembnega igralca pri vseh varstvenih ukrepih v prepotrebni trajni, enakovredni in aktivni povezavi z varstvenim sektorjem in lastniki.

Pojasnjevanje vlog in odnosov med igralci ohranjanja kulturne dediščine je podlaga za izdelavo predvidenega participatornega modela vrednotenja politik ohranjanja kulturne dediščine. Obenem lahko služi tudi kot predlog za sistemsko spremembo delovanja predstavljenih igralcev, še posebno v smislu spreminjanja njihovih pristojnosti v zaželenem uravnoteženem sistemu ohranjanja kulturne dediščine.

Poglavje sem zasnovala še posebno zaradi dejstva, da je sodelovanje ena izmed osrednjih prvin participatornosti in deleberativnosti. Na podlagi analize sodelovanja med ključnimi igralci ohranjanja kulturne dediščine ugotavljam, da obstaja precejšen razkorak med obveznim in zaželenim sodelovanjem. Ta ugotovitev se še zlasti nanaša na formalne postopke sodelovanja javnosti pri točno določenih aktivnostih, vendar so rezultati takšnega sodelovanja v smislu vplivanja javnosti na končne odločitve precej omejeni.

3.9 Apliciranje teoretskega modela vrednotenja na področje dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine v Sloveniji

Na podlagi do sedaj izvedene analize ključnih dejavnikov kulturne in dediščinske politike (tj. javnopolitičnih vsebin, igralcev, njihovih interesov in odnosov) je končno možno preveriti izvedljivost in ustreznost novega modela vrednotenja in dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine. To je glavni namen tega večjega poglavja disertacije, ki ga bomo izvedli na naslednjih treh ravneh:

1. Makro-strateška raven: vrednotenje sistema ohranjanja kulturne dediščine obravnavamo kot vsebino *konteksta*, kot izhodiščne sestavine vzorca sprememb novega modela vrednotenja dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine, saj samo ustrezno načrtovan in implementiran sistem ohranjanja kulturne dediščine omogoča ustrezno izvajanje dejavnosti.

2. Mezo-izvedbena raven: vrednotenje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine, kot jo je možno zasledovati z definicijo konkretnih javnopolitičnih ciljev, aktivnosti, doseženih rezultatov in učinkov.
3. Mikro-izvedbena raven: vrednotenje posameznih aktivnosti/ukrepov v okviru izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine, še posebno s stališča deliberativno-participatornega pristopa med posameznimi javnopolitičnimi igralci, njihovimi interesi ter morebitnimi odnosi.

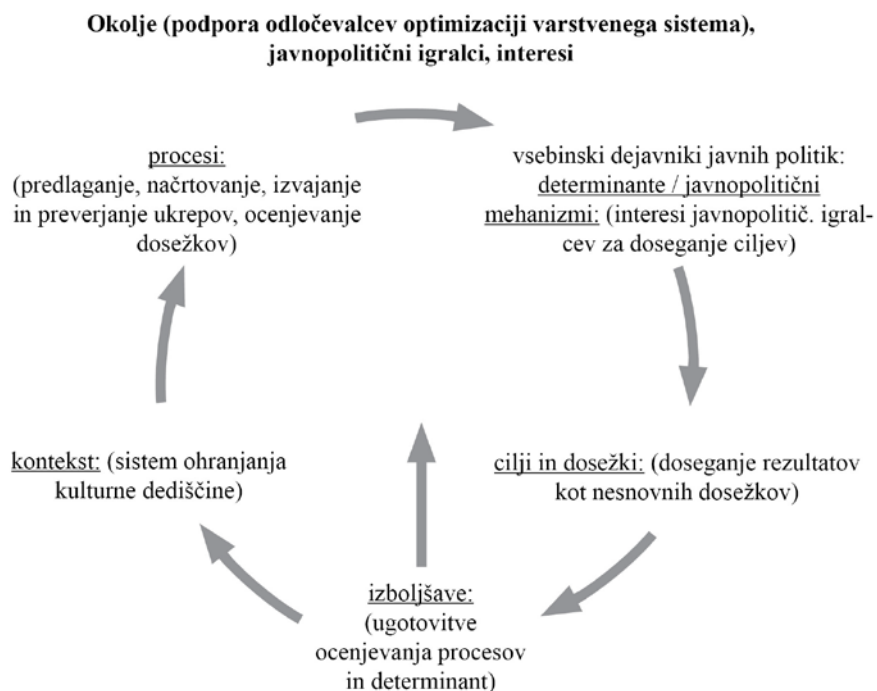
Vrednotenja na prvih dveh ravneh bomo izvedli s pomočjo izpopolnjenega vzorca sprememb kot prvega sklopa novega, cikličnega modela vrednotenja, na tretji ravni pa s pomočjo vzorca aktivnosti kot drugega sklopa modela vrednotenja.

3.9.1 Vrednotenje sistema ohranjanja kulturne dediščine: makro vidik

V nadaljevanju bomo predstavili poskus aplikacije vzorca sprememb novega teoretskega modela vrednotenja na področju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine. Kot prvo fazo vrednotenja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine bomo izdelali predlog vrednotenja idealnega sistema ohranjanja kulturne dediščine, ki, kot rečeno, obenem pomeni tudi vrednotenje konteksta varstvene dejavnosti. Na podlagi predhodno izvedenih preizkusov vrednotenja kulturnih politik in implementacije določb *Granadske konvencije* v slovensko varstveno zakonodajo pričakujemo, da bo novi teoretski model vrednotenja (razširjena raven modela sprememb) vsekakor ustrezen tudi za ta namen.

Predvidevamo tudi, da lahko sistem ohranjanja kulturne dediščine vrednotimo kot celoto, ker vrednotenje upošteva doseganje vseh načrtanih ciljev in tudi doseganje vsakega cilja posebej.

Slika 3.5: Izpopolnjen vzorec sprememb novega modela vrednotenja s ključnimi besedami.¹⁶⁷

Splošna cilja sistema ohranjanja kulturne dediščine in njene trajnostne uporabe sta človekov razvoj in kakovost življenja. Tako je npr. Generalna skupščina Združenih narodov v agendi *Spremenimo svet: Agenda za trajnostni razvoj do leta 2030* (United Nations 2015b) izrazila globalno zavedanje o vlogi kulture in kulturne dediščine za človekov razvoj, še posebej o vlogi kulturne dediščine pri omogočanju in pospeševanju trajnostnega razvoja (ICOMOS 2015). *Spremenimo svet: Agenda za trajnostni razvoj do leta 2030* v enajstem od sedemnajstih ciljev trajnostnega razvoja določa cilj »narediti mesta in človeška naselja vključujoča, varna, prilagodljiva za spremembe in trajnostna«. Njegov četrti podcilj je usmerjen v »krepitev prizadevanj za varstvo in ohranjanje svetovne kulturne in naravne dediščine«.

Omenjeni aktualni dokument nakazuje, da je blaginja javne službe odvisna od koristi, ki jo imajo lastniki in vsa javnost od varstvene dejavnosti. Učinkovitost in uspešnost njenega delovanja sta zlasti odvisna od okolja, ki ga določi oziroma ustvari (vsakokratna) politika, zlasti z zakonskimi in strateškimi instrumenti.

¹⁶⁷ Od vsebine izpopolnjenega vzorca sprememb v poglavju 3.3. se razlikuje le v tem, da so namesto prvin posameznih sestavin novega modela vrednotenja opredeljene ključne besede obravnavanega poglavja.

Zaradi tega dejstva bomo (kot uvodoma rečeno) delili vrednotenje dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine na tri ravni. Prvima dvema ravnema, tako sistemu ohranjanja kulturne dediščine kot sami dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine, je posvečenih večina poglavij študije o upravljanju svetovne kulturne dediščine (UNESCO in drugi 2013). Poleg dokazovanja, da sta ti dve ravni neločljivo povezani in da ne moreta delovati ločeno oziroma samostojno, poudarja študija še zlasti pomen doseganja neposrednih učinkov (*outputs*) in rezultatov (*outcomes*) za uspešno delovanje sistema ohranjanja kulturne dediščine.

Prvo fazo vrednotenja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine smo zastavili kot vrednotenje predloga idealnega sistema ohranjanja kulturne dediščine. V nadaljevanju poglavja smo obravnavali izbrane sestavine vzorca sprememb novega modela vrednotenja: *procesi* (*načrtovanje, izvajanje/ukrepi, ocenjevanje*¹⁶⁸), *vsebinske dejavnike javnih politik* (*determinante/mehanizmi*), *cilji in dosežki*.

Ker menimo, da idealni sistem ohranjanja kulturne dediščine že sam po sebi predstavlja *kontekst* dejavnosti kulturne dediščine, sestavin t. i. *konteksta* nismo posebej vrednotili.

Izločili smo tudi sestavino *izboljšav*, to pa zato, ker smo presodili, da v obravnavanem primeru (na teoretski ravni) preverjamo optimalnost sistema ohranjanja kulturne dediščine, katerega značilnost je, da sam generira izboljšave za doseganje načrtovanih ciljev.

Po drugi strani v celoti zagovarjamo vključitev *izboljšav* med prihodnje empirične postopke vrednotenja sistema ohranjanja kulturne dediščine. Predvidevamo predvsem izboljšave na podlagi ugotovitev ocenjevanja procesov in determinant, ki so v danem primeru ključni za ugotovitve o realizaciji dosežkov.

Vsebine sistema ohranjanja kulturne dediščine lahko z vidika varstvene stroke obravnavamo tudi kot optimalne vsebine politike ohranjanja kulturne dediščine, ki v veliki meri presega predhodno obravnavani politični dokument, predvsem 10. poglavje o dediščini *NPK 2014-2017*. Smiselno prilagojena vsebina obravnavanega sistema ohranjanja kulturne dediščine lahko služi tudi kot izhodišče za pripravo novega *NPK*, ne nazadnje tudi kot sestavni del *Strategije varstva dediščine*.

¹⁶⁸ Ocenjevanje pomeni ožjo obliko monitoringa.

Vrednotenje idealnega sistema ohranjanja kulturne dediščine je bilo v izdelano na podlagi preučitve:

- vseh treh dosedanjih *Nacionalnih programov za kulturo* (2004–2007, 2008–2011, 2014–2017) in njihovih dosegljivih letnih poročil;
- *Strateškega načrta ZVKDS za obdobje 2015–2019*;
- konvencij Sveta Evrope o varstvu stavbne, arheološke dediščine, o krajini in *Okvirne konvencije o vrednosti kulturne dediščine za družbo*;
- Vprašalnika HEREIN 3, orodja Sveta Evrope, katerega osrednja naloga je spremljanje izvajanja/implementiranja konvencij v nacionalne varstvene zakonodaje in politike (Priloga H);
- modela ključnih sodobnih funkcionalnih področij varstva kulturne dediščine kot sestavine celostnega ohranjanja z opredeljenimi nosilci, vlogami in nadzorom (Koželj 2009, 53) (Priloga I).

Poleg navedenih dokumentov smo zajemali podatke za potrebe študije tudi iz prakse ohranjanja nepremične kulturne dediščine in izvedli smo tudi polstrukturirane družboslovne intervjuje z osmimi javnopolitičnimi igralci.

V nadaljevanju poglavja smo s pomočjo osrednjih sestavin vzorca sprememb vrednotili idealni sistem ohranjanja nepremične kulturne dediščine: sistem smo razčlenili na osem ciljev in jih obdelali vsakega posebej.

Tako smo na podlagi analize zgoraj navedenih ključnih normativnih in političnih dokumentov (*NPK, Strateški načrt, HEREIN, ZVKD-1*) prepoznali naslednje cilje sistema ohranjanja kulturne dediščine.

Prvi cilj je učinkovita in uspešna politika celostnega ohranjanja kulturne dediščine. Ker načrtovanje obsega zlasti razumevanje, kdo od odločujočih določa cilje in ukrepe, smo opredelili predvsem MK, MOP, MKGP, MO, MGRT, MIZŠ in tiste, ki so aktivni in dajejo pobude: ZVKDS, NVO in DS. Med ukrepe smo uvrstili naslednje aktivnosti: izdelati strategijo varstva in vzpostaviti sistem sodelovanja vseh resorjev, ki se nanašajo na ohranjanje kulturne dediščine. Vanje sodi tudi vzpostavitev prikazov vplivov ohranjanja kulturne dediščine na gospodarske, družbene, prostorske in kulturne vidike razvoja ter vzpostavitev

medresorskega telesa,¹⁶⁹ ki bo izpeljalo te ukrepe. Ocenjevanje naj spremlja spremembe na podlagi kazalnikov, ki obravnavajo število različnih resorjev, sodelujočih v strategiji, število programov, projektov in prostorskih aktov, ki ustrezno obravnavajo kulturno dediščino, število različnih igralcev, ki sodelujejo v programih in projektih, in število novih, inovativnih oblik sodelovanja. Med determinante oziroma mehanizme uvrščamo zlasti (ne)zavedanje pristojnosti in interesov igralcev ter pomena vzpostavitve celostnega ohranjanja kulturne dediščine s strani političnih odločevalcev. Dosežki so uresničeni z rezultati v smislu izboljšanja sistema ohranjanja kulturne dediščine in z neposrednimi učinki, kot je vključitev kulturne dediščine v strateške in razvojne programe ter projekte, kar bo okrepilo njen prispevek k človekovem razvoju in kakovosti življenja.

Drugi cilj je zagotoviti učinkovito in uspešno pravno varstvo. Odločujoči načrtovalci so MK, MZZ, MOP, MZ, MKGP, MO, MGRT, MIZŠ, med aktivne pa znova uvrščamo ZVKDS, NVO in DS. Med ukrepe sodi vključitev določb mednarodnih predpisov v varstveno zakonodajo, sprejetje zakonskih ukrepov (tudi zunaj resorja kulture), ki omogočajo strokovno in postopkovno ustrežnejše ohranjanje kulturne dediščine (npr. izvajanje obnovitvenih posegov) ter vzpostavitev medresorskega telesa,¹⁷⁰ ki bo izpeljalo te ukrepe. Za ocenjevanje morajo biti dorečeni kazalniki, ki se nanašajo na število sprejetih zakonskih in podzakonskih aktov, ki ustrezno vključujejo obravnavo kulturne dediščine, število presoj na okolje, ki upoštevajo vplive na kulturno dediščino, število omilitvenih ukrepov, število ustrezno obnovljenih enot kulturne dediščine in število obiskovalcev v obnovljenih objektih. Pripadajoča determinanta oziroma mehanizem je odsotnost/obstoj interesa po vzpostavitvi hierarhije predpisov, ki vplivajo na kulturno dediščino, in njihove uskladitve. Doseženi rezultati so vzpostavitev sodobne strokovne javne službe varstva, neposredni učinki pa so uresničeni v formalno in strokovno optimalni izvedbi varstvenih in raziskovalnih postopkov ter v izboljšanju stanja (ne gre le za fizično raven), dostopnosti, v trajnostni rabi in upravljanju kulturne dediščine kot dela življenjskega okolja.

Tretji cilj je zagotoviti učinkovite finančno-fiskalne ukrepe. Njihovi načrtovalci so MK, MF in aktivni ZVKDS, NVO in DS. Načrtujejo sprejetje ukrepov, ki bodo omogočili pridobitev ustrezne finančne podpore s strani javnih oblasti, sponzorjev in fizičnih oseb, pridobitev

¹⁶⁹ Isto telo kot v op. št. 171.

¹⁷⁰ Kot op. št. 170.

ugodnih kreditov ter davčnih ugodnosti lastnikom kulturne dediščine. Predvidevajo tudi vzpostavitev posebnih mehanizmov, prilagojenih potrebam varstva, kot so *spomeniška renta*, *loterijski sklad*, *ugodnosti za donatorstvo*, *dobrodelne organizacije in socialno podjetništvo*. Za potrebe ocenjevanja so predvideni kazalniki, kot so število sprejetih ukrepov, število posegov v dediščino in število partnerstev pri vlaganju v dediščino. Med determinante oziroma mehanizme uvrščamo zlasti (ne)usklajenost interesov in odzivnosti MK – MF za uvedbo stimulativnih mehanizmov za izvajanje aktivnosti v zvezi s kulturno dediščino. Neposredni učinki so v dostopnejšem sofinanciranju posegov za lastnike kulturne dediščine, v učinkovitejši in investitorjem prilagojeni porabi sredstev za obnovitvene posege in druge projekte ter v krepitvi rednega vzdrževanja.

Četrty cilj je zagotovitev učinkovitega in uspešnega sistema izobraževanja in usposabljanja ter vseživljenjskega učenja. Načrtovalci ciljev in ukrepov so MK, MIZŠ, MDDSZ in kot aktivni ZVKDS, NVO in DS. Med ukrepe uvrščamo vključitev kulturnodediščinskih vsebin v vse ravni izobraževanja, oblikovanje študijskih programov za potrebe strokovnjakov, programov njihovega izpopolnjevanja in pripravištva. Vanje sodi tudi vzpostavitev sistema trajnega usposabljanja za izvajalce del in druge zainteresirane igralce ter oblikovanje enotnega pregleda izvajalcev del. Izbrani kazalniki so število študijskih, pedagoških in andragoških programov, število strokovnjakov, ki sodelujejo v programih izpopolnjevanja in usposabljanja,¹⁷¹ in število programov, projektov za širjenje zavesti ter vedenja o kulturni dediščini zainteresiranih igralcev. Kot determinanti oziroma mehanizma smo opredelili (ne)zavedanje pomena kulturne dediščine s strani odločevalcev na področju izobraževanja ter (ne)obstoj interesa za izvedbo takšnih ukrepov. Med neposredne učinke smo uvrstili večjo usposobljenost strokovnjakov, odločevalcev in izvajalcev, kar izboljšuje kakovost njihovega dela, ter dostopnost informacij o ustreznih izvajalcih za lastnike kulturne dediščine.

Peti cilj je zagotoviti učinkovit in uspešen razvoj aplikativnih in teoretskih raziskav za potrebe varstva kulturne dediščine. Takšne aktivnosti zagotavljajo MK, MIZŠ, kot aktivni pa ZVKDS, NVO in DS (slednji le kot pobudniki in uporabniki raziskav). Kot ukrepe smo predvideli izdelavo interdisciplinarne strategije raziskovanja za potrebe varstva kulturne dediščine, podporo vključevanju raziskovalcev v mednarodne programe/projekte in financiranju mednarodnih programov/projektov. Za potrebe ocenjevanja so bili opredeljeni kazalniki, kot

¹⁷¹ Navajamo zlasti aktualizacijo in dostopnost pregleda izvajalcev del.

so število raziskav, financiranih iz ARRS,¹⁷² število mednarodnih programov/projektov in število raziskovalnih, izobraževalnih in varstvenih ustanov, ki sodelujejo v posamezni raziskavi. Kot determinanto oziroma mehanizem smo označili (ne)obstoje zavedanja o pomenu raziskovanja za razvoj dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine in sodelujočih strok. Kot izvedene neposredne učinke pa smo predvideli prenos raziskovalnih rezultatov v javnost in v varstveno prakso.

Šesti cilj je učinkovit dostop do digitalnih vsebin kulturne dediščine in njihova ponovna uporaba v kulturnih industrijah, raziskovanju in izobraževanju. Aktivnosti načrtujejo MK, MIZŠ, kot aktivni pa so še posebej ZVKDS, NVO in DS. Ukrepi za doseganje predstavljenega cilja so v zagotovitvi naložb v nove tehnologije in njihovo vzdrževanje, kar omogoča celovitost informacij o kulturni dediščini, pospešitev digitalizacije analognih vsebin, njihovo dostopnost za uporabo v različne namene in trajno hrambo ter povezovanje s področnimi digitalnimi kulturnimi vsebinami/portali. Dorekli smo kazalnike, ki obravnavajo število vsebin s trajno hrambo, število digitaliziranih enot, število kulturno dediščinskih vsebin na skupnih portalih in število uporabnikov digitaliziranega gradiva. Determinanta, ki odločilno posega na doseganje (ali ne) opredeljenega cilja, je (ne)zavedanje pomena kulturne dediščine kot pomembnega izziva digitalizacije. Dosežki bodo uresničeni v povečanem obsegu uporabe in dostopnosti obstoječih kulturno dediščinskih vsebin, v zagotovitvi digitalnih vsebin, ki omogočajo virtualno dostopnost kulturne dediščine, in v uporabi digitalnih vsebin za najširši obseg uporabnikov.

Sedmi cilj je zagotovitev večje prepoznavnosti Slovenije v mednarodnem prostoru. Načrtovalci ukrepov so MK, MZZ, MIZŠ, aktivni pa ZVKDS, NVO in DS. Predvideni ukrepi so oblikovanje predlogov in nominacij za vpis na seznam svetovne naravne in kulturne dediščine, vključevanje v čezmejne in mednarodne projekte, pridobitev strukturnih sredstev za financiranje projektov. Med ukrepe sodi tudi promocija slovenske kulturne dediščine v tujini in krepitev vloge slovenskih strokovnjakov v mednarodnih organizacijah (izmenjava podatkov o varstvenih politikah, teorijah in praksah). Pomemben ukrep je tudi vzajemno informiranje o sprejemanju zakonodaje na ravni EU, ki lahko nenamerno škoduje dediščini, in sodelovanju v teh postopkih. Kot specifične kvantitativne kazalnike smo dorekli število

¹⁷² Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS.

predlogov in nominacij za vpis na seznam svetovne naravne in kulturne dediščine, število sodelujočih strokovnjakov v mednarodnih organizacijah, število mednarodnih projektov, število enot kulturne dediščine, obnovljenih s strukturnimi sredstvi, število obiskovalcev v obnovljenih objektih, število novih delovnih mest, pridobljenih s temi projekti, in število izmenjav strokovnjakov. Kot determinanto smo opredelili (ne)obstoj interesa po odzivnem in usklajenem delovanju pristojnih služb za povečanje mednarodne prepoznavnosti kulturne dediščine in dejavnosti njenega ohranjanja. Primeri dobre prakse v domači in mednarodni javnosti in prispevek slovenskih strokovnjakov k izboljšanju kakovosti življenja ter povečanju prepoznavnosti na vseh ravneh pomenijo vsebino doseženih rezultatov načrtovanih aktivnosti. Kot neposredne učinke smo predvideli učinkovito porabo evropskih strukturnih sredstev.

Osmi cilj je zagotoviti učinkovite kadrovske-organizacijske, prostorske in finančne pogoje za delovanje javne službe varstva. Načrtovalci ukrepov so MK, MF, MOP, MIZŠ, aktiven pa je ZVKDS. Aktivnosti za doseganje načrtovanega cilja so zagotovitev optimalnega števila strokovnjakov in potrebnih podpornih sodelavcev javne službe varstva, zagotovitev ustreznih delovnih in tehničnih prostorov ter zagotovitev zadostnih sredstev za financiranje delovanja javne službe varstva, trajnih in projektnih nalog. Predlagali smo kazalnike, kot so število novih zaposlitev, število kvadratnih metrov na novo pridobljenih prostorov za delovanje javne službe varstva in odstotek zvišanja finančnih sredstev za redno delovanje javne službe varstva. Determinanta oziroma mehanizem, ki vpliva na doseganje ciljev, je še posebno (ne)obstoj zavedanja o specifikih pogojev in vsebini delovanja ZVKDS. Kot dosežek smo predvideli optimalno delovanje javne službe varstva.

V nadaljevanju bomo pojasnili vsebine obravnavanega poglavja, v katerem so, kot rečeno, povzete osrednje tri sestavine vzorca sprememb novega modela vrednotenja: *proces* (*načrtovanje, izvajanje/ukrepi, ocenjevanje*), *mehanizmi/determinante*, *cilji* in *dosežki*.

Za *okolje* ugotavljamo enako kot pri vrednotenju *NPK* in izvajanju konvencij Sveta Evrope, da dejansko pomeni vsebinski okvir, v katerem pristojni odločevalci (vsakokratna politična opcija ministrstev) izražajo svojo (ne)podporo optimizaciji varstvenega sistema.

V sklopu *načrtovanja* kot prve faze *procesov* smo opredelili igralce, ki so (pretežno) nosilci pobud, in tiste, ki so odločujoči, da se predlagani cilji vključijo v njihovo politično agendo ali agende (nosilci ukrepov). V deliberativno-participatornem procesu se načrtujejo in izvajajo

ukrepi, kar se s predlaganjem in načrtovanjem dosežkov in kasneje z vrednotenjem izvajanja ukrepov preverja ter daje pobude za izboljšanje.

Izvajanje ukrepov naj poteka na dveh med seboj usklajenih ravneh, na ravni njihovega neposrednega izvajanja in koordiniranja s strani vseh relevantnih igralcev in kot stalno, participatorno preverjanje skladnosti dosežkov z zastavljenimi in doseženimi cilji. Po potrebi se izvedejo spremembe in prilagoditve ukrepov ter popravki morebitnih napak v procesu.

V sklopu *ocenjevanja* ugotavljamo doseganje zastavljenih ciljev v določenem obdobju s pomočjo skupno dorečenih kazalnikov že ob potrjevanju ciljev. Zbrane in urejene kvantitativne podatke naj bi še dodatno interpretirali z opisnimi kvalitativnimi ocenami ključnih igralcev, kar omogoča najširši uvid v splošno učinkovitost sistema ohranjanja kulturne dediščine.

Med *determinante/mehanizme* smo uvrstili predvsem tiste dejavnike, za katere smo na podlagi empiričnih ugotovitev menili, da odločilno vplivajo na doseganje (ali nedoseganje) ciljev in uresničitev dosežkov obravnavanega sistema ohranjanja kulturne dediščine. Determinante/mehanizmi predstavljajo zlasti interese javnopolitičnih igralcev za doseganje začrtanih ciljev (ali njihovo odsotnost).

Navedeni *cilji* sistema ohranjanja kulturne dediščine so z izvedenimi ukrepi omogočili doseganje rezultatov kot dela nesnovnih *dosežkov*, ki imajo posledice za družbo. Kljub temu da naj bi bili kazalniki za merjenje rezultatov kvalitativne narave, smo se odločili za kvantitativne, saj omogočajo večjo konkretnost in primerljivost v časovnem razponu. Obenem predlagamo, naj se vsak kvantitativni kazalnik še dodatno opisno kvalitativno ovrednoti in interpretira z vidika njegove učinkovitosti.

Kot smo rekli uvodoma, predlagamo in zagovarjamo vključitev *izboljšav* med empirične postopke sistema vrednotenja kulturne dediščine. Predvidevamo jih predvsem na podlagi ugotovitev ocenjevanja procesov in determinant, ki so v danem primeru ključni za ugotovitve glede realizacije dosežkov. Te postopke lahko, tudi kot v izhodiščnem sklopu vzorca sprememb modela vrednotenja, opredelimo kot ciklične: s prehodom na višjo, kakovostnejšo raven – kot posledico dorečenih izboljšav – se lahko začne nov cikel takšnih aktivnosti.

Če povzamem: ugotavljam, da lahko vrednotimo sistem ohranjanja kulturne dediščine kot celoto – doseganje vseh načrtanih ciljev in vsakega od osmih ciljev posebej. Glede na prikazano poglavje lahko razdelimo javnopolitične igralce predvsem na nosilce pobud, odločujoče igralce in izvajalce ukrepov ter ocenjevalce dosežkov zastavljenih ciljev. Kar se tiče njihovih interesov, pa ugotavljam, da sledijo zlasti javnemu, a tudi splošnemu interesu, nikakor pa ne zasebnemu. Med determinante uvrščamo zlasti pripravljenost ali nepripravljenost odločilnih javnopolitičnih igralcev za uvedbo mehanizmov za doseg posamičnega obravnavanega cilja. Kar se tiče celovitega participatornega vrednotenja, pomeni izložek (neposredni učinek) doseganje konteksta kot izhodiščne sestavine vzorca sprememb novega modela vrednotenja. Kot rezultat lahko opredelimo vzpostavitev učinkovitega sistema ohranjanja kulturne dediščine, kot učinke pa lahko opredelimo človekov razvoj in kakovost življenja.

V **intervjujih** so igralci ugotavljali odsotnost vsakršnega merjenja svojega delovanja in tudi ne zbirajo takšnih podatkov.

Visoki predstavnik Ministrstva za kulturo (2017) je navedel, *da preverja realizacijo programa dela Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, kazalnike Nacionalnega programa za kulturo, priložnostno preverja tudi učinkovitost delovanja posameznih kulturnih področij s pomočjo analiz, ki jih tudi mednarodno primerja.*

Predstavnik NVO s področja ohranjanja nepremične kulturne dediščine (2017) *meri predvsem rast članstva društva, letnega proračuna in števila obiskovalcev prireditvev, ki se v zadnjih letih izjemno povečuje (npr. rast članstva v štirih letih za 200 odstotkov).*

3.9.2 Cilji in učinki dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine: mezo vidik

Predstavili bomo teoretski preizkus aplikacije vzorca sprememb novega modela vrednotenja na področju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine. Kot prvo fazo vrednotenja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine smo v preteklem poglavju izdelali predlog vrednotenja idealnega sistema ohranjanja kulturne dediščine, ki pomeni obenem tudi vrednotenje *konteksta* varstvene dejavnosti.

Uvodoma navajamo pomembno dejstvo, da nameravamo izoblikovati zadnji cilj poglavja na podlagi prepoznavanja bistvene vloge javnopolitičnih igralcev in interesov pri vseh sestavinah

vrednotenja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine, ki je ne sestavljajo samo predstavniki civilne družbe, oblasti in lastnikov, ampak tudi neorganizirani ali ad hoc organizirani posamezniki. Osmi, zbirni cilj tako obravnava ključni cilj dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine – sodelovanje (participacijo) javnosti v vseh zadevah varstva. V celotnem dosedanjem besedilu disertacije smo namreč ugotavljali odsotnost sodelovanja (participacije) pglavitnih igralcev in najširše javnosti pri postopkih ohranjanja kulturne dediščine. Sektor javne službe varstva kulturne dediščine bi moral še posebno spodbujati sodelovanje (participacijo) najširše javnosti v vseh fazah oziroma sestavinah modela vrednotenja, kar bi omogočilo doseganje navedenih pričakovanih neposrednih učinkov in rezultatov. Na empirični ravni predlagamo, naj se s kazalniki opredeli skupno število sodelovanj kot vsoto vseh aktivnosti posameznih igralcev v predhodnih sedmih prioritetah/ciljih.

Na podlagi predhodnih vrednotenj in predvidevanj menimo, da bo novi teoretski model vrednotenja (raven izpopolnjenega vzorca sprememb) ustrezal vrednotenju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine kot celote s preučitvijo doseganja vseh načrtanih ciljev in tudi vsakega cilja posebej.

Slika 3.6: Izpopolnjen vzorec sprememb novega modela vrednotenja s ključnimi besedami.¹⁷³

¹⁷³ Tudi v tem primeru se od vsebine izpopolnjenega vzorca sprememb v poglavju 3.3. razlikuje le v tem, da so namesto prvin posameznih sestavin novega modela vrednotenja opredeljene ključne besede obravnavanega poglavja.

Večkrat smo že povedali, da je poleg strokovno izvedenih postopkov javne službe varstva kulturne dediščine za uspešno delovanje varstvene dejavnosti bistvenega pomena trajno in aktivno (so)delovanje vseh štirih osrednjih stebrov igralcev.¹⁷⁴ Takšno (so)delovanje bi vsekakor preseglo probleme in konflikte med njimi, saj težave nastajajo predvsem zaradi nepoznavanja javne koristi varstva, na tem temelječih predpisanih postopkov, njihovih vlog in pristojnosti v sistemu ohranjanja kulturne dediščine.¹⁷⁵

Če ponovimo, je trajno sodelovanje med vsemi štirimi stebri igralcev ohranjanja kulturne dediščine bistvenega pomena v smislu udejanjanja deliberativnega in participatornega javnopolitičnega pristopa. Uresničevanje tega pristopa bi nedvomno prispevalo k večji demokratičnosti in učinkovitosti delovanja javne dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine ter sprejetosti s strani celotne družbe.

Pričujoče vrednotenje dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine presega zgolj obravnavo delovanja ZVKDS, katerega predhodno prikazano poslanstvo je izvajanje javne službe na področju varstva nepremične in z njo povezane premične in nesnovne kulturne dediščine (Sklep o ustanovitvi Javnega zavoda Republike Slovenije za varstvo kulturne dediščine 2008, 2014).

Splošni dolgoročni cilj ZVKDS je zagotoviti v okviru njegovih pristojnosti nepremični (in z njo povezani premični in nesnovni) kulturni dediščini optimalno strokovno in pravno varstvo ob spoštovanju mednarodnih standardov, ki jih je sprejela Republika Slovenija, in omogočiti njeno vključevanje v sodobno življenje (ZVKDS 2015).

Srednjeročne cilje ZVKDS, ki ne obsegajo zakonsko predpisanih nalog, določa aktualna *Resolucija o nacionalnem programu za kulturo 2014–2017*. Te cilje smo predhodno že dvakrat predstavili, zato jih ne bi več ponavljali.¹⁷⁶

¹⁷⁴ Ti so poleg sektorja javne službe varstva kulturne dediščine (tvorita ga MK in ZVKDS), še organi oblasti, civilna družba in lastniki.

¹⁷⁵ Veliko konfliktom bi se lahko izognili ob ustreznem in pravočasnem sprosciranju informativno – popularizacijskih aktivnosti dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.

Predstavili bi le cilja na prečnih področjih kulture:

Kulturna vzgoja:

Do leta 2017 bo četrtnina slovenskih vzgojno-izobraževalnih zavodov aktivno sodelovala v nacionalnem medresorskem projektu Teden kulturne dediščine.

Digitalizacija:

Kontinuirano večanje obsega in spletne dostopnosti digitalnih vsebin s področja kulture.

Cilji ZVKDS za leto 2016 so naslednji:

1. načrtovanje in izvedba posegov,
2. posodabljanje strokovnega okvira za izvajanje ključnih nalog državne javne službe,
3. zagotovitev poslovno-organizacijske odličnosti,
4. vzpostavitev informacijsko-dokumentacijskega sistema na ravni celotnega zavoda,
5. revizija varovanih območij kulturne dediščine,
6. sodelovanje pri pripravi pravnih podlag s področja varovanja in ohranjanja kulturne dediščine (ZVKDS 2015).

Vsakokratno *Poslovno poročilo ZVKDS* upošteva od leta 2012 naprej za ugotavljanje rezultatov poslovanja naslednje izdelane kazalnike:

- gospodarnosti: poraba sredstev na nalogo,
- učinkovitosti: število ur na nalogo in
- uspešnosti: število nalog na delavca.

Podatki so obdelani za tri osrednje sklope nalog, kot so trajne naloge državne javne službe, projektno vodena državna javna služba in projekti, ki jih ne (so)financira Ministrstvo za kulturo, za vsako organizacijsko enoto posebej.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Poglavje 3.4. in 3.7.

¹⁷⁷ Poleg osrednjih organizacijskih enot, Službe za kulturno dediščino in Centra za konservatorstvo z Restavratorskim centrom in Centrom za preventivno arheologijo, obstajata v ZVKDS še Služba za razvoj in informatiko ter Raziskovalni inštitut.

Bistvenega pomena je interpretacija podatkov in primerjava dobljenih vrednosti z načrtovanimi iz vsakoletnega programa dela ter njihova primerjava z oceno uspeha v preteklih letih. Za vsak delovni sklop se poroča tudi o nedopustnih ali nepričakovanih posledicah pri izvajanju programa in o načelni oceni učinkov na nekatera druga področja v družbi.

Ugotavljamo, da v *Poslovnem poročilu* pridobljeni podatki služijo predvsem financerju, tj. Ministrstvu za kulturo, medtem ko manjka podatek o odzivu družbe in okolja, v katero je umeščena dediščina, na uspešnost delovanja varstvenega sektorja. Vanj bi morala biti vključena tudi stališča vseh igralcev, ki so povezani z ohranjanjem kulturne dediščine, do delovanja ZVKDS.

Zaradi tega dejstva znova poudarjamo, da je treba procese, kazalnike in cilje vrednotenja oblikovati na podlagi vsebine načel javne koristi varstva kulturne dediščine ter trajnega povezovanja varstvenega sektorja z ostalimi ključnimi igralci. Tako smo tudi zastavili preveritev novega modela za potrebe vrednotenja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.

Drugo, osrednjo in tudi izvedbeno fazo vrednotenja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine smo znova zastavili s pomočjo sestavin cikličnega modela vrednotenja, katerega jedro tvori izpopolnjeni vzorec sprememb. V nadaljevanju smo obdelali osrednje sestavine vzorca sprememb novega modela vrednotenja: *procese (načrtovanje, izvajanje/ukrepe, ocenjevanje), vsebinske dejavnike javnih politik (determinante/mehanizme), cilje in dosežke (neposredne učinke, rezultate)*.

Ker smo menili, da je bila vsebina *konteksta* vrednotenja dejavnosti kulturne dediščine že izdelana s pomočjo vrednotenja idealnega sistema ohranjanja kulturne dediščine, ga v tem poglavju nismo ponavljali. Kolikor v prihodnje za takšne namene vsebina *konteksta* ne bi bila izdelana, bi jo morali opredeliti vsaj v minimalnem obsegu za vsak cilj vrednotenja dejavnosti posebej.

Pri preizkusu ustreznosti novega modela vrednotenja smo v drugi fazi vrednotenja izhajali iz ciljev, ki pomenijo interpretacijo, oziroma izpeljavo osmih načel javnega interesa (koristi) varstva kulturne dediščine. Nanje se navezujejo vsebine določb 84. in 85. člena *ZVKD-1*, ki

opredeljujeta naloge javne službe varstva, vsebine *Strateškega načrta ZVKDS* (2015), vsakoletnega *Programa dela ZVKDS* in *Poslovnega poročila o delu ZVKDS*.

Iz obravnave smo izločili tudi sestavino *izboljšav*, ker smo pri vrednotenju na teoretski ravni preverili uporabo novega modela na primeru idealne vsebine vrednotenja dejavnosti, temelječe na oceni doseganja *ciljev* ohranjanja kulturne dediščine. Tudi na drugi, srednji ravni vrednotenja dejavnosti kulturne dediščine popolnoma zagovarjamo vključitev *izboljšav* med postopke njenega empiričnega vrednotenja. Predlagamo predvsem *izboljšave* na podlagi ugotovitev *ocenjevanja* procesov in determinant, ki so ključni za oceno *dosežkov* (*neposrednih učinkov* in *rezultatov*).

V nadaljevanju smo tako kot v primeru vrednotenja sistema ohranjanja kulturne dediščine s pomočjo osrednjih sestavin vzorca sprememb vrednotili dejavnost ohranjanja kulturne dediščine. Tako smo sistem vrednotenja razčlenili na osem ciljev, kot rečeno izhajajočih iz osmih načel javnega interesa, ki smo jih obdelali vsakega posebej.

Prvi cilj predvideva zagotoviti učinkovito in uspešno identificiranje kulturne dediščine, njenih vrednot in vrednosti, njeno dokumentiranje, preučevanje in interpretiranje. V sklopu načrtovanja smo navedli igralce, ki so bistveni za ustrezno delovanje dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine, kot so SJSVKD, O, CD in L. Med ukrepe smo uvrstili pripravo predlogov preučenege, ovrednotenega in dokumentiranega objekta/območja za vpis v register ter pripravo predlogov za razglasitev enote kulturne dediščine za kulturni spomenik (kulturni spomenik LP,¹⁷⁸ kulturni spomenik DP,¹⁷⁹ UNESCO, Znak evropske kulturne dediščine). Ocenjevanje naj bi spremljalo spremembe na podlagi kazalnikov, ki so število predlaganih vpisov v register, pripravljenih in usklajenih z L in CD, število predlogov za razglasitev, pripravljenih in usklajenih z L, CD in O, število pobud za vpis v register in razglasitev za kulturni spomenik s strani L, CD in O ter število javnih razprav ob razglašanju z aktivno udeležbo zainteresirane javnosti, še posebno O, CD in L. Med determinante oziroma mehanizme uvrščamo zlasti interes (ali pomanjkanje interesa) za sistemsko zagotovitev sodelovanja in usklajevanja postopkov ter gradiv ključnih nosilcev aktivnosti. Neposredni učinki so uresničeni z vključitvijo ovrednotenih objektov/območij kulturne dediščine v sistem

¹⁷⁸ Kulturni spomenik lokalnega pomena.

¹⁷⁹ Kulturni spomenik državnega pomena.

varstva. Rezultati so doseženi s povečanjem prepoznavanja, razumevanja in sprejemanja vrednot kulturne dediščine s strani O, CD, L ter z oblikovanjem lastne identitete O, CD, L.

Drugi cilj si prizadeva zagotoviti učinkovito in uspešno ohranitev kulturne dediščine in preprečitev škodljivih vplivov nanjo. Tudi pri tem cilju smo navedli vse štiri stebre igralcev, SJSVKD, O, CD in L. Med ukrepe sodijo izvajanje ocenjevanja stanja kulturne dediščine, priprava pogojev in soglasij za posege ter izvajanje posegov in raziskav, sodelovanje pri pripravi KN,¹⁸⁰ KP,¹⁸¹ NU.¹⁸² Vanje uvrščamo tudi pripravo prikaza vrednotenja kulturne dediščine v prostoru, izvajanje nalog mednarodnega sodelovanja ter pripravo strokovnih metod in standardov. Za ocenjevanje spremljanja so najprimernejši kazalniki, kot so število pregledanih enot kulturne dediščine v stiku z O, CD in L, število izdanih odločb, usklajenih z O in L, število izvedbenih varstvenih ukrepov, izvedenih v prisotnosti/sodelovanju z L, število pobud za izvedbo ukrepov s strani L in CD. Med kazalnike smo uvrstili tudi število KN, KP, NU, izvedenih v sodelovanju s CD in L, število območij, za katere je bil izdelan prikaz vrednotenja kulturne dediščine s CD in L, število nalog mednarodnega sodelovanja z O in CD ter število gradiv za razvoj metod in standardov. Pripadajoča determinanta oziroma mehanizem je interes (ali njegovo umanjkanje) za obstoj protokola delovanja in sodelovanja vseh igralcev za izvajanje ukrepov. Neposredni učinek je načrtovano/zaželeno stanje objekta/območja kulturne dediščine. Doseženi rezultati so ohranitev avtentičnosti, identitete in integritete snovnih in nesnovnih značilnosti, ki oblikujejo določeno skupnost, večja kakovost življenja prebivalcev zaradi izboljšanja bivalnih in delovnih razmer ter izboljšanje socialnega kapitala in socialnega konteksta skupnosti.

Tretji cilj je omogočiti učinkovit dostop do kulturne dediščine ali do informacij o njej vsakomur, še posebej mladim, starejšim, brezposelnim in invalidom. Za njegovo uresničitev so bistveni trije stebri igralcev, SJSVKD, CD in L. Načrtujejo izvedbo ukrepov, kot so vzpostavitev neposrednega dostopa do kulturnega spomenika, opredeljenega z varstvenim režimom in omogočenega z obnovitvenimi in prilagoditvenimi posegi ter drugimi ukrepi, vzpostavitev posrednega dostopa s pomočjo različnih medijev. Vanj sodi tudi svetovanje v zvezi z lastnostmi kulturne dediščine in varstvenimi postopki ter spodbujanje rednega vzdrževanja in upravljanja. Za potrebe ocenjevanja so predvideni kazalniki, ki opredeljujejo

¹⁸⁰ KN: konservatorski načrt.

¹⁸¹ KP: konservatorsko-restavratorski projekt.

¹⁸² NU: načrt upravljanja.

število posegov/ukrepov za potrebe neposrednega dostopa z vključenostjo CD in L, število posrednih dostopov z vključenostjo CD, število svetovanj CD in L, število objektov/območij, katerih vzdrževanje izvajajo O, CD in L, ter število načrtov upravljanja.

Kot determinanto oziroma mehanizem smo opredelili interes (ali nezanimanje) za prisotnost finančno podprtih programov za izvedbo aktivnosti s tvornim sodelovanjem vseh igralcev. Neposredni učinki so doseženi z dostopom in posredovanjem informacij o kulturni dediščini, o njenih vrednotah in njihovem varstvu. Rezultata sta dosežena z rastjo ponosa in povečanega interesa za edinstveno lokalno kulturno izročilo ter z uporabo kulturne dediščine kot kreativnega/inovativnega vira za obnovitvene posege, njeno sodobno interpretacijo in ponovno uporabo.

Četrty cilj je zagotoviti učinkovito in uspešno predstavljanje kulturne dediščine javnosti ter razvijanje zavesti o njenih vrednotah. Tudi pri tem cilju smo predvideli štiri stebre igralcev, SJSVKD, O, CD in L. Med ukrepe uvrščamo aktivnost oblikovanja in izvedbe dogodkov ter izdelkov za predstavljanje dejavnosti ohranjanja in kulturne dediščine (kot vsebine njene obravnave). Izbrani kazalniki so število izvedenih dogodkov in izdelkov z O, CD in L, število medijskih odzivov na uspešne obnovitvene posege/projekte in število inovativnih projektov prepoznavanja, predstavitve in/ali postopkov varstva z O, CD in L (SJSVKD ima le vlogo svetovalca). Kot determinanto oziroma mehanizem smo opredelili interes (ali nezanimanje) za obstoj posebnega oddelka v okviru SJSVKD za predstavitev dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine. Med neposredne učinke smo uvrstili oblikovanje sistema obveščanja javnosti o dejavnosti varstva in o kulturni dediščini z različnimi mediji. Doseženi rezultat je večja zavest o vrednotah in varstvu kulturne dediščine, zlasti o njenem vzdrževanju, obnovi in oživljanju.

Peti cilj je zagotoviti učinkovito in uspešno vključevanje vedenja o kulturni dediščini v vzgojo, izobraževanje in usposabljanje. Znova navajamo štiri stebre relevantnih igralcev, SJSVKD, O, CD in L. Predvideli smo ukrepe, kot so sodelovanje pri izobraževanju varstvenih strokovnjakov, prizadevanje za vključitev kulturnodediščinskih vsebin v šolske učne načrte na vseh ravneh izobraževanja in sodelovanje z izobraževalnimi institucijami pri usposabljanju in vseživljenjskem učenju. Opredeljeni so bili kazalniki, ki obravnavajo število strokovnjakov na izobraževanjih, število učnih načrtov, ki vključujejo dediščinske vsebine s CD, število projektov usposabljanja in vseživljenjskega učenja s CD ter število udeležencev projektov usposabljanj in vseživljenjskega učenja. Kot determinanti oziroma mehanizma smo označili

obstoj (ali neobstoj) interesa za trajne oblike izobraževanja o kulturni dediščini in za kulturno dediščino kot tudi sodelovanja SJSVKD z izobraževalnimi institucijami. Kot izvedena neposredna učinka smo predvideli večjo strokovno usposobljenost zaposlenih v sektorju varstva in seznanitev vseh starostnih skupin s kulturnodediščinskimi vsebinami. Kot dosežena rezultata smo opredelili povečanje interesa za kulturno dediščino in vključevanje skupnosti v kulturno dediščinske projekte ter pridobitev novih informacij, znanj in spretnosti, povezanih z ohranjanjem kulturne dediščine.

Šesti cilj je zagotoviti učinkovito in uspešno celostno ohranjanje kulturne dediščine. Osrednji stebri igralcev naj bi bili znova SJSVKD, O, CD in L. Ukrepi za doseganje načrtovanega cilja so vključitev varstvenih vsebin v načrte v primeru oboroženega spopada in varstva pred nesrečami, posredovanje varstvenih vsebin v postopkih priprave prostorskih aktov in vključitev kulturnodediščinskih vsebin v razvojne dokumente, projekte in programe drugih resorjev (in lokalnih skupnosti oziroma občin). Dorekli smo kazalnike, ki so število dokumentov z ustrezno povzetimi vsebinami kulturne dediščine v sodelovanju s CD in L, število prostorskih aktov z ustrezno povzetimi vsebinami kulturne dediščine v sodelovanju s CD in L, število dokumentov drugih resorjev in lokalnih skupnosti/občin, ki so ustrezno povzeli vsebine kulturne dediščine v sodelovanju s CD, število javnih razprav ob postopkih razgrnitve PA¹⁸³ z udeležbo zainteresirane javnosti in število pobud na javnih razpravah (O, DS, L). Determinanta, ki je odločilna za doseganje opredeljenega cilja, je obstoj (ali neobstoj) interesa za vključitev kulturne dediščine v strateške in druge razvojne dokumente ter programe in projekte drugih resorjev izven kulture in lokalnih skupnosti/občin. Neposreden učinek je dosežen z vključenostjo kulturne dediščine v relevantne strateške dokumente, kar ji zagotavlja dodatne možnosti za ohranitev. Rezultata sta dosežena z ohranitvijo kulturne raznolikosti in z vzpostavitvijo dolgoročno ustreznega stanja kulturne dediščine ter njene dostopnosti v skladu z njenim pomenom in vlogo v družbi.

Sedmi cilj je učinkovito in uspešno spodbujanje kulturne raznolikosti, spoštovanje različnosti kulturne dediščine in njenih interpretacij, zlasti za etnične manjšine, priseljence in druge ranljive in ovirane družbene skupine. Tudi pri tem cilju sodelujejo osrednji stebri igralcev, SJSVKD, O, CD in L. Predvideni ukrepi so prepoznavanje kulturnodediščinskih vrednot,

¹⁸³ PA: prostorski akt.

identificiranje, predstavitev/dostopnost, posredovanje kulturnodediščinskih vrednot javnosti, razvijanje zavesti ter izvajanje izvedbenih varstvenih nalog oziroma projektov. Dorekli smo le en kazalnik, in sicer v številu realiziranih projektov, ki obravnavajo kulturne potrebe/interese marginaliziranih, ranljivih in oviranih družbenih skupin. Kot determinanto smo opredelili obstoj (ali neobstoj) interesa in protokola sodelovanja s predstavniki teh skupin. Izvedeni neposredni učinek je vzpostavitev trajnega sistema (so)delovanja sektorja varstva s pripadniki ranljivih, oviranih in drugih marginaliziranih družbenih skupin. Doseženi rezultati načrtovanih aktivnosti so izboljšanje in povečanje interesa marginaliziranih skupin ter njihovo vključevanje v projekte kulturne dediščine, boljše zavedanje o vrednotah kulturne dediščine okolja, v katerem bivajo, ter večja integracija z občutkom pripadnosti in vključenosti v skupnost.

Osmi, zbirni cilj je zagotoviti učinkovito sodelovanje javnosti v **vseh** zadevah varstva. Tudi pri tem cilju so vključeni osrednji štirje stebri igralcev, SJSVKD, O, CD in L. Aktivnost za doseganje načrtovanega cilja je spodbujanje sodelovanja in dostopnosti javnosti (poleg CD, O, L) pri vseh varstvenih nalogah, zlasti pri načrtovanju, odločanju oziroma določanju ciljev in ukrepov. Kazalnik je skupno število sodelovanj zainteresirane javnosti, CD, O in L pri aktivnostih vseh sedmih predstavljenih ciljev. Determinanta oziroma mehanizem, ki vpliva na doseganje cilja, je predvsem v obstoju (ali neobstoju) interesa za sistemsko zagotovitev (so)delovanja javnosti v vseh zadevah varstva. Kot zbirne neposredne učinke smo dorekli vzpostavitev sistema trajnega neposrednega sodelovanja javnosti pri vseh varstvenih nalogah. Zbirni rezultati so doseženi z mobilizacijo skupnosti/javnosti za skrb/vzdrževanje in upravljanje celotnega, ne samo varovanega prostora, z ohranitvijo in izboljšanjem kulturne dediščine in kulturne raznolikosti,¹⁸⁴ z izboljšanjem javnega zaupanja/legitimnosti javne službe varstva ter z novim oblikovanjem in reinterpreteranjem identitete in določitvijo kulturnih značilnosti območja.

V nadaljevanju bomo pojasnili vsebine poglavja, ki je, kot rečeno, povzelo tri osrednje sestavine vzorca sprememb novega modela vrednotenja: *proces (načrtovanje, izvajanje/ukrepe, ocenjevanje)*, *vsebinske dejavnike javnih politik (mehanizme/determinante)*, *cilje in dosežke (načrtovane ukrepe in rezultate)*.

¹⁸⁴ Tudi *Konvencija o varovanju in spodbujanju raznolikosti kulturnih izrazov* ugotavlja, da je kulturna dediščina eno izmed gibal kulturne raznolikosti in jamstvo za trajnostni razvoj.

Menimo, da pomeni *okolje* vsebinski okvir, v katerem (naj bi) se vsakokratna politična opcija zavedela pomena in zagotavljanja kontinuitete razvoja ter delovanja dejavnosti varstva kulturne dediščine. To je pomembno še posebej zato, ker je varstvo kulturne dediščine ustavna kategorija, ker je v javnem interesu in po naravi zahteva dolgoročno usmerjanje. Po drugi strani ugotavljamo ne najbolj uspešno podporo širše družbe ohranjanju nepremične kulturne dediščine (ker da njeno ohranjanje zavira razvoj) in zato nezadovoljivo sodelovanje javnosti z osrednjimi igralci ohranjanja kulturne dediščine.¹⁸⁵

V prvi fazi *procesov*, v *načrtovanju*, so navedeni igralci, ki so bistveni za ustrezno delovanje dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine. Ti so sektor javne službe za varstvo kulturne dediščine, organi oblasti, civilna družba in lastniki. V deliberativno-participatornem procesu naj (so)delujejo vsi navedeni pri dajanju pobud, odločanju o ciljih, načrtovanju in izvajanju ukrepov, kar se skozi dosežke, vnaprej predvidene neposredne učinke in rezultate tudi skupno vrednoti in daje pobude za izboljšanje vseh sestavin.

Izvajanje ukrepov naj poteka na dveh med seboj usklajenih ravneh, na ravni njihovega izvajanja in koordiniranja s strani vseh štirih skupin ključnih, relevantnih igralcev in v stalnem, participatornem preverjanju skladnosti dosežkov (neposrednih učinkov in rezultatov) z zastavljenimi in doseženimi cilji. Po potrebi naj se ukrepi spremenijo in prilagodijo ter popravijo morebitne napake v obravnavanem procesu.

V sklopu *ocenjevanja* ugotavljamo dosežke zastavljenih ciljev v določenem obdobju na podlagi kazalnikov, skupno dorečenih že pri potrjevanju ciljev.¹⁸⁶ Pri vrednotenju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine merimo neposredne učinke in rezultate. To pomeni, da zbrane in urejene kvantitativne podatke še dodatno interpretiramo z opisnimi, kvalitativnimi ocenami s strani vseh ključnih igralcev, kar omogoča najširši uvid v splošno učinkovitost dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.

Med *vsebinske dejavnike javnih politik - determinante/mehanizme* smo uvrstili predvsem tiste dejavnike, o katerih na podlagi empiričnih ugotovitev menimo, da odločilno vplivajo na

¹⁸⁵ Ta dejstva odsevajo zlasti komisijski zapisniki v Arhivu ZVKDS, *Poročila Varstva spomenikov*, objave v različnih medijih in dejanska praksa. Več o tem v poglavju 3.7. Interesi v zvezi z ohranjanjem kulturne dediščine.

doseganje (ali nedoseganje) navedenih ciljev dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine. Determinante/mehanizmi predstavljajo interes odločevalcev za doseganje začrtanih ciljev (ali odsotnost takšnega interesa) in ustrežnejše izvajanje dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine ter njeno vpetost in sprejetost v družbo.

Izpostavljeni *cilji* dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine, izhajajoči iz načel javnega interesa, bodo z izvedenimi ukrepi omogočili doseganje neposrednih učinkov, tako snovnih rezultatov kot nesnovnih dosežkov, ki imajo posledice za družbo. Neposredni učinki so skupek dokončanih aktivnosti, ukrepov in izvedenih storitev v odnosu do rezultata. Rezultati odsevajo spremembe (ali nadaljevanje) obstoječega stanja, kakor je bilo zamišljeno na načrtovalski stopnji. Vnaprej smo opredelili samo kvantitativne kazalnike,¹⁸⁷ ki omogočajo večjo konkretnost in primerljivost v časovnem razponu. Obenem predlagamo za potrebe empirične ravni, da vsak kvantitativni kazalnik še dodatno kvalitativno ovrednotimo in interpretiramo z vidika njegove učinkovitosti ter tudi opisno ocenimo z vidika ustreznosti in izvedljivosti neposrednih učinkov in rezultatov.

Tudi na drugi, srednji ravni vrednotenja dejavnosti kulturne dediščine v popolnosti zagovarjamo vključitev *izboljšav* med postopke njenega morebitnega empiričnega vrednotenja. V prihodnosti predlagamo predvsem izboljšave na podlagi ugotovitev ocenjevanja procesov in determinant, ki so v danem primeru ključni za ugotavljanje oziroma ocenjevanje dejanskega doseganja neposrednih učinkov in rezultatov.

Izboljšave pomenijo predvsem odgovore na probleme in pasti oziroma prepoznavajo, katere vsebine obravnavanih sestavin cikla vrednotenja so odpovedale. Dobljene ugotovitve pomenijo temeljno izhodišče za izboljšanje obstoječih in ustrežnejše načrtovanje prihodnjih politik, programov. Na tej podlagi se lahko začne nov cikel aktivnosti vrednotenja.

Zaradi kompleksnosti dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine menimo, da naj izvajanje izboljšav poteka na dveh ravneh. Na prvi ravni gre predvsem za izboljšave t. i. primarne politike (sistema in dejavnosti ohranjanja), na drugi pa za izboljšave na področju drugih resorjev in lokalnih skupnosti (občin). Izboljšave na tej ravni so tudi odločilnega neposrednega in posrednega pomena za izvajanje dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.

¹⁸⁶ Predlagamo, da bi pri tem posebej navedli število obravnavanih aktivnosti vsakokratnih nosilcev ukrepov: občin, civilne družbe in lastnikov.

¹⁸⁷ V drugih (konkretnih) primerih morajo biti določeni v deliberativno-participatornem delovanju.

Poglavje enači osem javnopolitičnih ciljev z vsebinami aktualnega javnega interesa: poudarjamo samo osmi, zbirni cilj: sodelovanje javnosti v vseh zadevah varstva v smislu udejanjanja deliberativnega in participatornega javnopolitičnega pristopa. Igralci so opredeljeni v štirih stebrih (sektor javne službe varstva, oblast, civilna družba in lastniki), medtem ko predstavljajo determinante predvsem interes ključnih igralcev za izoblikovanje ustreznih instrumentov, ki bi omogočili realizacijo načrtovanega cilja. Izložki so uresničeni v uspešni izvedbi vseh aktivnosti, rezultate predstavlja ustrezno sodelovanje vseh javnopolitičnih igralcev, učinke pa učinkovita dejavnost ohranjanja kulturne dediščine.

Obdelava **odgovorov intervjujev**¹⁸⁸ je pokazala dokajšnjo kritičnost pri ugotavljanju doseženih učinkov izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine. Z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti so zadovoljni zlasti predstavniki strokovnih institucij, medtem ko so predstavniki drugih institucij, ki se ne ukvarjajo neposredno z ohranjanjem dediščine, manj zadovoljni ali nezadovoljni. Zelo ilustrativni so odgovori intervjuvancev, ki jih navajamo v nadaljevanju. Ugotavljamo, da intervjuvanci ne razlikujejo med izložki, rezultati in učinki.

Tako z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine nisem posebno zadovoljen (Visoki politični predstavnik Državnega zbora 2017).

Glede na veliko pomanjkanje kadrov in financ (od leta 2009 se je proračunski priliv zmanjšal za približno 40 odstotkov) smo z učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine zadovoljni ... (Visoki politični predstavnik Ministrstva za kulturo 2017).

Z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine na empirični ravni sem izredno nezadovoljen (Avtor slovenskega profila v Kompendiju o kulturnih politikah in trendih v Evropi 2017).

Z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine nisem zadovoljen (Zastopnik interesov lokalnih skupnosti 1 2017).

¹⁸⁸ Dobesedni prepisi intervjujev so v prilogi J.

Samo Ministrstvo za kulturo in NVO merijo svoje delovanje in zbirajo podatke. Predstavniki ostalih institucij so odgovorili, da takšnih aktivnosti (še) ne izvajajo in tudi ne primerjajo podatkov s tujimi praksami.

Tako je Državni svet tvorno vpleten v številne procese, zato gre za kumulativne učinke v sinergiji z drugimi deležniki – tako da samih učinkov ne merimo (Visoki politični predstavnik Državnega sveta 2017).

Ministrstvo za kulturo preverja realizacijo programa dela Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, kazalnike Nacionalnega programa za kulturo, priložnostno preverja tudi učinkovitost delovanja posameznih področij s pomočjo analiz, ki jih tudi mednarodno primerja (Visoki politični predstavnik Ministrstva za kulturo 2017).

Merimo predvsem rast članstva društva, letnega proračuna in števila obiskovalcev prireditelj, ki se v zadnjih letih izjemno povečuje (npr. rast članstva v štirih letih za 200 odstotkov). Ne primerjam podatkov z drugimi tujimi organizacijami, ker niso primerljive (Predstavnik NVO s področja ohranjanja nepremične kulturne dediščine 2017).

Vsi intervjujanci so odgovorili, da se ocenjevanje dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine ne izvaja. Bili so tudi mnenja, da imata na to ocenjevanje Evropska unija in Svet Evrope bolj posreden vpliv. Poudarili so pomembno dejstvo, da sta za ustrezno ohranjanje kulturne dediščine pomembna kontinuiteta oblasti in lastnikov, saj so ugotavljali, da njune menjave zelo negativno učinkujejo na dediščino.

Širše, evropsko zunanje okolje vsekakor vpliva na to, saj je Slovenija kot članica Evropske unije in njenih številnih institucij zelo integrirana v skupen evropski sistem in prevzema predpise, zakonodajo, vrednote in metodologije, ki nastajajo v skupnem evropskem prostoru. Pri menjavah oblasti in lastnikov je pomembno poskrbeti za ohranitev kontinuitete in izvajanje strokovno zastavljenih programov ohranjanja kulturne dediščine še naprej (Visoki politični predstavnik Državnega sveta 2017).

Menim, da na ocenjevanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine zaradi subsidiarnosti kulture v Evropi ne morejo vplivati še zlasti Evropska unija in Svet Evrope (Avtor slovenskega profila v Kompendiju o kulturnih politikah in trendih v Evropi 2017).

Ugotavljam, da se ocenjevanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine ne izvaja zaradi dejstva, da ohranjanje kulturne dediščine ni strateškega pomena za državo (Predstavnik NVO s področja ohranjanja nepremične kulturne dediščine 2017).

Vsi intervjuvanci so tudi ugotovili, da se sistematično spremljanje dosežkov izvajanja dejavnosti kulturne dediščine ne izvaja.

Ker spremljanje dosežkov izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine ne poteka, si prizadevamo vzpostaviti natančen mehanizem spremljanja teh dosežkov (Visoki politični predstavnik Ministrstva za kulturo 2017).

Ker ne poteka spremljanje, nismo zadovoljni z dosedanjimi načini spremljanja dosežkov izvajanja dejavnosti kulturne dediščine (Zastopnik interesov lokalnih skupnosti 1 2017).

3.9.3 Vzorec aktivnosti novega modela vrednotenja politik kot orodje za preverjanje implementacije deliberativno-participatorne metode: mikro vidik

Predstavili bomo preizkus prilagojenega vzorca aktivnosti novega modela vrednotenja za preverjanje upoštevanja deliberativno-participatornega pristopa pri vzpostavitvi in koordinaciji aktivnosti. Aktivnosti tvorijo posamezne sestavine vzorca sprememb novega modela vrednotenja, kar je še posebno primerno za obravnavo konkretnih aktivnosti, predvsem posameznih ukrepov dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine. Za preizkus smo izbrali tri *procesne* sestavine izpopolnjenega vzorca sprememb novega modela vrednotenja: domnevamo, da bo vzpostavitev in preveritev vzorca aktivnosti v celoti upravičila svoj namen in cilj.

Pri idealnem vzorcu aktivnosti ugotavljamo in ocenjujemo zlasti nabor vseh sodelujočih organizacij in posameznih izvajalcev – nosilcev ukrepov ter nabor ukrepov za doseganje načrtovanega cilja. Prvine idealnega vzorca aktivnosti sestavljajo okolje, izvajalske organizacije, izvajalci aktivnosti, ključni nosilci aktivnosti in aktivnosti/ukrepi za doseganje načrtovanega cilja.

Pri okolju preverjamo pogoje oziroma izvajanje deliberativno-participatornega pristopa pri obravnavanih ukrepih. Pri izvajalskih organizacijah se ugotovitve nanašajo na vse, ki kakorkoli prispevajo k implementaciji politike ali programa. Upoštevamo vse izvajalce

aktivnosti ukrepov obravnavane politike ali programa. Ključni nosilci aktivnosti so predvsem tisti, od katerih je najbolj odvisno izvajanje določene politike. Aktivnosti/ukrepi za doseganje načrtovanega cilja obsegajo vse aktivnosti/ukrepe, ki so potrebni, da se dosežejo cilji politike.

Po oblikovanju in predstavitvi novega, inovativnega, cikličnega modela celovitega vrednotenja smo se v teoretičnem delu naloge najprej usmerili v dodelavo njegove prve sestavine, izpopolnjenega vzorca sprememb programske teorije. V empiričnem delu smo preizkusili njegovo ustreznost na štirih primerih in ravneh vrednotenja: kulturnih politik, uspešnosti izvajanja konvencij Sveta Evrope, sistema ohranjanja kulturne dediščine in dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.

V nadaljevanju predstavljamo preizkus vzorca aktivnosti kot druge sestavine novega modela vrednotenja: po naši presoji naj bi bil še zlasti ustrezen v postopkih preverjanja upoštevanja deliberativno-participatornega pristopa pri vzpostavitvi in koordinaciji aktivnosti, ki tvorijo posamezne sestavine vzorca sprememb novega modela vrednotenja.¹⁸⁹

Če povzamemo bistvo predhodno predstavljene deliberativne demokracije, jo na kratko označimo kot načeloma enakopravno vpletenost oblasti, stroke in civilne družbe v odločevalske procese. Pomeni tudi vključujoče in vzajemno razpravljanje vseh zainteresiranih (tudi skupin) o javnih zadevah ob soočenju njihovih različnih potreb, vrednostnih stališč, političnih pogledov in interesov. V teh procesih sodelovanja, v katerih naj bi bila odločilnega pomena predvsem kakovost participacije in razprave, ne pa njen obseg oziroma širina, naj bi dosegli konsenz na podlagi najboljšega argumenta (Kustec Lipicer 2010, 143). Na to dejstvo se navezuje pomemben cilj demokratizacije varstva kulturne dediščine, ki naj bi odseval v ravnotežju med pristojnostmi ključnih podaren ohranjanja kulturne dediščine.

Predvsem etnologi pa tudi nekateri politologi, npr. Petković, poudarjajo pomen lokalnega znanja v deliberativnih postopkih. Naglašajo zlasti njegovo vezanost na izbrani prostorski in kulturni kontekst s specifičnimi družbenimi pomeni, kar se izmika univerzalizaciji dosedanjih takšnih praks (Petković 2008a). Po drugi strani pa ugotavljajo pomen teh postopkov za dejavno vzpostavitev zaupanja v institucije, še posebno tam, kjer ga ni več (npr. nezaupanje lastnikov dediščine do SJSVKD, ker niso seznanjeni z njenimi pristojnostmi in delovanjem).

¹⁸⁹ Njegovo uporabo predvidevamo predvsem na ravni vrednotenja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.

Za razliko od koncepta deliberativnosti kot enakopravnega odločanja vseh vključenih v odločevalske procese pomeni koncept participatornosti¹⁹⁰ predvsem vidik udeležbe, vključenosti in sodelovanja v teh procesih. Participatornost v procesih in postopkih vrednotenja pomeni predvsem udeležanje praktičnega cilja sodelovanja,¹⁹¹ skupnega vplivanja na odločitve o posamezni politiki, programu in njenem vrednotenju. Tako (so)delovanje omogoča izboljšave, še posebno vzpostavitev emancipacije, opolnomočenja udeležencev, in ne nazadnje tudi prispeva k večji družbeni pravičnosti.

Na podlagi vseh teh aktivnosti in z razumevanjem razmerij med znanjem, močjo, interesi in nadzorom v odločevalskih procesih lahko sodelujoči s pridobljenimi spoznanji in veččinami presegajo konfliktnost, nerazumevanje, probleme, nepoznavanje obravnavane politike ali programa (npr. postopkov ohranjanja kulturne dediščine). Tudi to dejstvo lahko poleg poudarjenega trajnega in aktivnega (so)delovanja vseh igralcev v zadevah varstva bistveno izboljša delovanje dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine. S tem se izboljšajo tudi stanje kulturne dediščine in zaupanje ter odziv javnosti na delovanje SJSVKD.

Te postopke lahko, tako kot pri izhodiščni sestavini vzorca sprememb novega modela vrednotenja, opredelimo kot ciklične: s prehodom na višjo, kakovostnejšo raven kot posledico omenjenih izboljšav se lahko začne nov cikel takšnih aktivnosti.

Deliberativno-participatorni pristop, ki, kot rečeno, prispeva k večji preglednosti, odgovornosti, demokratičnosti in učinkovitosti delovanja, spodbuja k udeležbi udeležencev v aktivnosti s področja vseh sestavin vrednotenja. Spodbujajo in podpirajo ga analitiki politik in tudi aktualni mednarodni dokumenti s področja ohranjanja kulturne dediščine, kar pa na izvedbeni ravni (še) ni sistemsko omogočeno. Zaradi vseh teh dejstev bomo v nadaljevanju predstavili uporabo vzorca aktivnosti novega modela vrednotenja. Pomeni zlasti orodje za trajno, aktivno načrtovanje, izvajanje in ocenjevanje aktivnosti/ukrepov posameznih sestavin novega modela vrednotenja s strani vseh, še posebej ključnih vpletenih igralcev, in participatorno vrednotenje vseh izvajanih aktivnosti/ukrepov.

¹⁹⁰ Dejansko se oba koncepta prepletata.

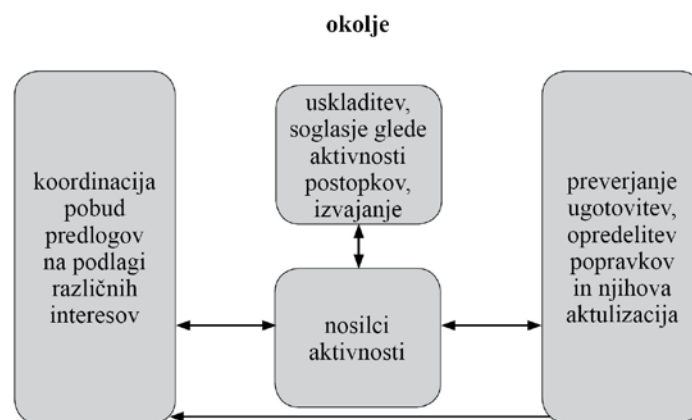
¹⁹¹ V teh procesih naj bi izginila distanca med raziskovalcem in raziskovanim.

Ta preizkus bomo izvedli ob primeru treh najpomembnejših sestavin vzorca sprememb modela vrednotenja: *procesov načrtovanja, izvajanja (ukrepov) in ocenjevanja*.

Podporno *okolje*¹⁹² omogoča v vseh fazah deliberativno-participatoren pristop pri aktivnostih, ki tvorijo izbrano sestavino vzorca sprememb novega modela vrednotenja, in širšo družbeno podporo.

V fazi *načrtovanja* je treba upoštevati vse nosilce aktivnosti¹⁹³ (institucije, skupine, posameznike). Koordinacija pobud in predlogov na podlagi različnih interesov obsega predvsem njihovo zbiranje, ugotavljanje in preučitev. Uskladitev in soglasje glede aktivnosti in postopkov ter njihovo izvajanje pomeni določitev ciljev in ukrepov, kazalnikov, vloge nosilcev aktivnosti, predvidevanje rezultatov in opredelitev neposrednih učinkov z revizijo dogovorjenega. Preverjanje ugotovitev, opredelitev popravkov in njihovo aktualizacijo omogoča napredek izhodiščnih vsebin.

Slika 3.7: Prvine vzorca aktivnosti za preverjanje deliberativno-participatornega pristopa za načrtovalski proces.

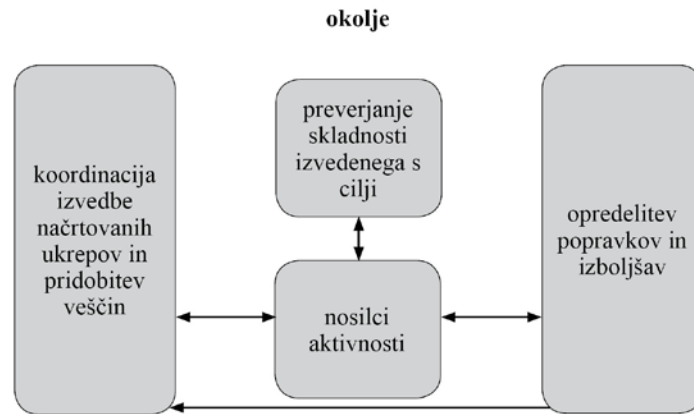
V fazi *izvajanja ukrepov* je treba upoštevati vse nosilce aktivnosti (institucije, skupine, posameznike). Za uspešno koordinacijo izvedbe prioritarnih nalog in ukrepov so potrebne izkušnje in ustrezne veščine. Opozarjamo na potrebo po stalnem preverjanju ugotovitev glede ustreznosti izvedenih ukrepov, predvsem z vidika predvidenih učinkov in doseganja načrtanih

¹⁹² Velja enako za vse tri prvine procesov.

¹⁹³ Pri vrednotenju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine so to vse štiri ključne podarene (SJSVKD, O, DS, L).

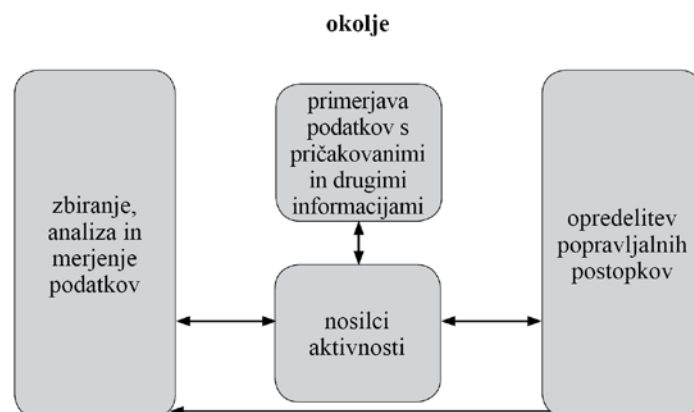
ciljev. Sledi opredelitev identificiranih problemov in umestitev morebitnih popravkov v izvajane aktivnosti.

Slika 3.8: Prvine vzorca aktivnosti za preverjanje deliberativno-participatornega pristopa za izvajanje ukrepov.

V fazi *ocenjevanja* upoštevamo vse nosilce aktivnosti (institucije, skupine, posameznike). Zbiranje, analiza in merjenje podatkov naj se izvedejo na podlagi spremljanja sprememb v izbranem obdobju na podlagi kazalnikov, dogovorjenih v načrtovalski fazi. Dobljeni podatki naj se preverijo in primerjajo z načrtovanimi, pričakovanimi ter drugimi relevantnimi informacijami, ki so potrebne za uspešno delovanje obravnavanih aktivnosti. Opredelitev popravljanih postopkov naj se opravi na podlagi predhodnih ugotovitev za vse prvine sestavin *procesov*.

Slika 3.9: Prvine vzorca aktivnosti za preverjanje deliberativno-participatornega pristopa za ocenjevanje.

V obravnavanem poglavju smo preverili ustreznost vzorca aktivnosti za potrebe deliberativno-participatornega pristopa za tri osrednje procesne sestavine vzorca sprememb: *načrtovanja, izvajanja ukrepov* za doseganje javnopolitičnih ciljev in *ocenjevanja*. Na podlagi preizkusa smo ocenili, da ustreza zastavljenim ciljem zaradi navedenih ključnih razlogov:

- sledenja deliberativno-participatornemu pristopu in
- uresničljivosti idealnega vzorca aktivnosti v praksi.

Na tem mestu bi omenila izrazit implementacijski minus, ki se ne kaže v sposobnosti akterjev, ampak v odsotnosti izvajalskega načrta, navodila kako kdo implementira politiko.

3.9.4 Zaključne ugotovitve uporabnosti modela v študiji primera

V študiji primera smo najprej preizkusili izvedljivost aplikacije razširjenega vzorca sprememb kot začetne sestavine novega modela vrednotenja javnih politik na primeru izvajanja politik ohranjanja kulturne dediščine Sveta Evrope. Preučili smo ga na primeru implementacije *Konvencije o ohranjanju stavbne dediščine Evrope* in nato na področju sistema ter dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine v Sloveniji. V nadaljevanju študije smo preizkusili ustreznost prilagojenega vzorca aktivnosti za preverjanje upoštevanja deliberativno-participatornega pristopa pri vrednotenju posameznih sestavin vzorca sprememb novega modela vrednotenja.

Ugotavljamo, da so vsi štirje teoretski preizkusi uspeli in da pomenijo ustrezno orodje za aktivnosti vrednotenja, načrtovane v izhodišču disertacije. Ta uspeh pojasnjujemo zlasti z dejstvom, da so vsi ti preizkusi na teoretski ravni omogočili ustrezno aplikacijo vzorca sprememb in vzorca aktivnosti. Aplikacija modelov se ni potrdila v praksi še posebno zaradi odsotnosti deliberativno-participatornega pristopa, ki ni sistemsko in politično definiran. Tako se igralci obnašajo samozadostno in ne čutijo potrebe po takšnem pristopu.

Na podlagi teh ugotovitev sklepamo po deduktivni metodi, da sta oba vzorca vrednotenja izvedljiva tudi na empirični ravni, kar naj bi bila tudi dodana vrednost obravnavane naloge. Razkorak med teorijo in prakso vidim zlasti v sistemski odsotnosti določb, ki bi še posebno v praksi implementirale deliberativno-participatoreni pristop.

3.10 Zaključek empiričnega dela

Uspešna izvedba obeh ravni novega, cikličnega modela vrednotenja javnih politik, vzorca sprememb in vzorca aktivnosti, predvideva vzpostavitev emancipacije in opolnomočenja vseh udeležencev v vseh postopkih, kar bi prevladalo v nalogi prikazano konfliktnost, nerazumevanje, probleme in nepoznavanje varstvenih aktivnosti. To dejstvo bi poleg trajnega in aktivnega deliberativno-participatornega delovanja vseh igralcev v zadevah varstva bistveno izboljšalo delovanje varstvene dejavnosti.

Na področju ohranjanja nepremične kulturne dediščine obstaja množica nadnacionalnih, nacionalnih in lokalnih državnih ter civilnodružbenih igralcev z vrsto vlog in pristojnosti, ki se praviloma ne navezujejo na druge igralce. Javnopolitični mehanizmi (predvsem ustavne in zakonske določbe) opredeljujejo članstvo v javnopolitičnem področju, ki v dobršni meri tudi določa njim lastne cilje, kar velja še posebej za državne igralce, praviloma vezane na njihove raznovrstne interese in zaželeno participatorno delovanje.

Poleg poudarjenih elementov moči pomenijo interesi javnopolitičnih igralcev osrednjo prvino participatorne teorije vrednotenja. Interese smo obravnavali prav zaradi pomena za javno politiko, ki teži k skupnemu dobremu in interesom celotne družbe, skratka vseh vpletenih igralcev, še posebno tistih, ki zagovarjajo javni interes. Poleg pluralnosti akterjev obstaja tudi pluralnost interesov: ugotavljamo, da vsaka skupina igralcev zasleduje svoje samozadostne javne ali zasebne interese.

Tudi obravnava odnosov med igralci v javnopolitični areni ohranjanja kulturne dediščine je pomembna še zlasti zaradi preverjanja participatorne teorije vrednotenja. Usmerjena naj bi bila v oblikovanje celovite evalvacije kljub pomanjkanju nekaterih pomembnih sestavin participatorne teorije, kot so npr. javnopolitični cilji. Tipi odnosov so dokaj razpršeni in konfliktni: rešitev za to vidimo v večji transparentnosti pri izražanju interesov in v večji demokratizaciji varstva.

Pojasnjevanje številnih vlog, raznovrstnih interesov in konfliktnih odnosov med igralci ohranjanja dediščine je predvsem podlaga za izdelavo predvidenega participatornega modela vrednotenja politik ohranjanja kulturne dediščine. Obenem lahko služi tudi kot predlog za nujno sistemsko spremembo delovanja predstavljenih igralcev, še posebno za spreminjanje

njihovih pristojnosti v zaželenem uravnoteženem sistemu ohranjanja kulturne dediščine. Predvidevam, da bi prav ta zaželena sistemska sprememba presegla omenjeni razkorak med idealnim teoretskim sporočilom o pomembnosti deliberativno-participatornega pristopa za javne politike ter dejansko odsotnostjo tega pristopa pri vsakodnevnem praktičnem javnopolitičnem delovanju.

Ob koncu tretjega sklopa disertacije bomo kot refleksijo na teoretični in empirični vidik novega, inovativnega, cikličnega modela vrednotenja dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine obravnavali drugo nadgradnjo interpretacije hierarhije potreb Maslowa.¹⁹⁴ Izvedli smo jo z upoštevanjem **potreb** oziroma **smeri delovanja**, ki jih kot dodano vrednost še posebno izpolnjujejo **posamezniki (v političnem svetu praviloma institucije, skupine oz. javnopolitični igralci)** pri različnih aktivnostih v okviru vrednotenja dejavnosti kulturne dediščine:¹⁹⁵

- **Zavedanje o kultivirani naravi kot najširši in vseobsegajoči dediščini**, ki ljudem omogoča zadovoljevanje osnovnih **fizioloških potreb**.
- **Prepoznavanje** vrednot ožjega in širšega okolja (razločevanje, kaj dediščina je in kaj ni) s strani **posameznikov, institucij in skupnosti**, ki imajo interese v zvezi s kulturno dediščino, za zadovoljevanje **potrebe po varnosti**, ki jo **omogoča** tako razumljeno **okolje**.
- **Potrebe po socialni povezanosti** tudi za **povezovanje** pri iskanju možnosti za ohranjanje kulturne dediščine.
- Kulturna dediščina je močan vsebinski **vir sodelovanja (participatornosti), ki krepi identiteto posameznikov in skupnosti** pri vseh dejavnostih v zvezi z njenim ohranjanjem.
- S sodelovanjem v **(deliberativnih) postopkih soodločanja** o prihodnosti kulturne dediščine se zadovoljujejo **potrebe po samouresničevanju** posameznika in skupnosti.

Slika 3.10: Združitev hierarhije potreb A. Maslowa (desno), interpretacije hierarhije potreb po A. Maslowu z upoštevanjem potreb, ki jih zadovoljuje kulturna dediščina (levo), in nadgradnje obeh: potrebe, ki jih zadovoljujejo posamezniki pri vrednotenju dejavnosti kulturne dediščine (sredina).

¹⁹⁴ Prva nadgradnja študijskega gradiva Pirkovič (2014), druga nadgradnja disertacija avtorice.

¹⁹⁵ Tekst se navezuje na trikotnik od spodnjega sklopa navzgor.

Vir: povzeto po Maslowu (desno: v Treven 2001) in Pirkovičeva (levo: 2014).

S hierarhijo potreb A. Maslowa (Treven 2001) lahko interpretiramo tudi navedene vloge oziroma delovanje posameznikov (zlasti predstavnikov civilne družbe in lastnikov kot dveh od štirih ključnih igralcev) pri vrednotenju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.

Na podlagi te interpretacije smo poudarili naslednje ključne besede: zavedanje, prepoznavanje, povezovanje, sodelovanje, soodločanje. Po našem mnenju tvorijo jedro deliberativno-participatornega pristopa,¹⁹⁶ ki nam ga je uspelo združiti tako na teoretski ravni (novi, ciklični model vrednotenja) kot tudi v njegovi aplikaciji na izbranih idealnih primerih vrednotenja. Te postopke smo izvedli na ravni slovenskih kulturnih politik, na implementaciji konvencij Sveta Evrope in na več stopnjah vrednotenja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine (sistem ohranjanja kulturne dediščine, dejavnost ohranjanja kulturne dediščine, vzorec aktivnosti kot orodje preveritve implementacije deliberativno-participatornega pristopa).

¹⁹⁶ Omenjeni pristop ni samo prvovrstna politološka tema, ampak postaja *sine qua non* vodilnih varstvenih dokumentov (zaenkrat le) na globalni ravni.

V primeru druge nadgradnje interpretacije hierarhije potreb Maslowa – z upoštevanjem potreb in smeri delovanja, ki jih kot dodano vrednost izpolnjujejo posamezniki pri različnih aktivnostih v okviru vrednotenja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine – še zlasti ugotavljamo (le na teoretski ravni) idealno postopkovno lestvico vrednotenja in obenem tudi aktivnosti ohranjanja, ki omogoča deliberativno-participatorni pristop. Empirično lahko prepoznavamo le prve tri ravni, ki so tudi normativno in strokovno prepoznane: menimo pa, da odsotnost zadnjih dveh ravni, sodelovanja in soodločanja, dodatno utemeljuje zahtevo po njihovi sistemski uveljavitvi. Tako bo tudi sistemsko urejen deliberativno-participatorni pristop in ustrezno vključen v dejavnost ohranjanja nepremične kulturne dediščine. S tem dejanjem bo tudi omogočena uspešna izvedba novega modela vrednotenja.

IV SKLEPNO POGLAVJE

Zaradi splošne odsotnosti celovitih ocen pri vrednotenju javnih (kulturnih) politik kot tudi politik in dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine sem si zastavila za cilj oblikovati nov, inovativen model vrednotenja. Vzpostavljen je na konceptualnih okvirih teorij analize politik in razlaga vsaj, kako in zakaj je politika oziroma njen program dosegel določen rezultat. Obenem omogoča predstavitev načina njegove implementacije in mehanizmov, ki so vplivali nanj.

Ena izmed pomembnih prednosti oziroma stranskih koristi novega, inovativnega modela vrednotenja je tudi prispevek k učinkovitemu načrtovanju programov/politik. Preizkusila sem ga na primeru heterogene slovenske kulturne politike z dvanajstimi raznovrstnimi področji, med katerimi je tudi politika ohranjanja nepremične kulturne dediščine. V študiji primera sem preverila in še podrobneje razčlenila vzpostavljen model vrednotenja na primerih implementacije politike ohranjanja kulturne dediščine Sveta Evrope in vrednotenja dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine pri nas.

Pri tem poudarjam, da se je z disertacijo potrdilo, da je analiza politik nujna znanstvenostrokovna podlaga za kakovostno politično odločanje in delovanje vseh igralcev, ki poskušajo pomembno vplivati na politične odločevalce, in tudi za politične odločevalce (Fink Hafner 2007), a se morajo vsi vpleteni javnopolitični igralci zavedati svojih interesov in zahtev ter njihovih ozkih parcialnosti in s tem omejitev za javni interes, prav tako pa se morajo zavedati tudi tega, da analiza politik (še) ni zadostno sredstvo, s katerim bi lahko resnično vplivali na politično odločanje (nav. delo).

Kot rečeno, je namen doktorske disertacije na podlagi teoretsko relevantne literature o vrednotenju javnih politik vzpostaviti nov, inovativen, poseben, 'nad' k dejstvom¹⁹⁷ osredotočen model vrednotenja, ki nadgrajuje logiko systemskega modela vrednotenja (Vedung 1997; Kustec Lipicer 2009, 50) in vrednotenja, temelječega na teorijah. Model je prilagojen vrednotenju kulturnih politik, katerega sestavni del je (tudi) politika ohranjanja kulturne dediščine; v študiji primera sem ga aplicirala na dejavnost ohranjanja kulturne dediščine. V ta namen je bil na podlagi zastavljenih raziskovalnih vprašanj oblikovan poseben

¹⁹⁷ *Evidence based.*

model t. i. akademsko in uporabniško usmerjenega celovitega participatornega pristopa vrednotenja, ki je temeljil na pomembnosti participatorne evalvacijske teorije in metodologije in v zvezi s tem na vzročno-posledični povezanosti vloge javnopolitičnih ciljev, mehanizmov, igralcev in interesov z doseženimi izločki, rezultati in učinki javnih politik.

Na ključne vidike in prvine novega modela vrednotenja je vplival konceptualni okvir programske teorije z vzorcem aktivnosti in vzorcem sprememb, zlasti pa povzetek Chenovega (2005) (prilagojenega) modela vrednotenja integracijskega procesa/rezultatov (*integrative process/outcome evaluation*). Za učinkovitost politike/programa mora biti uspešna tako izvedbena, akcijska kot tudi konceptualna teorija. Ta model vrednotenja tudi pojasnjuje privzete mehanizme, ki zagotavljajo interesnim skupinam pronicljive informacije, ki jih potrebujejo za izboljšanje programa.

Ideja novega modela vrednotenja je bila zasnovana na konceptu trajnega deliberativno-participatornega pristopa, ki se v celoti navezuje na vprašanja o legitimnosti na dejstvih podprtega (*evidence based*) odločanja politike. Prav pretirana teoretskost obravnavanih avtorjev je najbrž vzrok, da se deliberativno-participatorni pristopi niso implementirali v praksi. Vključevanje državljanov v delo oblasti in (skupne) bolj razumske ter vključujoče rešitve problemov sodijo tudi med ideale sodobnih humanističnih, in ne samo družboslovnih disciplin. Hajer opozarja, da je poleg posvetovanja (*deliberate*) še posebno zaželeno izpogajanje (*deliberating*), s katerim si igralci določijo nova institucionalna pravila, nova obnašanja, vrednostne zaveze, vzajemno (so)delovanje in posredovanje (Hajer 2003).

Avtorji, kot so Fischer, Hajer, Hendricks idr., neločljivo povezujejo pristopa deliberativnosti in participatornosti, kar je edino sprejemljivo. Koncepti dobro razvitega participatornega vrednotenja so pomembni zlasti zaradi dejstva, da predstavljajo radikalno spremembo razmišljanja: kdo sproži in se loteva postopkov in kdo se uči ali pridobiva od dobljenih ugotovitev (Fischer 2006, Hajer 2003, Hendricks 2013).

A vendar je analiza empiričnega dela naloge na primeru vrednotenja dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine pokazala (zaenkrat) nepremostljiv razkorak med idelanim teoretskim sporočilom o pomembnosti deliberativnosti za javne politike ter praktično dejansko popolno odsotnostjo deliberativnih pristopov pri vsakodnevnem (javno)političnem delovanju.

Tudi avtorji študij, ki so se lotevale vrednotenja javnih politik – tako po teoretskih vsebinah kot (tudi) po usmeritvah na diametralno druga področja od kulturnih – so ugotavljali vsebinski razkorak še zlasti z obravnavano (empirično) tematiko disertacije. Kljub tem »oviram« so omogočili zasnovanost in širino načrtovanega, inovativnega modela, še zlasti z navezavo na programsko teorijo.

V. generacija vrednotenja – v kateri je konstruktivistična paradigma nadomestila pozitivistično – poudarja še zlasti obravnavani deliberativno-participatorni pristop: ti procesi zamenjujejo tehniko potrjevanja znanstvenih hipotez z verificiranjem tako, da se v njih preverijo trditve o objektivni naravi nekega družbenega objekta – konstrukta¹⁹⁸ s stališča vseh sodelujočih.¹⁹⁹ Ugotovljena resnica o družbenem pojavu tako večinoma ni dosežek konsenza med sodelujočimi, ampak zgolj teza, da je dosežena na skupnih osnovah in da je razpoložljiva za nadaljnje dodelave in za bolj subtilne izraze, kot jih je bilo mogoče doseči doslej (Dyson 2004).

Navkljub vsemu navedenemu ocenjujemo, da smo prevzeti sestavini novega, inovativnega modela celovitega vrednotenja (izpopolnjeni vzorec aktivnosti in vzorec sprememb programske teorije) uspešno implementirali v nov, inovativen model celovitega vrednotenja kulturnih politik. Pokazali smo, da ideja participatornosti omogoča optimizacijo V. generacije vrednotenja le na ravni teorije in študije primera, medtem ko je v praksi (zaenkrat) neuresničljiva. To je potrebno že zlasti za vrednotenje kulturnih politik in dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine, saj smo v študiji ugotavljali, da je ta koncept bistvenega pomena za ustrezno vrednotenje in izvajanje dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.

Glavni krivec za tak razkorak v študiji primera vidim v vsakokratni menjavi oblasti, v samozaverovanosti in samozadostnosti igralcev, uradništva, stroke in lastnikov pri izvajanju kulturnih politik in ohranjanju kulturne dediščine. Tudi ni opaziti z njihove strani nikakršnih potreb po njunem vrednotenju.

Vsekakor je imela za nalogo veliko težo uporaba kvalitativne metodologije v obliki izvedbe polstrukturiranih interjujev, ki je najbolj neposredno pokazala na ozkost in parcialnost

¹⁹⁸ Opozarjam na navezavo na teorijo družbeno konstruirane realnosti Bergerja in Luckmanna.

¹⁹⁹ Obenem znova opozarjam na koncept participatorne paradigme, ki zahteva neizključevanje »drugih«, ki izhajajo iz drugačnih paradigmatiskih okvirov spoznavanja realnosti.

pristopov na vseh ravneh, s fokusiranjem na lastni interes in pristojnosti, brez povezovanja in z veliko stopnjo kritike, ki zaradi manjkanja participatornega pristopa zavirajo ali celo onemogočajo razvoj dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine in dopuščajo njeno stagnacijo. To pomeni, da dokler se ne spremeni percepcija participatornosti in celovite obravnave varstvene dejavnosti, ne bo nobene vsebinske spremembe in tudi (še) ne bomo mogli govoriti o celovitem participatornem modelu. Potrebne bodo tudi spremembe v katerikoli fazi odločevalskega procesa, tako v načrtovalski in izvajalski kot tudi v fazi ocenjevanja.

Znova poudarjam, da je odsotnost celovitih pristopov posledica kontinuirane parcialnosti politike na vseh ravneh in postopkih (ne samo npr. pri menjavi oblasti). Menim, da bo eden od osrednjih ciljev disertacije sprememba kulture oblikovanja, izvajanja in vrednotenja (javnih) politik na področju kulturnih politik, v prvi vrsti na podlagi premisleka o vlogah in pristojnostih javnopolitičnih igralcev s pomočjo sistemske prerazdelitve oziroma uravnoteženja njihovih pooblastil ter obveznih medsebojnih odnosov sodelovanja. Vse dotlej pa bodo predstavljeni teoretski metodološki modeli povsem nemočni in neuporabni za dejanske potrebe vsakodnevne javne politike in bodo na takšen način, žal in predvsem neupravičeno, sami sebi namen.

V LITERATURA

Amsterdamska pogodba. Ur. l. RS 27/2004 (23. marec 2004) Dostopno prek: http://www.uradni-list.si/files/RS_-2004-027-00024-MP~P015-0000.PDF#!/pdf (10. avgust 2015).

Anderson, James E. 2005. *Public Policymaking. An Introduction*. Belmont: Wadsworth Publishing.

Bemelmans-Videc, Marie-Louise, Ray C. Rist in Evert Vedung. 1998. *Carrots, Sticks & Sermons: Policy Instruments & their Evaluation*. New Brunswick, London: Transaction Publishers.

Berger, Peter in Thomas Luckmann. 1988. *Družbena konstrukcija realnosti*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Berginc, Mladen, Andrej Černe, Vesna Čopič, Božo Guštin, Jože Humer, Margarita Jančič, Lenka Molek, Magda Petrič, Jelka Pirkovič, Rajko Pirnat in Stane Peterlin. 1990. *Kritična analiza posledic dosedanjega načina varovanja naravne in kulturne dediščine ter predlogi sprememb (Zaključki raziskave)*. Ljubljana: Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran.

Bervar, Mitja. 2017. Intervju. Ljubljana, 13. julij. Priloga J disertacije.

Birkmayer, Johanna D. in Carol Hirschon Weiss. 2000. Theory-Based Evaluation in Practice: What Do We Learn? *Evaluation Review* 24: 407–431.

Boršič, Sandra. 2017. Intervju. Ljubljana, 13. julij. Priloga J disertacije.

CHCfE Consortium. 2015. *Cultural Heritage Counts for Europe (Full Report)*. Krakow: CHCfE Consortium. Dostopno prek: <http://www.encatc.org/culturalheritagecountsforeurope/outcomes/> (17. avgust 2015).

Chen, Huey-Tsyh. 2005. Theory Driven Evaluation. V *Encyclopedia of Evaluation*, ur. Sandra Mathison, 415–419. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.

Clark, Kate. 2001. From regulation to participation: cultural heritage, sustainable development and citizenship. V *Forward Planning: The Function of Cultural Heritage in a changing Europe*, ur. Weber Raymond, 103–112. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Cook, Thomas D. 2000. The False Choice Between Theory-Based Evaluation and Experimentation. V *Program Theory in Evaluation: Challenges and Opportunities*, ur. Rogers, Patricia J., Timothy A. Hasci, Anthony Petrosino in Tracy A. Huebner, 27–34. San Francisco: Jossey Bass.

Council of Europe. *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe*. Dostopno prek: <http://www.culturalpolicies.net> (20. avgust 2014).

---. 2010. *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe*. United Kingdom. Dostopno prek: <http://www.culturalpolicies.net/web/unitedkingdom.php> (12. avgust 2017).

---. 2017a. *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe*. The Netherlands. Dostopno prek: <http://www.culturalpolicies.net/web/netherlands.php> (13. avgust 2017).

---. 2017b. *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe*. France. Dostopno prek: <http://www.culturalpolicies.net/web/france.php> (14. avgust 2017).

---. 2015. *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe*. Spain. Dostopno prek: <http://www.culturalpolicies.net/web/spain.php> (16. avgust 2017).

---. *Convention for the Protection of the Architectural Heritage of Europe*. Dostopno prek: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/121> (25. maj 2016).

---. *Council of Europe*. Dostopno prek: <http://www.coe.int/en/> (25. maj 2016).

---. *Council of Europe Framework Convention on the Value of Cultural Heritage for Society*. Dostopno prek: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/199> (25. maj 2016).

---. *Cultural heritage in the 21st century for living better together. Towards a common strategy for Europe*. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/6thConfCulturalHeritage/Default_en.asp (26. maj 2016).

---. 2002a. *European Charter of the Architectural Heritage*. V *European Cultural Heritage (Volume I)*: 195–198. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

---. *European Convention on the Protection of the Archaeological Heritage (Revised)*. Dostopno prek: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/143> (25. maj 2016).

---. 1954. *European Cultural Convention*. Dostopno prek: <http://www.kultura.gov.rs/docs/stranice/82128418889499865927/1.%20Evropska%20kulturna%20konvencija,%20Pariz,%201954..pdf> (23. maj 2015).

---. 2002b. *European cultural heritage (Volume I). Intergovernmental co-operation: collected texts*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

---. *European Landscape Convention*. Dostopno prek: <http://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/treaty/176> (25. maj 2016).

---. *HEREIN*. Dostopno prek: http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Herein/Default_en.asp (25. maj 2016).

---. 1997. *In from the margins*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

---. *Namur Declaration*. Dostopno prek: <https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=09000016802f8a59> (20. december 2015).

---. *Pilot Case Study Module*. Dostopno prek:

http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/heritage/Source/CDPATEP/Bureau/CDPATEP_2010_4_EN_REV.pdf (26. maj 2016).

---. *Recommendation of the Committee of Ministers to member States on the European Cultural Heritage Strategy for the 21st century*. Dostopno prek:

<http://www.coe.int/en/web/culture-and-heritage/strategy-21> (20. april 2017).

---. *Steering Committee for Culture, Heritage and Landscape (CDCPP)*. Dostopno prek:

http://www.coe.int/t/dg4/cultureheritage/CDCPP/default_en.asp (20. december 2015).

Cousins, Bradley J. in Elizabeth Whitmore. 1998. Framing Participatory Evaluation. *New Directions for Evaluation* 80: 5–19.

Cousins, Bradley J. in Lorna M. Earl. 1995. Participatory Evaluation: Enhancing Evaluation Use and Organizational Learning Capacity. *Evaluation Exchange* 1 (3–4): 1–3. Dostopno prek: <http://www.hfrp.org/evaluation/the-evaluation-exchange/issue-archive/participatory-evaluation/participatory-evaluation-enhancing-evaluation-use-and-organizational-learning-capacity> (14. maj 2015).

Čopič Vesna, Gregor Tomc in Michael Wimmer, ur. 1997. *Nacionalno poročilo o kulturni politiki Slovenije. Kulturna politika v Sloveniji*. Ljubljana: FDV. Teorija in praksa.

Čopič Vesna in Gregor Tomc, ur. 1998. *Kulturna politika v Sloveniji. Simpozij*. Ljubljana: FDV. Teorija in praksa.

Čopič, Vesna. 2010. Talitev zamrznjenega: kulturna politika - 20 let po osamosvojitvi. *Delo* (13. februar).

---. 2011. Problematičnost kulturne politike kot politike. *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku* 130: 33–50.

---. 2017. Intervju. Ljubljana, 10. julij. Priloga J disertacije.

Čopič, Vesna in Andrej Srakar. 2014. Country profile – Slovenia. *Compendium of Cultural Policies and Trends in Europe*. Dostopno prek:

<http://www.culturalpolicies.net/web/slovenia.php> (15. maj 2016).

Dahl, Robert A. 1968. Power. V *International Encyclopedia of the Social Sciences*, ur. David L. Sills, 405–414. New York: Macmillan.

D'Angelo, Mario in Paul Vespérini. 1998. *Cultural Policies in Europe: A Comparative Approach*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

---. 1999. *Method and Practice of Evaluation*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Denzin, Norman K. in Yvonna S. Lincoln. 2005. *Handbook of Qualitative Research*. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.

Doempke, Stephen, ur. 2016. *The UNESCO World Heritage and the Role of Civil Society*. Proceedings of the International Conference. Berlin: World Heritage Watch.

Dryzek, John S. 2000. *Deliberative Democracy and Beyond: Liberals, Critics and Contestation*. Oxford: Oxford University Press.

Državni svet. Dostopno prek: <http://www.ds-rs.si/> (18. julij 2017).

Državni zbor. Dostopno prek: <https://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/> (18. julij 2017).

Dunn, William. 1994. *Public Policy Analysis: An Introduction*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.

Dye, R. Thomas. 1995. *Understanding Public Policy*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall.

Dyson, Anne H. 2004. Writing and the sea of voices: Oral language in, around and about writing. V *Theoretical Models and Process of Reading*, ur. Robert B. Rudell in Norman J. Unrau, 146-162. Newark: International Reading Association.

eheritage. Dostopno prek: <http://www.eheritage.si/apl/> (17. maj 2016).

Emmertsen Lund, Gro. 2011. *Fifth-Generation Evaluation*. Dostopno prek: <http://www.docfoc.com/fifth-generation-evaluation-by-gro-emmertsen-lund> (12. januar 2016).

European Commission, Directorate–General for Education and Culture. 2006. *The Economy of Culture in Europe*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/culture/library/studies/cultural-economy_en.pdf (10. avgust 2015).

European Council. 2014a. *Conclusions on cultural heritage as a strategic resource for a sustainable Europe*. Bruselj: European Council. Dostopno prek: https://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_data/docs/pressdata/en/educ/142705.pdf (20. avgust 2015).

---. 2014b. *Sklepi Sveta o participativnem upravljanju kulturne dediščine*. Bruselj: Evropski svet. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG1223%2801%29&from=SL> (21. avgust 2015).

European Heritage Heads Forum – EHHF. Dostopno prek: <http://www.ehhf.eu/> (10. avgust 2015).

European Union. Dostopno prek: <https://ec.europa.eu/culture/> (10. maj 2017).

Evropska komisija. 2014. *Na poti k celostnemu pristopu do kulturne dediščine za Evropo*. Bruselj: Evropska komisija. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=COM:2014:477:FIN&from=EN> (20. december 2015).

---. 2010. Evropa 2020. *Strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast*. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_SL_ACT_part1_v1.pdf (16. maj 2016).

Evropska unija in kultura. Dostopno prek: http://europa.eu/pol/cult/index_sl.htm (10. avgust 2015).

Evropski arheološki konzilij (Europeae Archaeologiae Consilium – EAC). Dostopno prek: <http://european-archaeological-council.org/> (10. avgust 2015).

Evropski svet. 2008. Uredba Sveta (ES) št. 116/2009 z dne 18. decembra 2008 o izvozu predmetov kulturne dediščine. Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:039:0001:0007:SL:PDF> (10. avgust 2015).

---. 2001. *Direktiva 2001/42/ EC Evropskega parlamenta in Sveta o oceni vplivov določenih planov in programov na okolje (Directive 2001/42/EC of the European Parliament and of the Council on the assessment of the effects of certain plans and programmes on the environment.* Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=URISERV:l28036> (10. avgust 2015).

---. 2014. *Direktiva 2014/60/EU Evropskega parlamenta in sveta z dne 15. maja 2014 o vračanju predmetov kulturne dediščine, ki so bili protipravno odstranjeni z ozemlja države članice, in o spremembi Uredbe (EU) št. 1024/2012 (prenovitev).* Dostopno prek: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/SL/TXT/PDF/?uri=CELEX:32014L0060&from=SL> (10. avgust 2015).

Fink Hafner, Danica. 2002. *Analiza politik – akterji, modeli in načrtovanje politike skupnosti. V Jadranje po nemirih vodah menedžmenta nevladnih organizacij*, ur. Dejan Jelovac. Ljubljana: Radio študent: Študentska organizacija Univerze.

---, ur. 2007. *Uvod v analizo politik: teorije, koncepti, načela.* Ljubljana: FDV. Politični procesi in inštitucije.

---. 2011. The Political Instrumentalisation of Policy Analysis. *Politička misao* 48 (5): 25–39.

Fink Hafner, Danica in Simona Kustec Lipicer. 2001. *Model za evalvacijo kulturnih politik. Zaključno poročilo.* Ljubljana: FDV. Inštitut za politološke raziskave. Center za politološke raziskave.

---. 2003. *Spremljanje kazalnikov na področju kulturnih politik na Slovenskem in prilagajanje zahtevam EU. Zaključno poročilo*. Ljubljana: FDV. Inštitut za politološke raziskave. Center za politološke raziskave.

---. 2005. Spremljanje in vrednotenje kulturnih politik: mednarodno primerjalna analiza. *Teorija in praksa* 42 (1): 212–238.

Fisher, Frank. 1995. *Evaluating Public Policy*. Chicago: Wadsworth Thomson Learning.

---. 2006. Participatory Governance as Deliberative Empowerment: The Cultural politics of Discursive Space. *The American Review of Public Administration* 36 (1): 19-40. Dostopno prek: <http://arp.sagepub.com/content/36/1/19.short> (16. januar 2016).

Geertz, Clifford. 1983. *Local Knowledge: Further Essays in Interpretive Anthropology*. New York: Basic Books.

Goebel, Renate, Christian Waltl, Mikuž Marjeta in Maja Oven Stanič. 2010. *Evalvacija slovenskih muzejev 2006–2008: zaključno poročilo*. Ljubljana: Služba za premično dediščino in muzeje, Narodni muzej Slovenije.

Grdešić, Ivan. 2006. *Osnove analiza javnih politik: policy-analiza*. Zagreb: Fakultet političkih znanosti.

Greenwood, Justin. 2007. *Interest Representation in the European Union*. New York: Palgrave Macmillan.

Guba, G. Egon in Yvonna S. Lincoln. 1989. *Fourth Generation Evaluation*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.

Hafner Dolenc, Mateja. 2017. Intervju. Ljubljana, 5. julij. Priloga J disertacije.

Hajer, Maarten. 2003. Policy without polity? Policy analysis and the institutional void. *Policy Sciences* 36: 175–195.

Hajer, Maarten in Hendrik Wagenaar, ur. 2003. *Deliberative Policy Analysis: Understanding Governance in the Network Society*. Cambridge: Cambridge University Press.

Harris, Marvin. 1979. *Cultural Materialism: The Struggle for a Science of Culture*. Walnut Creek: Altamira Press.

Hazler, Vito. 2015. Prihodnost dediščine je v njeni preteklosti. V *Zbornik V. Simpozija etnologov konservatorje Slovenije in Hrvaške. Varstvo nepremične kulturne dediščine*, ur. Dušan Strgar, 32–46. Novo mesto: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Hendricks, Carolyn M. 2013. Policy evaluation and public participation. V *Routledge Handbook of Public Policy*, ur. Eduardo Aral Jr., Scott Fritzen, Michael Howlett, M. Ramesh in Xun Wu, 434–448. Abingdon: Routledge.

Henry, P. Ian. 1993. *Politics of Leisure Policy*. Hampshire & London: Macmillan.

Hill, Michael J., ur. 1993. *The Policy Process: A Reader*. New York [etc.]: Harvester-Wheatsheaf.

Hogwood, Brian W. in Lewis A. Gunn. 1984. *Policy Analysis for the Real World*. Oxford: Oxford University Press.

Howlett, Michael in M. Ramesh. 2005. *Studying Public Policy: Policy Cycles and Policy Subsystems*. Toronto: Oxford University Press.

Humer, Jože. 1989. *Naravna in kulturna dediščina ter njeno varovanje v Sloveniji*. Ljubljana: Časopisni zavod Uradni list SR Slovenije.

ICCROM. Dostopno prek: <http://www.iccrom.org/> (10. avgust 2015).

ICOMOS. Dostopno prek: <http://www.icomos.org/en/> (10. avgust 2015).

---. 1965. *International charter for the conservation and restoration of monuments and sites (Venice Charter)*. Dostopno prek: https://www.icomos.org/charters/venice_e.pdf (11. avgust 2015).

---. 1994. *The Nara Document on Authenticity*. Dostopno prek: <http://www.icomos.org/charters/nara-e.pdf> (20. avgust 2015).

---. 2008. *The ICOMOS Charter for the Interpretation and Presentation of Cultural Heritage Sites*. Dostopno prek: http://icip.icomos.org/downloads/ICOMOS_Interpretation_Charter_ENG_04_10_08.pdf (23. avgust 2015).

---. 2011a. *Joint ICOMOS – TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes*. Dostopno prek: https://www.icomos.org/Paris2011/GA2011_ICOMOS_TICCIH_joint_principles_EN_FR_final_20120110.pdf (23. avgust 2015).

---. 2011b. *The Valletta Principles for the Safeguarding and Management of Historic Cities, Towns and Urban Areas*. Dostopno prek: http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0209751001353671440.pdf (23. avgust 2015).

---. 2015. *Statement by ICOMOS on the Adoption of the UN Sustainable Development Goals*. Pariz: ICOMOS. Dostopno prek: <http://www.icomos.org/en/178-english-categories/news/4372-statement-by-icomos-on-the-adoption-of-the-un-sustainable-development-goals> (12. december 2015).

Institute of Development Studies. 1998. *Participatory monitoring & evaluation: Learning from change. Policy Briefing 12*. Dostopno prek: <http://www.ids.ac.uk/publication/participatory-monitoring-and-evaluation-learning-from-change> (15. december 2015).

Interpret Europe. 2016. *European trends and developments affecting heritage interpretation*. Witzenhausen: Interpret Europe. Dostopno prek: <http://www.interpret->

europa.net/fileadmin/Documents/publications/interpret_europe_trend_analysis_2016.pdf (1. junij 2016).

Jogan, Savin. 2008. Pravno varstvo dediščine. *Ogrožanje in uničevanje kulturne in naravne dediščine ter pravni vidiki njenega varstva*. Koper: Založba Annales.

Kingdon, John W. 2003. *Agendas, Alternatives, and Public Policies*. New York: Longman.

Kotar, Mirjam. 2007. Vrednote v analizi politik. V *Uvod v analizo politik: teorije, koncepti, načela*, ur. Danica Fink Hafner, 193–211. Ljubljana: FDV. Zbirka Politični procesi in inštitucije.

Koželj, Zvezdana. 1998. Izhodišča za nacionalni program varstva nepremične etnološke dediščine. *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 38 (3–4): 72–77.

---. 2000. Politika varstva stavbne dediščine v Sloveniji. *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 40 (3–4): 55–58.

---. 2006. Sodobni vidiki domačih in mednarodnih predpisov ter dokumentov na področju varstva kulturne dediščine (financiranje in vloga lastnika). *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 41 (1): 13–18.

---. 2007a. Varstvo nepremične kulturne dediščine in predlog »Nacionalnega programa za kulturo«. *Glasnik slovenskega etnološkega društva* 47 (3–4): 83–92.

---. 2007b. Teorija svetovnega sistema Immanuela Wallersteina in varstvo kulturne dediščine. *Varstvo spomenikov* 41; 129–139.

---. 2009. Etnologija in varstvo naravne in kulturne dediščine. *Vestnik XXI*, Ljubljana: ZVKDS.

---. 2012. Mreža dediščine Sveta Evrope Heritage Network – Herein. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 52 (1–4): 146–147.

- . 2013a. Etnolog in celostno ohranjanje kulturne dediščine. *Traditiones* 42 (1): 201–220.
- . 2013b. Dediščinske skupnosti in ohranjanje kulturne dediščine. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva* 53 (1–2): 41–50.
- . 2016. Direktive Evropske unije i oćuvanje kulturne baštine. V *Moderna konzervacija/Modern Conservation* 4, ur. Branka Œekarić, 51–70. Beograd: Nacionalni komitet ICOMOS.
- Krašovec, Alenka. 2002. *Oblikovanje javnih politik. Primer kulturnih politik v Sloveniji*, Ljubljana: FDV. Znanstvena knjižnica.
- Kustec Lipicer, Simona. 2006. *Poseganje države v civilno druŒbo*. Ljubljana: FDV. Znanstvena knjižnica.
- . 2007a. Organizacije za analizo javnih politik ali think-tanks. V *Uvod v analizo politik: teorije, koncepti, načela*, ur. Danica Fink Hafner, 103–122. Ljubljana: FDV. Zbirka Politični procesi in inštitucije.
- . 2007c. Javnopolitična omreŒja. V *Uvod v analizo politik: teorije, koncepti, načela*, ur. Danica Fink Hafner, 87–101. Ljubljana: FDV. Zbirka Politični procesi in inštitucije.
- . 2007b. Vrednotenje javnih politik. V *Uvod v analizo politik: teorije, koncepti, načela*, ur. Danica Fink Hafner, 175–190. Ljubljana: FDV. Zbirka Politični procesi in inštitucije.
- . 2009. *Vrednotenje javnih politik*. Ljubljana: FDV. Maklen.
- . 2010. Izzivi parlamentarne demokracije v razmerah deliberativnega oblikovanja javnih politik. V *Prihodnost parlamentarne demokracije: zbornik strokovnega srećanja ob 20. letnici prvih večstrankarskih volitev*, november 2010, ur. Tatjana Krašovec in Mojca Pristavec Đogić, 140–152. Ljubljana: DrŒavni zbor.

Lasswell, Harold D. 1951. The policy orientation. V *The Policy Sciences: Recent Developments in Scope and Method*, ur. Daniel Lerner in Harold D. Lasswell, 3–16. Stanford: Stanford University Press.

Laughlin, Richard in Jane Broadbent. 1996. Redesigning Fourth Generation Evaluation. *Evaluation* 2 (4): 431–451.

Lipavec, Alena. 1995. Evalvacijske študije: definicija, pristopi in modeli. *IB revija* 29 (6–7): 65–72.

Macur, Mirna. 1996. *Evalvacija kulturne politike na področju gledališke dejavnosti*. Magistrska naloga, Univerza v Ljubljani, FDV.

---. 2000. *Vpliv privatizacije na kvaliteto zdravstvenih storitev - evalvacija s področja uporabnika*. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, FDV.

Madaus, George F., Michael Scriven in Daniel L. Stufflebeam, ur. 2000. *Evaluation Models: Viewpoints on Educational and Human Services Evaluation*. Boston: Kluwer-Nijhoff.

Majchrzak, Ann. 1984. *Methods for Policy Research*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.

Mandič, Monika. 2013. *Kazalniki kot ključ do boljših javnih politik in vladanja*. Magistrsko delo, Univerza v Ljubljani, FDV. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska_dela_2/pdfs/mb22_mandic-monika.pdf (20. september 2015).

Matić, Dragan. 2017. Intervju. Ljubljana, 11. julij. Priloga J disertacije.

Mc Guigan, Jim. 1996. *Culture and the Public Sphere*. London & New York: Routledge.

---. 2004. *Rethinking Cultural Policy*. Maidenhead: Open University Press.

Methans Šarlah, Judita. 2017. Intervju. Ljubljana, 3. julij. Priloga J disertacije.

Ministrstvo za finance. Dostopno prek: <http://www.mf.gov.si/> (18. april 2017).

Ministrstvo za gospodarski razvoj in tehnologijo. Dostopno prek: <http://www.mgrt.gov.si/> (16. april 2017).

---. 2012. *Strategija razvoja slovenskega turizma 2012–2016*. Dostopno prek: http://www.mgrt.gov.si/fileadmin/mgrt.gov.si/pageuploads/turizem/Turizem-strategije_politike/Strategija_turizem_sprejeto_7.6.2012.pdf (16. maj 2015).

Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport. Dostopno prek: <http://www.mizs.gov.si/> (20. april 2017).

Ministrstvo za javno upravo. Dostopno prek: <http://www.mju.gov.si/> (15. april 2017).

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Dostopno prek: <http://www.mkgp.gov.si/> (21. april 2017).

Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano in Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. 2015. *Obnova objektov kulturne dediščine v okviru Programa razvoja podeželja RS 2007–2013*. Ljubljana: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano.

---. 2014. *Program razvoja podeželja Republike Slovenije 2014–2020*. Dostopno prek: <https://www.program-podezelja.si/sl/> (27. maj 2016).

Ministrstvo za kulturo. 2002. *Analiza stanja na področjih kulture in predlog prednostnih ciljev*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo.

---. 2004. *Nacionalni program za kulturo: 2004–2007*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo.

---. 2008. *Nacionalni program za kulturo: 2008–2011*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo.

---. 2011. *Analiza stanja na področju kulture s predlogi ciljev za Nacionalni program za kulturo 2012–2015*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo.

---. 2013. *Resolucija o Nacionalnem programu za kulturo 2014–2017*. Ur. l. RS 99/13. (3. december 2013)

Ministrstvo za kulturo. Dostopno prek: <http://www.mk.gov.si/> (19. maj 2017).

Ministrstvo za obrambo. Dostopno prek: <http://www.mo.gov.si/> (25. maj 2017).

Ministrstvo za okolje in prostor. Dostopno prek: <http://www.mop.gov.si/> (23. maj 2017).

Mitar, Miran. 2010. *Ontološke, epistemološke in metodološke predpostavke pristopov k evalvacijskim raziskavam*. Osnutek, rokopis.

Nachmias, David. 1979. *Public Policy Evaluation: Approaches and Methods*. New York: St. Martin's Press.

Navodilo o pripravi zaključnega računa državne in občinskega proračuna ter metodologija za pripravo poročila o doseženih ciljih in rezultatih neposrednih in posrednih uporabnikov proračuna. Ur. l. RS 12/2001, 10/06, 8/2007, 102/22010 (24. februar. 2001).

Osborne, David in Ted Gaebler. 1993. *Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector*. New York: Penguin Books.

Pal, Leslie A. 2006. *Beyond Policy Analysis. Public Issue Management in Turbulent Times*. Toronto: Nelson.

Parsons, Wayne. 1995. *Public Policy. An Introduction to the Theory and Practice of Policy Analysis*. Cheltenham, Northampton: Edward Elgar.

Pateman, Carole. 2012. Participatory Democracy Revisited. *Perspectives on Politics* 10 (1): 7–19.

Patton, Carl V. in David S. Sawicky. 1993. *Basic Methods of Policy Analysis and Planning*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Pawson, Ray in Nick Tilley. 1997. *Realistic Evaluation*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

---. 2005. Realistic Evaluation. V *Encyclopedia of Evaluation*, ur. Sandra Mathison, 415-419. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.

Pečnik, Damjana. 2017. Intervju. Ljubljana, 5. julij. Priloga J disertacije.

Peskar, Robert. 2017. Intervju. Ljubljana, 4. julij. Priloga J disertacije.

Peters, Guy B. in Jon Pierre, ur. 2006. *Handbook of Public Policy*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Petković, Krešimir. 2008a. Interpretacijska *policy* analiza i deliberacijska demokracija: treba li polarizirati analizu? *Politička misao* 65 (2): 27–53.

---. 2008b. Interpretacijska *policy* analiza. *Tumačenje javnih politika i deliberacijska demokracija*. Magistrsko delo, Sveučilište u Zagrebu, Fakultet političkih znanosti.

---. 2013. Pojmovnik interpretacije analize javnih politika. *Hrvatska i komparativna javna uprava* 3 (1): 329–342.

Petrič, Magdalena. 2000. Mednarodno pravno varstvo kulturne dediščine. *Vestnik* XVII. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino.

Picciotto, Robert. 2015. *The 5th Wave: Social Impact Evaluation*. London: The Rockefeller Foundation Evaluation Office; Dostopno prek:
https://assets.rockefellerfoundation.org/app/uploads/20160104173530/5Waves_29.10_1.pdf
(20. november 2015).

Pickard, Robert. 2004. *European Cultural Heritage (Volume II). A Review of Policies and Practice*. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Pierre, Jon in Guy B. Peters. 2000. *Governance. Politics and the State*. New York: St. Martin's Press.

Pirkovič, Jelka. 1998. Varstvo kulturne dediščine kot del kulturne politike države. V *Kulturna politika v Sloveniji. Simpozij*, ur. Vesna Čopič in Gregor Tomc, 270–273. Ljubljana: Teorija in praksa.

---. 2001. Osnutek nacionalnega kulturnega programa za področje kulturne dediščine: (splošno, s posebnim poudarkom na nepremični kulturni dediščini) = Outline of the national cultural programme in the field of cultural heritage: (with a special emphasis on immovable cultural heritage). *Varstvo spomenikov* 39: 241–248.

---. 2005. Celostno ohranjanje naselbinske dediščine. *Vestnik XVIII*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

---. 2014. *Študijsko gradivo Individualnega doktorskega študija Heritologije*. Ljubljana: UL Filozofska fakulteta.

---. 2015. *Prepoznavanje javne koristi (javnega interesa) varstva*. Predavanje v Ljubljani, 7. avgust 2015.

Pirkovič Jelka in Borut Šantej. 2012. Pravno varstvo nepremične kulturne dediščine v Sloveniji. *Vestnik XXV*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Pollitt, Christopher. 2008. Moderation In All Things: Governance Quality And Performance Measurement. Dostopno prek:

http://www.qog.pol.gu.se/working_papers/SOG%20papers/Pollitt%20-%20SOG%20Conference%20Nov08.pdf (1. junij 2010).

Radej, Bojan. 2010. *Osnove vrednotenja politik za občasne uporabnike*. Ljubljana: Slovensko društvo evalvatorjev.

Radej, Bojan, Mojca Golobič, Mirna Macur in Srečo Dragoš. 2011. *Vrednotenje politik. Obzorja nove miselnosti*. Ljubljana: Vega.

Register nepremične kulturne dediščine. Dostopno prek: <http://rkd.situla.org/> (2. september 2010).

Robertson, Alastair. 1997. Will National Vocational Qualifications improve conservation practice? *Newsletter Cotac* 11: 16–20.

Rode Nino, Liljana Rihter in Barbara Tomc Kobal. 2006. *Evalvacija programov v socialnem varstvu: Model in postopek izvedbe*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.

Rogers, Patricia J. 2007. Theory Based Evaluation: Reflections Ten Years On. *New Directions For Evaluation* 114: 63–67.

Rossi, Peter H. in Howard E. Freeman. 1993. *Evaluation: A Systematic Approach*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.

Rossi, Peter H., Howard E. Feeman in Mark W. Lipsey. 1999. *Evaluation. A Systematic Approach*. Sixth Edition. Thousand Oaks, London, New Delhi: Sage Publications.

Rotar, Braco. 1998. Kulturna politika in produkcija kulturne identitete. V *Kulturna politika v Sloveniji. Simpozij*, ur. Vesna Čopič in Gregor Tomc, 217–218. Ljubljana: Teorija in praksa.

Sabatier, Paul A. 1999. *Theories of the Policy Processess. Theoretical Lenses on Public Policy*. Boulder: Westview Press.

Sanderson, Ian. 2002. Evaluation, Policy Learning and Evidence-Based Policy Making. *Public administration* 80 (1):1–22. Dostopno prek: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/1467-9299.00292/abstract> (31. marec 2016).

Shadish, William R., Thomas D. Cook in Laura C. Leviton. 1991. *Foundations of Program Evaluation: Theories of Practice*. Newbury Park, London, New Delhi: Sage Publications.

Sklep o ustanovitvi Javnega zavoda Republike Slovenije za varstvo kulturne dediščine. Ur. l. RS 65/2008 in 54/2014. (1. julij 2008)

Slovar slovenskega knjižnega jezika. Dostopno prek:

http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=ge%3Dukrep*&hs=1

(15. maj 2016).

SMART criteria. Dostopno prek: https://en.wikipedia.org/wiki/SMART_criteria (4. maj 2016).

SMC, DeSUS, SD. 2014. *Koalicijski sporazum o sodelovanju v Vladi RS za mandatno obdobje 2014-2018*. Ljubljana: Vlada RS. Dostopno prek:

http://www.vlada.si/fileadmin/dokumenti/si/dokumenti/2014_Koalicijski_sporazum_parafiran.pdf (25. september 2014).

Stake, E. Robert. 2004. *Standard-Based & Responsive Evaluation*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Strategija Evropa 2020, strategija za pametno, trajnostno in vključujočo rast. Dostopno prek: http://ec.europa.eu/eu2020/pdf/1_SL_ACT_part1_v1.pdf (10. avgust 2015).

Štrajn, Darko, ur. 2000. *Evalvacija*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.

Theodoulou, Stella Z. in Matthew A. Cahn. 1995. *Public Policy: The Essential Readings*. Englewood Cliffs: Prentice Hall.

Toulemonde, Jacques. 2000. Evaluation Culture(s) in Europe: Differences and Convergences between National Practices. *Vierteljahrshefte zur Wirtschaftsforschung* 69 (3): 350-357. Dostopno prek: <http://ejournals.duncker-humboldt.de/doi/pdf/10.3790/vjh.69.3.350> (30. september 2015).

Treven, Sonja. 2001. *Mednarodno organizacijsko vedenje*. Ljubljana: GV Založba.

UNESCO. Dostopno prek: <http://en.unesco.org/> (10. avgust 2015).

---. 2002. *Universal Declaration on Cultural Diversity*. Pariz: UNESCO. Dostopno prek: <http://www.unesco.org/culture/> (15. avgust 2015).

---. 2005. Konvencija o varovanju in spodbujanju raznolikosti kulturnih vsebin in umetniških izrazov. Ur. l. RS, št. 129/2006 (13. december 2006).

---. 2023. *Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage*. Dostopno prek:

<http://portal.unesco.org/en/ev.php->

[URL_ID=17716&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html](http://portal.unesco.org/en/ev.php-URL_ID=17716&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html) (12. maj 2015).

UNESCO, ICCROM, ICOMOS, IUCN. 2013. *Managing Cultural World Heritage, Resource Manual*. Pariz: UNESCO. Dostopno prek: <http://whc.unesco.org/en/managing-cultural-world-heritage/> (22. 12. 2015).

---. 2013. *The Hangzhou Declaration, Placing Culture at the Heart of Sustainable Development Policies*. Hangzhou. Pariz: UNESCO. Dostopno prek:

<http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/culture-and-development/hangzhou-congress/> (11. avgust, 2015).

---. 2004. *Jamato Declaration on Integrated Approaches for Safeguarding Tangible and Intangible Cultural Heritage*. Dostopno prek: <http://australia.icomos.org/news/yamato-declaration-on-integrated-approaches-for-safeguarding-tangible-and-intangible-cultural-heritage/> (12. avgust 2015).

---. 2015. *The UNESCO World Heritage and the Role of Civil Society (World Heritage Watch 2015) Final Document, On Civil Society Participation in On Indigenous Peoples*. Dostopno prek: http://openarchive.icomos.org/1692/1/2015_Bonn_Conference_Proceedings.pdf (2. maj 2016).

United Nations. 2015. *Transforming our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. New York: United Nations. Dostopno prek:

<http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/> (16. december 2015).

Ustava RS (URS). Ur. l. RS 33/1991 in dalje (23. december 1991).

Van Warden, Frans. 1992. Dimensions and types of policy networks. *European Journal of Political Research* 1–2: 29–52.

Vedung, Evert. 1997. *Public Policy and Program Evaluation*. New Brunswick: Transaction Publishers.

---. 2006. Evaluation Research. V *Handbook of Public Policy*, ur. Guy B. Peters in Pierre Jon, 398. London: Sage.

Višnar, Katarina. 2004. *Vloga laične javnosti v procesu revitalizacije stavbne dediščine Slovenije: Historiat, stanje in metodologija razvoja aktivne participacije*. Doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, FA.

Wangermée, Robert. 1993. *Evaluation of national cultural policies: guidelines for the preparation of national reports*. Strasbourg: Council of Europe.

Weimer, David L. in Aidan R. Vining. 2005. *Policy Analysis: Concepts and Practice*. Upper Saddle River: Pearson Prentice Hall.

Weiss Hirschon, Carol. 1998. *Evaluation. Methods for Studying Programs and Policies*. Upper Saddle River: Prentice Hall.

---. 2007. Theory Based Evaluation: Past, Present, and Future. *New Directions For Evaluation* 114: 68–81.

Zakon o davkih občanov (ZDO). Ur. l. SRS 36/1988, 8/1989, Ur. l. RS 48/1990, 8/1991, 14/11992 – ZOMZO, 7/1993, 18/1996 – ZDavP, 91/1998 – ZDavP-C, 1/1999 – ZNIDC, 117/2006 – ZDVP, 117/2006 – ZDDD, 24/2008 – ZDDKIS in 101/2013 – ZDavNepr (28. november 1988).

Zakon o davku na dediščine in darila (ZDDD). Ur. l. RS 117/2006 in 36/2016 – odl. US (2. november 2006).

Zakon o davku na dodano vrednost (ZDDV-1). Ur. l. RS 13/2011, 18/2011, 78/2011, 38/2012, 83/2012, 86/2014 in 90/2015 (27. oktober 2006).

Zakon o davku na promet nepremičnin (ZDPN-2). Ur. l. RS 117/2006 in 25/2016 – odl. US (27. oktober 2006).

Zakon o dohodnini (ZDoh-2). Ur. l. RS 13/2011 – UPB, 9/2012 – odl. US, 24/2012, 30/2012, 40/2012 – ZUJF, 75/2012, 94/2012, 52/2013 – odl. US, 96/2013, 29/2014 – odl. US, 50/2014, 23/2015, 55/2015 in 63/2016 (26. oktober 2006).

Zakon o društvih (uradno prečiščeno besedilo) (ZDru-1-UPB2). Ur. l. RS 64/2011 (12. avgust 2011).

Zakon o ratifikaciji Konvencije o dostopu do informacij, udeležbi javnosti pri odločanju in dostopu do pravnega varstva o okoljskih zadevah (MKDIOZ). Ur. l. RS – Mednarodne pogodbe, 17/2004 (20. maj 2004).

Zakon o ratifikaciji Konvencije o varovanju nesnovne kulturne dediščine. Ur. l. RS 1/08 (19. december 2007).

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD). Ur. l. RS 7/1999, 110/2002, 126/2003 (20. januar 1999).

Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1). Ur. l. RS 16/2008, 123/2008, 8/2011-ORZVKD39, 90/12, 1/13, 32/16 (1. marec 2008)

Zakon o uresničevanju javnega interesa za kulturo (ZUJIK-UPB1). Ur. l. RS 77/2007, 56/2008, 4/2010, 20/2011, 111/2013 (29. november 2002).

Zakon o prostorskem načrtovanju (ZPačrt) Ur. l. RS 33/2007, 70/2008-ZVO-1B, 108/2009, 80/2010-ZUPUDPP, 43/2011-ZKZ-C, 57/2012, 57/2012-ZUPUDPP-A, 109/2012, 76/2014-odl. US in 14/2015-ZUUFJO (28. april 2007).

Zakon o graditvi objektov (ZGO-1) Ur. l. RS 102/2004-UPB, 14/2005-popr., 92/2005-ZJC-B, 93/2005-ZVMS, 111/2005-odl.US, 126/2007, 108/2009, 61/2010-ZRud-1, 20/2011-odl. US, 57/2012, 1001/2013 ZDavNepr., 110/2013 in 19/2015 (1. januar 2003).

Zakon o inšpekcijskem nadzoru (ZIN-UPB1) Ur. l. RS 56/2002 in 56/2007 (28. junij 2002).

Zakon o Vladi Republike Slovenije (ZVRS) Ur. l. RS 24/05-UPB, 109/2008, 38/2010, 21/2013, 47/2013-ZDV-1G in 65/2014 (17. januar 1993).

Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Dostopno prek: <http://www.zvkds.si/sl> (18. november 2016).

Zavod RS za varstvo narave. Dostopno prek: <http://www.zrsvn.si/sl/> (10. april 2017).

Zukoski, Ann in Mia Luluquisen. 2002. Participatory Evaluation. What is it? Why do it? What are the challenges? *Community-based public health policy & practice* 5: 1–6. Dostopno prek: https://depts.washington.edu/ccph/pdf_files/Evaluation.pdf (2. marec 2015).

ZVKDS. 2015a. *Poslovno poročilo 2014*, Ljubljana: ZVKDS.

---. 2015b. *Program dela za leto 2016*. Ljubljana: ZVKDS.

---. 2015c. *Strateški načrt*. Ljubljana: ZVKDS.

Žečević, Maja. 2010. *Kritika neoliberalizma Noama Chomskega*. Diplomsko delo, Univerza v Ljubljani, FDV. Dostopno prek: <http://dk.fdv.uni-lj.si/diplomska/pdfs/zecevic-maja.pdf>. (20. april 2016).

Žirovec, Luka. 2011. *Kritična analiza implementacije načel novega javnega menedžmenta v slovenski javni upravi*. Magistrska naloga, Univerza v Ljubljani, FDV. Dostopno prek: http://dk.fdv.uni-lj.si/magistrska/pdfs/mag_zirovec-luka.pdf (25. april 2015).

IMENSKO KAZALO

A

Anderson, James E., 57

B

Berger, Peter, 230

Berginc, Mladen, 42, 232

Broadbent, Jane, 244

C

Chan, Matthew A., 59, 60

Chen, Huey-Tsyh, 5, 10, 46, 56, 83, 86, 88–95, 113, 122, 229

Clark, Kate, 144

Cook, Thomas D., 5, 10, 46, 56, 83

Cousins, Bradley J., 75–80

Č

Čopič, Vesna, 37, 38, 39, 41, 104, 105, 182, 232

D

Dahl, Robert A., 62

D'Angelo, Mario, 38, 40

Denzin, Norman K., 54

Dryzek, John S., 19, 28, 31

Dunn, William, 5, 10, 46, 56, 83, 97

Dye, R. Thomas, 5, 10, 46, 51, 56, 83

Dyson, Anne H., 6, 11, 54, 230

E

Earl, Lorna M., 80

Emmertsen Lund, Gro, 74, 75

F

Fink Hafner, Danica, 2, 34, 35, 39, 51, 96, 228

Fischer, 26

Fisher, Frank, 19, 26, 27, 28, 96, 102, 229

Freeman, Howard E., 5, 56, 83

Freemna, Howard E., 10, 46

G

Gaebler, Ted, 105

Geertz, Clifford, 22

Goebel, Renate, 43

Greenwood, Justin, 63, 64, 65, 102

Guba, G. Egon, 53, 72, 73

Gunn, Lewis A., 96

H

Habermas, Jürgen, 21, 22, 54, 55, 65, 66

Hajer, Maarten, 19, 23–26, 30, 102, 229, 240

Harris, Marvin, 22

Hendricks, Carolyn M., 19, 30, 31, 102, 229

Henry, P. Ian, 36, 37, 55, 68

Hogwood, Brian W., 96

Howlett, Michael, 59, 162

Humer, Jože, 42, 232

Kingdon, John W., 96

K

Kotar, Mirjam, 53, 58, 102

Koželj, Zvezdana, 23, 48, 125, 132, 157, 158, 159, 172, 183, 198, 294

Krašovec, Alenka, 57, 60, 61, 62, 140

Kustec Lipicer, Simona, 2, 5, 10, 19–21, 35, 39, 43, 44, 46, 52, 53, 55–58, 61–63, 72, 83–85, 91, 96, 100, 123, 165, 181, 220, 228, 258

L

Lasswell, Harold D., 23, 33

Laughlin, Richard, 54

Lincoln, Yvonna S., 53, 54, 72, 73

Lipsey, Mark W., 5, 10, 46, 56, 83

Luckmann, Thomas, 230

Luluquisen, Mia, 81, 82

M

Macur, Mirna, 39, 55, 72, 101

Madaus, George F., 73

Mandič, Monika, 96, 97, 98

Maslow, Abraham, 69, 70, 225–227

Mc Guigan, Jim, 35, 55

N

Nachmias, David, 5, 10, 46, 56, 83

O

Osborne, David, 105

P

Pal, Leslie A., 57, 58

Parsons, Wayne, 52, 65

Pateman, Carole, 28, 29, 30

Pawson, Ray, 5, 10, 46, 53, 56, 83, 85, 86

Petković, Krešimir, 19, 21, 22, 104, 105, 220

Petrič, Magdalena, 134, 140, 141, 232

Picciotto, Robert, 74

Pirkovič, Jelka, 2, 34, 70, 140, 167, 169, 177, 180, 182, 226

R

Radej, Bojan, 72, 74, 75, 101

Ramesh, M., 59, 162

Rihter, Liljana, 101

Rode, Nino, 101

Rossi, Peter H., 5, 10, 46, 56, 83

Rotar, Braco, 182

S

Sanderson, Ian, 97

Scriven, Michael, 73

Srakar, Andrej, 37, 41, 182

Stake, E. Robert, 73

Stufflebeam, Daniel L., 73

Š

Šantej, Borut, 140, 167, 182
Štrajn, Darko, 101

T

Theodoulou, Stella, 59, 60
Tilley, Nick, 5, 10, 46, 53, 56, 83, 85, 86
Tomc, Gregor, 38, 39
Toulemonde, Jacques, 99, 100
Treven, Sonja, 69, 226

V

Van Warden, Frans, 62, 181

Vedung, Evert, 5, 10, 43, 46, 52, 56, 83, 84, 228
Vespérini, Paul, 38, 40

W

Wagenaar, Hendrik, 30
Wangermée, Robert, 40
Weiss Hirschon, Carol, 5, 10, 46, 56, 83, 86, 91,
117
Whitmore, Elizabeth, 75–77, 79

Z

Zukoski, Ann, 81, 82

PRILOGE

- A. Definicije pojmov**
- B. Odnosi sektorja varstva kulturne dediščine (Ministrstva za kulturo in javne službe varstva) z vsemi ostalimi igralci ohranjanja dediščine: nadnacionalna raven**
- C. Odnosi sektorja varstva kulturne dediščine (Ministrstva za kulturo in javne službe varstva) z vsemi ostalimi igralci ohranjanja dediščine: nacionalna raven**
- D. Odnosi sektorja varstva kulturne dediščine (Ministrstva za kulturo in javne službe varstva) z vsemi ostalimi igralci ohranjanja dediščine: regionalna in lokalna raven**
- E. Tipi odnosov med ključnimi igralci ohranjanja kulturne dediščine**
- F. Sodelovanje med osrednjimi štirimi podarenami ohranjanja kulturne dediščine**
- G. Cilji in kazalniki za področje nepremične kulturne dediščine v *Nacionalnem programu za kulturo 2014–2017* ter vloga ZVKDS pri teh aktivnostih**
- H. SVET EVROPE - HEREIN 3: Baze podatkov – Vprašalnik**
- I. Model ključnih sodobnih funkcionalnih področij varstva kulturne dediščine**
- J. Intervjuji**

Priloga A

Definicije pojmov v naslovu disertacije Vrednotenje javne dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine

Vrednotenje je »predmet raziskovanja številnih znanstvenih disciplin, od naravoslovnih do družboslovnih. Kadar izraz vrednotenje uporabljamo v terminologiji družboslovnih znanosti, z njim razumemo strokovno podprto podajanje vrednosti preučevanih družbenih vsebin, pri čemer neobhodno spoštujemo in upoštevamo temeljne vrednote v družbi« (Kustec Lipicer 2009, 20).

Vrednotenje je tudi skozi sistemski vidik dajanje vredno(s)tnih ocen o neki *dejavnosti* javne politike, ki se pojavlja v vseh fazah oblikovanja in izvajanja javnih politik, ob nujnem upoštevanju političnega in družbenega okolja, delovanja v javnopolitične procese vpletenih igralcev, predvsem pa etičnih standardov in temeljnih vrednot (nav. delo, 49).

Javna dejavnost ohranjanja nepremične kulturne dediščine obsega izvajanje javne službe na področju varstva nepremične in z njo povezane premične in nesnovne dediščine. Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije kot njen izvajalec utemeljuje svoje poslanstvo z ohranjanjem dediščine kot pomembnega dela kulturne raznolikosti Slovenije in kot dela evropske in svetovne dediščine, z vključevanjem dediščine v sodobno življenje, z razvijanjem dediščinske zavesti in omogočanjem uživanja v dediščini (*Sklep o ustanovitvi JZRSVKD* 2008, 2014).

Ključni cilj *ohranjanja kulturne dediščine* so dejanja, ki vodijo k ohranjanju in razvijanju celotnega kulturnega okolja kot dela sodobne družbene stvarnosti, upoštevajoč zahteve trajne ohranitve vrednosti kot nenadomestljivega in neobnovljivega vira.

Kulturna dediščina »so dobrine, podedovane iz preteklosti, ki jih Slovenke in Slovenci, pripadnice in pripadniki italijanske in madžarske narodne skupnosti in romske skupnosti ter drugi državljanke in državljani Republike Slovenije opredeljujejo kot odsev in izraz svojih vrednot, identitet, verskih in drugih prepričanj, znanj in tradicij. Dediščina vključuje vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas« (*Zakon o varstvu kulturne dediščine* 2008).

Varstvena zakonodaja deli dediščino na snovno (*nepremično in premično kulturno dediščino*) in nesnovno. Med nepremično kulturno dediščino uvrščamo posamezne nepremičnine ali njihove dele in območja: lahko so stavbe ali druge nepremičnine, lahko so oblikovane z naravnimi sestavinami po načelih krajinske arhitekture ali so arheološko najdišče. Območja dediščine so enovite skupine stavb, naselja ali njihovi deli, večja arheološka najdišča ali kulturne krajine.

Priloga B

Odnosi sektorja varstva kulturne dediščine (MK in javne službe varstva, dalje: JSVKD) z vsemi ostalimi igralci ohranjanja dediščine

Nadnacionalna raven

V tabeli so na podlagi prikaza nalog javne službe varstva kulturne dediščine (navpično) sektorju varstva kulturne dediščine v tabeli (vodoravno) dodani **igralci ohranjanja** na nadnacionalni ravni.

Označeno je sodelovanje oziroma odnosi:

- **dejansko, ustrezno,**
- **zaželeno,**²⁰⁰
- **konfliktno,**²⁰¹
- **zaželeno in konfliktno.**²⁰²

²⁰⁰ Zaželeno (zeleno): naloga se ne izvaja ali se ne izvaja dovolj uspešno. Mnogo je nalog, ki bi jih moral sistem varstva upoštevati, pa jih ne.

²⁰¹ Konfliktno (rdeče): igralci imajo glede vsebin konkretnih nalog različna stališča, poglede, interese.

²⁰² Zaželeno in konfliktno skupaj (vijolično): pri dani nalogi je izraženo oboje, tako zaželenost kot konfliktnost.

Tabela 6.1: Sodelovanje sektorja varstva kulturne dediščine (MK z javno službo varstva) z igralci ohranjanja kulturne dediščine na nadnacionalni ravni.

IGRALCI	Javna služba varstva kulturne dediščine - JSVKD	MK	Deljene pristojnosti	UNESCO	ICCROM	ICOMOS	EU	SE
NALOGE								
1. Identificiranje kulturne dediščine, njenih vrednot in vrednosti, njeno dokumentiranje, preučevanje in interpretiranje								
2. Ohranitev kulturne dediščine in preprečevanje škodljivih vplivov nanjo								
Izvajanje raziskav	priprava predlogov in izvajanje	finančno upravljanje projektov (ko je nosilec prednostne usmeritve)					JSVKD: kandidiranje na razpisih za financiranje programov in projektov (Obzorje 2020, Ustvarjalna Evropa itd.)*	
Priprava strokovnih metod in standardov	implementacija varstvenih dokumentov in praks v varstveno teorijo in prakso	implementacija varstvenih dokumentov v varstveno in drugo zakonodajo, ki se nanaša na ohranjanje kulturne dediščine		upoštevanje vsebin varstvenih dokumentov v varstveni teoriji in praksi / varstveni doktrini	upoštevanje vsebin varstvenih dokumentov v varstveni teoriji in praksi / varstveni doktrini	upoštevanje vsebin varstvenih dokumentov v varstveni teoriji in praksi / varstveni doktrini	vklučitev vseh dokumentov, ki posredno in neposredno vplivajo na ohranjanje kulturne dediščine	upoštevanje vsebin varstvenih dokumentov v varstveni teoriji in praksi / varstveni doktrini
Mednarodno sodelovanje	priprava gradiva za nominacijo na vpis na sezname UNESCO	koordinacija priprave gradiv in usklajevanje z UNESCO in poročanje o izvajanju konvencij	priprava nominacije za vpis na seznam UNESCO	MK: usklajevanje vloge, dodatnih gradiv za vpis na seznam UNESCO	JSVKD: usposabljanje varstvenih strokovnjakov	MK, JSVKD: sodelovanje v mednarodnih odborih	MKK: sodelovanje v forumih odprte metode koordinacije, JSVKD: EHHF **	JSVKD: članstvo v HEREIN in ad hoc skupinah, priprava novih dokumentov

3. Omogočanje dostopa do kulturne dediščine ali do informacij o njej vsakomur, še posebej mladim, starejšim in invalidom								
4. Predstavljanje kulturne dediščine javnosti in razvijanje zavesti o njenih vrednotah								
Popularizacija kulturne dediščine in varstva	koordinacija nacionalnega projekta DEKD in Tedna KD	financiranje nacionalnega projekta DEKD	priprava nominacije za nagrado Evrope Nostre in Znaka evropske kulturne dediščine				JSVKD: delovanje v projektu DEKD in Tednu KD	JSVKD: delovanje v projektih AISBL HEREIN, DEKD
5. Vključevanje vedenja o kulturni dediščini v vzgojo, izobraževanje in usposabljanje								
6. Celostno ohranjanje kulturne dediščine								
7. Spodbujanje kulturne raznolikosti s spoštovanjem različnosti kulturne dediščine in njenih interpretacij								
8. Sodelovanje javnosti v zadevah varstva								

* Uspešno in neuspešno kandidiranje.

** EHHF: European Heritage Heads Forum.

Priloga C

Odnosi sektorja varstva kulturne dediščine (MK in javne službe varstva) z vsemi ostalimi igralci ohranjanja dediščine

Nacionalna raven

Na podlagi prikaza nalog javne službe varstva kulturne dediščine (navpično) so sektorju varstva kulturne dediščine v tabelah (vodoravno) dodani **igralci ohranjanja** na nacionalni ravni.

Označeno je:

- **dejansko, ustrezno** sodelovanje (**črno**) in
- **zaželeno**,
- **konfliktno**,
- **zaželeno** in **konfliktno**.

Zaradi prikaza razmerja obsega nalog javne službe varstva v primerjavi z obsegom nalog ostalih igralcev je predstavljena celotna tabela z vsemi nalogami.

Tabela 6.2: Sodelovanje sektorja varstva kulturne dediščine z igralci ohranjanja na nacionalni ravni.

IGRALCI	Javna služba varstva kulturne dediščine	MK IKM	Deljene pristojnosti med JSVKD in MK	Vlada RS	MOP	ZVN	MIZŠ	MKGP	MO	MGRT	MDDSZ	javni službi varstva	Strokovne članske organizacije
NALOGE													
1. Identificiranje kulturne dediščine, njenih vrednot in vrednosti, njeno dokumentiranje, preučevanje in interpretiranje													
Identifikacija, vrednotenje in dokumentiranje KD	izvorna naloga												
Priprava predlogov za vpis kulturne dediščine v register	izvorna naloga	vpis v register											
Vzpostavitev enotne podatkovne baze			skupen projekt										
Priprava predlogov za razglasitev kulturnih spomenikov	izvorna naloga	začasna razglasitev kulturnih spomenikov		razglasitev kulturnih spomenikov državnega pomena	enotno zavarovanje območja VN in kulturne dediščine in uskladitev razglasitev kulturnih spomenikov DP, kadar se nanaša na VN								

2. Ohranitev kulturne dediščine in preprečevanje škodljivih vplivov nanjo													
Sodelovanje z državnimi organi, dajanje strokovne pomoči pri postopkih v zvezi s kulturno dediščino	priprava gradiv za postopke, ki jih vodijo MK in druga ministrstva	izvajanje postopka			izvajanje postopka			izvajanje postopka	izvajanje postopka				
Presoja in skrb za stanje kulturne dediščine	izvorna naloga	nadzor nad zakonitostjo delovanja javne službe in posegov v varovana območja / objekte, skrb za kulturne spomenike v lasti RS	predlaganje in sodelovanje pri sprejemu podzakonskih aktov v zvezi s kulturno dediščino	kulturni spomeniki v lasti RS, priprava pogodbe z velikim lastnikom kulturne dediščine glede organiziranja varstvenih nalog			sodelovanje na varovanih območjih VN		dajanje pomoči ob nesrečah	dajanje pomoči pri pridobivanju razvojnih spodbud in sredstev		izvajanje strokovnih nalog glede na izobrazbo / kvalifikacijo	sodelovanje
Izdajanje pogojev in soglasij za raziskave in posege	izvorna naloga	2. stopnja KVS za raziskavo in odstranitev kulturne dediščine			izdelava okoljevarstvenega soglasja (občinski nivo) v postopku presoje vplivov na kulturno dediščino		sodelovanje na varovanih območjih VN						
Izdajanje odločb o arheološkem najdišču	izvorna naloga												

Odrejanje izvedbe določenih ukrepov varstva	izvorna naloga												
Izvajanje nadzora nad različnimi posegi	izvorna naloga												
Izvajanje konservatorsko-restavratorskih posegov na najzahtevnejših kulturnih spomenikih	izvorna naloga		kulturni spomeniki v lasti RS										
Izvajanje nadzora nad raziskavami	izvorna naloga												
Izvajanje raziskav	izvorna naloga, JZ Arboretum Volčji Potok	financiranje arheoloških raziskav v primeru DPN	kulturni spomeniki v lasti RS		usklajevanje arheoloških raziskav v primeru DPN		financiranje						
Izvajanje arheoloških raziskav in poizkopavalnih postopkov	izvorna naloga	odločba o dodelitvi arhiva arheološkega najdišča muzeju											
Priprava in revizija konservatorskih načrtov	izvorna naloga												
Priprava konservatorsko-restavratorskih projektov	izvorna naloga												
Sodelovanje pri pripravi načrtov upravljanja in upravljanje KS	izvorna naloga		kulturni spomeniki v lasti RS		sodelovanje pri pripravi NU naravnih parkov								

Priprava strokovnih metod in standardov	izvorna naloga												
Izvajanje predhodnih raziskav območij prostorskih aktov	izvorna naloga				financiranje								
Priprava prikaza vrednotenja KD v prostoru	izvorna naloga												
Arheološki pregled za določitev obsega in vsebine arheološkega izkopavanja	izvorna naloga												
Mednarodno sodelovanje			posamično, skupno										
3. Omogočanje dostopa do kulturne dediščine ali do informacij o njej vsakomur, še posebej mladim, starejšim in invalidom													
Fizični (neposredni) dostop	na podlagi varstvenega režima v razglasitvi za kulturni spomenik in opredelitve v NU												
Virtualni (posredni) dostop	z različnimi mediji												

Svetovanje lastnikom in zainteresiranim	izvorna naloga							strokovni nasveti					
Spodbujanje rednega vzdrževanja	izvorna naloga		kulturni spomenik v lasti RS										
4. Predstavljanje kulturne dediščine javnosti in razvijanje zavesti o njenih vrednotah													
Popularizacija kulturne dediščine in varstva	izvajanje na podlagi različnih medijskih zvrsti in ravni	izvajanje na podlagi različnih medijskih zvrsti in ravni										izvajanje	izvajanje
5. Vključevanje vedenja o kulturni dediščini v vzgojo, izobraževanje in usposabljanje													
Sodelovanje pri zagotavljanju potreb po izobraževanju strokovnih kadrov		vodenje postopkov	izvajanje izobraževanja za pripravnike, podelitev strokovnih nazivov										izobraževanje, povezovanje
Vključevanje kulturno dediščinskih predmetov in vsebin v šolske urnike	različne oblike izobraževanja učiteljev; izvajanje pedagoške dejavnosti	dajanje pobud za vključevanje kulturne dediščine na vseh ravneh					sodelovanje						

Sodelovanje z izobraževalnimi institucijami za izvajanje usposabljanja in vseživljenjskega učenja	sodelovanje v projektih z različnimi izobraževalnimi institucijami	dajanje pobud					sodelovanje						izvajanje
6. Celostno ohranjanje kulturne dediščine													
Sodelovanje pri pripravi strategije varstva in predlaganje ukrepov za njeno izvedbo	izvorna naloga	pripravljaivec gradiva			sodelovanje pri pripravi		sodelovanje pri pripravi	sodelovanje pri pripravi	sodelovanje pri pripravi	sodelovanje pri pripravi	sodelovanje pri pripravi		
Sodelovanje pri vključevanju varstva kulturne dediščine v sistem varstva v primeru oboroženega spopada in sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami			usklajeno sodelovanje z MO in MOP						vzpostavitev sistema				
Posredovanje gradiv za smernice in mnenja v postopkih priprave prostorskih planov	priprava gradiv za smernice in mnenja	posredovanje gradiv pripravljavcu prostorskih planov											

Vključitev kulturno dediščinskih vsebin v razvojne dokumente, projekte in programe drugih resorjev	priprava gradiv	koordinacija posredovanja gradiv in njihove vključitve v dokumente				usklajevanje v varovanih območjih VN				vključitev v Program razvoja podeželja	vključitev kulturne dediščine v regionalne razvojne programe in strategije drugih resorjev, npr. turizma	vključitev dejavnosti socialnega podjetništva, dejavnosti soc. varstva, VDC, duševnega zdravja v objekte kulturne dediščine		
7. Spodbujanje kulturne raznolikosti s spoštovanjem različnosti kulturne dediščine in njenih interpretacij														
Prepoznavanje kulturne dediščine in posredovanje njenih vrednot, trajno ohranjanje in prenos naslednjim rodovom v trajnem sodelovanju z zainteresiranimi igralci ranljivih in oviranih družbenih skupin			usklajeno sodelovanje		sodelovanje	sodelovanje	sodelovanje				sodelovanje	sodelovanje		sodelovanje
8. Sodelovanje javnosti v zadevah varstva														

Spodbujanje sodelovanja zainteresirane in predvsem organizirane javnosti v nevladnih organizacijah	izvorna naloga												sodelovanje
Spodbujanje sodelovanja javnosti na javnih razpravah ob razglašanju kulturnih spomenikov	izvorna naloga	vodenje postopka		razglašanje kulturnih spomenikov DP	izvajanje, enotno zavarovanje območja VN in kulturne dediščine								
Spodbujanje sodelovanja javnosti na javnih razpravah ob razglašanju VOD*		vodenje postopka	sodelovanje										
Spodbujanje sodelovanja javnosti na javnih razpravah v postopkih varstva KD v prostoru			sodelovanje		enotno zavarovanje območja VN in kulturne dediščine								

* Ta naloga se (še) ne izvaja.

Priloga D

Odnosi sektorja varstva kulturne dediščine (MK in javne službe varstva) z vsemi ostalimi igralci ohranjanja dediščine

Regionalna in lokalna raven

Na podlagi prikazanih nalog javne službe varstva kulturne dediščine (navpično) so sektorju varstva kulturne dediščine dodani preostali igralci ohranjanja v tabeli (vodoravno) na regionalni (R) in lokalni (L) ravni. Ker menimo, da je sodelovanje z dediščinskimi skupnostmi enako ne glede na raven njihovega delovanja, smo jih vključili v to tabelo.

Označeno je:

- **dejansko, ustrezno,**
- **zaželeno,**
- **konfliktno,**
- **zaželeno in konfliktno.**

Zaradi prikaza razmerja obsega nalog javne službe varstva v primerjavi z obsegom nalog ostalih igralcev je znova prikazana celotna tabela z vsemi nalogami.

Tabela 6.3: Sodelovanje sektorja varstva kulturne dediščine z igralci ohranjanja na regionalni in lokalni ravni.

IGRALCI	Javna služba varstva kulturne dediščine	MK	Deljene pristojnosti med JSVKD in MK	R, L Izvajalske organizacije	R,L Mreže	R,L Lokalne akcijske skupine	R Regionalne razvojne agencije	R, L Muzeji	L Občina	D, R, L NVO	D, R, L Dediščinske skupnosti	D, R, L ²⁰³ Lastniki
NALOGE												
1. Identificiranje kulturne dediščine, njenih vrednot in vrednosti, njeno dokumentiranje, preučevanje in interpretiranje												
Identifikacija, vrednotenje in dokumentiranje kulturne dediščine	izvorna naloga									sodelovanje	sodelovanje	sodelovanje
Priprava predlogov za vpis kulturne dediščine v register	izvorna naloga	vpis v register								sodelovanje	sodelovanje	sodelovanje
Vzpostavitev enotne podatkovne baze			skupni projekt									
Priprava predlogov za razglasitev kulturnih spomenikov	izvorna naloga							priprava inventarne knjige premične kulturne dediščine	razglasitev kulturnih spomenikov LP, pridobitev soglasja MOP, če gre za kulturni spomenik LP na območju VN	sodelovanje	sodelovanje	sodelovanje
2. Ohranitev kulturne dediščine in preprečevanje škodljivih vplivov nanjo												
Sodelovanje z državnimi organi, dajanje strokovne pomoči pri postopkih v zvezi s kulturno dediščino	/											
Presoja in skrb za stanje kulturne dediščine	izvorna naloga				sodelovanje			sodelovanje	financiranje posegov (proračun)	sodelovanje	sodelovanje	sodelovanje

²⁰³ Državna, regionalna in lokalna raven.

Izdajanje pogojev in soglasij za raziskave in posege	izvorna naloga			vpis na seznam usposobljenih izvajalcev								sodelovanje
Izdajanje odločb o arheološkem najdišču	izvorna naloga											sodelovanje
Odrejanje izvedbe določenih ukrepov varstva	izvorna naloga											sodelovanje
Izvajanje nadzora nad različnimi posegi	izvorna naloga			pridobitev referenc na podlagi kakovostne izvedbe posegov					kulturni spomenik v lasti občin			sodelovanje
Izvajanje konservatorsko-restavratorskih posegov na najzahtevnejših spomenikih	izvorna naloga			izvajanje raziskav				premična dediščina				sodelovanje
Izvajanje nadzora nad raziskavami	izvorna naloga											sodelovanje
Izvajanje raziskav	izvorna naloga							izvajanje arheol. raziskav	kulturni spomenik v lasti občin			sodelovanje
Izvajanje arheoloških raziskav in poizkopavalnih postopkov	izvorna naloga			izvajanje raziskav				izvajanje				sodelovanje
Priprava in revizija konservatorskih načrtov	izvorna naloga								kulturni spomenik v lasti občin		sodelovanje	sodelovanje
Priprava konservatorsko - restavratorskih projektov	izvorna naloga								kulturni spomenik v lasti občin			sodelovanje
Sodelovanje pri pripravi načrtov upravljanja in upravljanje kulturnih spomenikov	izvorna naloga							muzeji, ki so kulturni spomeniki	pri upravljanju kulturnih spomenikov v lasti občin		sodelovanje	sodelovanje
Priprava strokovnih metod in standardov	/											
Izvajanje predhodnih raziskav območij prostorskih aktov	izvorna naloga								financiranje			sodelovanje
Priprava prikaza vrednotenja kulturne dediščine v prostoru	izvorna naloga										sodelovanje	sodelovanje
Arheološki pregled za določitev obsega in vsebine arheološkega izkopavanja	izvorna naloga											sodelovanje

Mednarodno sodelovanje	izvorna naloga										sodelovanje	
3. Omogočanje dostopa do kulturne dediščine ali do informacij o njej vsakomur, še posebej mladim, starejšim in invalidom												
Fizični (neposreden) dostop	izvorna naloga								postavitev označevalnih tabel			sodelovanje
Virtualni (posreden) dostop	izvorna naloga				sodelovanje			sodelovanje			sodelovanje	sodelovanje
Svetovanje lastnikom in zainteresiranim	izvorna naloga			izvajanje				sodelovanje				sodelovanje
Spodbujanje rednega vzdrževanja	izvorna naloga				sodelovanje			sodelovanje	pri kulturnih spomenikih v lasti občin		sodelovanje	sodelovanje
4. Predstavljanje kulturne dediščine javnosti in razvijanje zavesti o njenih vrednotah												
Popularizacija kulturne dediščine in varstva	izvorna naloga				sodelovanje			sodelovanje		sodelovanje	sodelovanje	sodelovanje
5. Vključevanje vedenja o kulturni dediščini v vzgojo, izobraževanje in usposabljanje												
Sodelovanje pri zagotavljanju potreb po izobraževanju strokovnih kadrov	/											
Vključevanje kulturnodediščinskih predmetov in vsebin v šolske urnike			usklajeno sodelovanje							sodelovanje	sodelovanje	
Sodelovanju z izobraževalnimi institucijami za potrebe izvajanja usposabljanja in vseživljenjskega učenja	izvorna naloga									sodelovanje	sodelovanje	sodelovanje
6. Celostno ohranjanje kulturne dediščine												
Sodelovanje pri pripravi strategije varstva in predlaganje ukrepov za njeno izvedbo	izvorna naloga				sodelovanje		sodelovanje		sodelovanje	sodelovanje	sodelovanje	

Priloga E

Tipi odnosov med ključnimi igralci ohranjanja kulturne dediščine

V javnopolitični areni dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine zasledimo štiri osrednje podarene: javno službo varstva, organe oblasti, civilno družbo in lastnike.

V tabeli so znova navpično predstavljene naloge JSVKD, vodoravno pa so dodane štiri osrednje podarene dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.

Skupine njihovih odnosov so označene takole:

- nadvlade²⁰⁴/odločanja (**N,O**);
- strokovnega vrednotenja, priprave gradiv, izvajanja nalog – sodelovanja (**S**) in
- dajanja pobud (**P**).

Tabela 6.4: Pristojnosti štirih podaren ohranjanja kulturne dediščine.

IGRALCI	Sektor javne službe Organi oblasti					
	Civilna družba		Lastniki varstva kulturne dediščine			
NALOGE	JSVKD	MK	Vlada RS	Občina	Civilna družba	Lastniki
1. Identificiranje kulturne dediščine, njenih vrednot in vrednosti, njeno dokumentiranje, preučevanje in interpretiranje						
Identifikacija, vrednotenje in dokumentiranja kulturne dediščine	S				P	P
Priprava predlogov za vpis kulturne dediščine v register	S	N,O			P	P
Priprava predlogov za razglasitev kulturnih spomenikov	S		N,O (kulturni spomenik DP)	N, O (kulturni spomenik LP)	P	P: mnenje
2. Ohranitev kulturne dediščine in preprečevanje škodljivih vplivov nanjo						
Sodelovanje z državnimi organi, dajanje strokovne pomoči pri postopkih v zvezi s kulturno dediščino	S	O	O	O		
Presoja in skrb za stanje kulturne dediščine	S	N, O: financiranje posegov (proračun, sredstva EU)	N, O: kulturni spomenik v lasti RS	N, O: kulturni spomenik v lasti občine, financiranje posegov (proračun, posredno sredstva EU)	P	O

²⁰⁴ Tu je mišljena nadvlada nad ostalimi podarenami dejavnosti ohranjanja KD.

Izdajanje pogojev in soglasij za raziskave in posege	N, O	N, O: 2. stopnja				P
Izdajanje odločb o arheološkem najdišču	N, O					
Odrejanje izvedbe določenih ukrepov varstva	N, O					
Izvajanje nadzora nad različnimi posegi	S					P
Izvajanje konservatorsko-restavratorskih posegov na najzahtevnejših kulturnih spomenikih	O		O: kulturni spomenik v lasti RS			P
Izvajanje nadzora nad raziskavami	S					
Izvajanje raziskav	O		O: kulturni spomenik v lasti RS	O: kulturni spomenik v lasti občine		P
Izvajanje arheoloških raziskav in poizkopavalnih postopkov	O					P
Priprava in revizija konservatorskih načrtov	O		O: kulturni spomenik v lasti RS	O: kulturni spomenik lasti občine	P	O
Priprava konservatorsko - restavratorskih projektov	O		O: kulturni spomenik lasti RS	O: kulturni spomenik v lasti občin		O
Sodelovanje pri pripravi načrtov upravljanja in upravljanje kulturnih spomenikov	S O		O: kulturni spomenik v lasti RS	O: kulturni spomenik v lasti občine	P	O
Priprava strokovnih metod in standardov	O					
Izvajanje predhodnih raziskav območij prostorskih aktov	O					
Priprava prikaza vrednotenja kulturne dediščine v prostoru	N, O				P	
Arheološki pregled za določitev obsega in vsebine arheološkega izkopavanja	N, O					
Mednarodno sodelovanje	O	O			S	
3. Omogočanje dostopa do kulturne dediščine ali do informacij o njej vsakomur, še posebej mladim, starejšim in invalidom						
Fizični (neposredni) dostop	S				P	O
Virtualni (posredni) dostop	O				P	
Svetovanje lastnikom in zainteresiranim	S				P	O

Spodbujanje rednega vzdrževanja	S		O: kulturni spomenik v lasti RS	O: kulturni spomenik v lasti občine	P	O
4. Predstavljanje kulturne dediščine javnosti in razvijanje zavesti o njenih vrednotah						
Popularizacija kulturne dediščine in varstva	O	O			P	P
5. Vključevanje vedenja o kulturni dediščini v vzgojo, izobraževanje in usposabljanje						
Sodelovanje pri zagotavljanju potreb po izobraževanju strokovnih kadrov	S	O				
Vključevanje kulturnodediščinskih predmetov v šolske urnike	P	P			P	
Sodelovanje z izobraževalnimi institucijami za potrebe izvajanja usposabljanja in vseživljenjskega učenja	O	P			P	
6. Celostno ohranjanje kulturne dediščine						
Sodelovanje pri pripravi strategije varstva in predlaganje ukrepov za njeno izvedbo	S	N, O		S	P	
Sodelovanje pri vključevanju varstva kulturne dediščine v sistem varstva v primeru oboroženega spopada in sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami	S	N, O		O	P	O
Posredovanje gradiv za smernice in mnenja v postopkih priprave prostorskih aktov	S	N, O		N, O	P	P
Vključitev kulturnodediščinskih vsebin v razvojne dokumente, projekte in programe drugih resorjev	S	N, O		N, O	P	
7. Spodbujanje kulturne raznolikosti s spoštovanjem različnosti kulturne dediščine in njenih interpretacij						

Prepoznavanje kulturne dediščine in posredovanje njenih vrednot, trajna ohranitev in prenos naslednjim rodovom v trajnem sodelovanju z zainteresiranimi igralci ranljivih in oviranih družbenih skupin	S	P		P	P	P
8. Sodelovanje javnosti v zadevah varstva						
Spodbujanje sodelovanja zainteresirane, predvsem organizirane javnosti v nevladnih organizacijah	P				O	
Spodbujanje sodelovanja javnosti na javnih razpravah ob razglašanju kulturnih spomenikov	P	P	O	O	P	P
Spodbujanje sodelovanja javnosti na javnih razpravah ob razglašanju VOD*	P	O			P	P
Spodbujanje sodelovanja javnosti na javnih razpravah v postopkih varstva kulturne dediščine v prostoru	P		O	O	P	P

*Ta naloga se še ne izvaja.

Priloga F

Sodelovanje med osrednjimi štirimi podarenami ohranjanja kulturne dediščine

Tabela 6.5: Prikaz obveznega* oziroma **zaželenega*** sodelovanja med vsemi štirimi stebri igralcev ohranjanja kulturne dediščine.

IGRALCI	Sektor javne službe varstva kulturne dediščine	Organi oblasti	Civilna družba	Lastniki
NALOGE				
1. Identificiranje kulturne dediščine, njenih vrednot in vrednosti, njeno dokumentiranje, preučevanje in interpretiranje				
Identifikacija, vrednotenje in dokumentiranje kulturne dediščine	*		*	*
Priprava predlogov za vpis kulturne dediščine v register	*	*	*	*
Priprava predlogov za razglasitev kulturne dediščine	*	*	*	*
2. Ohranitev kulturne dediščine in preprečevanje škodljivih vplivov nanjo				
Sodelovanje z državnimi organi, dajanje strokovne pomoči pri postopkih v zvezi s kulturno dediščino				
Presoja in skrb za stanje kulturne dediščine	*	*	*	*
Izdajanje pogojev in soglasij za raziskave in posege	*	*		*
Izdajanje odločb o arheološkem najdišču	*			
Odrejanje izvedbe določenih varstvenih ukrepov	*			
Izvajanje nadzora nad različnimi posegi	*			*
Izvajanje konservatorsko-restavratorskih posegov na najzahtevnejših kulturnih spomenikih	*			*
Izvajanje nadzora nad raziskavami	*			
Izvajanje raziskav	*			*
Izvajanje arheoloških raziskav in poizkopavalnih postopkov	*			*
Priprava in revizija konservatorskih načrtov	*		*	*
Priprava konservatorsko-restavratorskih projektov	*			*
Sodelovanje pri pripravi načrtov upravljanja in upravljanje kulturnih spomenikov	*		*	*
Priprava strokovnih metod in standardov	*			
Izvajanje predhodnih raziskav območij prostorskih aktov	*			
Priprava prikaza vrednotenja kulturne dediščine v prostoru	*		*	
Arheološki pregled za določitev obsega in vsebine arheološkega izkopavanja	*			
Mednarodno sodelovanje	*	*	*	
3. Omogočanje dostopa do kulturne dediščine ali do informacij o njej vsakomur, še posebej mladim, starejšim in invalidom				

Fizični (neposreden) dostop	*		*	*
Virtualni (posreden) dostop	*		*	
Svetovanje lastnikom in zainteresiranim	*		*	*
Spodbujanje rednega vzdrževanja	*		*	*
4. Predstavljanje kulturne dediščine javnosti in razvijanje zavesti o njenih vrednotah				
Popularizacija kulturne dediščine in varstva	*	*	* (delno)	*
5. Vključevanje vedenja o kulturni dediščini v vzgojo, izobraževanje in usposabljanje				
Sodelovanje pri zagotavljanju potreb po izobraževanju strokovnih kadrov	*	*		
Vključevanje kulturno dediščinskih predmetov v šolske urnike	*	*	* (delno)	
Sodelovanje z izobraževalnimi institucijami za potrebe izvajanja usposabljanja in vseživljenjskega učenja	*	*	*	
6. Celostno ohranjanje kulturne dediščine				
Sodelovanje pri pripravi strategije varstva in predlaganje ukrepov za njeno izvajanje	*	*	*	
Sodelovanje pri vključevanju varstva kulturne dediščine v sistem varstva v primeru oboroženega spopada in sistem varstva pred naravnimi in drugimi nesrečami	*	*	*	*
Posredovanje gradiv za smernice in mnenja v postopkih priprave prostorskih planov	*	*	*	*
Vključitev kulturnodediščinskih vsebin v razvojne dokumente, projekte in programe drugih resorjev	*	*	*	
7. Spodbujanje kulturne raznolikosti s spoštovanjem različnosti kulturne dediščine in njenih interpretacij				
Prepoznavanje kulturne dediščine in posredovanje njenih vrednot, trajno ohranjanje in prenos naslednjim rodovom v trajnem sodelovanju z zainteresiranimi igralci	*	*	*	
8. Sodelovanje javnosti v zadevah varstva				
Spodbujanje sodelovanja zainteresirane, predvsem organizirane javnosti v nevladnih organizacijah	*		*	
Spodbujanje sodelovanja javnosti na javnih razpravah ob razglašanju kulturnih spomenikov	*	*	*	*
Spodbujanje sodelovanja javnosti na javnih razpravah ob razglašanju VOD ²⁰⁵	*	*	*	*
Spodbujanje sodelovanja javnosti na javnih razpravah v postopkih varstva kulturne dediščine v prostoru	*	*	*	*

²⁰⁵ Ta naloga se še ne izvaja.

Priloga G

Cilji in kazalniki za področje nepremične kulturne dediščine v *Nacionalnem programu za kulturo 2014–2017*²⁰⁶ ter vloga ZVKDS pri teh aktivnostih

Sodelovanje (S), kjer javna služba varstva kulturne dediščine ni edini udeleženec, ali izvajanje, kjer je ključni nosilec (I) konkretnih ukrepov za področje nepremične dediščine; označeno je s kratico **ZVKDS** in kratico ustrezne črke. Vključevanje javne službe varstva v navedene ukrepe pomeni le del sklopa njenih obširnih nalog.

Cilj I: Kakovostno ohranjena ter sodobno prezentirana kulturna dediščina za večje število obiskovalcev in večjo prepoznavnost dediščine.

Ukrepi:

- oblikovanje kvalitetnih programov ozaveščanja o pomenu kulturne dediščine, prezentacija in popularizacija kulturne dediščine za zagotavljanje njene dostopnosti vsem skupinam obiskovalcev; **ZVKDS (S)**;
- posodobljen strokovni, pravni in finančni okvir za celostno ohranjanje kulturne dediščine; **ZVKDS (S)**;
- krepitev znanstvenih ter tehnoloških raziskav in inovacij za izkoriščanje potencialov tradicionalnih tehnik in izdelkov, za razvijanje novih produktov in storitev; **ZVKDS (S)**.

Kazalniki:

- število obiskov pedagoških programov (2012: 66.252; 2017: 100.000);
- število novih vpisov in sprememb vpisov enot v registru (2012: 29.300 vpisanih enot, do 2017: 200–300 sprememb na leto); **ZVKDS (S)**;
- število novih in prenovljenih razglasitev za kulturne spomenike (2012: 74; do 2017: 70 na leto); **ZVKDS (S)**;
- število označenih kulturnih spomenikov (do 2017: označitev vseh državnih nepremičnih spomenikov);
- število obravnavanih prostorskih aktov (do 2017: 1.200 – ocena na podlagi preteklega obdobja, odvisno od pobud lokalnih skupnosti in drugih ministrstev); **ZVKDS (S)**;
- določitev varstvenih območij dediščine²⁰⁷ – v deležu ozemlja Republike Slovenije (2012: 0; do 2017: določitev na območju, ki pokriva 25 odstotkov ozemlja Republike Slovenije); **ZVKDS (S)**;
- delež ozemlja Republike Slovenije, na katerem so bile izvedene sistematične preventivne arheološke raziskave razvojnih območij (do 2017: 25 odstotkov ozemlja Republike Slovenije); **ZVKDS (I)**;
- arheološki terenski pregled območij s povečanim potencialom (4.000 ha na leto); **ZVKDS (I)**;

²⁰⁶ Uvodoma je bilo omenjeno, da *Nacionalni program za kulturo* (dalje: *NPK*) kot strateški dokument razvojnega načrtovanja kulturne politike postavi za štiri leta cilje in prioritete javnega interesa za posamezno kulturno področje. Ker je tako vsebina *NPK* kot tudi javnega interesa na področju kulture in dediščine kot njenega podpodročja politični konstrukt, pričujoče delo presega omenjeni izbor z željo po celoviti obravnavi javne službe varstva, ki zajema vse njene strokovne vidike. V 10. poglavju *NPK* o kulturni dediščini je obravnavana nepremična, premična in nesnovna dediščina, nepremična tudi z različnimi nosilci, med katerimi prednjači Ministrstvo za kulturo. Premično in nesnovno zvrst dediščine sem v obravnavi izločila.

²⁰⁷ Ta naloga se še ne izvaja.

- število registriranih in ovrednotenih enot nepremične kulturne dediščine (2013: 29.361); **ZVKDS (S)**;
- sprejeta strategija varstva kulturne dediščine (do 2015);
- sprejet program za najbolj pomembno in ogroženo dediščino, skupaj s prednostnim seznamom posegov (do 2015);
- delež sredstev, namenjen za raziskave in raziskovalne projekte s področja kulturne dediščine v proračunu za kulturno dediščino (2012: 0; 2017: 2 odstotka);
- število programov in projektov, s katerimi se širita in razvijata vedenje in zavest o pomenu kulturne dediščine (do 2017: 4 podprti projekti na leto). **ZVKDS (S)**.

Cilj 2: Dejavna in atraktivna mreža slovenskih muzejev, galerij in zavodov.

Ukrepi:

- oblikovati ukrepe za kontinuirano strokovno izpopolnjevanje in izobraževanje, povezano z varstvom kulturne dediščine in izvajanjem muzejske dejavnosti; **ZVKDS (S)**;
- zagotoviti najnujnejše prostorske in tehnične pogoje za državne javne zavode: Zavod za varstvo kulturne dediščine Republike Slovenije (območne enote Ljubljana, Novo mesto, Piran, Murska Sobota, Center za preventivno arheologijo), Arboretum Volčji potok, Kobilarna Lipica; **ZVKDS (S)**;
- vzpostaviti učinkovito in sodobno informacijsko podporo varstva nepremične kulturne dediščine z vštetim prostorskim načrtovanjem ter sodobno dokumentiranje premične in nesnovne kulturne dediščine; **ZVKDS (S)**.

Kazalniki:

- število podprtih projektov NVO s področja varstva dediščine (2011: 12 projektov in 7 triletnih programov; 2017: ohranitev števila, povečanje kakovosti); **ZVKDS (S)**;
- število novih študijskih smeri in izobraževalnih programov s področja kulturne dediščine (2012: 0; 2017: 2); **ZVKDS (S)**;
- število podeljenih štipendij za izobrazbo na področjih dediščine, ki jih slovenski izobraževalni sistem ne zagotavlja (2012: 0; do 2017: 1 na leto); **ZVKDS (S)**;
- realizacija predlaganih investicij z vidika načrtovanih oziroma porabljenih finančnih sredstev in uresničevanja ciljev – po posameznih investicijah (do 2017: večina predlaganih); **ZVKDS (S)**;
- število informacijsko podprtih oziroma prenovljenih procesov (2012: 0; 2017: 2); **ZVKDS (S)**;
- število e-storitev (2012: 1; 2017: 3); **ZVKDS (S)**;
- število slovenskih digitalnih vsebin v Europeani (2012: 247.216, 2017: 340.000); **ZVKDS (S)**.

Cilj 3: Oblikovanje destinacij, proizvodov in storitev kulturnega turizma za večjo prepoznavnost kulturne dediščine in prispevek h gospodarskemu razvoju območij.

Ukrepi:

- vzpostavitev učinkovitega sistema upravljanja spomenikov v državni lasti, skupaj s spremembami in dopolnitvijo področne zakonodaje, ki bo določila način in olajšala postopke oddaje oziroma prodaje kulturnih spomenikov;
- uvedba dopolnilnih finančnih instrumentov za pospešitev vlaganj v kulturno dediščino in razvijanje dejavnosti za njeno dolgoročneje upravljanje;

- vzpostavitev programa spodbujanja vzdrževanja nepremične kulturne dediščine s strokovno podporo njenim lastnikom skupaj z ZVKDS; **ZVKDS (S)**;
- izvajanje aktivnosti za prodajo in neodplačen prenos kulturnih spomenikov v lasti Republike Slovenije in upravljanju MK na osnovi letnih načrtov ravnanja: kompleksi gradov Otočec, Borl, Viltuš, Šrajbarski turn, Gradac, Bizeljsko in Kostel ter kompleks gradu in parka Turnišče, vrt ob Vili Ferrari v Štanjelu, Kulturni dom Črnomelj;
- izvajanje aktivnosti za oddajo v najem kulturnih spomenikov v lasti Republike Slovenije in upravljanju MK: kompleksi gradov Jama – Predjama, Turjak, Negova, Pišce, Socerb in kompleks pristav gradu Snežnik;
- načrtovanje in spodbujanje celovite prenove, trajnostnega upravljanja in oživljanja kulturne dediščine s prepoznanim mednarodnim statusom: dediščina živega srebra v Idriji, kulturna dediščina na območju parkov Ljubljansko barje in Škocjanske jame, dokončanje investicije v Partizansko bolnišnico Franja ipd.; **ZVKDS (S)**;
- spodbujanje celovite prenove, trajnostnega upravljanja in oživljanja naselbinske, stavbne dediščine in kulturne krajine na območju Kobilarne Lipica; **ZVKDS (S)**;
- razvijanje kulturnega turizma in s tem prepoznavnih turističnih destinacij, proizvodov in storitev za izrabo razvojnih potencialov kulturne dediščine in njenega aktivnega vključevanja v lokalni in trajnostni razvoj; **ZVKDS (S)**.

Kazalniki:

- število kulturnih spomenikov, oddanih v upravljanje, dolgoročni zakup ali prodanih kulturnih spomenikov (2012: 1; 2017: 4);
- izdelan program spodbujanja vzdrževanja stavbne dediščine (do 2015); **ZVKDS (S)**;
- število vzpostavljenih partnerstev programa spodbujanja vzdrževanja stavbne dediščine in število svetovanj (do 2015: 5 partnerstev, 100 svetovanj); **ZVKDS (S)**;
- število obnovljenih in revitaliziranih kulturnih spomenikov, sofinanciranih z evropskimi sredstvi (2012: 2; 2017: 7); **ZVKDS (S)**;
- delež novih finančnih spodbud glede na integralna sredstva za obnovo kulturnih spomenikov (2012: 0; 2017: 25 odstotkov);
- število kulturnoturističnih destinacij oziroma posebnih kulturnoturističnih proizvodov in storitev (2012: 3; 2017: 10); **ZVKDS (S)**;
- število obiskovalcev (2017: 4-odstotno povečanje na ravni podprtih projektov);
- število novih delovnih mest (2017: 14).

Cilj 4: Večja vloga kulturne dediščine Republike Slovenije v mednarodnem prostoru.

Ukrepa:

- prednostna podpora projektom, ki slovensko kulturno dediščino umeščajo v kontekst evropske in svetovne dediščine; **ZVKDS (S)**;
- ciljna podpora nosilcem in dejavnostim za trajnostno upravljanje spomenikov in spomeniških območij Svetovne dediščine in drugih mednarodno in evropsko prepoznavnih programov; **ZVKDS (S)**.

Kazalniki:

- število nominacij za vpise na Unescov Seznam svetovne kulturne in naravne dediščine in v druge programe, projekte in iniciative v okviru UNESCO, SE in EU (2012: 6; 2017: 10); **ZVKDS (S)**;

- število mednarodnih in regionalnih programov in projektov s področja ohranjanja kulturne dediščine z aktivno slovensko udeležbo ali podporo (2012: 1; 2017: 5); **ZVKDS (S)**;
- število aktivnih članstev v mednarodnih organizacijah in njihovih telesih (2012: 3; do 2017: 5); **ZVKDS (S)**.

Pojasnilo: *NPK* je kot strateški dokument razvojnega načrtovanja kulturne politike pripravilo MK v sodelovanju z ministrstvi, katerih naloge segajo tudi na področje kulture, in z Nacionalnim svetom za kulturo.

V primerjavi z drugimi kulturnimi področji v aktualnem dokumentu dediščina ni bila ustrezno prečno razumljena in obravnavana. Javna služba varstva v predloženih aktivnostih praviloma le sodeluje, kot nosilec je navedena le v dveh kazalnikih.

Priloga H

SVET EVROPE - HEREIN 3²⁰⁸

Baze podatkov – Vprašalnik (avgust 2011)

Vprašalnik so pripravili strokovnjaki: Adrian Olivier, Paul van Lindt in Sarah Wolferstan. Preverjen je bil na podlagi petih pilotnih projektov (Belgija, Grčija, Irska, Norveška in Romunija) in izdelan kot nadgradnja HEREIN prototipa in Baz podatkov v obdobju 2009–2010.

Kazalo

Predstavitev

Geopolitični podatki

1 Tema: Zastopniki (organizacije in ljudje)

- 1.1 Vladna administracija / organizacija
- 1.2 Strokovne članske organizacije / Profesionalni raziskovalni inštituti
- 1.3 Gospodarske družbe / podjetja
- 1.4 Prostovoljne iniciative in nevladne organizacije
- 1.5 Formalne nacionalne mreže
- 1.6 Nacionalna telesa za usposabljanje

2 Tema: Znanje in zaščita

- 2.1 Osrednji inventarji
- 2.2 Dokumentacija
- 2.3 Sistemi varovanja
- 2.4 Poročanje o naključnih najdbah
- 2.5 Nezakonita trgovina z dediščino

3 Tema: Ohranjanje in upravljanje

- 3.1 Vključevanje v načrtovalske politike
- 3.2 Nadzor nad izvajanjem del na dediščini
- 3.3 Vzdrževanje
- 3.4 Raba, ponovna raba, izboljševanje in vključevanje sodobnih kreacij
- 3.5 Preprečevanje naravnih nesreč in škode, ki so jo povzročili ljudje
- 3.6 Dediščinski prispevek k trajnostnemu razvoju

4 Tema: Finančna politika

- 4.1 Viri javnega financiranja
- 4.2 Pomoč in donacije – javna podpora
- 4.3 Zasebno financiranje in sponzorstvo

5 Tema: Dostop in interpretacija

- 5.1 Dostop javnosti do dediščine
- 5.2 Povečanje zavedanja
- 5.3 Turizem in promocijske dejavnosti
- 5.4 Razširjanje

6 Tema: Digitalizacija

- 6.1 Politika o digitalizaciji
- 6.2 Informacijski sistemi in podatkovne baze

7 Tema: Pravni okviri

²⁰⁸ V slovenščino prevedla avtorica naloge.

- 7.1 Dediščinska zakonodaja
- 7.2 Kratkoročne in srednjeročne prednostne naloge

Geopolitični podatki

- 1. Država: geopolitični podatki o državi.
- 2. Ali ima vaša država različne ravni oblasti z odgovornostjo do dediščine?
- 3. Polavtonomne enote (npr. kraljestvo, regija, federativna država - dežela, kanton).
- 4. Ali ima polavtonomna enota kakršnokoli odgovornost do dediščine?
- 5. Datum vpisa geopolitičnih podatkov:

Tema 1: Zastopniki (organizacije in ljudje)

1.1 Vladna administracija / organizacija 1

- A. Kje se nahaja skupna odgovornost za dediščino v vladni strukturi? Je samostojna ali v kombinaciji z drugimi področji?
 - B. Naštejte pristojne državne organe in organizacije z zakonskimi pristojnostmi za dediščinsko politiko in upravljanje.
 - B bis. Katere so glavne odgovornosti in področja aktivnosti / vloge te organizacije?
 - C. Navedite sredstva za naslednje dejavnosti v mednarodni izmenjavi informacij v vsaki organizaciji.
- Ocenite število osebja, zaposlenega za polni delovni čas (FTE), ki se ukvarja z naslednjimi dejavnostmi v mednarodni izmenjavi informacij v vsaki organizaciji.
- Dodajte vladno organizacijo.

1.2 Strokovne članske organizacije / Profesionalni raziskovalni inštituti

- A. Ali obstajajo strokovne organizacije s članstvom ali strokovni raziskovalni inštituti (ki ne sodijo pod 1.1), katerih dejavnosti so pomembne za področje kulturne dediščine?
- Organizacija 1
- Dodajte strokovne članske organizacije / strokovne raziskovalne inštitute.

1.3 Gospodarske družbe / podjetja

- A. Ali obstajajo zasebne organizacije, katerih dejavnost je pomembna za področje kulturne dediščine in na katere je prenesen del odgovornosti pri odločanju in razvoju politik?
- Organizacija 1
- Dodajte gospodarsko družbo

1.4 Prostovoljne pobude in nevladne organizacije

- A. Ali obstaja zakonodaja, ki ureja dejavnosti, povezane s prostovoljnimi organizacijami / nevladnimi organizacijami?
 - B. Prosimo, navedite podrobnosti o glavnih prostovoljnih organizacijah / nevladnih organizacijah, povezanih z dediščino:
- Organizacija 1
- Dodajte prostovoljne organizacije / nevladne organizacije.

1.5 Formalne nacionalne mreže

- A. Ali obstajajo formalne dediščinske mreže?
- B. Kdo so partnerji v teh omrežjih? Prosimo, označite jih toliko, kot je primerno.

1.6 Nacionalni organi za usposabljanje

- A. Ali obstajajo organi za usposabljanje?

Organizacija1
Dodajte nacionalno organizacijo za usposabljanje.

Tema 2: Znanje in zaščita

2.1 Glavni inventarji

- A. Opišite inventar.
 - B. Obseg pokritosti.
 - C. Pravni status.
 - Ali ga zahteva zakon?
 - Ali ima »postopkovne« posledice?
 - D. Vzdrževanje.
 - E. Vsebine.
 - F. Uporaba in raven podrobnosti.
 - G. Finance.
 - H. Internet.
- Dodajte inventar.

2.2 Dokumentacija

- A. Ali obstajajo pravni predpisi za oblikovanje in/ali vzdrževanje skladiščnih prostorov za dokumentacijo o dediščini?
- B. Ali se arheološke najdbe in dokumentacija hranijo skupaj?
- C. Ali obstajajo skladiščni prostori za ilegalne arheološke najdbe?
- D. Navedite, katera organizacija(-e) ima odgovornost za shranjevanje dokumentacije ali arheološke najdbe (če je skladiščenje na deželni ravni, dodajte h komentarju).
- E. Ali obstaja raziskovalni in/ali dokumentacijski center (-i) za dediščino, ki ni del vladnih ali univerzitetnih sistemov?

2.3 Sistem varovanja

- A. Opišite vaše sisteme zakonodaje / varstva kulturne dediščine:
Kategorija: 1 število enot
Na katero konvencijo Sveta Evrope se nanaša?
- B. V katerem inventarju je zapisana ta kategorija / zaščita?
- C. Organizacija, odgovorna za to kategorijo / zaščite.
- D. Tip lastništva.
- E. Približen odstotek območja države / uprave s to kategorijo zaščite.

2.4 Poročanje o naključnih odkritjih

- A. Ali pravni sistem zahteva obvezno poročanje najditelja o naključnem odkritju elementov dediščine pristojnim organom?
- Katera organizacija (-e) dokumentira ta odkritja (ki lahko izhajajo iz arheoloških najdišč)?

2.5 Nezakonita trgovina z dediščino

- A. Ali obstaja posebna pravna odgovornost, ki se nanaša na nedovoljeno kroženje z elementi dediščine?
- B. Ali nedovoljeno trgovino z dediščino ureja poseben zakon?
- C. Ali obstaja policijska enota, ki se ukvarja z nedovoljeno trgovino s starinami?
- D. Kaj lahko država stori za identifikacijo gradiva, o katerem sumimo, da prihaja iz nezakonitih izkopavanj ali nezakonito iz uradnih izkopavanj v drugih državah, ki so

podpisnice *Malteške konvencije*? Prosimo, ocenite število primerov, v katerih so potekale naslednje aktivnosti:

E. Katere strani so vključene v naslednje aktivnosti za prepoznavanje nezakonitih arheoloških izkopavanj?

Katere strani so vključene, če sploh, v naslednjih dejavnostih za ugotavljanje nedovoljenih arheoloških izkopavanj (z všteto nezakonito uporabo detektorjev kovin, iskanjem zakladov)?

F. Ali država zahteva, da muzeji in podobne institucije upoštevajo politiko pridobivanja predmetov, ki zagotavlja, da se ne kupujejo predmeti arheološke dediščine, o katerih se domneva, da prihajajo iz nenadzorovanih najdb, nezakonitih izkopavanj ali nezakonito iz uradnih izkopavanj?

Tema 3: Ohranjanje in upravljanje

3.1 Vključevanje v politike načrtovanja

A. Ali so uravnotežene strategije za varstvo, ohranjanje in izboljševanje spomeniških območij vključene v splošne politike načrtovanja?

Prikažite, na kateri ravni politik načrtovanja.

B. Ali so v posebnih predpisih zahteve za uskladitev in združitve ustreznih potreb dediščine in razvojnih načrtov?

C. Ali je lahko znano najdišče dediščine prezrto v načrtovalskih procesih?

Navedite, kako so znana območja dediščine prezrta v procesu načrtovanja.

D. Kako so kategorije, navedene že v točki 2.3, vključene v politiko načrtovanja? Ali obstajajo predpisi za različne aktivnosti/postopke? Kdo zagotavlja nadzor?

E. Ali obstajajo informacije o številu območij dediščine (vseh zvrsti dediščine), uničenih ali hudo poškodovanih (brez dovoljenja oblasti) zaradi razvojnih projektov? Če je odgovor pritrdilen ali deloma pritrdilen, prosimo, ocenite število uničenih ali hudo poškodovanih lokacij v določenem letu.

F. Ali obstaja informacija o številu spomenikov, uničenih ali hudo poškodovanih zaradi katerekoli (spodaj naštetih) aktivnosti, ki so zunaj sistema prostorskega načrtovanja, vendar lahko vplivajo na spomeniška območja (na primer kmetijstvo, naravne erozije)? Če je odgovor pritrdilen ali deloma pritrdilen, navedite približno število območij, prizadetih na leto, in navedite, ali katerekoli druge dejavnosti vplivajo na dediščino v tem kontekstu.

3.2 Nadzor nad obnovitvenimi deli na dediščini

A. Za vsako kategorijo/raven dediščine, navedene v točki 2.3, navedite, katera stranka (država, lastnik ali druga) izvaja obnovitvena dela in kako potekajo: z dovoljenji (ali zavezujočimi navodili) ali z nezavezujočimi navodili. In kdo nadzira te aktivnosti?

B. Lahko lastnik ali nadzorni organ sklene pogodbo za obnovo z drugo organizacijo?

C. Katere organizacije iz teme 1 so pooblaščenice pogodbenice?

D. Ali lahko druge vrste organizacij, ki niso bile prej našete v temi 1, konkurirajo za to delo? Prosimo, opišite jih:

E. Ali obstajajo drugi postopki za nadzor kakovosti del na različnih ravneh ohranjanja dediščine, in če obstajajo, opredelite kdo jih nadzoruje?

F. Katera merila se uporabljajo za določanje prednosti za javno financirana dela na dediščini?

G. Ali dovoljenja ali licence za arheološko delo obsegajo posebne pogoje in zahteve za izvedbo nedestruktivnih raziskovalnih metod, kot so tiste, navedene spodaj, kot del projekta?

H. Ali dovoljenja ali licence za izkopavanja obsegajo posebne zahteve za zaščito, ohranjanje in upravljanje arheoloških ostalin (tj. pojavov/območij in situ, ki spremljajo izkopavanje)?

I. Kadar je izguba dediščine neposredna posledica človekovega posega, ali zakon zahteva, da stroške blažitve nosi tisti, ki ima koristi od povzročenih sprememb?

Če je odgovor pritrdilen, kateri zastopniki/organizacije so zajeti v tem predpisu? Kakšen sistem se uporablja za izvajanje tega načela?

J. Ali obstajajo postopki za ohranjanje in vzdrževanje arheološke dediščine in situ?

Če je odgovor da, navedite, kdaj se izvajajo ti postopki.

3.3 Vzdrževanje

A. Ali vzdrževanje usmerja posebna politika?

B. Ali obstaja sistem spremljanja?

C. Kdo je odgovoren za vzdrževanje dediščine (za vse kategorije/nivoje, prej naštete v temi 2.3, in za nezavarovano dediščino) in ali je to izvršljivo?

D. Če je vzdrževanje odgovornost lastnikov, vendar je ne izvajajo, ali obstajajo ukrepi, da posredujejo javni organi, kar na koncu vključuje obvezen nakup ali razlastitev? Ali imate proračunska sredstva za ta namen?

Prosimo, ocenite ta proračun:

3.4 Raba, ponovna raba, izboljševanje in vključevanje sodobnih kreacij

A. Ali obstajajo posebne politike o rabi in ponovni rabi dediščine?

B. Ali obstaja politika, ki obsega razvoj »upravljavskih načrtov«?

C. Ali obstajajo posebni predpisi, ki se nanašajo na konsolidacijo in rekonstrukcijo?

D. Ali obstaja posebna politika za vključevanje sodobnih kreacij?

E. Ali jo vlada posebej spodbuja v zgodovinskih okoljih?

3.5 Preprečevanje naravnih nesreč in škode, ki so jo povzročili ljudje

A. Ali odgovornost za ukrepanje po nesrečah ohraniti/vzdrževati dediščino (vse kategorije, naštete v temi 2.3, in nezavarovano dediščino) velja za vse? Če je odgovor pritrdilen, kdo je odgovoren in ali je to izvršljivo?

B. Ali so bili izdelani načrti za izredne razmere za dediščino v primeru naravne nesreče?

C. Ali ostajajo načrti za izredne razmere za dediščino v primeru nenamerne ali namerne škode (prim. *Haaška konvencija*)?

3.6 Prispevek dediščine k trajnostnemu razvoju

A. Ali obstaja prečna politika trajnostnega razvoja?

B. Ali je dediščina posebna tema ali akter v politiki in ali je dediščina posredno povezana s trajnostnim razvojem?

C. Je za trajnostni razvoj politično odgovorna vladna organizacija (-e), pristojna za dediščino?

D. Je zakonodaja za zaščito naravnega okolja ločena od tiste za varstvo kulturne dediščine?

E. Ali obstajajo predpisi, ki zahtevajo izvedbo presoje vplivov na okolje (EIA) in/ali strateške presoje vplivov (SEA)?

Če je odgovor pritrdilen, katere vidike dediščine obravnavajo?

F. Ocenite skupno število in stroške presoj vplivov na okolje in strateških okoljskih presoj na leto.

G. Ali presoje vplivov na okolje in strateške okoljske presoje upoštevajo vsa območja dediščine in njihove okolice?

Navedite letni proračun za dediščino v zadnjem letu.

Tema 4: Finančna politika

4.1 Viri javnega financiranja

A. Opišite značilnosti katerekoli oblike javnega financiranja in/ali davčnih ugodnosti, ki so na voljo za kategorije varstva dediščine, navedene v točki 2.3.

Katere aktivnosti se financirajo? Je financiranje teh aktivnosti obvezno? Ali se financirajo ta sredstva v celoti ali deloma?

B. Opišite značilnosti javne finančne podpore za nepreventivne arheološke raziskovalne posege.

Nepreventivne arheološke raziskave.

C. Opišite značilnosti javne finančne podpore za preventivne / razvojno vodene arheološke aktivnosti v okviru javnega in zasebnega razvoja.

Preventivne / razvojno vodene arheološke aktivnosti.

Javni razvoj - zasebni razvoj.

D. Seznam javno financiranih organizacij, odgovornih za arheologijo, opisanih v tabeli 4.1.C:

4.2 Pomoč in donacije - javne podpore

A. Ali obstaja sistem neposredne proračunske podpore?

Navedite, katere oblike podpore prejmejo različni sektorji in višino skupnega proračuna zanje.

B. Ali obstaja sistem davčnih olajšav za dediščino?

Izberite sistem davčnih olajšav.

Navedite, kateri stroški so upravičeni v okviru tega sistema:

C. Za koga se uporabljajo spodbude? Navedite skupne izdatke zanje.

4.3 Zasebno financiranje in sponzorstvo

A. Ali zasebne organizacije financirajo in/ali sponzorji financirajo dediščino?

Prosimo, navedite podrobnosti, katere organizacije jo sponzorirajo in v kakšnih oblikah.

Organizacija:

Izberite drugo organizacijo, navedeno v točki 1.3.

Dodajte organizacijo.

B. Ali obstajajo skupno financirani projekti?

Če je odgovor pritrdilen, kateri sektor najpogosteje prevzame pobudo pri skupnih javnih / zasebnih naložbah?

C. Prosimo, ocenite, koliko finančnih sredstev so vse zgoraj navedene organizacije porabile za dediščino v zadnjem letu?

Tema 5: Dostop in interpretacija

5.1 Dostop javnosti do dediščine

A. Ali obstajajo posebni ukrepi za izboljšanje dostopa obiskovalcev do dediščinskih spletnih strani?

Kje se lahko najdejo informacije za dostop obiskovalcev do dediščinske spletne strani?

Na zasebni spletni strani/upravljeni strani:

B. Opišite raven udeležbe na Dnevih evropske kulturne dediščine:

C. Seznam nevladnih organizacij, dejavnih na področju javnega dostopa do dediščine.

5.2 Ozaveščanje

A. Ali obstajajo iniciative na področju ozaveščanja?

Dodajte iniciative.

B. Seznam nevladnih organizacij, ki delujejo na področju izobraževanja v zvezi z dediščino.

5.3 Turizem in promocijske aktivnosti

A. Ali obstajajo posebni ukrepi (politike ali predpisi) za tržno promocijo dediščine v okviru turizma?

B. Koliko obiskovalcev pride do glavnih lokacij dediščine [vstaviti ime države / pol-avtonomne enote]? So na voljo podatki o gospodarskem donosu dediščinskega turizma?

C. Naštejte osrednje pogoste dediščinske dogodke:

Dogodek: 1

5.4 Znanje

A. Ali so sprejeti ukrepi (politike ali predpisi) za zagotavljanje oblikovanja sistematičnih znanstvenih (predhodnih) poročil (vključno z digitalnimi bazami podatkov) pred celovito izdelavo specialnih študij?

Če je odgovor »da«, navedite število poročil ali vnosov enot, objavljenih v zadnjem letu:

B. Ali so znanstveni povzetki raziskav/zapisov na voljo kot on-line baze podatkov?

C. Ali so vsi znanstveni povzetki raziskav/zapisov objavljeni v eni publikaciji?

D. Ali obstaja redna letna bibliografija dediščinskih povzetkov?

E. Ali veste, koliko celovitih specializiranih študij (tj. monografije lokalitet, povzetki temeljnih raziskav) je objavljenih? Če je tako, navedite podrobnosti za leto z najnovejšimi informacijami.

F. Ali obstajajo »uradne« periodične publikacije o dediščini (tj. publikacije vladnih organizacij)?

G. Ali obstajajo »uradne« periodične publikacije o dediščini z všteti serijami (ki jih objavljajo vladne organizacije)?

Če obstajajo, navedite kakšne vrste publikacij so to in kaj obravnavajo:

H. Ali obstajajo spletne strani s sezname publikacij na internetu?

I. Seznam glavnih nevladnih organizacij, ki redno objavljajo teme o dediščini.

Tema 6: Digitalizacija

6.1 Politika o digitalizaciji

A. Ali zakonodaja oziroma politika na področju dediščine obsega posebne določbe (politiko ali smernice) za digitalizacijo?

Če je tako, prosimo navedite, ali obstajajo različne politike.

6.2 Informacijski sistemi in podatkovne baze

A. Ali imate informacijske sisteme in baze podatkov, kot so intranet, ektranet in spletne strani v zvezi z dediščino (tj. IT-vodeno omrežje)?

Če je odgovor pritrdilen, kakšne dediščinske teme so zajete?

B. Kdo so partnerji v zgoraj omenjenem IT-omrežju (-ih):

C. Katere teme obravnavajo ti IT-sistemi?

D. Ali obstaja osrednji (centraliziran, organizacijska raven) sistem za podatkovne baze, ki shranjuje podatke o:

Tema 7: Pravni okviri

7.1 Dediščinska zakonodaja

A. Navedite, katere konvencije Sveta Evrope je podpisala in ratificirala vaša država. Prosimo, navedite kratek pregled o tem, kako izvajate obveznosti, ki izhajajo iz teh konvencij, ki ste jih ratificirali, tj. kako so bile vključene v nacionalno zakonodajo in politike?

B. Če vaša država še ni ratificirala vseh teh konvencij, na kratko opišite prizadevanja za doseganje tega cilja.

C. Ta tabela vsebuje izbor priporočil Sveta Evrope o kulturni dediščini. Prosimo, navedite, katera od njih odsevajo / so zajeta v zakonodaji ali politiki:

7.2 Kratkoročne in srednjeročne prednostne naloge

Kako vidite spreminjanje politike o dediščini v kratkoročnem in srednjeročnem obdobju?
V katere glavne smeri napredujete?

Priloga I

Model ključnih sodobnih funkcionalnih področij varstva kulturne dediščine (Koželj 2009) kot sestavine celostnega ohranjanja z opredeljenimi nosilci,²⁰⁹ vlogami in nadzorom. Če jih strnemo, so naslednja:²¹⁰

1. Oblikovanje politike in strategije *celostnega ohranjanja in skupnega varstva*²¹¹ kulturne dediščine.

Priprava: Državni zbor Republike Slovenije (s sodelovanjem ministrstev, nacionalnih raziskovalnih in univerzitetnih ustanov, javnih zavodov, nevladnih organizacij²¹²...).

Izvajanje: Vlada Republike Slovenije.²¹³

2. Oblikovanje politike in strategije varstva kulturne dediščine ter vključevanje v celostno ohranjanje in skupno varstvo.

Vloga: Ministrstvo za kulturo.

Nadzor: Inšpektorat za kulturo in medije.

3. Upravljanje kulturne dediščine,²¹⁴ stalno spremljanje in analiziranje stanja, teženj ter možnosti varstva, celostnega ohranjanja in skupnega varstva.

Vloga: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (generalni direktor).

II. stopnja: Direktorat za kulturno dediščino.

Nadzor: Inšpektorat za kulturo in medije.

4. Priprava nacionalnega, regionalnih in lokalnih programov varstva kulturne dediščine ter vključevanje v celostno ohranjanje in skupno varstvo s programi drugih dejavnosti.

Vloga: Ministrstvo za kulturo, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (generalni direktor).

Nadzor: Inšpektorat za kulturo in medije.

5. Priprava konservatorskih standardov in metod, strokovni nadzor.

Vloga: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (generalni konsektor).

II. stopnja: Direktorat za kulturno dediščino.

Nadzor: Inšpektorat za kulturo in medije.

6. Priprava in operativno vodenje konservatorskih projektov (t. i. spomeniškovarstvene akcije, vključevanje dediščine v prostorske akte ...)

Vloga: vodje projektnih skupin v območnih enotah Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

II. stopnja: Strokovni svet Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije.

Nadzor: Inšpektorat za kulturo in medije.

7. Upravljanje obnovljenih kulturnih spomenikov.

Vloga: upravljavci, koncesionarji, (predvideni) Sklad za kulturne spomenike.

Nadzor: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Inšpektorat za kulturo in medije.

²⁰⁹ Na tem mestu ne omenjamo lastnika, ujetega med ustavnimi določbami o ohranjanju kulturne dediščine in spomenikov, lastništvom kot ustavno pravico in njenimi omejitvami zaradi varstvenih zahtev. Več o tem v prispevku podpisane *Sodobni vidiki domačih in mednarodnih predpisov ter dokumentov na področju varstva kulturne dediščine (financiranje in vloga lastnika)*.

²¹⁰ Deloma dopolnjeno vsebino navajam po Pirkovičevi, ki je povzela shemo po Robertsonu.

²¹¹ Navajam razlago skupnega varstva, kot jo je leta 2002 izoblikoval Svet Evrope: »Kulturna in naravna dediščina oblikujeta človekovo okolje; za njuno *skupno varstvo* je treba izpeljati kombinirane aktivnosti v kontekstu mednarodnega ekološkega pristopa k prostorskem upravljanju. Bistvena je koordinacija politik dediščinskega ohranjanja in prostorskega planiranja.«

²¹² Tudi pri naslednjih nalogah je zaželeno njihovo aktivno vključevanje.

²¹³ Celostno ohranjanje je treba zastaviti na državnem nivoju. Če ni ustrezno načrtovano, tudi varstvo kot osrednja naloga strokovne službe ne more delovati na vseh ravneh!

²¹⁴ Upravljanje kulturne dediščine je izhodišče za načrtovane ukrepe za več kot 30.000 enot.

8. Izvajanje konservatorskih in restavratorskih del.

Vloga: konservatorji območnih enot Zavoda, izvajalci z licencami, konservatorji-restavratorji v Zavodu (zahtevni posegi, raziskovanje).

Nadzor: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, Inšpektorat za kulturo in medije.

9. Analiziranje rezultatov in oblikovanje standardov (na podlagi točk 3 in 5).

Vloga: Direktorat za kulturno dediščino, Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije (generalni konservator).

Priloga J

Intervjuji

Vprašanja

1. Kako gledate na vlogo vaše institucije pri izvajanju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine v praksi?
2. Katere institucije poleg vaše so z vidika vašega dela ključne za izvajanje dejavnosti kulturne dediščine v RS? Ali z navedenimi institucijami sodelujete pri vašem delu in kako ocenjujete rezultate vašega sodelovanja?
3. Ali ste zadovoljni z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine in vlogo vaše institucije pri tem?
4. Na kakšen način spremljate/merite svoje delovanje in ali za te namene zbirate kakršnekoli podatke, ki jih primerjate z drugimi tujimi primerljivimi praksami, zgledi?
5. Ali in kako po vašem mnenju vplivajo na ocenjevanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine dejavniki širšega, zunanjega okolja: Evropska unija, Svet Evrope, menjava oblasti, menjave lastnikov, drugo?
6. Ali ste zadovoljni z dosedanjimi načini spremljanja dosežkov izvajanja dejavnosti kulturne dediščine?

Odgovori intervjuvancev

Visoki politični predstavnik Državnega zbora RS (2017)

1. Kako gledate na vlogo vaše institucije pri izvajanju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine v praksi?

Odbor za kulturo v svojih številnih uradnih postopkih (obravnava predlogov zakonov, Nacionalnega programa za kulturo, določanje javnega interesa, nadzor izvršne oblasti, sklici odborov, postavljanje poslanskih vprašanj itd.) obravnava tudi teme s področja ohranjanja nepremične kulturne dediščine.

2. Katere institucije poleg vaše so z vidika vašega dela ključne za izvajanje dejavnosti kulturne dediščine v RS? Ali z navedenimi institucijami sodelujete pri vašem delu in kako ocenjujete rezultate vašega sodelovanja?

Ker Odbor za kulturo nima svojega strokovnega aparata, menim, da sta za področje dejavnosti ohranjanja nepremične dediščine bistvena Direktorat za kulturno dediščino na Ministrstvu za kulturo in Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Ugotavljam, da je bila z ukinitvijo Uprave RS za kulturno dediščino storjena velika napaka in da obstoječa mreža kulturnih institucij ni učinkovita. Z obema omenjenima institucijama sodelujem zgledno v okviru danih možnosti, vsekakor pa bi bilo lahko sodelovanje veliko boljše.

3. Ali ste zadovoljni z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine in vlogo vaše institucije pri tem?

Z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine nisem posebno zadovoljen. Posebnega vpliva na obravnavano dejavnost Odbor za kulturo nima. Menim, da je ZVKD-1 (2008) potreben določenih popravkov, prav tako tudi sprejetje t. i. Zakona o kulturnem evru. Nacionalni interes za kulturo bi moral postati državni interes s sodelovanjem vseh resorjev, ki so vezani na kulturo oziroma kulturno dediščino.

4. Na kakšen način spremljate/merite svoje delovanje in ali za te namene zbirate kakršnekoli podatke, ki jih primerjate z drugimi tujimi primerljivimi praksami, zgledi?

Odbor sprejema na sejah različne sklepe in usmeritve, ki jih predlaga Vladi: parlamentarne službe jih spremljajo in pripravljajo poročila o njih. Ni primerjav z drugimi, tujimi praksami; v primeru dvostranskih srečanj si bolj izmenjujemo mnenja in si prizadevamo v naš sistem prenesti dobre tuje prakse. Prenos v naš sistem pa je otežen še zlasti zaradi integralnega proračuna.

5. Ali in kako po vašem mnenju vplivajo na ocenjevanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine dejavniki širšega, zunanjega okolja: Evropska unija, Svet Evrope, menjava oblasti, menjave lastnikov, drugo?

Ocenjevanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine ne poteka: nanj imata Evropska unija in Svet Evrope bolj posreden vpliv. Predvidevam, da bo v letu 2018, ki bo Evropsko leto kulturne dediščine, morala država narediti večji korak naprej pri ohranjanju kulturne dediščine. Velik problem vidim v menjavi oblasti, saj je za dejavnost pomembna kontinuiteta ministrov in tudi lastnikov kulturne dediščine.

6. Ali ste zadovoljni z dosedanjimi načini spremljanja dosežkov izvajanja dejavnosti kulturne dediščine?

Ker ne poteka sistematično spremljanje dosežkov izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine, se v glavnem seznanjam le s tekočimi problemi. Za probleme je v veliki meri kriva neustrezna zakonodaja, še posebno odsotnost Zakona o kulturnem evru in Sklada za dediščino.

Visoki politični predstavnik Državnega sveta RS (2017)

1 Kako gledate na vlogo vaše institucije pri izvajanju ohranjanja kulturne dediščine v praksi?

Državni svet Republike Slovenije ima med državnimi svetniki tudi zastopnika za kulturo in šport, ki zastopa interese kulture, jih predstavlja drugim udeležencem v procesu odločanja in si prizadeva za sprejemanje čim bolj kakovostne zakonodaje na tem področju.

Državni svet je kot most med civilno družbo in dnevno politiko tudi prizorišče številnih strokovnih posvetov, na katerih se srečujejo predstavniki civilne družbe, stroke, nevladnih organizacij in predstavnikov odločevalcev.

V okviru tega sodeluje s strokovnjaki s področja ohranjanja kulturne dediščine in si na osnovi strokovnih izhodišč prizadeva za oblikovanje zakonodaje, ki bi zagotovila možnosti za ustrezno varovanje kulturne dediščine in zagotavljanje finančnih virov za to.

2 Katere institucije poleg vaše so z vidika vašega dela ključne za izvajanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine?

Med ključnimi sta prav gotovo Ministrstvo za kulturo in Zavod za varstvo kulturne dediščine pa tudi ostala ministrstva, ki s svojimi pristojnostmi vplivajo na izvajanje ohranjanja kulturne dediščine, predvsem pa zagotavljanje finančnih virov. Ne gre le za državne ustanove, zelo pomembna je tudi lokalna samouprava, saj je od tega, kakšen je župan, kako se zaveda teh vprašanj, dostikrat odvisno izvajanje v praksi. Državni svet sodeluje z ustanovami na vseh ravneh, tako v okviru strokovnih posvetov, stikov pristojne komisije Državnega sveta z državnimi institucijami in obiskov delegacij Državnega sveta v lokalnih skupnostih. Sodelovanje z njimi v tem mandatu drugega doma parlamenta je bilo dobro in lahko sem zadovoljen.

3 Ali ste zadovoljni z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine in vlogo vaše institucije pri tem?

Z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine nisem zadovoljen, saj je zakonodaja, ki ureja to področje, stara, toga in mislim, da so nujno potrebne spremembe, predvsem prilagoditev novim časom in možnostim, ki se nam odpirajo v Sloveniji na tem področju. Naj omenim le smernice trajnostnega razvoja, ki jih ves svet priznava kot ključne za prihodnji razvoj, predvsem pa tudi velik potencial, ki ga ima Slovenija za razvoj kulturnega turizma. Ta ne bi bil le dobra promocija za slovensko kulturo in državo, pač pa tudi finančni vir za ohranjanje kulturne dediščine. Bolj uspešni bi morali biti tudi pri črpanju evropskih sredstev, ki sicer v sedanjih perspektivi večino pozornosti namenja programom tako imenovane mehke vsebine, manj pa sredstvom za obnovo poslopij.

4 Na kakšen način spremljate/merite svoje delovanje in ali za te namene zbirate kakršenkoli podatke, ki jih primerjate z drugimi tujimi primerljivimi praksami?

Eno izmed osnovnih poslanstev Državnega sveta je vplivati na zakonodajni proces, da bi na koncu Državni zbor sprejel čim bolj kakovostno zakonodajo in da bi bili pred tem slišani vsi zainteresirani udeleženci. Pomembno je tudi že omenjeno intenzivno sodelovanje s civilno družbo in strokovni posveti.

Tako pri rednem delu Državnega sveta, njegovih interesnih skupin in komisij kot na strokovnih posvetih nastajajo vsebinske iztočnice, zakonodajne pobude in predlogi, ki iz Državnega sveta romajo v Državni zbor, na pristojna ministrstva in druge ustanove. Tako je Državni svet tvorno vpleten v številne procese, zato gre za kumulativne učinke v sinergiji z drugimi udeleženci. Tako da učinkov samih ne merimo.

5 Ali in kako po vašem mnenju vplivajo na ocenjevanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine dejavniki širšega zunanega okolja: Evropska unija, Svet Evrope, menjava oblasti, lastnikov?

Širše, evropsko zunanje okolje vsekakor vpliva na to, saj je Slovenija kot članica Evropske unije in njenih številnih institucij zelo integrirana v skupen evropski sistem in prevzema predpise, zakonodajo, vrednote in metodologije, ki nastajajo v skupnem evropskem prostoru.

Pri menjavah oblasti in lastnikov je pomembno poskrbeti za ohranitev kontinuitete in izvajanje strokovno zastavljenih programov ohranjanja kulture dediščine še naprej. Najbolj zanesljivo zagotovilo za to so dolgoročne strategije in predpisi, ki zagotavljajo, da jih mora spoštovati tudi nova oblastna garnitura ali nov lastnik. V nasprotnem primeru lahko nastane velika, včasih nepopravljiva škoda.

6 Ali ste zadovoljni z dosedanjimi načini spremljanja dosežkov izvajanja dejavnosti kulturne dediščine?

Glede na to, da ne poznam strokovnih temeljev oziroma metodologije spremljanja na to ne bi mogel odgovoriti.

Visoki politični predstavnik Ministrstva za kulturo (2017)

1. Kako gledate na vlogo vaše institucije pri izvajanju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine v praksi?

Vloga Ministrstva za kulturo je predvsem spremljanje, priprava in spreminjanje zakonodaje s področja ohranjanja kulturne dediščine ter zagotavljanje ustreznih finančnih sredstev za njeno obnovo. Želim si aktivnejšo vlogo z več kadri, ki bi se ukvarjali z upravljanjem s kulturno dediščino (predvsem tisto, ki je v lasti RS), bolj fleksibilno zakonodajo in da bi druga ministrstva, predvsem pa Ministrstvo za finance, razumela, da ohranjanje kulturne dediščine ni samo breme, ampak tudi razvojni potencial (npr. za turizem).

2. Katere institucije poleg vaše so z vidika vašega dela ključne za izvajanje dejavnosti kulturne dediščine v RS? Ali z navedenimi institucijami pri vašem delu sodelujete in kako ocenjujete rezultate vašega sodelovanja?

Ključna za izvajanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine sta Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije in MK. Komunikacija z Zavodom je dobra, skupaj se ukvarjamo predvsem z zagotavljanjem osnovnih pogojev za delovanje javne službe (financiranje, kadri, prostorski pogoji) in poskušamo najti rešitve za čim bolj učinkovito varovanje in ohranjanje kulturne dediščine. Velikokrat komunikacija ne da pričakovanih rezultatov, saj ni možno zagotoviti osnovnih pogojev za realizacijo.

3. Ali ste zadovoljni z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine in vlogo vaše institucije pri tem?

Glede na veliko pomanjkanje kadrov in financ (od leta 2009 se je proračunski priliv zmanjšal za približno 40 odstotkov) sem z učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine zadovoljen, si pa seveda želim, da bi bilo za področje kulturne dediščine na voljo več proračunskih sredstev, in seveda si tudi želim, da bi bilo možno zaposliti več kadrov. Pod danimi pogoji si prizadevamo kar največ storiti za varovanje in ohranjanje kulturne dediščine.

4. Na kakšen način spremljate/merite svoje delovanje in ali za te namene zbirate kakršnekoli podatke, ki jih primerjate z drugimi tujimi primerljivimi praksami, zgledi?

Ministrstvo za kulturo preverja realizacijo programa dela Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije, kazalnike Nacionalnega programa za kulturo, priložnostno preverja tudi učinkovitost delovanja posameznih kulturnih področij z analizami, ki jih tudi mednarodno primerja.

5. Ali in kako po vašem mnenju vplivajo na ocenjevanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine dejavniki širšega, zunanjega okolja: Evropska unija, Svet Evrope, menjava oblasti, menjave lastnikov, drugo?

Ugotavljam, da v zadnjih letih na dejavnost kulture, ne samo ohranjanja kulturne dediščine, nasploh izjemno vpliva menjava oblasti, ki poteka od ministra navzdol do generalnih direktorjev direktorátov. Ker so menjave (pre)pogoste, se izgublja stabilnost in kontinuiteta ter strokovno znanje, upočasnjeni so tudi delovni procesi.

6. Ali ste zadovoljni z dosedanjimi načini spremljanja dosežkov izvajanja dejavnosti kulturne dediščine?

Ker se dosežki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine ne spremljajo, si prizadevam vzpostaviti natančen mehanizem spremljanja teh dosežkov.

Avtor slovenskega profila v Kompendiju o kulturnih politikah in trendih v Evropi (Svet Evrope) (2017)

1. Kako gledate na vlogo vaše institucije pri izvajanju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine v praksi?

Ob spremljanju kulturne politike za potrebe priprave Kompendija kot informacijske baze za kulturne politike in trende v Evropi spremljam tudi področje ohranjanja nepremične kulturne dediščine. To področje je obdelano v poglavjih Dediščinska vprašanja in politike ter Zakonodaja o kulturni dediščini.

2. Katere institucije poleg vaše so z vidika vašega dela ključne za izvajanje dejavnosti kulturne dediščine v RS? Ali z navedenimi institucijami pri vašem delu sodelujete in kako ocenjujete rezultate vašega sodelovanja?

Temeljni instituciji za izvajanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine sta Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije in Ministrstvo za kulturo. Z obema institucijama ustrezno sodelujem pri zbiranju podatkov za kompendij.

3. Ali ste zadovoljni z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine in vlogo vaše institucije pri tem?

Z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine na empirični ravni sem izredno nezadovoljen. Ugotavljam predvsem pomanjkanje prioritet in ciljev dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine ter njeno pretirano birokratizacijo. Opozarjam tudi na odsotnost vsakršne vizije politike in stroke: kulturna politika se »skriva« za kulturno avtonomijo, stroka pa za nerealnim Nacionalnim programom za kulturo.

4. Na kakšen način spremljate/merite svoje delovanje in ali za te namene zbirate kakršnekoli podatke, ki jih primerjate z drugimi tujimi primerljivimi praksami, zgledi?

Ne merim svojega delovanja in ne zbiram takšnih podatkov, ki bi lahko bili primerljivi s tujimi praksami.

5. Ali in kako po vašem mnenju vplivajo na ocenjevanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine dejavniki širšega, zunanjega okolja: Evropska unija, Svet Evrope, menjava oblasti, menjave lastnikov, drugo?

Menim, da na ocenjevanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine zaradi subsidiarnosti kulture v Evropi ne morejo vplivati, še zlasti ne Evropska unija in Svet Evrope. Ugotavljam tudi, da bi morala država krepiti svoje institucionalne pristojnosti, stroka pa svoje instrumentalne pristojnosti.

6. Ali ste zadovoljni z dosedanjimi načini spremljanja dosežkov izvajanja dejavnosti kulturne dediščine?

Spremljanje dosežkov izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine ne poteka. Tako obstaja npr. nerealni Nacionalni program za kulturo, ki se ne more relevantno spremljati.

Predstavniki NVO s področja ohranjanja nepremične kulturne dediščine (2017)

1. Kako gledate na vlogo vaše institucije pri izvajanju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine v praksi?

NVO je povezovalni element, ki bistveno prispeva k dvigu kakovosti izvajanja dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine. Njegova vloga je ustrezna in odvisna predvsem od aktivnosti predsednika društva, v nekaterih pogledih ima celo širše izhodišče nalog kot Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Osrednje naloge so izobraževanje, strokovno združevanje, popularizacija.

2. Katere institucije poleg vaše so z vidika vašega dela ključne za izvajanje dejavnosti kulturne dediščine v RS? Ali z navedenimi institucijami pri vašem delu sodelujete in kako ocenjujete rezultate vašega sodelovanja?

Ključni za izvajanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine sta Ministrstvo za kulturo in Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije. Sodelovanje društva z njima je zadovoljivo.

3. Ali ste zadovoljni z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine in vlogo vaše institucije pri tem?

Z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine sem srednje zadovoljen. Ugotavljam sinergično delovanje Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije in društva.

4. Na kakšen način spremljate/merite svoje delovanje in ali za te namene zbirate kakršnekoli podatke, ki jih primerjate z drugimi tujimi primerljivimi praksami, zgledi?

Merim predvsem rast članstva društva, letnega proračuna in števila obiskovalcev prireditvev, ki se v zadnjih letih izjemno povečuje (npr. rast članstva v štirih letih za 200 odstotkov). Ne primerjam podatkov z drugimi tujimi organizacijami, ker niso primerljive.

5. Ali in kako po vašem mnenju vplivajo na ocenjevanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine dejavniki širšega, zunanjega okolja: Evropska unija, Svet Evrope, menjava oblasti, menjave lastnikov, drugo?

Ugotavljam, da se ocenjevanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine ne izvaja zlasti zaradi dejstva, da ohranjanje kulturne dediščine ni strateškega pomena za državo.

6. Ali ste zadovoljni z dosedanjimi načini spremljanja dosežkov izvajanja dejavnosti kulturne dediščine?

Spremljanje dosežkov izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine ne poteka.

Zastopnik interesov lokalnih skupnosti 1 (2017)

1. Kako gledate na vlogo vaše institucije pri izvajanju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine v praksi?

Skupnost naj bi teoretično zastopala interese občin do kulturne dediščine, dejansko pa nima posebnih pristojnosti in aktivne vloge do nje. Pri problematiki ohranjanja kulturne dediščine skupnost ne nastopa kot krovna institucija, kot npr. pri kulturnem tolarju, ko so občine vsaka zase lobirale za vključitev kulturnih spomenikov na seznam za obnovo. Pred približno petimi leti je bila Komisija za kulturo aktivnejša, sedaj ni več: sedaj tudi ni posebnega interesa za ohranjanje nepremične kulturne dediščine in je kultura na obrobju zanimanja skupnosti in države.

2. Katere institucije poleg vaše so z vidika vašega dela ključne za izvajanje dejavnosti kulturne dediščine v RS? Ali z navedenimi institucijami pri vašem delu sodelujete in kako ocenjujete rezultate vašega sodelovanja?

Bistveni za področje dejavnosti ohranjanja nepremične dediščine so Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije in muzeji. Ministrstvu za kulturo odrekam vodilno vlogo, ker naj bi se po mojem mnenju premalo zavedalo pomena kulturne dediščine in tudi premalo participiralo za obnovo in raziskovanje kulturne dediščine (npr. za arheološka izkopavanja). Skupnost uspešneje sodeluje z interesnimi združenji, kot je npr. Združenje zgodovinskih mest Slovenije, z Zavodom za varstvo kulturne dediščine Slovenije in muzeji.

3. Ali ste zadovoljni z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine in vlogo vaše institucije pri tem?

Z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine nisem zadovoljen. To je povezano z dejstvom, da je ohranjanje kulturne dediščine za skupnost zelo marginalizirano področje.

4. Na kakšen način spremljate/merite svoje delovanje in ali za te namene zbirate kakršnekoli podatke, ki jih primerjate z drugimi tujimi primerljivimi praksami, zgledi?

Skupnost ne meri svojega delovanja in za namene ohranjanja kulturne dediščine tudi ne zbira podatkov: praviloma zanjo zbirajo (npr. finančne) podatke občine, ki pa potem od skupnosti ne dobijo nobenih povratnih informacij.

5. Ali in kako po vašem mnenju vplivajo na ocenjevanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine dejavniki širšega, zunanjega okolja: Evropska unija, Svet Evrope, menjava oblasti, menjave lastnikov, drugo?

Ne ocenjujemo dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine. Ugotavljam le, da na ohranjanje kulturne dediščine odločilno vpliva menjava oblasti in lastnikov. Prijave na razpise Evropske unije praviloma izpeljemo preko Združenja zgodovinskih mest, in ne preko skupnosti.

6. Ali ste zadovoljni z dosedanjimi načini spremljanja dosežkov izvajanja dejavnosti kulturne dediščine?

Z dosedanjimi načini spremljanja dosežkov izvajanja dejavnosti kulturne dediščine nisem zadovoljen. Bolj kompleksne zadeve si prizadevamo reševati preko interesnih združenj, in ne preko skupnosti.

Zastopnik interesov lokalnih skupnosti 2 (2017)

1. Kako gledate na vlogo vaše institucije pri izvajanju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine v praksi?

Združenje nima posebne vloge pri izvajanju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine. Menim, da bi morali imeti poseben posvetovalni organ za kulturo, naravno in kulturno dediščino. Združenje ima bolj posredno vlogo opozarjati ministrstva na pripravo razpisov v zvezi z ohranjanjem kulturne dediščine. Pri tem predvsem poudarjam, da bi občine morale imeti večje fonde za ohranjanje kulturne dediščine.

2. Kako gledate na vlogo vaše institucije pri izvajanju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine v praksi?

Ključne institucije za izvajanje dejavnosti kulturne dediščine so Ministrstvo za kulturo, ZVKDS in občine. Združenje predvsem zgledno sodeluje z Ministrstvom za kulturo in občinami. Z Ministrstvom za kulturo in z drugimi ministrstvi sodeluje zlasti pri pripravi gradiv ob spreminjanju zakonodaje, strateških in drugih dokumentov, (tudi) vezanih na dediščino.

3. Ali ste zadovoljni z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine in vlogo vaše institucije pri tem?

V tekočem mandatnem obdobju nismo obravnavali doseganja učinkov izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine.

4. Na kakšen način spremljate/merite svoje delovanje in ali za te namene zbirate kakršnekoli podatke, ki jih primerjate z drugimi tujimi primerljivimi praksami, zgledi?

Ne spremljamo oziroma merimo svojega delovanja in ne zbiramo podatkov v zvezi s kulturno dediščino.

5. Ali in kako po vašem mnenju vplivajo na ocenjevanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine dejavniki širšega, zunanjega okolja: Evropska unija, Svet Evrope, menjava oblasti, menjave lastnikov, drugo?

Ocenjevanja dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine ne opravljamo.

6. Ali ste zadovoljni z dosedanjimi načini spremljanja dosežkov izvajanja dejavnosti kulturne dediščine?

Ne spremljamo dosežkov izvajanja dejavnosti kulturne dediščine.

Predstavniki zasebnih interesov pri ohranjanju nepremične kulturne dediščine (2017)

1. Kako gledate na vlogo vaše institucije pri izvajanju dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine v praksi?

Vloga združenja je predvsem varovanje in promocija kulturne dediščine ter starih mestnih jeder za sedanji in prihodnji razvoj.

2. Katere institucije poleg vaše so z vidika vašega dela ključne za izvajanje dejavnosti kulturne dediščine v RS? Ali z navedenimi institucijami pri vašem delu sodelujete in kako ocenjujete rezultate vašega sodelovanja?

Ključen za izvajanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine je Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije, deloma tudi Ministrstvo za kulturo. Sodelovanje združenja z zavodom je zgledno, skupno npr. organiziramo Šolo prenove. V Ministrstvu za kulturo vidim predstavnika države, ki se še ne zaveda dovolj strateške prednosti ohranjanja kulturne dediščine.

3. Ali ste zadovoljni z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine in vlogo vaše institucije pri tem?

V zadnjih štiri, petih letih sem bolj zadovoljen z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine, saj ugotavljam povečano prepoznavnost delovanja združenja v prostoru in zato bistven premik na bolje pri obnovi in prezentaciji kulturne dediščine v mestih, ki jih združenje povezuje.

4. Na kakšen način spremljate/merite svoje delovanje in ali za te namene zbirate kakršnekoli podatke, ki jih primerjate z drugimi tujimi primerljivimi praksami, zgledi?

Doslej nismo merili svojega delovanja. V prihodnje nameravamo s projektom Digitalne zgodbe malih zgodovinskih mest izvesti mednarodno primerjavo s pomočjo matičnega evropskega združenja.

5. Ali in kako po vašem mnenju vplivajo na ocenjevanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine dejavniki širšega, zunanjega okolja: Evropska unija, Svet Evrope, menjava oblasti, menjave lastnikov, drugo?

Ugotavljam, da se ocenjevanje dejavnosti ohranjanja nepremične kulturne dediščine ne izvaja tudi zaradi dejstva, da sorodna nacionalna združenja ne delujejo primerljivo.

6. Ali ste z dosedanjimi načini spremljanja dosežkov izvajanja dejavnosti kulturne dediščine zadovoljni?

Spremljanje dosežkov izvajanja dejavnosti ohranjanja kulturne dediščine ne poteka. Obstaja le empirična ocena, da se odnos do kulturne dediščine izboljšuje.

Tabela 6.6: Pregled odgovorov.

Vprašanja Intervjuvanci	Vprašanje št. 1	Vprašanje št. 2	Vprašanje št. 3	Vprašanje št. 4	Vprašanje št. 5	Vprašanje št. 6
Visoki politični predstavnik Državnega zbora RS - Odbor za kulturo	(Tudi) obravnava tem s področja nepremične KD.	Direktorat za KD na MK in ZVKDS. Z obema sodelujejo zgledno.	Z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti KD niso posebno zadovoljni.	Parlamentarne službe spremljajo sklepe in usmeritve Odbora. Ni primerjav s tujimi praksami.	Ocenjevanje dejavnosti KD ne poteka: EU in SE imata na to posreden vpliv. Velik pomen kontinuitete oblasti, lastnikov.	Sistematično spremljanje dosežkov izvajanja dejavnosti KD ne poteka.
Visoki politični predstavnik Državnega sveta RS	Sodelovanje z varstvenimi strokovnjaki, CD itd., oblikovanje varstvene zakonodaje za ustrezno varovanje in financiranje KD.	MK, ZVKDS in ministrstva, ki vplivajo na dejavnost KD ter občine. Sodelovanje je zadovoljivo.	Z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti ohranjanja KD niso zadovoljni.	Svojega delovanja ne merijo. Ugotavljajo kumulativne učinke delovanja v sinergiji z drugimi deležniki.	Integriranost SLO v skupen sistem. Pri menjavah oblasti in lastnikov je treba skrbeti za ohranitev kontinuitete delovanja.	Ne poznajo strokovnih temeljev takšne metodologije in spremljanja.
Visoki politični predstavnik Ministrstva za kulturo	Spremljanje, priprava in spreminjanje varstvene zakonodaje ter zagotavljanje finančnih sredstev za obnovo.	MK in ZVKDS. Komunikacija z ZVKDS je dobra.	Glede na pomanjkanje kadrov in financ so učinki izvajanja dejavnosti KD zadovoljivi.	Preverjanje realizacije programa ZVKDS, kazalnikov NPK. Mednarodna primerjava področnih analiz.	Na dejavnost KD izjemno vpliva menjava oblasti.	Spremljanje dosežkov izvajanja dejavnosti KD ne poteka.
Avtor slovenskega profila v <i>Kompendiju Svet Evrope</i>	Spremljanje področja ohranjanja KD.	MK in ZVKDS. Sodelovanje je ustrezno.	Z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti KD je izredno nezadovoljen.	Ne merijo delovanja in zbirajo podatkov, ki bi bili primerljivi s tujimi praksami.	Zaradi subsidiarnosti kulture nanjo ne moreta vplivati EU in SE.	Spremljanje dosežkov izvajanja dejavnosti KD ne poteka.
Predstavnik NVO s področja kulturne dediščine	Povezovalni element, ki prispeva k izvajanju dejavnosti KD: izobražuje, strokovno združuje in popularizira.	MK in ZVKDS. Sodelovanje je zadovoljivo.	Z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti KD je srednje zadovoljen.	Merijo rast članstva, letnega proračuna in obiskovalcev prireditvev. Podatki tujih organizacij so neprimerljivi.	Ocenjevanje dejavnosti KD se ne izvaja (KD ni strateškega pomena za državo).	Ne poteka spremljanje dosežkov izvajanja dejavnosti KD.
Zastopnik interesov lokalnih skupnosti 1	Teoretično zastopanje interesov občin za ohranjanje KD. Dejansko nima takšne pristojnosti in aktivne vloge.	ZVKDS in muzeji. MK odreja vodilno vlogo, ker se premalo zaveda pomena KD.	Z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti KD ni zadovoljen.	Ne merijo delovanja in ne zbirajo podatkov.	Ocenjevanje dejavnosti KD se ne izvaja. Nanjo odločilno vpliva menjava oblasti in lastnikov.	Nezadovoljni glede spremljanja dosežkov dejavnosti ohranjanja KD, ki ne poteka.
Zastopnik interesov lokalnih skupnosti 2	Združenje nima posebne vloge pri izvajanju dejavnosti KD. Imeti bi morali poseben posvetovalni organ za kulturo in KD.	MK, ZVKDS in občine. Zgledno sodeluje z MK, drugimi ministrstvi in občinami.	Niso obravnavali doseganja učinkov izvajanja dejavnosti KD.	Ne merijo delovanja in ne zbirajo podatkov.	Ocenjevanje dejavnosti KD se ne izvaja.	Ne spremljajo dosežkov izvajanja dejavnosti KD.
Predstavnik zasebnih interesov pri ohranjanju KD	Varovanje in promocija KD ter starih mestnih jeder za sedanji in prihodnji razvoj.	ZVKDS, deloma MK. Z ZVKDS zgledno sodelujejo. MK se še ne zaveda dovolj strateške prednosti KD.	V zadnjih letih so bolj zadovoljni z doseženimi učinki izvajanja dejavnosti KD. Povečana prepoznavnost delovanja združenja.	Niso (še) merili svojega delovanja. V prihodnosti ga načrtujejo, tudi z mednarodno primerjavo.	Ocenjevanje dejavnosti KD se ne izvaja, ker sorodna, tuja nacionalna društva delujejo neprimerljivo.	Spremljanje dosežkov izvajanja dejavnosti KD ne poteka. Na podlagi empirične ocene se izboljšuje odnos do KD.